

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE
SUÇ ve SUÇLULAR: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Mustafa Demir

Doktora Tezi

Ankara, 2016

16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE
SUÇ ve SUÇLULAR: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Mustafa Demir

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Mustafa Demir tarafından hazırlanan "16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği" başlıklı bu çalışma, 26.08.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Başkan)

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Danışman)

Prof. Dr. Hülya TAŞ

Doç. Dr. Evgenia KERMELİ ÜNAL

Doç. Dr. Mustafa ALKAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

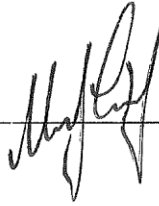
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

26.08.2016

Mustafa Demir

ÖZET

DEMİR, Mustafa. *16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, Doktora, Ankara, 2016

16. yüzyıl Osmanlı Devletinin sınırları dışından ve içinden sayısız dönüşüm ve değişimin izlerinin görülmeye başlandığı dönemdir. İmparatorluk merkezi İstanbul tüm bu süreci zaman zaman derinden ve en etkili biçimde yaşarken, diğer yandan merkezi otoritenin sıkı bağları ile kontrol mekanizmalarının efektif bir şekilde işleyişine sahne oldu. Bu çalışma tam da bu zaman diliminde dönüşümlerin, gerginliklerin kaçınılmaz sonucu olan suç ve devletin reaksiyonlarını, İslam fıkhı yaklaşımını ve Osmanlı Devletinin kanunname ve fetva mecmualarıyla oluşan ceza teorisini ve pratiklerini içermektedir. Bu bağlamda yüzyılın başından sonuna suç oranlarındaki artış ve kimi suçların karakterindeki değişim dikkat çekicidir. Her suçun kendi karakterine özgü ortaya çıkma sebepleri bulunmaktaysa da otorite boşluğunun suçlu davranışında önemli bir belirleyici olduğu açıktır. Devletin İslam kaynaklı ve örf kaynaklı cezaları kullanması bir yana cezalandırma pratiklerinde açıkça bir esneklik ve mantıksallık vardır. Mağdurun statüsü cezanın şiddetinde belirleyici olabilmekte hükümet kendisine yönelen tehditlerde en şedîd yüzünü göstermektedir.

Anahtar Sözcükler

Suç, Ceza, Kontrol, Dönüşüm, Devlet reaksiyonları, Osmanlı Devleti, İstanbul, 16. yüzyıl

ABSTRACT

DEMİR, Mustafa. *The Crime and the Criminals in the Ottoman Empire in the 16th Century: Istanbul Example*, Ph.D., Ankara, 2016.

The 16th Century was a period whereupon countless signs of changes and transformation from inside and outside the Ottoman Empire began to appear. The heart of empire, Istanbul, while felt all this process deeply and efficiently from time to time, on the other hand it witnessed the prominent process of the control mechanics and the strict chains of central authority. This thesis included crime which was certain result of strains and transformations, above mentioned, and the reaction of the state, the concept of Islamic jurisprudence, punishment practices and the theories comprised of *fetva* literature and the law of Ottoman Empire. In this context, the rise of crime rate and the alteration of some crime characteristics from the beginning to the end of the century was striking. Although every single crime had distinctive surfacing reasons, the lack of authority was a crucial determinant at the appearance of criminal behaviour. The government, apart from applying the punishment by the Islamic or *örfi* sources, was logical and flexible in punishment practice. The status of victim was indicative to the severity of punishment and the government had turned cruel when the threat approach it.

Key Words

Crime, Punishment, Control, Transformation, State reactions, Ottoman Empire, Istanbul, 16th Century

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. KONU	1
2.AMAÇ	6
3.KAPSAM	8
4.YÖNTEM.....	9
5. LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	11
1. BÖLÜM	
KİŞİLERE KARŞI SUÇLAR	32
1.1. HAYATA KARŞI SUÇLAR	32
1.1.1. Katl	32
1.2. VÜCUT DOKUNULMAZLIĞINA KARŞI SUÇLAR	46
1.2.1.Yaralama ve Darp.....	46
1.2.2. Taksirle Yaralama.....	54

1.3. CİNSEL DOKUNULMAZLIĞA KARŞI SUÇLAR.....	57
1.3.1. Cinsel Saldırı	57
1.3.2. Cinsel Taciz	60
1.3.3. Çocuk İstismarı	62
1.4. ŞEREFE KARŞI SUÇLAR.....	64
1.4.1. Hakaret, Sözlü Sataşma	64
1.5. MAL VARLIĞINA KARŞI SUÇLAR	66
1.5.1. Soygun ve Hırsızlık.....	66
2.BÖLÜM	
TOPLUMA KARŞI SUÇLAR	83
2.1. TOPLUM HUZURUNA KARŞI SUÇLAR.....	83
2.1.1. Yol Kesicilik.....	83
2.2. GENEL AHLAKA KARŞI SUÇLAR	95
2.2.1. Zina.....	95
2.2.2. Livata	112
2.2.3. Pezevenklik	114
2.3. TİCARİ HAYATA İLİŞKİN SUÇLAR	117
2.3.1. Narh İhlali	114
2.3.2. İstifçilik	125
3. BÖLÜM	
DEVLETE KARŞI SUÇLAR	128
3.1. POLİTİK SUÇLAR.....	128

3.1.1.Şehzade Ayaklanmaları	132
3.1.2. Kapıkulu İsyanları	139
3.2. ASKERİ SUÇLARI	146
3.2.1. Görevi Kötüye Kullanma ve Görev İhmâli	149
3.2.2. Rüşvet	154
3.3. HUKUKA KARŞI SUÇLAR	156
3.3.1. İftira.....	1566
3.3.2.Yalancı Şahitlik	160
3.4. DEVLET MALİYESİNE KARŞI SUÇLAR	163
3.4.1. Kalpazanlık	163
3.4.2. Kaçakçılık	168
4.BÖLÜM	
DİNE KARŞI SUÇLAR	172
4.1.SAPKIN DİNSEL GÖRÜŞLER-ZENDEKA VE İLHAD	172
4.2. DİNDEN DÖNME	183
4.3. DİNİ KURALLARA İTAATSİZLİK	187
4.3.1. Binamaz Olmak	187
4.3.2. İçki İçmek.....	189
SONUÇ	195
KAYNAKÇA	205

EKLER.....	231
Ek 1. KİMLERİN ASKERİ OLDUĞUNU GÖSTEREN 1006 / 1597 YILINA AİT EMR-İ HÜMÂYÛN SURETİ	231
Ek 2. KARŞILAŞILAN YARALAMA VAKALARI	234
Ek 3. KULLANILAN DARB ALETİ YA DA CİSMİ.....	236
Ek 4. KESİCİ\ DELİCİ ALETLER VE YARALANAN BÖLGELER	237
Ek 5. VURUCU\ KIRICI ALET\ CİSİMLER VE DARP EDİLEN BÖLGELER .	238
Ek 6. İÇKİ İÇME SUÇUNDAN MAHKEMEYE ÇIKARILAN KİMİ ŞAHISLARIN İSİMLERİ	239
Ek 7. ETİK KURUL İZİNİ MUAFİYETİ FORMU.....	246
Ek 8. ORJİNALLİK RAPORU	247

KISALTMALAR

AD	: Ahkâm Defteri
BŞS	: Beşiktaş Şer'iyye Sicili
BAŞS	: Balat Şer'iyye Sicili
GŞS	: Galata Şer'iyye Sicili
h.	: Hüküm
HÜTAD	: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
İA	: İslam Ansiklopedisi
MD	: Mühimme Defteri
nr.	: Numara
RKŞS	: Rumeli Kazaskerliği Şer'iyye Sicili
s.	: sayfa
ŞS	: Şer'iyye Sicili
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TŞS	: Tophane Şer'iyye Sicili
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ÜŞS	: Üsküdar Şer'iyye Sicili
vb.	: ve benzeri
YŞS	: Yeniköy Şer'iyye Sicili

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. 16. yüzyılda İstanbul'da cinayet vakalarında kullanılan bazı aletler ...	32
Tablo 2. Katiller ve maktûller.....	36
Tablo 3. Çalınan mal ve hırsızlık mekânı.....	78
Tablo 4. Narhı delinen ürün, hizmet ve şikayete konu olan kusur.....	117

ÖNSÖZ

Bu çalışmayla Osmanlı Devletinde suç, suçluyu, cezayı ve devletin reflekslerini 16. yüzyıl zaman dilimi merkezinde ve İstanbul üzerinden açıklamayı amaç edindik. Toplumsal tabanlı hareketlerde çok belirleyici role sahip suçun oluşumu, niteliği ve sonuçlarının değerlendirilmesi günümüz suç çalışmalarına tarihsel veriler sunarak benzer koşulların oluşmasıyla karşılaşılabilecek sapkın davranışların önüne geçilmesi işlevini yerine getirecekti. Bu misyonu kısmen yerine getirebilecek bir tez ortaya çıkmasına rağmen, çalışma alanı olarak belirlediğimiz İstanbul'un ikiyüze yakın şerhiye sicilinin tamamını değerlendirip, istatistiksel bir veri öbeği oluşturamadığımızı ve bunun eksikliğini hissettiğimizi söylemeliyiz. Zira doktora süresinde bu boyutta bir çalışmanın yapılmasının zorluğu takdir edilecektir. Çalışmamız sırasında karşılaştığımız bir zorluk da İstanbul'un tek bir mahkeme kaydına sahip olmaması dolayısıyla birden çok sayıda mekânın mahkemelerinde tutulan kayıtların araştırılması mecburiyetinin mekân-suç arasında rasyonel bir bağ kurma çabamızın boşa çıkmasına sebebiyet vermesidir. Ancak yine de verilerin kendi içerisinde değerlendirilmesine imkân tanıyacak yeterlilikteki kayıtlar konjonktürel gelişmelerle suçun ve suçlu eğiliminin ilişkisine dair yorumlar geliştirmemizde etkili oldu.

Konunun ortaya çıkışı doktora boyunca gerek Prof.Dr. Mehmet Öz ve gerekse danışman hocam Prof.Dr. Yunus Koç'tan aldığım derslerde yapılan okumalar ve yönlendirmeler sayesinde olmuştur. Bu vesileyle teşekkürlerimi borç biliyorum. Ayrıca henüz çalışmanın araştırma safhasındaki uyarısıyla muhtemel bir metod hatasının önüne geçen Prof.Dr. Mehmet Öz'e, kibarlığı ve nezaketi ile soru sormamda cesaretlendirici olan ve böylece üzerinde düşünülecek yeni sorunlara kapı aralayan Prof.Dr. Hülya Taş'a ve şüphesiz, tüm bu süreç boyunca yazarın özgürlüğünü kısıtlamayan ancak yönlendirici uyarıları ve müdahaleleri ile tezin şekillenmesinde en büyük ve değerli katkıyı sunan danışmanım Prof. Dr. Yunus Koç'a bir kez daha şükranlarımı sunuyorum. Tezin en son hali oluştuktan sonra, bir editör gibi sayfaları didik didik ettiği,

kullandığım kelimeleri dahi kontrol ettiği ve gerekli düzeltmeleri yapmamı sağladığı için ve akademik hayatım boyunca unutmayacağım çok önemli tespitleri için hocama ayrıca minnettarım.

Araştırmanın en başından itibaren kaynak temininde yardımcı olan Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi çalışanlarına, Kâdı Sicilleri ve Mühimme Kayıtlarına ulaşmamda her daim yardımsever ve nazik olan İSAM ve Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına, ayrıca kişisel kütüphanesini açarak ihtiyaç duyduğum birçok ikincil kaynağa erişmemde katkısı olan Doç. Dr. İsmail Kıvrım'a teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

1. KONU

Durkheim suçu, ortak bilince yönelmiş tehditlerin tümü olarak kabul etmekte, diğer yandan hükümetin ortaya çıkması ile birlikte - ortak bilinç için bir şey ifade etmemesine rağmen - yönetim erkine yönelen saldırılara karşı hükümet organının kendisini korumak gayesiyle çıkardığı yasalar vasıtasıyla anlam kazanan ve tasnif edilen aksiyonlar olarak tanımlamaktadır. O'na göre ilkel toplumlarda ortakbilince yönelen suç eyleminin anlaşılanmasında dini kurallar baskındır (Durkheim, 2006, s.99-116). Nitekim modern döneme kadar Osmanlı dünyasında dini normlar eylemlerin suç olarak kabul edilmesinde, daha doğrusu kanunların şekillenmesinde etkindirler. Örneğin İslam dinine göre günah kabul edilen ve İslam fıkıhında cezai müeyyidesi açıkça belirlenmiş olan, had cezası gerektiren, içki içme; yine İslam dinince yapılması farz olan namaz ibadetinin terk edilmesi halinde öngörülen cezaların Osmanlı dünyasında da yaptırımı bulunmakta; (bk.4.Bölüm) kâdılarının kararlarında büyük ölçüde İslam fıkıh kaynakları ve fetva mecmuaları rol oynamaktadır. Öte yandan devlet gerekli gördüğü durumlarda kanunnameler ihdas ederek ve spesifik durumlarda hükümler çıkartarak cezai yaptırımların sınırlarını belirlemektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin suçu algılama biçiminin altını dolduran zihniyet büyük ölçüde İslam fıkıh kaynaklarından beslenmektedir. Bunun için İslam fıkıhının suç tanımını Osmanlı Devleti için de belirleyici hale gelmektedir.

İslam şeriatı toplumun yararını korumak ve nefsi, dini, malı, akli ve nesli muhafaza etmek gayesindedir (Ebu Zehra, 1994, s.21-22). Bu amaca karşı yapılan her türlü saldırı suç kabul edilmiştir. Bu türden saldırılar İslamın temel ilkeleri ile çelişir ve şüphesiz Allah'ın emirlerine karşı gelmeyi gerektirir. İslam her suça karşılık bir ceza öngörmüştür. Maverdi suçu bu cezalar bağlamında tanımlar. O'na göre suç Allah'ın hadd ve ta'zir cezası ile yasakladığı fiillerdir (Aydın, 2014, s.154; Ebu Zehra, 1994, s.24; Udeh, 2012, s.98).

İslam fakihleri suçu cezaları bağlamında bir tasnife tabi tutmuşlardır. Hadd cezası suçları, kısas-diyet suçları, ta'zir cezası suçları ayrımı genel kabul gören bir tasniftir ve neredeyse "klasik doktrin" haline gelmiştir (Bardakoğlu, 1996, s.547). Hadd cezası topluma yönelik fesadın ortadan kaldırılması ve toplum faydasını temin için şer'an miktarı belirlenmiş cezalardır. Bunlara "hududullah" da denir (Bilmen, s.187). Maverdi hadd cezalarını Allah haklarından yani kamu hakkından doğan ve insan haklarından kaynaklananlar olarak ikiye ayırır. Birinci kısma farzları terk etmek suretiyle icra edilecek cezaları ve zina, hırsızlık, içki içme ve yol kesme cezalarını koymaktadır. İkinci kısım insan haklarından olan cezalar ise zina iftirası cezası ve şahıs aleyhine işlenen cürümlerden doğan cezalardır (Maverdi, 1994, s.416-419). Sonuncusu kimi hukukçular tarafından kısas-diyet başlığı altında, kimi fıkıhçılarda da "cinayetler" başlığında incelenmektedir (Bilmen, s.34; Molla Hüsrev, 1980, s.67; Udeh, 2012, s.110). Kısas kasten gerçekleştirilen katillerde, yaralamalarda suçlunun mağdur veya mirasçıları talebiyle icra edilen zarara denk şekilde cezalandırılmasıdır (Dağcı, 2002, s.488). Kısas kılıçla gerçekleştirilir (Molla Hüsrev, 1980, s.85). Hür, köle, Müslüman, kâfir, erkek, kadın arasında bir fark aranmaksızın suçlu maktule karşı öldürülür. Mağdurun ya da mirasçılarının suçluyu affetme hakları bulunmaktadır. Bu af diyet karşılığı ya da tamamiyle bedelsiz olabilir.¹ Saldırı ölümlü sonuçlanmayıp bir uzvun kesilmesine sebep olmuş ise yine belirli miktar diyet vardır. Örneğin iki ele tam diyet tek ele yarım diyet, iki gözün tam bir gözün yarım diyeti vardır. Yaralamalarda ise hâkimin belirleyeceği bir miktar tazminat söz konusudur ki, buna hükmet-i adl denir (Zuhayli, 1994, s.81).

İslam fıkıhçılarının suç tasnifinde son sırada ta'zir cezası suçları bulunmaktadır. Bunlar hakkında belirlenmiş bir ceza ve kefaret olmayan suçlardır. Bu suçlar had cezası ve kısas ile sonuçlanmayacak tüm suçları kapsamaktadır. Bu bağlamda tüm şartları yerine gelmediği için had uygulanamayacak olan zina, hırsızlık, içki vb. suçlarda ayrıca hakaret, sözlü ve

¹ "Diyet cana ya da can hükmünde olana karşı işlenen cinayet sebebiyle ödenmesi gereken maldır" (Zuhayli, 1994, s.81). Hür bir Müslümanın diyeti gümüşten 10000 dirhem ya da 100 devedir. Bu bedel suçlunun "akile" sine mali güçlerine göre, paylaşarak ödetilir (Maverdi, 1994, s. 435-436).

fiziksel cinsel taciz, yalancı şahitlik, belgede sahtecilik, ölçü ve tartıda hile yapmak vb. ve kısas gerektirmeyen basit yaralamalarda yöneticinin ve adına kadının kararı ile ta'zir cezası verilir (Ebu Zehra, 1994, s.105-107). Ta'zir cezasının ağırlığı suça ve suçlunun statüsüne göre değişmektedir. Ebu Hanife'ye göre ceza 39 sopadan ağır olamaz, İmam Yusuf ise sınırı 75 değneğe çekmiştir (Maverdi, 1994, s.443). Hâkim İslamın hükümlerine aykırı olmadan ve prensipleri ile çelişmeden, suçlu için uygun olan cezayı seçme hakkına sahiptir (Udeh, 2012, s.109).

Bizim açımızdan bu açıklamaları zorunlu kılan Osmanlı belgelerinin bahsi geçen kavramları içermesidir. Örneğin "içki haddi vuruldu", "kısasen katl edildi", "ta'zir edildi" ifadeleri belgelere yansımaktadır. Kanaatimize göre "melhem bahası", "kan parası", "sulh bedeli" ifadeleri ile de bir nevi tazminat yani, diyet ya da yaranın durumuna bağlı olarak hükümet-i adl kastedilmektedir. Tüm bu tafsilata göre Osmanlı Devletinde suçu ele alırken, İslam fıkhi tabanlı bir tasnif ve planlama makul görünmektedir. Ancak Osmanlı Devleti belgeleri incelendiğinde bahsi geçen cezalar yanında ağır bedensel ceza anlamına gelen siyaset cezaları ve İslam fıkhiında Osmanlı uygulaması örneği bulunmayan para cezalarının da varlığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ceza merkezli bir suç tasnifinde en belirgin problem Osmanlı Devletinde yer alan cezaların sınıflandırılmasında ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan zina, hırsızlık gibi suçlara hadd cezası verilmesi gerekirken ceza şartlarının oluşmasının zorluğu nedeniyle çok zaman ta'zir ya da siyaset cezasının icra edilmesine yönelik hüküm verilmektedir. Nitekim bizim incelediğimiz dönemde zina ile ilgili bir tane dahi recm cezası örneği bulunmamaktadır. Dolayısıyla hadd cezası suçları kapsamı altında değerlendirilmesi gereken zina suçunun bu başlıkta ele alınması da problemlili bir mesele haline gelecektir. Keza kat-ı târik suçu da aynı şekilde hadd cezası öngörülen bir suç iken, Osmanlı kayıtlarında haramilik vakaları olarak karşımıza çıkar ve belgelere yansıdığından anladığımız kadarıyla suçlularına siyaset cezası verilir.

Konuyu ele alırken bu tarz bir tasnife gitmeyişimizin bir başka ve asıl önemli nedeni ise çalışmamızın içeriğine ilişkindir. Zira elinizdeki kitap Osmanlı Hukukunu incelemeye dönük bir amacı barındırmamakta daha ziyade suça

yönelmektedir. Suçu ele alırken de suçlu figürü, suçun ortaya çıktığı çevresel, ekonomik, demografik şartları, mikro düzeyde her suçun kendine özgü sebebi üzerinde duruyor. Ayrıca devletin toplum dengesinin korunması, işleyen sistemin bozulmasının önüne geçilmesi ve Osmanlı padişahının “en önemli” görevi olan adaletin temini ve devamının sağlanması için alınan bir dizi tedbirin ve kontrol mekanizmalarının suçla iç içe değerlendirilmesi çalışmanın ana zeminini oluşturmaktadır. Ancak suç ceza olmadan tanımlanamıyacağı için tespit ettiğimiz suçlara karşılık gelen cezalar, bu cezaların kâğıt üstündeki varlığı ve uygulama sahası da çalışmanın içerisinde yer almaktadır.

Tüm bu içeriğin modern hukuk sistemine ait bir tasnifle daha sağlıklı bir şekilde incelenebileceğini düşündüğümüzden suçların hedefi itibari ile tasnifine yönelik bir yöntemi, elimizdeki verileri de dikkate alarak tercih ettik. Sulhi Dönmezer’in (1994) suç çalışmalarında standart bir tasnif olamayacağı duruma göre bir planlama yapılması gerektiğine yönelik görüşünü dikkate aldık (s.54-55) ve en son Türk ceza kanununun temel tasnifini kullandık. Bu yaklaşımın da zayıf yanlarının olabileceği açıktır. Zira bazı suçlar birden fazla başlık altında ele alınabilir. Örneğin “kişilere karşı suçlar” bölümünde ele aldığımız “hırsızlık suçu” aynı zamanda ortaya çıkartacağı huzursuzluk ve korku sebebiyle “topluma karşı suçlar” başlığı altında, “topluma karşı suçlar” başlığında incelediğimiz “kat-târik” devlet düzenine tehdit oluşturduğundan “devlete karşı suçlar” başlığında hatta kişi haklarına saldırıyı içerdiğinden “kişilere karşı suçlar” başlığında değerlendirilebilirdi. Bunun gibi örnekler bulunabilir. Ancak İslam fihri tabanlı bir tasnife de gitsek aynı çakışma ile karşı karşıya kalacağımızı söylemeliyiz. Zira Allah hakkı bağlamında değerlendirilen hadd cezaları aynı zamanda kişi haklarına giren kazf, hırsızlık gibi suçları da içermektedir (Ebu Zehra, 1994, s.46-47). Öte yandan modern bir çerçeveyi kullanmanın yanında çalışma boyunca faydalandığımız suçu açıklayıcı kavram ve kuramların tarihsel anakronizme sebep olma riski bulunmaktadır. Ancak biz suç çalışmasının kendisine has karakteristiği sebebiyle, modern suç çalışmaları sonuçlarının geçmişe yansıtılmasının suç tarihini anlamlandırmada faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bunun için faydalandığımız modern yaklaşımların tamamıyla geçmişe uyduğunu düşünmeden ve bu tip bir çabaya girişmeden sadece

tarihsel verilerin daha iyi anlaşılması için göndermeler ve hatırlatmalar yaptık. Örneğin suhte olaylarından bahsederken bunun Merton'un anomi tezini hatırlattığını ifade ettik.

Bu bağlamda çalışmamız Osmanlı Devletinde 16. yüzyılda suç kavramını ve suç niteliği taşıyan eylemleri İstanbul mahkemelerine intikal eden veriler üzerinden incelemeyi hedeflerken, sözkonusu suçlara karşılık tatbik edilmesi öngörülen cezalar ile İslam toplumu adına hüküm veren devletin reaksiyonlarını da gözler önüne sermeyi amaçlıyor. Suçu merkeze alan ve dört ana başlık halinde tasarladığımız çalışma boyunca suçun ortaya çıkışı, icra edilişi, altında yatan temel saikler, suç aletleri, cezalandırma şekilleri, devletin kontrol mekanizmaları vb. alt konu başlıkları ve problemlere yeri geldikçe değinilecek, muhtemel tüm sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

İlk bölüm olan “Kişilere Karşı Suçlar” başlığı altında şahıslara yönelik fiziksel, sözlü, cinsel ya da mala yönelik saldırılar inceleniyor. Diyet kavramı, suç mekânı ve toplum ilişkisi, “kassame” nin Osmanlı'daki uygulama alanı, cinsel saldırıda kurban, çalıntı mallar içerikte tartışılan konular arasında yer alıyor. Sonraki bölümde toplum hayatını, toplumun belirlediği kurallar dizgisini, ahlak ilkelerini, ekonomik yaşamı hedef alan suçlar ve bunlar için öngörülen cezalar ele alınıyor ve yol kesicilik, zina, livata, pezevenklik suçları, suhte ve levent terimleri, ibret-i âlem için cezalandırma, cezalandırıcı hukuk, törensel işkence, mahalleden çıkarma, damgalama, teşhir ve sürgün uygulamaları gibi konular iç içe değerlendiriliyor. Bölüm boyunca suça ya da kontrolüne dair birçok sorunun cevabı tartışılmaya çalışıldı. Bunlardan bir tanesi belgelerde sıklıkla karşılaştığımız mahalleli ya da köy ahali tarafından kötü bilinen, potansiyel suçlu gözüyle görülen ve ahali tarafından etiketlenen kişilerin mahalleden çıkarılmalarına neden olacak suçlara, sürgün sürecine ve sonrasına aittir. Osmanlı kanunlarına göre başka bir mahalleye sürülen bireylerin yine de ikinci bir şansı mevcuttu. Acaba şehrin içinde suçun yoğun olduğu mahaller var mıydı? Şehir içinde başka bir bölgeye sürülen potansiyel suçluların yeni yaşam alanları onları suç işlemeye teşvik ya da devam ettirecek bir ortam oluşturuyor mudur? Yoksa ihraç uygulaması ile cezanın amacı olan ıslah işlevi yerine

getiriliyor muydu? Aynı şikâyetler sebebiyle kişi ya da kişiler yeni yerleşim yerinden de ihraç edilmeleri durumunda bu kez şehrin dışına, başka bir bölgeye sürülmekteydi. Yeni destinasyon neresi olacaktı? Devlet, mekânın belirlenmesinde yine aktif midir yoksa seçim sürgüne mi kalmıştır? Mevzuya ilişkin cevaplar, ihraç vakalarının büyük oranda sebebiymiş gibi görünen gayrimeşru ilişki suçuna dair bölümde aranacaktır.

“Devlete Karşı Suçlar” kısmı şehzade ayaklanmaları ve kapıkulu isyanlarını, görevi kötüye kullanma ve rüşveti, iftira, yalancı şahitlik, devlet gelirlerini olumsuz etkileyen ve doğrudan maliyeyi hedef alan kalpazanlık ve kaçakçılık suçlarını barındırıyor. Politik suçlar, devlete isyan, bağy kavramı çerçevesinde incelenmekte ve dolayısıyla İslam hükümdarlık teorisi ve ona karşı isyan, Osmanlıda padişah ve ona karşı başkaldırı ilişkisinde gözlemlenmiştir. Dördüncü bölüm Osmanlı toplumunun egemen dini olan İslam penceresinden, dine karşı eylemleri merkeze alan “Dine Karşı Suçlar” dan oluşmaktadır. 16. yüzyılda Osmanlı resmi ideolojisine aykırı, daha doğrusu tehlikeli görülen düşünceler, dinden dönenler ve dini kurallara itaatsizlikler çerçevesinde ele alınmaktadır.

2.AMAÇ

Modern dönemde suça yönelik çalışmaların alan hâkimi çok uzun süreler sosyolog ve kriminologlar oldular. Bunların yanında psikolojiden, coğrafyaya, hukuktan, antropolojiye, ekonomiye hatta teolojiye birçok bilim dalında bilim insanları suçu kendileri için akademik faaliyetlerinin tepesine oturtmuştu.² Tarihçilerin de bu alanda söylecekleri sözler şüphesiz bulunmalıydı ve nitekim,

² 18. yüzyılda Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham; 19. yüzyılda Cesare Lombroso ve öğrencileri Raffaele Garofalo ve Enrico Ferri, Fransız hukukçu Moris Guerry ve matematikçi A.Quetelet, İngiliz doktor Henry Maudsley, Richard L. Dugdale, ekoloji suç arasında ilişki kuran Henry Mayhew ve Joseph Fletcher, sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim; 20. yüzyılda fonksiyonalist Robert Merton; gerilim teorisyenleri Cohen, Ohlin; kültür çatışması teorisyenleri Wolfgang, Ferracuti, Miller; suç bölgesi ile suç arasında ilişki kuran Park ve Burgess; sosyal öğrenmenin suç ile ilişkisini inceleyen Bandura, Sutherland, Akers; etiketleme teorisyenleri Cooley, Thomas, Herbert Mead, Lemert, Becker, çatışma teorisyenleri Dahrendorf, Vold, Chambliss, Seidman, feminist teorisyenler Freda Adler, Rita Simon ve ayrıca Agnew Patricia A. Jacobs, William Healy, Augusta Bronner, Henry Goddard, Jhon Slawson, Kenneth Eels, Robert Rosenthal, Lenore Jacobsen, Travis Hirschi, Micheal Hindelang, Edward O. Wilson vb. bir çok isim suç üzerine farklı bakış açıları geliştirerek bu davranışı açıklama çabasına girmektedirler (İçli, 2013, s. 67-150).

1990'lardan itibaren suçun çeşitli yönlerine, değişen zaman dilimleri ve mekanları bağlamında değişenler oldu (Godfrey & Lawrence, 2007, s.6). Türkiye'de suç tarihi çalışmalarının henüz bir girizgâhtan ibaret bulunduğunu, yapılan az sayıda yayının ise büyük oranda sosyal çalkantılar ve yaygın toplumsal olaylar çerçevesinde kendisine yol bulunduğunu belirtmek gerekiyor. Bunlara istisna teşkil eden cinsel sapma suçları konusunda Osmanlı belgelerinin sağladığı malzeme oranında daha fazla dikkat çekmiş olması bir yana katli, kalpazanlık, hırsızlık alt başlıklarının nisbî de olsa ele alındığı; ancak kanaatimizce henüz konunun tüm yönleri ile irdelenmesinden çok uzak bulunduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.³ Bu bağlamda, Osmanlı Devleti özelinde suçlar ve bunlar için öngörülen cezaların değerlendirilmesindeki eksikliklerin ya da gözden kaçmış noktaların varlığı konu tespitinin en önemli gerekçesini oluşturdu.

Osmanlı suç tarihi araştırmalarının temel kaynağı konumunda bulunan şer'iyye sicillerinin deyim yerindeyse didik didik edildiği ve neredeyse yapılan tüm şehir tarihi monografilerinde kendisine küçük de olsa yer bulunduğu bir bilimsel ortamda, suç tarihine dair araştırmalardaki kısıtlılık konusunu malzemenin yetersizliği ya da gözden uzaklığına bağlamak imkân dışıdır. Hatta aynı şekilde, mühimme kayıtlarında da gerek lokal suç vakalarına tesadüf etmek gerekse suça engel olmak bağlamında alınacak tedbirlere dair verilere rastlamak sayısız hüküm arasında sıkça görülen bir husustur. Dolayısıyla yayımlanmış olsun olmasın şer'iyye sicillerine ve mühimme kayıtlarına dayalı yapılan sayısız çalışmanın yanında, kâdı sicillerinin ve mühimme kayıtlarının transkripsiyonu ve

³ Celali isyanları üzerine yapılmış yayınlardan bazıları şöyledir: Uluçay (1944;1955), Akdağ (1963; 2009), Andreasyan (1963), Griswold (1983; 1993), Öztürk (1991), İlgürel (1993), Türkdoğan (1996), Barkey (1997), Koç (2005; 2013), Özel (2005), White (2013). Ayrıca spesifik olarak cinayet, kapazanlık, hırsızlık, gayrimeşru ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır; Rafeq (1990), Farahi (1995a; 1995b; 2005; 2014), Imber (1996a; 1996b), Kermeli (2002), Pierce (2005; 2012), Sariyannis (2006; 2008), Baldwin (2006). Ayrıca hukukçuların ve ilahyatçıların yaptığı çalışmalar da dikkate değer; Üçok (1946), Mumcu (1963; 1969), Bayındır (2002), Akman (2004), Avcı (2000; 2004), Konan (2011), Kılınc (2013; 2015). Şüphesiz bu eserlerin hepsinin suç çalışmalarına öyle ya da böyle katkısı olmuştur. Ancak çalışmalar ya işin tamamıyla teorik kısmına eğilmekte ya da sadece uygulama safhasını incelemektedir. Bu durum konunun anlaşılmasında eksiklik bırakabilmektedir. Literatür kısmında mesele ayrıntıları ile ele alınmıştır.

tahlili içerikli birçok yüksek lisans tezinden anlaşıldığı kadarıyla suç konusu pek üzerinde durulmak istenmeyen bir alan görünümündedir. Bu bağlamda suçlar mevzusunda ciddi bir boşluğun olduğu açıktır.

Elinizdeki çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlıda devlet-toplum ilişkilerinin en önemli alanı olan hukuk konusunda toplumsal normların işleyiş ve yaptırımları konusundaki çalışmalarda eksik gördüğümüz bir noktayı ele almak. İkincisi ise 16. yüzyılda süregelen ve kısa bir müddet sonra meydana geleceğini bildiğimiz toplumsal olayların işaretçisi konumundaki hukuki ve siyasi altyapıyı görmek; ekonomik transformasyon, demografik değişim sürecindeki Osmanlı devletinde bu yapının suça yönelik etki ve süreçlerini ortaya koyabilmek; bu bağlamda suç üzerine düşünen bilim insanlarına tarihsel alt yapı konusunda amprik bilgi sunmak ve yorumlarda bulunmak.

3.KAPSAM

Konunun kronolojik ve mekân bakımından sınırlanması araştırma için bir zorunluluktur. Bu bağlamda Osmanlı Devletinde suçu incelerken tarihsel çerçeveyi 16. yüzyıl ile sınırlı tutmak, mekânı ise İstanbul⁴ ile kısıtlamak uygun bulundu. Bu aşamada iki soruya cevap vermemiz gerekiyordu ; “Neden 16. yüzyıl ?” ve “Neden İstanbul ?”.

16. yüzyıl Osmanlı Devletinin kurumsallaşmasını tamamladığı devlet örgütlerini oluşturduğu ancak aynı zamanda dönüşümlerin devam ettiği zaman dilimidir. Yazılı veriler kanun yapma sürecinin II. Mehmet zamanında başladığını gösterse de (Anhagger-İnalçık, 2000) kanunlaştırmanın sistemli hale gelmesi ve oturması I. Süleyman devrine isabet etmektedir (Koç, 2005, s.139). Diğer yandan ekonomik, siyasi, demografik değişimler toplumsal anormalliklere sebebiyet verecektir. Bu durum ise suçluluğu tetikleyen en önemli nedenlerden birisidir. Dolayısıyla suçlu vakalarındaki artışa paralel bir şekilde devletin karşı

⁴ Osmanlı Devletinde İstanbul kastedilince algılanan “*Haliçin güney yakasında surlarla sınırlanmış alandır*” (Mantran, 1990, s.26). Biz ise çalışmamızda bugünkü İstanbul sınırlarını düşünerek hareket ettik. Bu bağlamda Tophane, Yeniköy, Üsküdar, Beşiktaş, Galata, Eyüp, Kasımpaşa'ya ait verileri de değerlendirdik.

tedbirlerinin de çeşitlenmesi beklenir. Bu yüzden çalışmamızın zaman dilimi 16. yüzyıl olarak belirlenmiştir. İşin doğrusu krizler çağı 17. yüzyıl da çalışmaya dâhil edilebilirdi. Zira değişim ve dönüşümlerin suç üzerindeki somut etkisi bir turnusol kâğıdının gösterdiği açıklıkla belirginleşecekti. Ancak bu kapsamda bir çalışmanın üstesinden gelmek daha uzun süreli bir çaba gerektireceğinden ve muhtemelen doktora için belirlenen süreleri zorlayacağından 16. yüzyılın sonunu sınır kabul ettik. Bu arada eklemek gerekir ki, yüzyılın başlarına ait veri miktarı şüphesiz yüzyılın ikinci yarısına göre çok daha azdır. Dolayısıyla tezin oluşumunu getiren harcın büyük bölümü, zamanın hızlanması gerçeği bir yana, yüzyılın ikinci yarısına aittir.

Mekân tercihimizde iki kıstasımız bulunuyordu. 1. Taşranın seçilmesi halinde o yöreye ait suç ve ceza pratiklerinin uygulama içine karışmış olma ihtimali sebebiyle reaksiyonların kapsayıcılığı konusunu tespitinde zorlanacaktık. Dolayısıyla İstanbul öncelikle kanunların en yakın ve denetimli olarak uygulandığı, ortaya çıkabilecek zafiyetin minimum düzeyde seyrettiği bir şehir olduğu için çalışma verilerine kaynaklık eden alan oldu. 2. İstanbul, gerek devletin payitahtı olması gerekse her türlü ekonomik, demografik, sosyal, kültürel ve dini etkinin de yoğun hissedildiği bir yer olması sebebiyle meydana gelecek gerginlikler, anomiler daha çeşitli suçların görülme alanı olarak çok daha renkli ve çeşitli bir yelpaze sunmaktaydı.

Konunun işlenişi açısından da bazı kısıtlamaların bulunduğunu belirtmek gerekiyor. 16. yüzyılda İstanbul'da kayıt altına alınmış suçlar tasnif edilirken her suçun gerektirdiği ceza da konuya dâhil edilmiştir. Ayrıca devletin kullandığı diğer mekanizmalardan da yeri geldikçe bahsedilmiştir. Ancak çalışmada Osmanlı Devletinde uygulanan cezaların suçtan bağımsız bir incelemesi yapılmamış, örneğin ta'zir cezasının tam olarak neyi içerdiği, nasıl tatbik edildiği, Osmanlı Ceza Sitemindeki yeri vb. sorulara cevap arama gayreti içerisine girilmemiştir. Buna ek olarak devletin ya da toplumun kontrol mekanizmalarına dair başlıklar da tezimizde yer almamaktadır. Bu mevzu da ilişkili olduğu suça göre metin içerisinde kendisine yer bulmuş ancak ayrıntılı bir tahlile girişilmemiştir.

4.YÖNTEM

Konuyu ele alırken Osmanlı Devletinde uygulanan cezalar öncelikle İslam fıkına göre değerlendirildi. İslam hukukunda suça karşı belirlenen cezai müeyyidenin içeriği Kur'an-ı Kerim'de, Hadislerde yer alış şekli ile verildikten sonra İslam fıkının önemli kitapları, Merginânî'nin *el-Hidâyesi*, Kudûrî'nin *Muhtasarı*, ve Osmanlı Devletinde muteber kabul edilen fık kitapları, Molla Hüsrev'in *Dürer ve Gurer*'i, İbrahim Halebî'nin *el-Mülteka'sı*, modern dönemin önemli İslam âlimlerinden Ömer Nasuhî Bilmen'in *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Ebu Zehra'nın *İslamda Suç ve Cezası*, Abdulkadir Udeh'in *Mukayeseli İslam Ceza Hukuku* vb. eserler kullanılarak İslam fıkının bakış açısını yansıtmaya çalıştık. Bu aşamadan sonra Osmanlı Devleti kanunnameleri ve siyasetnamelerinin mevzuyla ilişkin söylemini de inceleyip İslam fıkı ile örfün harmanlanıp halk nezdinde içselleştirilmesinde hayati öneme haiz 16. yüzyıl şeyhülislamlarından Zenbilli Ali Efendi, İbn Kemal ve Ebussuud Efendi'nin fetvalarını değerlendirdik. En son aşamada şer'iyye sicili ya da mühimmelerde tespit ettiğimiz cezaları teorik verilerle sınadık. Ancak burada en dikkat edilmesi gereken noktanın kâdı tarafından verilen cezanın da zaman zaman subaşilar tarafından yerine getirilmeme ihtimalinin varlığıdır. Nitekim görevi kötüye kullanma bölümünde para karşılığı suçlara göz yumulduğuna dair verileri de paylaştık. Yine de İstanbul gibi merkezi yönetimin ve otoritenin etkisinin ziyadesiyle hissedildiği bir mekânda bahsi geçen usulsüzlüklerin sayısının fazlaca olmayacağı beklenmelidir.

Suçun cezai karşılığının tespitinden sonra elimizdeki veriler çerçevesinde suçun incelenmesi aşamasına geçtik. Burada zaman zaman suçlu tipi, suç mekânı bazen suç aletleri, kimi zaman ise mağdur üzerinde dururken diğer yandan çevresel faktörlerin, ekonomik koşulların, savaşların, otorite boşluğunun ya da suçlu açısından fırsatların, gerginliklerin suça etkisini ortaya koyma çabasına giriştik.

Bu noktada izlediğimiz metodun zorunluluktan kaynaklanan bir zaafını ortaya koymamız gerekiyor. Temel kaynağımız olan 16. yüzyıla ait 200 adet İstanbul kâdı sicilinin ve aynı zaman dilimine ait 75 mühimme kaydının doktora süresi

boyunca incelenmesi ve değerlendirilmesi pek olası değildir. Bu yüzden ilgili belgelerden suça ilişkin kayıtların örnek teşkil edecek şekilde seçilmesi yöntemini benimsedik. Dolayısıyla ortaya çıkan sonucun yüzyılın tamamındaki suç eğilimini yansıtmama tehlikesi mevcuttur. Bunun için de 16. yüzyıl İstanbul'una ait bir suç istatistiği oluşturmadık. Bu tarz bir istatistik kullanmamamızda İstanbul'un bu yüzyıldaki nüfus değişimini net olarak ortaya koyacak verilerin eksikliği de etkindir (Koç, 2010) .

Sosyologların, antropologların, kriminologların, suç psikologlarının, hukukçuların suçu açıklarken genel bir çerçeve çizme gayretinde bulunmaları bir tarafa, tarihçi olayların birden çok sebeple müteşekkil bulunduğu gerçeğini unutmadan yaptığı işe odaklanır. Her suçun kendine özgü koşulları, sebepleri vardır ve bu yüzden tüm suçların bir tek yaklaşımla açıklanması tarihçi için pek mümkün görünmemektedir. Kimi suçlar ekonomik koşulların bozulması ile diğerlerinden daha fazla ilgilidir, başkaları ise saraydaki otoritenin sarsılması ile kendisine alan bulur. Örneğin saldırganlık içeren suçlar gerginliklerden belirgin şekilde etkilenirken, kalpazanlık konusunu açıkça ekonomik dengelerdeki değişim rüzgârları ve otorite boşluğuyla alakalandırmak gerekir. Askeri ayaklanmaların altında büyük ölçüde ekonomik kaygılar yer alırken, yine merkezi otoritenin içine düştüğü zafiyet hamleyi tetikler. Dolayısıyla bir yandan genel bir açıklayıcının peşine düşerken diğer yandan her suçun kendine özgü yönünden kaynaklanan karakteri nedeniyle spesifik art-alanların, kökenlerin farklılığı üzerine düşünmeye çalıştık.

5. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Modern verileri, saha araştırmalarını ve gözlemleri kullanma imkânına sahip sosyoloji, psikoloji, kriminoloji vb. bilim dallarının aksine görece yetersiz enformasyonları kullanan tarihçi için suç üzerinde çalışmaya başlamak 20. yüzyılın sonlarında ancak gerçekleşmişti (Godfrey & Lawrence, 2007, s.6). Türkiye'de ise bu söylemin dışında kalan çalışmaları istisna kabul etmek, günümüzde yapılmaya başlananları da sadece alana giriş olarak görmek suç tarihi çalışmalarının aldığı yolun tespitinde gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Türkiye'de suça dair ilk çalışmaların aslında daha geniş bir sosyal

çevreyi etkileyen nispeten kitlesel bir isyan hareketi, Celali İsyânları, üzerine yapılanlar olduğunu, bunu öncülüğünü de M. Çağatay Uluçay'ın (1944; 1955) yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Celâli İsyânlarının toplumsal etkisinin, siyasi yansımalarının büyüklüğü bu aşamadan sonra birçok Türk ve yabancı tarihçinin de dikkatini çekmiş ve Osmanlı Devletinin merkez kayıtları olan Mühimme Defterlerine dayalı çalışmalar yapılmıştır. Mustafa Akdağ, William Griswold (1983;1993), Karen Barkey (1997), Yunus Koç (2005;2013b), Oktay Özel (2005), Sam White (2013) gibi tarihçilerin getirdikleri yeni bakışlar bir yana, Celali İsyânları ve Eşkîyalık hareketleri uzun süre suça ilişkin tek çalışma alanı olarak kaldı. İşin doğrusu, bu çalışmalar daha çok toplumsal hareketin kendisine yöneliyordu ve bu isyanları ele alırken suç olgusu merkezli bir yaklaşımda da bulunulmuyordu. Diğer yandan Türk hukukçuları Coşkun Üçok (1946) ve Ahmet Mumcu'nun (1963;1969) dikkat çekmesiyle, gecikmeyle de olsa Osmanlı Devletinde suç ve cezalarla, ceza yargılaması ile ilgili yayınlar yapılmaya başlandı (Bayındır, 2002; Akman, 2004; Avcı,2000; 2004; Konan, 2011; Kılınç, 2013; 2015). Hukuk çalışmalarının metodolojik farklılığı hem içerikte hem kaynak kullanımında kendisini fazlasıyla belli etse de konuya ilgi çekmekte, özellikle cezai müeyyidelerin İslami kökenlerini vurgulamak konusunda faydalı oldular. Zina, katl, hırsızlık, kalpazanlık vb. spesifik bir suça yönelik tek tük çalışmalar ise Abdul Karim Rafeq (1990), Suraiya Faroqhi (1995a;1995b;2005;2014), Colin Imber (1996a;1996b), Eugenia Kermeli (2002), Leslie Pierce (2005) gibi tarihçilerin deyim yerindeyse bir dokunup geçtikleri, ancak öyleyken dahi bu alanda çalışacaklar için oldukça yol gösterici ve çığır açıcı verileri, yorumları, yaklaşımları barındıran, çok zaman kendine özgü ve seçkin yayınlar olarak gösterilebilir.

Son yıllarda nispeten kapsayıcı bir çalışma Farina Zarinebaf tarafından İstanbul eksen alınarak yapılmıştır. Bu çalışma mekânsal kısıtlaması bağlamında bizim çalışmamıza öncül görünmesine rağmen gerek tercih edilen zaman, gerekse içeriğin sınırları ve veriye uygulanan metot bağlamında ciddi farklılıklar barındırmakta; ayrıca açıkça yanlı ve destekten yoksun iddiaları sebebiyle

inandırıcı olmaktan uzaklaşmaktadır. *Zarinebaf Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800* adlı kitabının suç ve ceza ile ilgili olmasının yanında 18. yüzyılda İstanbul'un sosyal tarihi ile de yakından ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Çalışma kendi söylemi ile sosyo-ekonomik değişimlerin, uzun süren savaşların ve artan fakirliğin şiddet ve suçluluk üzerindeki etkisini, kurum bazında yapılan kontrol amaçlı değişimleri, asayiş temelli düzenlemeleri kapsıyor. Bu yaklaşıma uygun olarak yazar konuyu üç bölümde ele almıştır. İlk bölümde siyasi ve sosyal olaylara değinirken, ikinci bölümde İstanbul'da kayıtlara geçen suçlara, üçüncü bölümde de kanun ve düzen başlığıyla devletin suça karşı aldığı tedbirler ve uygulamadaki cezalara yer verilmiştir.

Yazar çalışmada çoğu zaman kişisel kanaatlerini ortaya koyarken bunları destekleyecek verileri eklemeyi göz ardı ediyor. Yorumlar bazen o kadar keskin ve net ki, bu keskin yorum ve yargıların altını dolduracak belgeler yığınını görememek eserin bilimselliğine gölge düşürüyor. Örneğin, Patrona Halil isyanından sonraki yıllarda mala karşı suçların, sahtekârlığın ve gramajı eksik ekmek satışının arttığını söylerken, her gün hırsızlık yapıldığını (s.73), kürek cezasının 18. yüzyılda el kesme cezasının yerini aldığını⁵ (s.74), dinsel ve cinsel sınırların korunması için şiddetin azınlıklara ve kadınlara yöneldiğini (s.112) iddia ederken bunu destekleyecek hiçbir belge ya da çalışmaya referans göstermemiştir. Diğer yandan İslam fıkhi terminolojisini anlamlandırmada da bazı aksaklıkların var olduğunu belirtmek gerekiyor. Yazar "tehft"-hırsızlık-kelimesini bir yandan "serika" kelimesi yerine kullanırken, diğer yandan İslam fikhına göre hırsızlık cezasının esnek ve isteğe bağlı olduğunu ifade etmektedir (s.74). Halbuki şeriata göre serikanın cezası kesindir, hadd cezası uygulaması, yani elin bilek mafsalından kesilmesi gerekir. Ancak hadd cezasının uygulanması için serikanın gerçekleştiğine dair teknik bazı şartlar bulunmaktadır. İşin ilginç yazar bu teknik şartlardan bahsediyor. Ancak yine

⁵ Oysa kürek cezası 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tamamiyle konjonktürel bir ihtiyaçtan, Osmanlı Devleti tarafından neredeyse tüm suçluları içine alacak şekilde genişleyen bir cezalandırma pratiğine dönüştürülmüştür. 16. yüzyılda çok sayıda birbirinden çok farklı sayıda suçlunun ve farklı suçlar nedeniyle küreğe mahkum edildiğini gösterir belgeler M.İpşirli (1981-1982) tarafından " XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler" başlığı altında yayınlanmıştır.

hatalı olarak kâdılarının cezayı uygulamak istemediğini ısrarla iki şahit aradıklarını ifade ediyor (s.74) Oysa şahit ikrar yoksa hadd cezasının icra edilmesi için gerekli şartlardan birisi konumundadır. Zarinebaf'ın eseri bu ve bunun gibi birçok hatalı ve subjektif yorum içermektedir.⁶

Osmanlı Tarihi çalışmalarında suç içerikli yayınlar arasında en çok eşkıyalıkla ilgili olanların bulunduğu ve bu konuda ciddi bir literatür de oluştuğundan söz etmiştik. Tüm bu çalışmaların öncü niteliğinde sayabileceğimiz Mustafa Akdağ ve *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları* adlı eseridir. Akdağ'ın ömrü yetmediği için bitiremediği *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası* ile daha önce 15 yıllık bir emekle yazdığı *Celâli İsyancıları* adlı eser, yine isyanların 1603-1608 yılları arasındaki dönemini ele alan "Celâli İsyancıları" adlı makalesi tek başlıkta birleştirilerek yakın zamanda yeniden yayınlanmıştır (2009) . Eser Celâli İsyancılarına yol açan olayları 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren incelemeye başlar ve isyanları 17. yüzyıl başlarına kadar takip eder. Çok sayıda Mühimme Defteri ve çeşitli kâdılıklara ait kayıtların taranması ile meydana getirilmiş çok ciddi emek içeren özgün bir eserdir. Konular devrin toplumsal ve ekonomik koşulları zemininde incelenmiş böylece meselenin altında yatan temel problemler okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır. Zaman zaman yapılan abartılı yorumlar Akdağ'ın eseri yazarken içinde bulunduğu siyasal konjonktürle alakalı olmalıdır.⁷ Celâli İsyancıları "...süreklili iç karışıklıklar serisi, köyden kasabaya ve kasabadan şehre, hatta başşehir kadar Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve siyasi bütün örgütlerini derinlemesine, genişlemesine kapsayan büyük çaplı toplumsal kavga.." (s.15) ifadeleri ile

⁶ Örneğin şöyle diyor yazar " Müslüman fahişeler bazen gayrimüslim müşterilerle de ilişkiye giriyorlar oysa şeriata göre Müslüman kadınların gayrimüslimlerle seksüel ilişkiye girmesi yasaklanmıştır." (Muslim prostitutes sometimes took non-Muslim clients although Muslim women were banned from having sexual intercourse with non-Muslim men, according to the shari'a.) (s.92). Buradaki yorumun bir bilgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünmek fazlasıyla iyi niyetli hareket etmek olacaktır. Yazar şeriatta olmayan bir ilkeyi o'na aitmiş gibi veriyor. İfade şeriatin " Müslüman fahişelik" gibi kavramı varsaydığını ve Müslümanlarla ilişkiye girildiğinde buna ruhsat verildiği algısı uyandırıyor. Yazar daha önce olduğu gibi burada da söylediği iddiayı destekleyecek bir veri ortaya koy(a)mıyor.

⁷ Örneğin cinsel sapkınlığın en çok öğrenciler arasında genişlediğini ve alışkanlık haline geldiğini ifade etmektedir. O'na göre bunun sebebi erkek öğrencilerin tam da gelişme çağında kapalı alanlarda barınmaları ve karşı cinsle en ufak temas dahi kurmalarına izin verilmeyerek baskılanmalarıdır (s.147).

tanımlayan Akdağ Celâli İsyanlarını topyekûn bir halk ayaklanması olarak görme eğilimindedir. Akdağ eserinde meseleyle alakalı hukuki değerlendirmeler de yapmamış meselenin bu yönünü açık bırakmıştır.

Halil İnalçık 16. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devletindeki tüm siyasal ve sosyal yapıyı derinden etkileyen iki temel değişiklikten bahsettiği “*Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700*” isimli makalesinde sistemdeki dönüşümü ele alırken, diğer yandan transformasyonun Celâli İsyanlarının patlak vermesindeki rolüne de değinmektedir. Makale isyanın alt yapısını hazırlayan etmenlerin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına katkı verecek önemli bilgiler içermektedir. Celali İsyanları üzerine yazılan diğer eser William J. Griswold’un *Anadolu’da Büyük İsyan* başlığı ile Türk okuyucu ve araştırmacısının karşısına çıkan ve kendi ifadesi ile Celali İsyanlarını “*siyasi düzlemde ele almaya girişen*” çalışmadır (s.10) . Yazar bu isyanların Osmanlı Devletini yıkıp yeni bir devlet kurma amacıyla gerçekleşmediğini vurgularken, Kuzey Suriye’de devlet kurma amacıyla hareket eden Canbolatoğlu Ali Paşa’yı istisna kabul etmektedir. Asiler Osmanlı Devlet yapısı içerisinde kendilerine tekrar yer edinmekten başka bir amaç peşinde koşmamışlardır. Kitapta kullanılan Public Record Office, Venedik Arşivleri ve çok sayıda yabancı kaynaklı malzeme eserin farklı bir bakış açısıyla ortaya konmasında etkili olmuştur.

Türkçeye *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* adıyla kazandırılmış Karen Barkey’in *Bandits and Bureaucrats The Ottoman Route to State Centralization* adlı kitabı devlet ve eşkıya arasında ilişkiye eğilen ve bu yaklaşımıyla öncekilerden ayrılan bir eserdir. Barkey, kitabında Osmanlı Devlet merkezileşmesini ele alırken, bunu 17. yüzyıl boyunca devam eden devlet-eşkıya arasındaki bir pazarlık meselesinin ve devletin bu grupları “manipüle” etmesinin sonucu ile ilişkilendirir. Griswold gibi Barkey de Akdağ’ın aksine bu hareketlerin bir grubun, suhteler, terhis edilen paralı askerler, eski tımarlılar, leventler vb., eşkıyalık faaliyetleri olduğunu, yağma, ev basma gibi birçok suçu da içerdiğini; buna karşı çok daha büyük çaplı hareketler olan Canbolatoğlu, Kalenderoğlu gibi isyanlarda dahi isyancıların, eşkıyaların asıl dertlerinin

devlete eklemlenmek olduğunu belirtmektedir. Barkey neticede tüm bu olan bitenin, Osmanlı Devleti'nin mücadele, pazarlık, manipülasyon yöntemleriyle toplumsal unsurlarla kotardığı bütünlük sayesinde merkeziyetçiliğini tamamlama çabası olarak görülmesi gerektiği görüşündedir.

Yunus Koç (2005) Celâli İsyanlarına giden yolu açıklamakta farklı bir bakış açısı getirmiş ve bir zümrenin ayaklanma sebeplerini ele almıştır. Koç, Osmanlı toplumunda reayanın devlete eklemlenmek için iki yolu bulunduğunu, bunlardan birisinin orduya katılmak diğerinin ise medrese yoluyla ulema sınıfına dahil etmek olduğunu, ancak zaten tıkanmış olan birincisinden sonra artık ikincisinin de kapandığını ve bu durumun suhte ayaklanmalarına sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Böylece suhtelerin Celâli eşkıyasına dönüşme serüveni ortaya konulurken ayaklanan her bir yapı ya da zümrenin kendine özgü sebepleri olabileceğine dair bir açıklama getirilmiş olur. Konunun devamı niteliğindeki ikinci çalışması ile Koç (2013b) bu kez suhte isyanlarının daha önce ele almadığı, kendi ifadesi ile eksik bıraktığı, yönlerini ele almaktadır.

Oktay Özel, Celâli Hareketlerinin etkileri üzerine sunduğu bir bildirden mülhem yazdığı makalesinde bir suç faaliyetinin sonuçları açısından değerlendirmede bulunmuş bu yönüyle konu hakkında yapılan diğer birçok çalışmadan ayrılmıştır (Özel, 2005, s.65-74). Özel, makalesini oluştururken Amasya sancağında 1576 yılında yapılan tahrir ile 1642 yılındaki mufassal avarız defterlerindeki verilerden yola çıkarak, aradaki % 80 nüfus kaybını büyük ölçüde Celali Hareketlerine bağlıyor (s.66). Bu bağlamda devletin topladığı vergide azalma, vakıf gelirlerinde azalma ve tımar sistemine bağlı birçok askerinin gelirlerinin temin edilememesi sonuçlarına varıyor (s.70-71).

Bu mevzuda yazılmış en ilginç ve galiba en sıra dışı eser Sencer Divitçioğlu'nun "Oyun Teorisi"⁸ Bağlamında Celâli İsyanları (1596-1611)" makalesidir. Yazar

⁸ Oyun teoremi, yapılan hareketin başkasını etkilediğini bilirken ve bunu hesaba katarken bireylerin nasıl karar aldıkları ile ilgilenmektedir (Bierman&Fernandez, 1998, s.4) . Matematik, iktisat, sosyoloji, felsefe, biyoloji vb. birçok bilim dalı tarafından uyarlanan teorem asıl manada "Theory of Games and Economic Behavior" adlı yapıtıyla John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından bilim dünyasına sunulmuş ve John Nash, John Harsanyi ve Richard Selten tarafından geliştirilmiştir (Swedberg, 2001, s.302).

makalede konuyla alakalı yeni bir bilgi bulunmadığını en azından belge bazlı bilinmeyen bir verinin yer almayacağını çünkü birincil kaynakları tercih etmediğini ikincil kaynaklar üzerinden bir kurgu geliştirdiğini belirtmektedir. Divitçioğlu'nun yaptığı, var olan bilgileri yeni bir bakış açısı ile yeni bir modelin kalıpları ile açıklama girişimidir. Amacını “16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarındaki Osmanlı toplumunu kollektif eylem ve oyun teorisi bakımından ele almak” olarak açıklar (Divitçioğlu,1999, s.137). Oyunun ismi Celali isyanları iken oyuncular suhte, levent, il-eri, ehl-i örf, sekban, Celâlî, reaya, ordu-yı hümayun ve sultanın kendisidir. Tüm mesele seçtikleri stratejiler bağlamındaki, maddi /manevi kazanım ya da kayıplardır (s.138).

Yazar diğer yandan daha özeldir, mahkûm teoremi de denilen “Tutuklunun Açmazı”⁹ nı merkeze alırken fazlasıyla soyut ve matematiksel verileri tarih ile eşleştirmeye çalışmaktadır. Büyük resimde oyuncu eşkıya ve eşkıya-karşıtlığına indirgenebilir; eşkıya sekban bölükleri ve Celâlîler iken, eşkıya-karşıtı il-eri ve ordu-yı hümayundur. Yazar nihai kertede, oluşturduğu “ödenti matrisi” indeki matematiksel verileri, oluşan rasyonel hamle ve stratejiler ile kabul gören tarihsel gerçekler ışığında açıklamaktadır.

Osmanlı Devleti suç çalışmalarında en çok ilgiyi çekmiş konulardan birisi de cinsel sapma suçu kapsamındaki zina, fahişelik, tecavüz vb. dir. Colin Imber, Leslie Pierce, Abdul Karim Rafiq, Eugenia Kermeli, James Baldwin, Marinos Sariyannis gibi tarihçiler konunun değişik yönlerine, kimi zaman mekânsal ve tarihsel seçimlerindeki bazen de algılayış ve dolayısıyla yaklaşımlarındaki farklılıklarla temas etmişler, her defasında meselenin nevi şahsına münhasır bir yanını değerlendirmeyi başarabilmişlerdir. Lakin suç tarihi çalışmalarının Osmanlı özelinde bahsedebileceğimiz “öksüzlüğüne” çare olacak, konunun devamı niteliğinde eserler vermeyerek alanı kendi halinde bırakmışlar, deyim yerindeyse söylecek sözleri tüket(e)memişlerdir. Eksik kalan noktaların vurgulanması bağlamında fonksiyon icra eden kimi hukukçu ve İslam fıkıhçıları ise konunun cezai boyutunu kendi bilimsel metodolojileri ile ele almışlardır.

⁹ Tutuklunun Çıkması - *Prison Dilemma*- Oyun teoreminin klasik oyunlarından birisidir. Oyunun nasıl kurgulandığının anlaşılması için bk. (Bierman&Fernandez, 1998, s.11)

Ancak sorunun ele alınış tarzındaki yöntem, tarihsel araştırmanın patikasından uzaklık, Osmanlı suç tarihine bakışta kimi aksaklıkları gün yüzüne çıkarmaktadır. Örneğin İslam hukukçusu İsmail Acar'ın "*Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası*" adlı makalesinde daha çok Osmanlı kanunnamelerinde yer alan zina ve diğer cinsel sapma suçları ile ilgili maddelerin tahliline yer verilmiştir. Bunlar arasında klasik hukuk bakış açısı ile Tanzimat Devrine kadar geçen sürede Osmanlı Hukukunda çok fazla değişiklik olmadığı iddiasından hareketle Fatih Kanunnamesinden başlayarak zina suçu ve benzer suçları içeren maddeler incelenmiş, ancak Osmanlı hukukunun uygulamasında hayati öneme sahip şer'i kaynaklar dışarıda tutulmuştur. Dahası zina suçlusunun uygulamada karşılaşılabileceği cezaları barındırması muhtemel olan şer'iyye sicillerini, mühimme kayıtlarını, kronik ve anlatıları göz ardı etmiştir. Bu eksiklik tek başına kanunname maddelerini ele alarak yorumlamada ciddi hatayı beraberinde getirmiştir. Makalede örneğin zina suçuna verilmesi öngörülen cürm ü cinayet uygulanacak tek ceza olarak görülmektedir (s.85). Oysa İslam fikhinin diyet bahsinde maddi zarar verdiği için mağdura tazminat niteliğinde verilecek diyetin yanında İslam fâkihleri ta'zir cezasının da uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. "Aksi durumda zengin olanın suç işleme özgürlüğü olurdu" fehvasını benimsemişlerdir. Ayrıca elimizdeki veriler kanunnamede sadece cürm ü cinayet öngören maddelere rağmen kâdıların suçlulara ta'zir cezası verdiğini ispatlamaktadır. Ek olarak dönemin fetva mecmualarında da bu durumlarda verilecek cezanın ne olacağı açıkça ifade edilmiştir.

Bunun yanında makalede bulunan diğer bir hatalı yorum ise değnek başına, yani vurulacak her sopa için verilecek akçenin değnek cezası yerine verildiğinin düşünülmesidir. Oysa kanunnamede ifade edilen vurulacak değnek başına ayrıca 1 ya da 2 akçe cürm ü cinayet vergisinin ödenmesidir. Nitekim bu kanunun uygulama bulduğunu seyahatnamelerdeki ifadelerden de çıkarabilmekteyiz (Menavino, 2011, s.48).

Birbirinden bağımsız birçok alanda söz söyleyen Imber (1995), zina kavramının Osmanlı hukuk anlayışında kapsadığı alanı irdeleyen makalesinde kendi ifadesiyle kanunnamenin şeriata mebni yönlerinin mevcudiyetini araştırmak

gayesini güder. Bunu yaparken 1540'lı yıllara ait kanunnamenin zina ile ilgili ilk bölümü ile Hanefi hukuğunun konuya ilişkin yaklaşımını mukayese yolunu izler. İslam fıkhnının bakışını makalesinin odak noktası haline getiren Imber zaman zaman kendi yorumlarını ekleyerek konuya genişlik sağlamaktaysa da bu yorumların İslam kaynaklı bilgi ile tezat teşkil etmesi mevzunun özüne aykırılık oluşturmaktadır. Örneğin tecavüzün İslam fıkhnında yer teşkil etmediği ve zina bağlamında anlamlandırıldığı görüşü doğru bir önerme iken, Imber buradan hareketle çoğu zaman tecavüze uğrayan mağduru da suçlu kabul edildiğini ifade ederek hataya düşüyor (s.178). Nitekim bu tarz bir vakada Hz. Muhammed'in mağduru suçsuz görüp serbest bırakması örneği İslam fakihlerince kabul gören bir delil hükmündedir.¹⁰ (Bkz. s.59)

Imber makalesinde İslam fıkhnı terminolojisine göre zinanın ne olduğu, zaniye hangi durumlarda hadd cezası uygulandığı, hangi cinsel ilişki türünün zina kabul edildiğini ya da buna karşı olan görüşleri de teker teker ele alıyor. Fahişeliğin hadd cezası gerektiren bir eylem olup olmadığı, fahişeye verilen ücretin, kimilerince mihr gibi algılandığını-kabul gördüğünü- dolayısıyla bu durumda bir sahiplikten bahsedileceğine dair fıkhnı bilgileri değerlendiriyor ve çalışmada Osmanlı müderrislerince muteber telakki edilen *el-Mülteka*'da yer alan bilgilere yer veriyor (s.179). Imber'e göre 16. yüzyıl fıkhnıçıları fahişeliği yasal görmekte hatta Osmanlı kanunnamesinde buna delil dahi bulunmaktadır (s.188). Oysa yazarın önceden değindiği gibi mesele fahişeliğin hadd cezasına tabi bir eylem olup olmamasına ilişkindir. Hadd cezası uygulanamayacak olsa dahi fahişeler kâdılar tarafından ta'zir ya da hapis cezasına çarptırılabilmekte, topluca Kıbrıs'a sürülmekte ya da komşularının talebiyle yaşam alanlarından çıkartılmaktadırlar ki halkın bu hakkı kanunname ile güvence altına alınmıştır. Imber bu hakkın halkın istemiyle kâdı tarafından kullanılabileceğini ifade ederken aslında pratikte ciddi miktarda şikâyetin belgelere yansıdığını, dolayısıyla kâdının "isterse yapabildiği" cezalandırma uygulamasının da istisna teşkil etmeyip hatta belki de fahişelik bahis mevzu olduğunda en çok başvurulan yöntem olarak görüldüğünü

¹⁰ Bu konu "Cinsel Saldırı" başlığı altında ele alınacağından burada daha fazla izaha gerek görülmemiştir.

göz ardı etmektedir. Imber'in İslamın fahişeliğe bakışının "yasal" bir temele dayanmayıp "ahlaki" bir zemine oturduğu iddiası ise tam anlamıyla altı doldurulmamış bir değerlendirme izlenimi vermektedir.

Fahişeliğin ve hayat kadınlığının daha keskin hatlarla sınırlarının çizildiği makale "Sin and Sinner: Folles Femmes in Ottoman Crete" de Eugenia Kermeli 18. yüzyılda Girit'i çalışma sahası olarak belirliyor. Yazar Osmanlı hukuk kaynaklarında zina, fuhuş kelimelerinin ele alınış şeklini, bu iki terimin zaman zaman birbirinin yerine kullanılmasını ve dolayısıyla kavramlar arasında bir kargaşa olduğu tespitinde bulunuyor (s.86-87). Özellikle şeyhülislamın fetvalarını bu tartışmada referans alıyor. Makale boyunca fahişeliğin icra edildiği mekânlardan, fahişeliğe giden yolun aydınlatılmasına ve özellikle Kamil Ahmet Paşa'nın problemin üstesinden gelmek için üstün ve aykırı çabasına değiniyor. Örneğin Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki fahişelerin üçüncü ve dördüncü eş olarak alınmasına dair emirlerine yer veriyor (s.95). Kermeli'ye göre Ahmet Paşa fahişelik karşısında cezadan ise merhameti tercih eden bir ıslahçıdır. En son noktada yazar kanun ve fetva metinlerinde yer alan ve/veya teoride var olan hükümlerle uygulananın mekândan mekâna değişebileceği sonucuna varıyor (s.96).

Kermeli'nin Girit üzerinden yaptığı çalışmanın konu benzerini Abdul Karim Rafeq (1990) Şam'ı merkeze alarak gerçekleştirmişti. Rafeq "Public Morality in the 18th Century Ottoman Damascus" isimli makalede Şam şer'iyye sicillerine yansıyan ifadelerle toplum gözünde gayri ahlâkî bulunan ve birçok belgede suçluların kötü işleri ve sözleri sebebiyle mahkûm edilmesi, mahallenin, şehrin dışına çıkarılmasına ilişkin vakalar yer alıyor. Bu vakalar üzerinden, 18. yüzyıl Şam toplumunun kendine özgü yönetimi, yerel güçlerin otoritesinin meşruluğu ve güçlerinin idamesi için kullandığı mekanizmalar ele alınıyor. Diğer yandan paralı askerlerin kanunsuzlukları, güvenlik eksikliği ve istifçilik sebebiyle oluşan enflasyonun, ahlaksızlığın artmasında da etken olduğu iddia ediliyor (s.180-181). Yazar şer'iyye sicillerine yansıyan kadınlı, erkekli eğlenceleri, fahişelik vakalarını, röntgenciliği mahalle dışına çıkarma cezasıyla sonuçlanan eylemler olarak detaylı bir şekilde ele alıyor. Özellikle şehirlerde sur dışının göçmen

kitlenin yerleştiği ve askerlerin yoğun bulunduğu mekânlar olmanın yanında gayri ahlâkî, “sapkın” vakaların da çoğunlukla görüldüğü yerler olarak ifade ediyor (s.184). Yazara göre şehir dışına sürülen kişilerin de büyük çoğunluğu sur dışındaki bu mahallelerde yaşamaktadır. Öte yandan tüm çabalara rağmen engellenemeyen alenen sokaklarda boy gösteren fahişelerin aylık belirli bir meblağ karşılığında serbestiyet kazandığı tespiti makalenin en çarpıcı yeridir (s.189). Yazar halkın çoğunluğunun bu durumu kabullenmediğini de eklemektedir.

Leslie Pierce (2005) 1541-1542 tarihli Ayıntab şer’iyye siciline dayanarak hazırladığı kitabında yerel bir mahkemenin işleyişini; yerel güçler ve kadının mahkeme sürecindeki rolü ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Bu ilişkiyi irdelerken örnek vaka olarak seçtiği cinsel sapma içerikli kayıtları da toplum-mahkeme arasındaki pazarlıklar ve arabuluculuk pratikleri ile açıklamaktadır. Pierce cinsel saldırı mağduriyeti ile mahkemeye başvuran İna’nın hikâyesini ele alırken bu tip davalardaki süreci gözler önüne sermektedir. Ancak zina ile ilgili İslam fıkhnın verilerini Osmanlı uygulamasına yansıtarken cevaplan(a)mayan, bir cinsel ilişkinin hangi şartlarda fıkhi açıdan zina sayılabileceği meselesi konunun doğru anlaşılabilmesi sorununu doğurmaktadır. Zinanın şartlarından birisi olan 4 şahit kuralının Osmanlı tarafından esnetilerek 2 şahit ve söylentilere dönüştürüldüğüne dair yazarın yorumu muhtemelen bu yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır (s.176). Zira dört şahit had cezası uygulanabilmesi için gerekli şart iken, zinanın teknik olarak gerçekleşmediği gayrimeşru ilişkilerde zaten dört şahide ihtiyaç duyulmamaktadır. Nitekim Osmanlı Devletinde birçok vakada zina ifadesi kullanılsa dahi had cezası vermek yerine teşhir ve ta’zir cezaları ile yetinilmesi bu şartların yerine gelmemesi ile ilintilidir. Yazarın İslam fıkhnına ait meselelere olan eksik vukufiyeti bunun gibi diğer bazı durumlarda da yanlış anlamayı ve devamında yanlış yorumu getirmiştir. Örneğin muhsan / muhsana terimlerini yanlış şekilde cinsel ahlaksızlıkla suçlanmamış kişi olarak değerlendirmektedir (s.176). Oysa terim daha önce başından evlilik geçmiş kişiyi ifade etmektedir. Aynı şekilde mahkeme kayıtlarındaki gayri müslim, köle vb. ifadeler yazara göre bir nevi ötekileştirme gayesi güdüyor idiyse de aslında kayıtlarda kendilerine yer bulmaları İslam fıkhnı açısından Müslüman ile gayri

müslim, köle ile hür arasındaki hukukî statü farklılıklardan kaynaklanmaktadır (s.192).

Pierce'in kitabı Osmanlı Devletinde suç çalışmaları açısından değerlendirildiğinde, özellikle iki cinsel sapma vakasını ele alış şekli ve vardığı nokta itibariyle dikkat çekicidir. Lakin yukarıda da bahsedildiği üzere İslam fıkının Osmanlı uygulaması üzerindeki etkisi ya da ilişkisi tam anlaşılmadığı için zaman zaman hatalı yorumlar ortaya çıkmıştır.

16. yüzyıldan 18 yüzyılın ortalarına kadar Osmanlının yasa metinlerinde ve yerel otoritenin uygulamalarında fahişeliğin ele alınış şeklini, James Baldwin "Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies" adlı makalesinde ele almıştır. Yazar ilk önce sırasıyla Osmanlı'da muteber kabul edilen İslam fıkı kitaplarının, fetva mecmualarının, Osmanlı kanunnamelerinin, kâdı sicillerinin ve anlatıların fahişeliğe bakışını değerlendirilmektedir. Kaynakların birbirine uyumsuz ya da benzer yaklaşımları üzerinde durduktan sonra yazar amacının fahişelik vakası bağlamında İslam'ın farklı kaynaklarının birbiri ile ilişkisini Osmanlı Devleti belgeleri üzerinden incelemek olduğunu ifade etmektedir.

Fahişelik üzerine yazanlardan birisi de, 16. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın başları arasındaki dönemde İstanbul'daki fahişelik vakalarını ele alan Marinos Sariyannis'tir. Sariyannis (2008) makalesinde iki karşı cins arasındaki ilişki ile fahişelik bağlamında gerçekleşen ilişkinin Osmanlı belgelerinden anlaşılmasının zor olduğunu ifade ettikten sonra (ki biz de incelediğimiz belgelerden aynı sonuca ulaştık), İstanbul'da fahişeliğin somut görüntü verdiği durumları açıklamaya girişiyor. Makalede Osmanlı toplumunda fahişeliği kendisine meslek edinen kişilerin hangi şartlar ve zorunluluklar sebebiyle bu kararı almış ya da bu pozisyona itilmiş olabilecekleri sorgulanıyor. Mut'a nikâhına ilişkin sorulan soru, yazar tarafından net bir şekilde cevaplanmamış olsa da, Osmanlı toplumunda aslında sünni inancın reddettiği mut'a nikâhının varlığı ya da olabirliği üzerine düşündürüyor. Sariyannis'in (2006) suça eğilen diğer bir makalesinde de mekân olarak İstanbul seçilmiştir. Bu kez derin dehlizlerdeki tüm "sapkınlar", Evliya Çelebi'nin "esnâf-ı mühmelât" diyerek tarif ettiği yankesiciler, hırsızlar, hayat kadınları, kadın satıcıları merkezdedir. Yazar tüm bu suçluların

aksiyonlarında bir organizasyon veya planlama aramakta; İstanbul'un yer altında örgüt, çete ve gangsterlerin izini sürmektedir. Ayrıca kadının suç aktivitelerindeki rolüne de kabaca değinilmiştir. Yazarın iki eserinde de kullandığı belgelere harmanladığı edebi eserler bir yandan anlatımı zenginleştirirken, belgeleri desteklemekte de başarılı bir rol üstleniyor. Buna karşın suçların cezai karşılıkları ya da devletin tepkileri yazının konusu içine dâhil edilmiyor.

Sariyannis'in şehir içindeki suç organizasyonlarının peşine düştüğü makalesinin muhtevası bağlamında aynı çizgide değerlendireceğimiz bireysel şiddet temalı yayınlar da vardır. Suraiya Faroqhi'nin Çorum civarı kırsalında yol kesicilik örneklerinden yola çıktığı makalesi "The Life and Death of Outlaws in Çorum" da şehirlere kadar inen; kadınlara ve çocuklara saldıran, yaşam alanlarını yakıp yıkmakla tehdit ettikleri köylülerden zorbalıkla yiyecek, para alan Taşdemir b. İshak, namıdiğer Canfedaoğlu'nu konu edinmektedir. Canfedoğlu yakıştırmasının kaynağı ve kökeni sorgulanırken, Taşdemir b. İshak'ın iki evini bastığı ve kişisel husumet beslediği Kâdı Veliyyüddin Efendi ile arasındaki sorunun niteliği Faroqhi'nin gündemindedir. Kâdı Veliyyüddin'in İstanbul bağlantıları, servet kaynağı, Canfedaoğlu'nun ele geçirilmesi için yaptığı lobi çalışması da yazarın dikkatinden kaçmaz. Hikâye askeri kökenli olduğu düşünülen eşkıya başı ile kâdının mücadelesi üzerinden askeri-ulema çekişmesine göndermeyi de içermektedir. Faroqhi böylece basit bir yol kesicilik vakası, bir suçlu incelemesinden Osmanlı iç siyasetinde özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren ve padişah otoritesinin zafiyete uğradığı dönemlerde belirginleşen kronikleşmiş bir soruna örnekleme yapmaktadır.

Faroqhi, Anadolu Ahkâm Defterlerinde 1760 tarihli bir belgeyi temel alarak yazdığı "Bursa'da Cinayet: Bir Cui Bono Vakası" adlı makalesinde bu kez bir cinayet vakasını, "marjinal" olarak nitelediği bir grubun içinde yine "kötü ünüyle" bilinen bir kadının öldürülmesini ele alır. Olay karşısında devletin verdiği reaksiyonu, maktulün yakınlarının talepleri ve bulunduğu toplumsal çevrenin, sakin olduğu düşünülen mahallelinin tepkilerini göz önüne alarak incelemektedir. Bir cinayet vakasından ceza yargılaması, sosyal kontrol gibi

temel konulara ilişkin göndermeler yapmaktadır. Faroqhi makalede İslam fıkhına ya da Osmanlı hukuk anlayışına dair teorik bilgilere yer vermemiş, belgede var olanı yine başka belge ve araştırma eserlerle desteklemiştir. Faroqhi (2014) diğer makalesinde bir cinayet vakası üzerinden Anadolu kırsalındaki kadının aile içindeki ve devlet birimleri karşısındaki rolünü ve mahkemede temsilini anlatmaktadır. Makale 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tutulmaya başlanılan vilayet ahkâm defterlerini kullanarak kurgulamıştır. Bu kez olayın merkezi Kayseri Erkilet köyü ve tarih 1743' dür. Cinayete kurban giden hanımın annesinin, damadından şüphelenmesi ve O'nu şikâyet ederek kızının diyetini talep etmesi ile devam eden mahkeme süreci, damadın karşı atağı ve benzer vakaların anlatıya katılmasıyla renkli bir hal alır. Makalede özellikle yerel bir davanın İstanbul'a taşınmasının bütün zorluklarına rağmen bir kadının temsil imkânı bularak vakanın divana aksetmesi kayda değer görülüyor. Vakayı incelerken kayıtlardaki ve aynı köydeki diğer olayların yansımalarını da destek olarak kullanması Faroqhi'nin önceki makalesinde de gördüğümüz bir yöntemdir. Ailenin diyet talebinin, mali kazanç yanında onur için tercih edilen bir yönü olduğuna dair ihtimali gündeme getirmesi dikkate değerdir.

Faroqhi'nin olay odaklı çözümlerinin aksine tamamiyle teorik bilgi ile şekillenen ve vakanın kendisinden ziyade devletin ve sistemin bakışına yoğunlaşan bir yayından da bahsetmeliyiz. Colin Imber "Why You should Poison Your Husband: A Note on Liability in Hanafi Law in the Ottoman Period" isimli çalışmasında insan öldürmenin İslam hukukundaki ele alınış biçimi üzerinde durmaktadır. Yazar özellikle zehir kullanılarak gerçekleştirilen katl vakalarında İslam hukukunun konuyu işleyiş şekline yoğunlaşmaktadır. Imber makalesini büyük ölçüde Osmanlı şeyhülislamlarının fetvaları ışığında kurgulamıştır.

Işık Tamdoğan "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi" adlı çalışmasında 1763 tarihli Üsküdar Şer'iyye Sicili verilerini kullanarak Üsküdar'da bahsi geçen tarihlerde kişiler arasındaki şiddet vakalarını incelemiştir. Yazar sosyal hareketliliğin, giriş-çıkışların yoğun olduğu iskele, liman ve sokakların sıklıkla şiddete ev sahipliği yaptığını ifade

etmektedir. Tamdoğan'a göre sosyal kontrolün mahalle içlerine görece azlığı bu mekânlardaki şiddet vakalarını açıklamaktadır. Bu bölgeler geçici işçilerin marjinal tiplerin kendilerine yer bulduğu mekânlar olması ile ayrıca dikkat çekicidir (s.82). Makale şiddet-mekân ilişkilerinde vakaların gerçekleştiği diğer yerlere kısaca değindikten sonra saldırgan tipine geçer. Bu kısımdaki temel argüman hareket avantajına sahip kayıkçı, beygirci gibi grupların bu özelliklerinin şiddet eylemlerindeki etkisidir (s.86). Oysa verilen bir örnek hariç bu iddiayı destekler hiçbir veri sunulmamıştır. Ayrıca kayıkçı ve beygircilerin şiddet vakalarında başrollerde oldukları ifade edildikten sonra, tespit edilen vakalar içindeki sayısal ağırlıklarının verilmemiş olması bir suçlu profilinin var olup olmadığı sorusu ile bizi baş başa bırakmaktadır. Yazar tarafından suçlu tipi arasında gösterilen beygircilere ilişkin örnek vakalar incelendiğinde ortaya çıkan sonuç Tamdoğan'ın tezini doğrulamamaktadır. Çünkü vakaların gerçekleşmesinde insan zafiyeti yani hata bulunmakta, kasıt unsuru yer almamaktadır. İslam fıkhına göre kaza ile birisini öldürmek, yaralamak mağdura ya da yakınlarına bir tazminat gerektirse de kişi suçsuz kabul edilir ve ayrıca bir ta'zir cezası verilemez. Dolayısıyla verilen örneklere göre beygirciler suçlu tipi sınıflandırmasına dâhil edilmemelidir. Suç bilimcilerin kenar mahallelerde, iskele civarlarında, giriş-çıkışların yoğun olduğu mahallerde sapkın bireylerin yığılma ihtimalinin daha fazla olduğuna dair iddialarını Tamdoğan kendi tezine dayanak yapmış ancak iddiasını destekleyecek verilere ulaşamamıştır.

Leslie Pierce'nin (2012) konumuz açısından önemli olan diğer eseri " İnsan Kaçırmanın Namuslu ve Namussuz Halleri" adlı makalesinde, kayıtlarda sıklıkla rastladığımız ve kanunname "kız ve oğlan çekmek" ifadeleri ile kendisinde yer bulan insan kaçırma suçunu ele alıyor. 16. ve 17. yüzyıl ile sınırlanan çalışmada, yazara göre 16. yüzyılın başlarında siyasi kaçırma operasyonları ile psikolojik üstünlük sağlama çabasında olan Osmanlı Devleti, ilerleyen zaman diliminde bu kez kendi topraklarında gerçekleşen eşkıyalık faaliyetleri sebebi ile otorite sarsıcı kaçırma vakalarına muhatap olmak zorunda kalıyor. Yazara göre cinsel istismar şekli olarak bir kadının kaçırılmasına II. Bayezid'in kanunnamesinde yer verilmesi ve benzer suçlarla ilgili yapılan sonraki düzenlemeler namus kavramı ile ilgili olmalıdır. Genç erkeklerin kaçırılma

sebebini ise Pierce saraya karşı kullanılacak bir silah bağlamında yorumlar. Ancak makalede bunun psikolojik bir alt etme aracı mı taşıdığı yoksa kaçırılan gençlerin eşkıyalar safına katılarak bir silah gücü yapılmaya mı çalışıldığı sorusunun yanıtı açık değildir.

Bir hukukçu olan Mustafa Avcı hukukçu gözüyle ve metodolojisi ile yazdığı *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* adlı eserinde Osmanlı Devletinde suç kavramını ve suçları ceza bağlamında ele almaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı gibi çalışmada suç ile ilgili sosyal, ekonomik şartların arayışına girilmemiş, devletin reaksiyonlarının peşinde düşülmemiştir. Diğer yandan, yazarın İslam fihri ve fetva literatürüne yer vererek İslam ceza pratiklerine değindikten sonra meselenin Osmanlı özelini bir iki örnekle geçiştirmesi, tarihsel metodolojiden uzaklıkla açıklanabilir. Keza tarih ve mekân kısıtlaması yapılmadan tercih edilen veriler meselenin hatalı yorumlanmasına neden olabilecek boyuttadır. Avcı'nın kitabı Osmanlı Devletindeki suçların İslam fihri yaklaşımına göre cezai karşılıklarını tespiti açısından değerlendirildiği zaman anlam kazanmaktadır. Eser Osmanlı Devletindeki cezaların örf kaynağını büyük oranda görmezden gelmektedir.

Osmanlı Devletinde bir grubun ya da sosyal zümrenin suçlarını ele alan ilk kitap olarak Mehmet Demirtaş'ın *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza* 'sı gösterilebilir. Eserde Osmanlı esnafının 1698-1786 tarihleri arasında karıştığı suçlar sıralandıktan sonra suçlulara icra edilecek cezalar üzerinde durulmuştur. Çok sayıda Osmanlı arşiv malzemesi kullanılarak hazırlanmış olan eser bu yönüyle özgündür. Ceza kısmının oluşumunda orijinal belgelerin yoğun kullanılmasına rağmen cezanın kaynağı olan İslam fihri ve kanunnameler değerlendirilmemiştir.

Spesifik bir suç faaliyetine yönelik nadir çalışmalardan birisi de Faroqhi'nin (1995a) iki örnek vaka üzerinden Osmanlı Devletindeki kalpazanlık faaliyetlerine değindiği makalesidir. 1599 tarihli Ankara ve 1602 tarihli Bursa kaynaklı verilerin kullanıldığı makalede Faroqhi, Amerika menşeli madenlere rağmen yerel alanda madeni para eksikliğinin kalpazanlık faaliyetlerindeki artışta etkili olduğunu ileri sürmekte ve bu eğilimin aslında bir boşluğu doldurma işlevi

gördüğüne yönelik imada bulunmaktadır (s.163). Aynı konu üzerine yapılmış bir başka çalışmada Orhan Kılıç (1999) 16. yüzyıla ait 75 mühimme kaydını tarayarak Osmanlı Devletinde basılan sahte paralara, suç mahalline, kalpazanlara, suç aletlerine ve sahte paranın piyasaya sürülme sürecine ve devletin aldığı tedbirlere yer vermektedir.

Suç çalışmalarının bir parçası mesabesinde bulunan ve suçu tanımlayan ilkelerden tevarüs olunan cezalara ilişkin incelemeler, ülkemizde büyük oranda hukukçular tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlar arasında tarihsel metodolojiye en çok yaklaşan Ahmet Mumcu'dur ve eserlerini burada öncelikle zikretmek gerekmektedir. Mumcu doktora tezi olan *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl* de siyaset cezasının kökeni ve menşei, Osmanlı devletindeki uygulanma alanlarını gerek kanunname ve gerekse Osmanlı Arşivi belgelerinden faydalanarak izaha girişmektedir. Şer'i ve örfi hukukun Osmanlı Devletindeki akisleri ve uygulama alanları ele alındıktan sonra siyaseten katlin reaya, askeri sınıfa ve hanedan üyelerine tatbiki konuları üzerinde durulmaktadır.

Yazara göre siyaseten katl İslam hukukundan kaynaklanan ve hükümdara verilmiş en ağır cezalandırma yetkisidir. Mumcu siyaset cezasının ta'ziri de kapsadığını yani her ta'zirin aslında bir siyaset cezası olduğunu belirtirken bizce isabetsiz bir yorumda bulunmaktadır. Zira siyasetin örfi yanı bu anlayışla göz ardı edilmektedir. Osmanlı belgelerinde de sıklıkla gördüğümüz gibi ta'zir daha küçük çaplı cezaları içerirken, siyaset ağır bedensel cezaları kapsamaktadır (Heyd, 1973, s.16). Haddizatında İbni Kemal de bir fetvasında ta'zir ile ilgili şöyle demektedir:

Ta'zir-i belîğ nedir? Cevap: Her kimsenin haline münasip ta'zir-i belîğ vardır. Ol hususta rey kâdınıdır. Yüz değneğe dek ta'zirdir haps-i medid dahi ta'zirdir. (İnanır, 2014, s.107)

Görüleceği üzere İbn Kemal ta'ziri yüz değneğe kadar olan cezalandırmalar ve hapis cezası ile sınırlandırmaktadır. Belgelerde ve kanunname metninde müşahede ettiğimiz kazığa vurmak, kancaya geçirmek, elin kesilmesi, zekerin kesilmesi vb. cezalar ise hadd cezası kapsamında değerlendirilmediği zaman siyaset kapsamına girmektedir. Nitekim siyaset uygulanacak suçlunun

durumuna karar vermek kâdıya değil merkezi yönetime düşmekte, siyaset uygulaması merkezin onayı ile tatbik edilmektedir. Buradan yaklaşıldığında belgelerde “siyaset edilsin” hükmünün yer almasının ta’zire işaret olmadığı değerlendirilmelidir. Diğer yandan eğer bu yaklaşım doğru olsa idi, belgelerde basit suçlar için de az ya da çok siyaset kavramının bulunması gerekirdi. Oysa ceza ile ilgili bir not düşülmüş ise bu genellikle “ta’zir edildi”, “teşhir edildi”, “haps edildi” şeklinde olmaktadır. Siyaset cezasının tatbikine ilişkin hükümler ise divan kayıtlarında yani mühimmelerde kendisini göstermektedir. Mumcu eserinde zaman kısıtlamasına gitmezken bunu kendi metodunun bir yönü olarak kaydeder ve zaman kısıtlamasının bir hukukî kurumun incelenmesinde tek yönlülüğe kapı araladığını ifade eder. Böylece bir İslam Kurumu olarak kabul ettiği siyaseten kat uygulamasının izini en eski halinden başlayarak Osmanlı’nın en son evresine kadar takip etmiştir.

Osmanlıda ceza hukuku ve uygulaması üzerine yazılmış başat öneme sahip ve belki de bu konuda başucu kitabı olabilecek eser Uriel Heyd’in *Studies in Old Ottoman Criminal Law* adlı çalışmasıdır. Kitap aslında Heyd’in daha önce yaptığı çalışmaların vefatından sonra V.L.Ménage tarafından derlenip toplanması ve belirli noktalara kendi vurgusunun eklenmesi ile hâsıl olmuştur. İki ana bölümden oluşan kitabın birinci bölümü Osmanlı Devletinde ceza hukukunun oluşumunu, eyaletlerdeki ceza kanunlarını irdelemektedir. Yazar bu bölümde ayrıca Dulkadiroğulları ve Osmanlı ceza kanunlarına Osmanlıca matbu harflerle yer vermiştir. Kanunlara ilişkin çeşitli terimlerin ele alındığı, mahkemenin, mahkeme sürecinin ve ceza pratiklerinin anlatıldığı ikinci bölüm Osmanlı Devletinde suç ve ceza çalışacaklar için temel denilebilecek birçok veriyi barındırmaktadır. Kitap 16. yüzyıla ve belirli oranda 17. ve 18. yüzyıla ait veriler üzerinde inşa edilmiştir. Eser için farklı kütüphanelerde bulunan çok sayıda kanunname metni taranmış, siyasetnameler, mühimme defterleri, şer’iyye sicili kayıtları ve kronikler fikirlerin izahı ve metnin kurgusunda önemli yer tutmuştur. Bu açıdan yaklaşıldığında barındırdığı görüşlerin, nazarî bilgi ile uygulamanın kıyas ve eşleştirilmesi ile husule gelmiş bulunduğu dikkat çeker. Çalışma bu yönüyle sadece içerik bağlamında değil metodu sebebiyle de değer kazanmaktadır.

Heyd *Criminal Law* da bilinen ilk Osmanlı Kanunnamesinin II. Mehmet'e ait olduğunu ve kanunnamedeki en belirgin değişikliğin I.Süleyman zamanında, 1539-1541, yapıldığını belirtip, kanunnameye giren yenilikleri de sıralamaktadır. Buna göre II. Mehmet ve II. Bayezid'in kanunlarındaki cezai hükümlere cinsel sapma ile ilgili birçok maddenin yanısıra, şarap yapmak ve satmak, yalancı şahitlik, sahte belge üretmek, kalpazanlık, namazı ve orucu terk etmek, faiz almak, kamu düzenini bozmak vb. maddeler, ayrıca cezaya ait yeni düzenlemeler eklenmiştir (s.30-31). Kanuni'nin yeniliklerinden birisi de kanunnamenin dilinde gerçekleşmiş, eski Türkçe kelimelerin bazıları yerini Arapça terimlere bırakmıştır.

Uygulama konusunda Heyd'in tespiti de hayli ilgi çekicidir. Şer'iyye sicillerindeki kayıtları temel alarak yaptığı değerlendirmede 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın ilk yarısında kâdılarının sıklıkla kanunname metnine göre hareket ettiğini, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise kanunnamenin bypass edilme eğilimine girdiğini söyler (s.152). Bu iddia bizim tespitlerimize göre yüzyılın sonuna doğru suç vakalarındaki gözle görülür artış ile otorite boşluğu arasındaki doğru orantıyı destekler. Zira kanunun uygulanabilirliği otoritenin gücünü gerektirmektedir. Heyd, kanun ve şeriat arasında bir çatışma olabildiğini ifade ediyor. Normal şartlarda "kanunun" şeriatı destekleyecek şekilde hazırlanmış olması gerekir ki Ebussuud Efendi bir fetvasında "*nâ meşru' olan nesneye emr-i sultânî olmaz*" diyerek kanunun şeriata aykırı olamayacağını söylemesi bu iddiayı güçlendirmektedir. Ancak Heyd'e göre bu anlayışın dışına çıkıldığı durumlar hiç de az değildir. Özellikle suç-ceza ilişkisi bağlamında yapılacak inceleme, çatışmanın derinleştiği sonucunu gözler önüne sermektedir (s.180-181). Şeyhülislam İbn Kemal ve Ebussuud Kanunnâme-i Osmani'nin şeriata uygun hale gelmesi için ciddi çaba sergilemişlerdir (s.183).

Heyd'e göre kanun kökenli ya da sultanın iradesine dayanan siyaset cezasının şeri bir kökü bulunmamaktadır. Bu noktada yukarıda bahsi geçen Mumcu'nun görüşüne katılmamaktadır. Siyaset cezası O'na göre şer'i cezanın suça karşılık gelen yaptırımının hafif kaldığı durumlarda devreye girmekte ve kâdının düzenleyip merkeze gönderdiği hüccet ile şeriat sınırlarına çekilmektedir. Ancak

kimi zaman, örneğin delil yetersizliğinde ya da suçüstü durumlarında merkezi otorite, sultan ve vezir-i azam, siyaset kararını verebiliyordu (s.192-193). Hükümdara olağanüstü yetkiler veren Dede Cöngi Efendi'nin Siyasetnamesi üzerinden "siyasetiş-şer'iyye" kavramına da değiniyor Heyd. Kavram, hükümdarın toplumun faydası için *-maslahat-*, refah ve düzeni için yapabileceği şeylerin zaman ve mekânın şartlarının değişimi ile paralel bir tebeddüle uğrayacağı, dolayısıyla durum neyi gerektiriyorsa icra edecek iradeye sahip olduğu, bunun şeriatın sınırları içinde yer aldığı düşüncesini kapsıyordu. Şeriatla yer almayan ceza pratiklerini uygulayabilme yetkisi bizzat Kur'an-ı Kerim'deki "*Ey îmân edenler! Allah'a itâat edin; peygambere ve sizden olan ülü'l-emre (emir sâhibi idârecilerinize) de itâat edin!*" (Nisa, 4/59) ayetinden alınmaktadır (s.199-200).

Son kertede Heyd, Osmanlı cezalandırma anlayışının suçluyu ıslah, "sairlere mûcib-i ibret" için ve ayrıca insanların güvenini ve refahını temin etmek gayesini güttüğünü belirtmektedir (s.312).

Osmanlı Devletinde hukukun şer'iliği-örfiliği meselesinde hukukun tamamıyla şer'i olduğunu iddia eden araştırmacılardan olan Akgündüz (Koç,1999,s.117), "Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili" adlı makalesinde de aynı minval üzerinde fikir beyan etmekte, Barkan, Heyd, Üçok gibi kanunnamenin seküler yanına atıfta bulunan bilim adamlarını eleştirmektedir. Akgündüz'e (1999) göre mesele bu yazarların İslam'ın yöneticiye verdiği "ta'zir" yetkisini tamamıyla kavrayamamış ya da görmezden gelmiş olmalarından kaynaklanmaktadır (s.1). Akgündüz makalede İslâm kaynaklı ceza tasnifinden hareketle hadd ve ta'zir cezalarını incelemiş, ek olarak kardeş katlinin meşruiyetine dair görüşlerini aktarmıştır.

Konumuzla dolaylı yoldan kesişen ya da tarihsel sınırlarımızın çok ötesinde oluşuyla incelediğimiz devrin koşullarından uzak bulunan; bu yüzden incelememize dâhil etmediğimiz mahkeme ve yargılama (Coşgel et al., 2013; Ergene, 2001;2004; Ginio, 1998;Jennings,1975;1975b;1978;1978b;1979) polis, jandarma ve devlet kontrolü konularını kapsayan çalışmaların (Başaran, 2014; Ergut, 2004; Kırılı 2000; 2009; 2015; Levy, 2009; Özbek, 2009; 2015) da

seçilen özne ve zaman bağlamında Osmanlıda suç üzerine çalışanların dikkatinden kaçmaması gerekmektedir.

1. BÖLÜM

KİŞİLERE KARŞI SUÇLAR

1.1. HAYATA KARŞI SUÇLAR

1.1.1. Katl

Katl, İslam hukukunda *“insan tarafından işlenen ve bir insan hayatını sona erdiren fiildir”* şeklinde izah edilmektedir (Udeh, 2012, s.15). İslam, adam öldürmeyi en büyük günahlardan ve suçlardan kabul etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de *“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”* (Nisâ, 92) buyrulurken katil için hazırlanan uhrevî ceza açıklanmakta *“ Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür)... ”* (Bakara, 178) denilerek dünyada karşılaşılabilecek ceza belirtilmektedir. Osmanlı Devleti yukarıda açıklandığı üzere bir yandan şer'î hukuk kurallarına bağlı iken diğer yandan örfî hukuk kurallarına tabi olduğundan katil suçu için şer'î hükmün yanında kanunnamelerde yer alan müeyyidelere de bakmak icap edecektir. Bu bağlamda sırasıyla II. Mehmet, I. Selim, I. Süleyman kanunnamelerinde katil cezası şu şekilde öngörülmüştür;

“ ...ve eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas ideler cürm almayalar..” (Yücel, Pulaha, 1995, s.33) ,

“ Ve eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas ideler. Cürm almayalar. Ve eğer kısas itmeseler veya kısas lazım olacak katl olmasa gani ise ki bin akçeye ve daha ziyadeye gücü yetse dört yüz ve mutavassıt-ül-hâl olub alt yüze mâlik olsa iki yüz ve fakirden olur ise yüz akçe cürm alına. Ve gayet fakir olsa elli akçe cürm alına.” (Yücel, Pulaha, 1995, s.151) ,

“ Ve eğer bir kimesne âdem öldürse, kanun üzre siyâsete müstahak olanun kanunı siyâsetdür, asla dem yokdur, yerine kısas ideler, cerime almayalar ve eğer kısas itmeseler veya kısas lazım olacak katl olmasa gani olub bin ve dahi ziyadeye mâlik olsa, dört yüz akça alına ve mütevassitu'ul-hâl olursa, iki yüz akça alına, ve fakirden yüz akça cerime alına ve gayet fakir

olandan elli akça cerime alına. “ (Heyd, 1973, s.66; Koç, 1997, fol.5r-fol.5v)¹¹

Bu kanun maddelerinde katl suçu için düşünülen temel cezanın kısas olduğu göze çarpmaktadır. 963/1556 tarihli bir belgede nitekim katilin şer’iata göre kısas ile cezalandırılacağı belirtilmekteyken (4 Nolu MD, h.65, s.7), diğer yandan kısasın uygulan(a)mıyacağı durumların var olduğu aynı kanun maddesindeki “*kısas itmeseler veya kısas lazım olacak katl olmasa*” ifadeleri ile açıklık kazanmaktadır. Maktulün velisi katili bir bedel karşılığında ya da bedelsiz affetmesi durumunda (Molla Hüsrev, 1980, c.3, s.71) ya da kastın benzeri olan öldürme¹² gerçekleşmiş ise kısas uygulanmayacaktır (İbrahim-î Halebî, c.4, s.259).

İslam âlimlerine göre kasten öldürmekle kasıt, bir kişinin bir başkasını delici, kesici bir cisim ile öldürmesidir. Zira kişinin gerçek niyeti başka türlü anlaşılabilir. Katil, cinayeti yerde, çevresinde bulunduğu ve üstte bahsi geçen kesici, delici sınıfa girmeyen bir nesne ile gerçekleştirmiş ise o zaman kastın benzeri olan öldürme meydana gelmiştir ve katil için kısas söz konusu değildir (Molla Hüsrev, 1980, c.3, s.68; İbrahim-î Halebî, c.4, s.259). Bu durumda katilin cezası ne olacaktır? Kanunname sadece gelire göre değişen düzeyde cürm-i cinayet ödenmesinden bahsetmektedir. Oysa toplum düzeninin sağlanması açısından cezada caydırıcılık gereklidir ve mali müeyyideler zenginini istediğini yapmasının önünde engel teşkil edemez. Bunun için İslam âlimleri katile eğer kısas uygulanmayacak ise verilen diyet, gerekli ise kefarete, haricinde kâdı tarafından belirlenecek bir ta’zir cezasının şart olduğu görüşündedirler. Çünkü hükümdarın oluşacak fesadı yok etmek gibi bir görevi vardır ve bunun için de İslam devlet başkanına kamu hakkını gözeterek yetkiler vermiştir. Bu yetki kapsamında câni, mağdurun akilesi tarafından diyet karşılığı kısastan kurtulmuş

¹¹ Uriel Heyd’in eserinde (1973)yer alan I.Süleyman Kanunnamesinde bir iki kelimedeki farklılık yer almakla beraber anlamı değiştirecek herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Ahmet Akgündüz’ün (1990) kanunnamelerinde ise bu madde daha kısadır. “ Ve eğer bir kimesne adam öldürse, yerine kısâs ideler. Ve eğer kısas olunmasa, afv olursa, dört yüz akçe cürm alına.” (s.299)

¹² İslam alimlerinin kimilerine göre katl üç çeşit (1) Kasden öldürme 2) Hataen öldürme 3) Kasd benzeri olan öldürme) (Molla Hüsrev, 1980, c.3., s.65;), kimilerine göre ise beş çeşittir. (1) Kasden öldürme 2) Kasd benzeri öldürme 3) Hataen öldürme 4) Yanlışın yerine cari olan katl 5) Bir sebeple öldürme (İbrahim-î Halebî, c.4., s.259-61).

olsa dahi ağır bir ta'zir ile cezalandırılmalıdır (Ebu Zehra, 1994, s.96). 1563 tarihli bir belgenin gösterdiğine göre, Yorgi veled-i Yani kendi köyünden İstefanı sarhoşken darb ederek öldürmüş ve cinayet itirafı kayıt altına alınmıştır. Yorgi eylemi alet-i harb ile gerçekleştirmediği için kürek cezasına çarptırılmıştır (İpşirli, 1981-1982, s.221).

17. yüzyılın ilk yarısının büyük bölümünde şeyhülislamlık yapmış olan Yahya Efendiye göre kısas gerektirmeyen bir cinayet vakasında katil ta'zir ile cezalandırılmalıdır.¹³ Osmanlı Devletinde modern dönemin önemli İslam fıkıhçılarında Ömer Nasuhi Bilmen de katilin diyet haricinde ta'zir cezasına da çarptırılacağını belirtmektedir (Bilmen, 2012, c.4, s.38). Bunun yanında Osmanlı belgelerinde katil suçu işleyen kişilere ağır bedensel ceza anlamına gelen (Heyd, s.16, s.192-195) siyasetin uygulanacağına dair hükümler yer almaktadır (2 Nolu MD, h.357, s.40; h.533, s.58, 4 Nolu MD, h.50, s.7; h.550, s.52).

16. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach katle verilen cezaya ilişkin iki farklı fotoğraf koyuyor önümüze. Gece bekçilerini öldürdükleri için 17 Ocak 1577'de İstanbul'un çeşitli yerlerinde asılanlar (Gerlach, 2010, s.275) ve insanlara saldırıp, soyup ve katlettikleri için Edirnekapı dışında kazığa geçirilmek suretiyle infaz edilen iki Rum (Gerlach, 2010, s.302-303). Gerlach'ın görgü tanıklığı ile önümüze gelen iki ayrı vakadan ilki yukarıdaki verileri doğrular gibi görünmekteyse de özellikle ikincisi, kazığa geçirme, İslami gelenekle bağdaşmayan bir ceza türü olarak gözükmektedir. Diğer yandan Cristobal de Villolan (2011) bir esirin Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki maceralarını içeren anlatısında, " *Katilleri ve hırsızları öldürürler, hainlik edeni ise kazığa oturturlar.*"(s.271) ifadesi ile kazığa oturtma cezasının aslında katlin devlet ehline -askerî- yönelmesi durumunda gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Öncekinde gece bekçileri öldürülmüş, ikincisinde ise kürek cezasını çeken esirler, bekçilerini, kaptanı ve oğlunu katil etmişlerdir (s.136). Nitekim Menavino

¹³ Zeyd, Bekir'i darbitmek üzere Amr'ı sevk ve tahrik itmekle Amr dahi Bekir'i darb-ı şedid ile darb idüp Bekir ol darbden fevt olsa muharrik olan Zeyd'e şer'an ne lâzım olur ? El-Cevab : Ta'zir lazım olur.Ketebehû Yahyâ le-merhum (Demirtaş, nr.56,s.652)

da bu söylemi destekleyecek şekilde “ *mevzu bahis olan ihanetse suçlu kazığa oturtulur*” demektedir (Menavino, 2012, s.46). Osmanlı Devletinin kazığa geçirme cezasını zaman zaman kullandığını resmi kayıtlar da doğrulamaktadır. Diyarbakır Beğlerbeğine gönderilen 1570 yılına ait bir belgede, hırsızlık ve haramiliğin yaygınlaşmasına rağmen bazı devlet görevlilerinin göz yumduğunu hatta yardım ve yataklık ettiklerinin tespiti üzerine “ kimin salb u siyâset idüb ve kimin kazığa urub” haklarından gelinmesi istenmektedir (12 MD, s.287, h.441).

Sonucu diğer suçlara nazaran daha ağır olan cinayetler Osmanlı dünyası içinde özellikle otoritenin ulaşma sorunu olduğu yerlerde nispeten fazla görülebilmektedir. Şehir merkezi gibi yakalanma ihtimalinin yüksek olduğu mekânlarda ise, ancak içki sonucu kendini kaybetme sebebiyle veya ani kızgınlıklarla başlayan ufak kavgaların nihayetinde meydana gelmektedir. Darp suçlarının aksine en başından itibaren cinayetlerde kullanılan yöntem, büyük oranda öldürme kastı taşınması anlamına gelen kesici, delici aletler ya da silahlardır. Tespit edilen vakaların hepsinde cinayet aletini görmek mümkün olmamakla beraber, belirleyebildiklerimizi şu şekilde tasnif etmemiz imkân dâhilindedir.

Tablo 1. 16. yüzyılda İstanbul’da cinayet vakalarında kullanılan bazı aletler

Cinayet Aleti	Aletin Kullanıldığı Vaka Sayısı
Bıçak	2
Harbe	1
Kılıç	2
Nacak	1
Ok ve Yay	1
Taş	2
Tüfek	1

Kaynaklar : 4 Nolu MD, h.2192; 6 Nolu MD, h.19 ; 2 Nolu BEŞS, s.83,84; 1 Nolu ÜŞS, h.174; 5 Nolu ÜŞS, h. 42; 17 Nolu ÜŞS, h.674; 51 Nolu ÜŞS, h.101; 84 Nolu ÜŞS, h.490, h.566,h.881

Görüldüğü üzere cinayetlerde kullanılan aletlerin birisi (taş) haricindekiler tamamıyla öldürücü alet sınıfına girmekte, kılıç, bıçak, tüfek, ok ve yay “alet-i harb” olarak tanımlanmaktadır. Taş kullanılan vakaların ilkinde akıl sağlığını yitirmiş bir çobanın hezeyanı (5 Nolu ÜŞS, h.42) , diğerinde ise karşılaştığı yeniçeriyi yol ortasında, muhtemelen bir kavga sonucu öldüren reayanın kendisini savunma dürtüsü vardır (84 Nolu ÜŞS, h.881). Belgelerde ayrıca kesici bir aletin kullanıldığı, kurbanın kesilen uzuvlarından anlayabildiğimiz hükmün yanısıra (84 Nolu ÜŞS, h.490) cinayetin el gücü ile boğulmak suretiyle gerçekleştiği hükümlere de rastlamaktayız (4 Nolu MD, h.1395)¹⁴.

Maktulün bulunduğu yerler her zaman cinayet mahalli midir? İkrar ihtimali gerçekleşmediğinde tam anlamıyla bunun cevabını verebilmek belgelerin sunduğu veriler ile pek mümkün değildir. İstisnalar dışında keşif sonucunda maktulün bulunduğu yeri cinayet mahalli kabul etmek, günün koşulları göz önünde alındığında çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda 16. yüzyıla ait İstanbul kâdı sicilleri ve aynı tarihli mühimme kayıtlarından ,tespit ettiğimiz cinayet vakalarından 26’sında cinayet mahalli zikredilmiştir, bu mekânların 16’sı kırsal alan olarak nitelendirebileceğimiz köy civarları, 10’u ise şehir merkezindeki mahalle içleridir. Kırsal alan tercihi, cinayet gasb sonrası ya da sebebiyle gerçekleşiyorsa “ fırsat suçu” kavramını akla getirmekle beraber, katil için güvenlik kaygısının da yeterli derecede önemli bir güdü olduğunu iddia etmek yanlış değildir. Zira kırsalın sunduğu ıssızlık, görgü tanığı ihtimalinin azlığı, kurbanın muhtemel yalnızlığı cani için tercih sebebidir. Bu yüzden kırsal alanlar meçhul cinayetlere de sıklıkla ev sahipliğı yapmaktadır.

¹⁴ “ Galata kâdısına suret-i sicil gönderüb Galata hâricinde Yel Değirmeni mahallesinde Hasan bin ‘Ömer nam kimesneyi Kasımpaşa zâ’imi meclis-i şer’e getürüb mezbur Hasan’ın hâtunı Feraşad evinde maktul bulunub ağzından kan akar Hasandan zan olunır didikte Hasan dahi ikrâr idüb.....mahruese-i mezburede ...şurb-ı hamr idüb eve vardıkda mezbure zevcem Feraşâd niçün şurb-ı hamr idersiz didikte mezbur Memi hâtunımınboğazına takup birer ucına yapuşub boğdık didiğün i’lâm idüb...”

Cinayet mahalli, cesedin bulunduğu yer, İslam fıkhı ve Osmanlı tatbikatı için, maktulün yakınları açısından belirleyici önemi haiz ve civarda yaşayanlar için ciddi sorumluluktur. İslam fukahasının “Kasame” kelimesi ile tanımladığı;

Bedeninde yara, darbe veya boğulma eseri olan yahud kulağından veya gözlerinden kan çıkmış olan bir ölü veya o ölünün bedeninin çoğu o mahallede bulunursa veya başı ile beraber yarısı bulunursa ve katili de bilinmezse – çünkü katili bilirse hasım, o olur; kasame düşer- ve velisi de mahalle halkının hepsi veya ba'zısı üzerine kasden veya hataen öldürme iddia ederse, delili de bulunmazsa, zikredilen maktul sebebiyle , o mahalle halkından elli erkeğe yemin ettirilir (Molla Hüsrev, s.144).

şeklindeki ifade, toplumsal sorumluluğun sınırlarını çizerken, “ ...*bu yeminden sonra mahalle halkının tamamına ölü olarak bulunan adamın diyeti hükm olunur* ” (İbrahim Halebi, s.341) sözleri ile de maktulün varislerine tanınan hakka vurgu yapmaktadır. Hz.Peygamber ve Hz. Ömer diyeti ve kasameyi birlikte uygulamışlardır (Molla Hüsrev, s.147). Bu sebeple, İstanbul'a ait belgelerde kasame ifadesi açıkça kullanılmasa da diyet uygulamasının icra edilmiş şeklinden ,kanunname maddelerinden ve fetvalardan anlayabildiğimiz kadarıyla Osmanlı Devletinde kasame uygulaması ile ya da en azından benzer haliyle cesedin bulunduğu mekânın civarındaki, mahalle ya da köy halkı, sorumlu tutulmaktaydı.¹⁵ Bu yüzden Çingenerden Çito b. Poli suçluluğunu bildiği Yunus'u kâdiya ihbar etmiş, aksi takdirde kendilerinden hesap sorulacağını bildirerek rahata ermiş (17 Nolu ÜŞS, h.809)¹⁶, yine benzer sebepten katledilen Haydar b. Mehmed'in yakınları cinayetin sorumluluğunu köy halkına değil de baş şüpheli olarak gördükleri kaçak kölesine yüklemişlerdir (84 Nolu ÜŞS, h.685). Kasame uygulamasının somut örneğini İstanbul sicillerinde göremesek de 17.

¹⁵ “ Eğer mahalle içinde veya köy içinde maktul bulunsa, elbette teftiş idüp katili buldurup veya diyet çekdüreler ve eşer-i katil bulunmasa, mücerred meyyit bulunmasıyla cebr itmeyeler.” (Koç, 1997, fol.5- fol.6r). Konu ile ilgili bir fetva ise şu şekildedir; “ Zeyd, dört karye beyninde bir hâli yerde maktul bulunup katili ma'lûm olmasa, zikrolunan karyelerden biri Zeyd'in katlolunduğu yer sâirlerinden akreb olup amma oruz işidilmese karye-i mezbureye diyet ve kasame lazım olur mu?

El-Cevab: Olmaz işidilmeyecek; hiçbirine lazım değildir “(Dermirtaş, s.642).

¹⁶“ Vech-i tahrîr-i sicil budur ki

Çingenerler zümresinden Çito b. Poli nâm Çingene meclis-i şer'a Yunus nâm Çin-geneyi ihzâr edip üzerine takrîr-i kelâm kılıp eyitti ki sen kazâ-i Yenişehir'de maktûl olan Mustafa'yı sen katl ettin, gaybet etti, seni bizden taleb ederler dedikde mezbûr Yunus bi't-tav' ve'r-rızâ ikrâr ve i'tirâf edip eyitti ki serhoşla mezbûr müteveffâ Mustafa'yı Arslan nâm zimmî ile ikimiz katl ettik, artık kimesnenin katl husûsunda dahli yoktur, deyicek mezbûr Çito vicâhen tasdik edip bi't-taleb kayd olundu. “

yüzyılda Gaziantep'te sicillere yansıyan bir misaline tesadüf etmekteyiz. 1678 yılına ait kayıta, küçük bir kız çocuğunun ölü bulunduğu zemini içeren mahalle halkından 50 kişiye yemin ettirilmiş ve ardından ahâlî diyet ödemeye mahkum edilmiştir (Kıvrım, 2009, s.245).

Cinayetin özel mülkte gerçekleşmesi durumunda sorumluluğun mahalle ya da köy halkında bulunup bulunmaması ise ayrı bir sorudur. Maktulün şahsi mülkte bulunması, varisi yukarıda bahsi geçen sonuçtan farklı bir şekilde nihayetlenecek bir mahkeme sürecine genelde götürmez. Hususi mülkün sahibi, katilin meçhul olduğu durumda, akilesi, yoksa kendisi diyet ödemekle yükümlü kılınır, mahalle ya da köy halkı bu durumda sorumsuzdur (Bilmen, s.164; İbrahim-i Halebi, s.347). Nitekim Hamza Bey b. Abdullah ve acemioğlu Mustafa b. Abdullah'ın kardeşi ve Rabia bt. Ahmed'in eşi, Topçu Haydar b. Abdullah'ın öldürülmüş bulunduğu bostan sahibi olan Mahmud b. Hasan ile 15.000 akçe diyet karşılığında anlaşmaya varmışlardır (51 Nolu ÜŞS, h.537). Maktulün bulunduğu yer devlete ait ise sorumluluk da diyet de devlete aittir. Camide, târik-i am üzerinde, (Düzdağ, 2012, s.198), sahibi olmayan çarşıda, zindanda bulunan ölü için diyeti beytülmal öder (İbrahim-i Halebi, s.345; Molla Hüsrev, 1980, s.151) .

Cinayetlerin gerçekleşmesi için gerekli motivasyon katilin içinde bulunduğu ruh hali, fiziksel dünya ile irtibatı, sosyal konumuyla doğrudan ilişkilidir. Katil bazen bir çingene, bir köle, bir zımmî, bazen sıradan bir reaya, aklını yitirmiş bir çoban, bir askerî iken; maktul ya da kurbanlar bir kadın, bir zımmî, bir sipahi, azatlı bir köle, bir çoban, yeniçeri ya da kendi halinde Yahudiler, Tebrizli bir acem olabilmektedir.

Tablo 2. Katiller ve maktûller

Katil	Maktûl	Belge Tarihi
Mustafa b. Abdullah	Meçhul iki kişi	1512
Çoban Hamza b. Abdullah	Zevcesi Elif	1524
Köle	Efendisi Hacı Kemal b. Hacı İvaz	1524
Çingene Yunus ve Aslan isimli Zımmi	Mustafa	1550
Öksüz Mehmed b. Yusuf	Hacı Memi	1551
Arab Ahmed	Arab Ubeyd	1556
Gümreci Manol b. Yorgi	Yorgi b. Yani	1560
Hasan bin Ömer ve Arkadaşı Memi	Hasan'ın zevcesi Feraşad	1560
Köle Mercan bin Abdullah	Hasan Ağanın adamlarından Behram	1560
Hüsam Reis, Kardeşi İbrahim, bir Arab, Yelkenci ve Aletçiler	4 Yahudi	1561
Meçhul Kişiler	Azatl Köle Mesih	1563
Meçhul	Utucu Mustafa	1569
Mahmud ve Ahmed adındaki suhteler ve 15 yoldaşı	Papa Yani	1574
Hassa Şahincilerinden Satılmış b. Mustafa	Ali b. Ömer	1579
Meçhul	Topçu Haydar b. Abdullah	1580
Meçhul	Mustafa b. Hasan	1591-1592
İncirci Mehmed	Dergâh-ı Âli Yeniçerilerinden Mustafa	1592
Köle	Efendisi Haydar b. Mehmed	1592
Meçhul	Meçhul	1592
Todori veled Dragat	Çoban Kalender	1592
20 Harami	Kimi adamlar	1595

Kaynaklar : 1 Nolu ÜŞS, h.174; 5 Nolu ÜŞS, h. 41-42; 17 Nolu ÜŞS, h. 809; 26 Nolu ÜŞS, h.602-603; 51 Nolu ÜŞS, h. 101; 84 Nolu ÜŞS, h. 566, h.685, h.881; 2 Nolu BŞS, s.83-84; 2 Nolu MD, h.357; 4 Nolu MD, h. 50, h.1285, h.1395, h. 2192 ; 7 Nolu MD, h.1879; 22 Nolu MD, h.450; 73 Nolu MD, h.973

Tüm cinayetlerde altta yatan temel sebebi her zaman bilmemiz, bulabilmemiz de imkân dâhilinde değildir. Sadece itiraflar olduğunda katilin sunduğu sebep belgeye yansımakta, aksi halde cinayet nedeni muallakta kalmaktadır. Tablo.2 de kölelerin efendilerini öldürdüklerine ait veriler gözden kaçmamaktadır. Köle cinayetlerinin hiçbirisinde bir nedenden bahsedilmemekteyse de, şeriyye sicillerinde sıklıkla gördüğümüz kaçak köle vakaları (1 Nolu ÜŞS, h.21; 23; h.55; h.62; h.69), efendisini öldürdükten sonra kaçan köleler, bu cinayetlerin özgürlük uğruna işlendiğini düşündürmektedir. Aslında savaş tutsağı olarak Osmanlı toprağına getirilen ve köle olarak satılan birçok esirin, yeni statülerine ve yaşantılarına adapte olmayı reddettiklerini, kaçmak için çeşitli yollar denediklerini tahmin etmek zor değildir. 1552-1556 yılları arasında İstanbul'da esir olarak bulunan bir İspanyol'un anlatılarından köleleri kaçıran Rumların varlığı ve kendi kaçıışı ile ilgili ayrıntıları detaylı bir şekilde görmekteyiz (Cristobal de Villalon, 2011, s.149-164). Kaldı ki kaçak köle vakalarının varlığını konunun Kanuni kanunnamesine girmesinden anlamak da mümkündür. Kanunnamedeki üç maddede şöyle denilmektedir.

Ve 'abd-i âbık tutulsa yavağı olan kimesne 'abd-i âbıkı tutub getürene yirmi akça virmek 'âdet olmuştur.

Ve 'âbıkun mevlâsı gelicek, bir günlük yoldan kaçmış ise otuz akça ve iki günlük yoldan ise altmış akça ve üç günden ve dahi ziyâde yoldan kaçmış ise yüz akça muştuluk vireler.

Ve âbıka kâdî takdir itdüğü nafakasının vireler ve bundan gayri 'abd-i âbıkı tutub getürene virilen yigirmi akçayı yavağı yanından alalar, anun üzerine mukarrer olmuştur. (Koç, 1997, fol.39r- fol.39)

Diğer yandan bütün köleler aynı koşulların tuzağına düşmemekte, kendisini satın alan efendilerinin tarlalarında, işlerinde bir müddet çalıştıktan sonra onlar tarafından azat edilmektedirler (Cristobal de Villalon, 2011, s.73). Efendileri tarafından azat edilen köleler ile ilgili de Osmanlı şeriyye sicillerinde sayısız hüküm yer almaktadır (2 Nolu BAŞS, h.274; 51 Nolu ÜŞS,h. 683; 84 Nolu ÜŞS, h.523, h.524, h.526)¹⁷. Kölelerin işlediği cinayetlerde köleye verilecek cezanın

¹⁷ "Silahdâr Mahmud b. Abdullah, Hüdâverdi b. Pîr Mehmed ve Hasan b. Abdullah nâm kimesneler, [Dîvân'da] huzûrda, ikisi mahzarında, Çerkeziyyü'l-asl, orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü Yusuf b. Abdullah'dan ve Çerkeziyyü'l-asl, orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, sağ yanağında ve alnında eser-i cerh bulunan Cafer b. Abdullah'dan ve Çerkeziyyü'l-asl, açık kaşlı, kara gözlü, esmer, sağ yanağında eser-i cerh bulunan Behrâm b. Abdullah'dan ve kısa boylu, çatik kaşlı,

statü ayırımına rağmen hür insandan farklı olmadığı, kısas uygulanacağı hem İslam kaynaklarında (Molla Hüsrev, s.76-77, Ömer Nasuhi Bilmen, s.64-65), hem de Osmanlı tatbikatında görülmektedir (4 Nolu MD, h.1285).

Cinayet sebebini bilebildiğimiz ve aile içi şiddeti temsil eden iki vakada da katiller eşlerini öldürmüşlerdir ve ikisinin de aklı bu eylem sırasında yerinde değildir. Çıldıran eşinin saldırısına maruz kalan Elif ile sarhoş kocası ve arkadaşı tarafından boğularak öldürülen Ferahşad'ın ikisi de, kendi evlerinde, saldırı anında muhakeme yeteneklerini, zihinsel dengelerini yitirmiş eşlerinin kurbanıdırlar. Saldırganlaşan tavırları nedeniyle köy ahalsinin delirdiğinin düşündüğü Çoban Hamza b. Abdullah'ın eşini öldürecek kadar ileri gideceği tahmin edilememiş olmalıdır ki, köy halkı ayağına bukağı bağlamak ile yetinmiştir. Alınan tedbirler yetersiz kalmış ve ertesi gün kendi yatağında başı taş ile ezilmiş Elif'in cesedi bulunmuştur. Görgü şahitlerinin tanıklığı sayesinde akıl sağlığının bozulmuş olduğunu düşündüğümüz Hamza sonradan geliştirdiği saldırgan tutumlar ile çevresine güven vermeyen, şüpheli, paranoyak inançlara gark olmuş bir figür izlenimi vermektedir. Yakalandıktan sonraki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla da ciddi borç batağı içindedir (5 Nolu ÜŞS, h.43, h.44). Modern çalışmalar zihinsel bozuklukla şiddet arasında pozitif ilişki kurmaktadır (Canter, s.119). Ancak bu tür bir yetersizlik kişiyi şiddete yönlendirmede tek başına etken olamayacak sürekli hale gelen ve üstesinden gelinemeyen zihinsel

elâ gözlü, buğday tenli İskender b. Abdullah'dan ve Gürciyyetü'l-asl, orta boylu, kara gözlü, esmer, açık kaşlı Yasemin bt. Abdullah'dan ve Gürciyyetü'l-asl, açık kaşlı, elâ gözlü, buğday tenli Selver bt. Abdullah'dan sâdır olan da'vâda gibbe'l-istişhâd şöyle şehâdet ettiler ki, mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Yazıcı mahallesinde mütemekkin iken bundan akdem mahalle-i mezbûrede vefât eden ve muhallefâtı Beytül-mâl-i mezbûr için zeyilde mezkûr senenin Şevvâl ayında zapt edilen müteferrika tâifesinden merhûm Ali Ağa b. Çırac, isimleri muharrer köle ve câriyelerini mevtinden kırk gün mukaddem âzat ve tahrîr etmişdi. Böylece her biri ahrârdan hür birer kimesne oldular. Şehâdetleri ba'de't-ta'dîli's-şer'î ve't-tezkiyeti's-şer'iyye inde's-şer' mu'teber ve makbûl oldukdan sonra mücebince hükmedildi. Cerâ fi evâsıtı Şevvâl sene 970". (2 Nolu BAŞS, h.274)

"... vekîl Mehmed Çelebi b. Mahmud Çelebi, babası müvekkil-i mezbûrun çatık kaşlı, koyungözlü, buğday tenli, orta boylu Rusiyyetü'l-asl hâmil-i hâze'l-kitâb Kasım b. Abdullah nâm abd-i memlûkünü Allah rızâsı için âzat ettiğini meclis-i şer'-i şerîfte ikrâr etti. Böylece o da diğer aslen hür olanlar gibi hak ve yükümlülük sâhibi bir hür kişi oldu. Cerâ zâlike ve hurrire fi tâsi'i Rebî'lâhir sene 988." (51 Nolu ÜŞS, h. 683)

"... vekîl İbrahim Bey b. Ahmed, müvekkil-i mezbûrunun açık kaşlı, elâ gözlü, uzun boylu, başının sağ tarafında yara izi bulunan hâmil-i hâze'l-kitâb Rıdvan b. Abdullah adlı abd-i memlûkünü Allah rızâsı için âzat ettiğini ikrâr ve itirâf etti. Artık onun üzerinde âzatlı köleler hakkında efendilerinin sâhib olduğu velâ hakkından başka bir hak kalmadı. Cerâ zâlike ve hurrire fi't-târihi'l-mezbûr." (84 Nolu ÜŞS, h.523)

bozukluk, ilerisi adına umut vaat etmeyen yaşam koşulları ile birleştiğinde, kişiyi korku ve kızgınlık ile dolu kontrolsüzlük sarmalına itecek böylece şiddet eğilimleri ve şiddet kaçınılmaz hale gelecektir (Hiday,1995, s.128-129).

İki farklı kişiye toplam 620 akçe borcu olduğu anlaşılan (5 Nolu ÜŞS, h.43, h.44) Hamza'nın nasıl ve ne zaman cinnet geçirdiğini bilemiyoruz, zira kayıtlar bu konuda sessizdir. Tek bilebildiğimiz normal bir yaşam süren bir çobanın zamanla cinnet geçirecek bir sürecin içine girdiği, gittikçe saldırganlaştığı en sonunda eşini öldürdüğüdür.¹⁸

Cinnet hali gözlemlenmiş ve bu durumu tespit edilmiş Çoban Hamza İslam fıkhı açısından sorumsuz kabul edildiği için kısas cezası yerine eşinin velisine diyet ödemekle yükümlüdür. Çünkü çocuk ve mecnunun¹⁹ -akıl hastası- diyeti kavmine ve kabilesine aittir (İbrahim El-Halebî, s.302) anlayışına dayalı olarak, Hamza'nın diyet yükümlülüğünden de düştüğü söylenebilir.

İncelediğimiz belgelerdeki şiddet içerikli vakalarda Çoban Hasan'ın eşini öldürdüğü olay haricinde zihinsel problemlerle şiddet arasındaki ilişkiyi açıklayacak veri bulunmamaktadır. Diğer yandan aşırı şiddet içeren, sebepsiz

¹⁸ Oysa kayıt tarihinden 3 sene önce yoğun bir iş ilişkisi içerisinde normal bir hayatı varmış gibi görünmektedir. 1521 yılında ait iki belgeden, koyun bahası olarak kaydedilen ve 6225 akçelik ve 3425 akçelik iki farklı işten toplam 9750 akçelik yükümlülük altına girdiğini tespit ettiğimiz (2 Nolu ÜŞS,h.761,h.767) Hamza'nın cinayet sonrası açığa çıkan 620 akçelik borcunun ise buz dağının sadece görünen kısmı olduğu düşünülebilir. Bu meblağın hangi vadede ödeneceği belirtilmemişse de, bu tarz işlerle ilgili tutulmuş kayıtlarda çoğunlukla 3 senelik bir ödeme planı yapıldığı gözlenmektedir (2 Nolu ÜŞS, h.567, h.568). Cinayet yılı olan 1524, belki de Hamza'nın ödeme döneminin sonuna tekabül ediyordu ve Hamza muhtemelen bu borcu çevirmekte zorlanmaktaydı. Bahsi geçen rakamın ne derece büyük bir meblağ olduğunun anlamak için dönem fiyat hareketlerine dair bazı örnekler vermek yeterli olacaktır. Hamza'nın 1521 yılında ödemeyi taahhüt ettiği rakam, 425 akçelik Mushaf bahası çıkarıldığında, tanesi ortalama 35-38 akçeden toplam 246 ile 266 arası koyuna denk geliyordu. 20 koyuna 50 akçe aylık karşılığı bakan sıradan bir çobanın 195 ay veya 16 yıllık gelirin (2 Nolu ÜŞS, h.535), ya da örneğin 1520 yılında aylık 120 akçe geliri olan Üsküdar Davud Paşa Camii müezzininin 81 ay veya 6 yıl 7 aylık gelirin tekabül ediyordu (2 Nolu ÜŞS, h.627).

¹⁹ İslam âlimleri iki türlü delilik tanımı yapmaktadırlar; 1) Doğuştan ve sürekli akıl sağlığı bozuk olan 2) Ara ara cinnet geçiren ve düzelen. İkinci ayrımında, düzelmiş halde iken işlenen suçlardan kişi sorumlu olabilmekte, cinnet halinde ise sorumsuz kabul edilmektedir. (Ömer Nasuhi Bilmen, s.63-64). Bu konudaki bir fetva durumu daha iyi açıklayabilir; "Zır deli olmayan Zeyd, delilikten kurtulmuş hâlinde Amr'i bıçakla kasden yaralayıp öldürse, Amr'ın veresesi Zeyd'i kısas ettirmeğe kâdir olurlar mı? El-cevap: Olurlar "(İbrahim Halebi, s.264). Bizim dikkatimizi çekmiş olan vakada Çoban Hamza'nın eşini öldürdüğü sırada cinnet halinde olduğu, kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Hamza eşini yatarken boğduktan sonra, dışarı çıkıp taş aldığını ve kafasını ezdiğini ifade etmektedir. (5 Nolu ÜŞS, h.41,h.42)

bir saldırganlık durumu belgelere sadece olayın sonucu açısından yansımış olabilir²⁰.

1560 tarihli vakada aldığı alkolün tesiri ile kontrolden çıkmış Hasan ve arkadaşı Memi, içtikleri içki sebebiyle Hasan'a çıkışan Ferahşad'ı boğarak öldürmüşlerdir (4 Nolu MD, s.136, h.1395). Önceki vakada olduğu gibi bu vakada da cinayet mahalli ailenin evidir. Ev kurbanın en aciz ve savunmasız olduğu ve en kolay ele geçirilebileceği yerdir. Günümüz çalışmaları, erkeğin alkol alımı ile eşine uyguladığı şiddet arasında pozitif ilişki kurmakta, şiddete maruz kalan kadınların büyük çoğunluğunun eşlerinin alkol kullandığını teyit etmektedir (İçli, 2013, s.488-499). Kasımpaşa zaimi tarafından mahkemeye çıkarılan Hasan bin Ömer içkili iken arkadaşı Memi ile bir olup kendi eşi Ferahşad'ı öldürmekle suçlanmışlardır. Ferahşad'ın öldürülmüş olduğuna şüphe bulunmamaktadır, muhtemelen boynunda boğulma izleri vardır ayrıca keşif sırasında ağzından kan geldiğine şahit olunmuştur. Komşuların şahadeti sebebiyle mi, yoksa tabii şekilde en yakınında olduğu için mi bilinmemekle beraber, cinayet Hasan'dan bilinmektedir. Ferahşad'ın katli ve neticesinde Hasan'ın siyaseti ile sonuçlanan cinayet vakasının fitili Ferahşad'ın içki içtikleri için, iki arkadaş Hasan ve Memi'ye çıkışması ile ateşlenmişti. Ferahşad'ın öldürülmeden önce de fiziksel şiddete maruz kalıp kalmadığı meçhul olmakla beraber, eşinin alkollü gelmesine tepki vermesi en azından eşinin alkol alma tavrının devam edegelen bir alışkanlık olduğunu ve muhtemelen daha önceleri de bu yüzden tartışmaya girmiş olduklarını düşündürebilir.

²⁰ Osmanlı Devletinde akıl hastalarına tanınan hoşgörü ve onları tedavi etmeye yönelik eğilim, doğuştan gelen ya da geçirilen ateşli bir hastalığa bağlı zekâ geriliğinin şiddete yönelmesi ihtimalini büyük ölçüde engellemiştir. Mahalle yaşantısında ötekileştirilmeden, sıradan bir yaşam süren Osmanlı'nın delileri, divaneleri ya da meczupları sosyal yaşantının sınırlarını zorlamaya başladığında, kişisel hakları çiğnemeye başlayıp tahammül edilemez hale geldiklerinde, Bimarhane muhafızları tarafından sokaklardan toplanarak Bimarhane'ye götürülür ve tedavi altına alınırlardı (Kara, 2006, s.203; Menavino,2012, s.75). Böylece hem kendileri hem de mekânın sakinleri korunmuş, güvence altına alınmış oluyordu.

Cinayette birinci derecede etkili olan unsur belgeden anlayabildiğimiz kadarıyla alkoldür. Sarhoşluk halinin getirdiği kendini kaybediş, akıl melekelerinin işlevsizleşmesi alkolün tesirlerinden biridir. Alkol kullanımının sayısız olumsuz etkisi belli ki sadece ailelerde değil, toplumun genelinde ciddi infiallere sebebiyet vermiş olmalıdır ki, devlet içki yapımının ve satışının kontrolü için mücadele etmektedir (bk.bölüm 4.3).

Sebebi açık vakalardan birisi de organize bir cinayet eylemine aittir. 1561 yılının Cemaziyülahırının 20. Günü en az 5-6 kişiden oluşan bir grup, toplu bir cinayet - *mass murder*- vakasının sorumlusu olarak kâdı karşısına çıkacağı fiilin hazırlıklarını yapmak ile meşguldü. Elebaşları Hüsam Reis, kardeşi İbrahim ve Solak Hasan katliamdan 4 gün önce Kuruçeşme köyünde öldürmeyi planladıkları Yahudilerle ilgili bilgi toplamışlardı. Hüsam Reis'in kulu Tonet, efendisinin ve kardeşinin kendisine, Yahudilerin mal varlıklarını, altın, mücevher sahibi olup olmadıklarını sorduklarını kendisinin bu bilgiyi doğruladığını kâdıya anlatmıştı. Görgü tanıklarından bir diğerinin iddiasına göre ise akşam vakti kapıdan çıktığında Hüsam Reis, İbrahim ve solak Hasan nereye gideceğine, ilerleyen saatlerde tekrar dönüp dönmeyeceğine, eğer dönecekse hangi yoldan geleceğine dair bir dizi soruyla tanığın önünü kesmişlerdi. Cinayetin gerçekleştiği yer Hüsam Reis'in çardağıydı, hemen etrafında iki ev bulunmakta, birinde Hüsam Reis'in kulu Tonet diğerinde öldürülen Yahudilerinden birisinin akrabası ve kız kardeşi yaşamaktaydı. Cinayet sonrası, Tonet'ten hemen sonra sorgulanan İshak bin Avram şakîlerin geldiğini görünce kapının arkasına sandukasını kapattığını, bir delikten dışarıyı izlediğini ve böylece olan bitenin müşahidi olduğunu ifade etmişti. Çardağın merdivenlerinin altında iki kişi ve kapının önünde iki kişinin kılıçları ile beklediğini gördüğünü ve alttakilerden birisinin Hüsam Reis'in kardeşi İbrahim olduğunu anlattı. İbrahim'in de işin içinde bulunduğunu ilk söyleyen İshak bin Avram değildi, Tonet de, olay gecesi bahçede bulunan efendisinin köpeğinin havlamaya başladığını, ancak birsinin ismi ile çağırarak köpeği susturduğunu, efendisinin gelmiş olabileceğini düşünerek dışarı çıkmaya niyetlendiğini ancak kapısının tutularak dışarı çıkışına izin verilmediğini ifade ederek İbrahim'i güçlü bir şüpheli haline getirdi. İshak'ın

anlatımı ile İbrahim'in katliamdaki rolü netleşiyordu. Osmanlı literatüründeki söylemi ile müttehim olarak yargılanabilirdi. Tonet efendisinin cinayetten önce çardağın etrafında keşif gezileri yaptığını, cinayet gecesi de kendisinin eve kapatılması ile bağırması üzerine efendisi tarafından şiddetli bir uyarı ile susturulduğunu korkudan kıpırdayamayacak hale geldiğini kâdıya söyleyerek, iki şeyi ima ediyordu. Birincisi efendisi muhakkak organizatörlerden birisiydi, ikincisi ise cinayeti engelleme şansına sahip olmadığıydı.²¹

Sonuç olarak iki kardeş de yakalanmış ve yargılanmıştır. Kâdının yargılama sırasında kardeşlerin baba adlarını söylerlerken ki tutarsızlığını not etmesi, kişilerin aynı zamanda güvenilmeyecek kişiler olduğunu göstermek için olsa gerektir. Önceleri açıkça inkâr etmişler, ancak kardeşlerden İbrahim'in belirttiği gibi işkence ile itiraf etmek zorunda kalmışlardır (2 Nolu BŞS, s.83-84). Birçok belgede olduğu gibi kayıt bu noktada bitmektedir, diğerlerinin yakalanıp yakalanmadığı bilinmediği gibi, suçluların akıbeti de meçhuldür. Ancak yukarıda daha önce değindiğimiz gibi, katl suçuna verilecek ceza, kısas, ya da ağır bedensel ceza -siyaset- olacaktır. Kaldı ki gurup halinde yapılan saldırı, saldırganları şakî sınıfına sokacaktır, bu durumda karşılaşacakları ceza, devletin otoritesini sarsmaya yönelik eylemlerinden dolayı zor bir ölüme dönüşecektir.

İstanbul'a ait belgelerde, yukarıda örneklediğimiz vakalar bir yana, namus cinayetine ya da miras için işlenmiş bir cinayete, ya da kiralık bir katil tarafından icra edilmiş bir cinayete rastlamadık. Miras için katl İslam miras hukuku gereği pek mümkün görünmemektedir. Çünkü velisini öldüren kişi İslam fıkına göre mirastan men edilmektedir (Molla Hüsrev, 1980, s.71). Bu tip vakalardan

²¹ Bu ifade ile Tonet'in üzerine atılacak dini, kanuni sorumluluktan da kurtulma gayesi güdüyor olabilir. Zira Osmanlı kanunlarında cinayet, darp, hırsızlık vb. suçlarda çevrede bulunan, olayı duyma şansı olanların engelleme adına girişimde bulunmaması da onlar için ciddi bir sorun olarak ortaya çıkıyordu. Bu türden sorumluluk durumu padişah fermanlarında da ifade edilmiştir. 1578 tarihli bir hükümde padişah daha önce çevrede olup bitene müdahil olduğu ancak artık kimsenin meydana gelen suçlarda sorumluluk almadığını eskisi gibi suçlulara karşı mücadele edilmesi gerektiğini aksi halde onların da hakkından gelineceğini bildirmektedir (35 Nolu MD, s.356, h. 908).

namus cinayetinin örneklerine ise aynı yüzyılda ülke topraklarının değişik bölgelerinde rastlamaktayız. Günümüz Türkiye'sinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görülen namus cinayetleri Siverek Beğine gönderilen 17.07.1559 tarihli hükme “*ekrâd taifesi benüm hâtunum veya kızum fülân nâm nâ-mahrem ile kelimât eyledi diyü ol kimesneyi hilâf-ı Şer'-i Serif katl idüp*” ifadeleri ile yansımaktadır. İddaya göre her sene bu tip vakalarda ölen 40-50 kişiyi bulduğu halde beyler sadece cerimesini alarak bunları serbest bırakıyor ve böylece bu tip vakaların önüne geçmek mümkün olmuyordu (3 Nolu MD, s. 549, no.1252).

16. yüzyılda İstanbul özelinde yaptığımız çalışmada katil vakalarında “kısasen katl” ve “siyaset katl” ifadeleri ile ceza tanımlaması yapılmaktadır (2 Nolu MD, h.357, s.40; h.533, s.58, 4 Nolu MD, h.50, s.7; h.65, s.7; h.550, s.52). Maktulün askeri olması durumunda siyaseten katil şiddetli bir azapla icra edilmektedir. Cinayette kullanılan silah ya da nesne eylemin kasıt unsuru taşıyıp taşımadığını belirlemede önemlidir. Katil bilinmiyorsa, maktülün bulunduğu mahalın çevresinde yaşayan halka çeşitli sorumluluklar yüklediği anlaşılmaktadır. Cinayet sebebi çok zaman belgelerde yer almamakla beraber bizim elimizdeki kayıtlarda sarhoşluk, cinnet hali ve gasp amacı ile öldürme görülmektedir. Ayrıca kölelerin efendilerini öldürdüğü vakalar da muhtemelen özgürlüğe kaçış amaçlıdır. Cinayete büyük oranda kırsal alan ev sahipliği yapmaktadır. Bunun sebebi de otorite boşluğunun hem cinayeti işlemede kolaylık sağlaması hem de sonrasında tevkif edilmekten kaçışın nispeten kolay olmasıdır.

1.2. VÜCUT DOKUNULMAZLIĞINA KARŞI SUÇLAR

1.2.1.Yaralama ve Darp

Müessir fiil kişiyi öldürmeyip ancak fiziksel zarar veren, hatta zihinsel faaliyetlerini olumsuz etkileyen her türlü saldırı şeklini içine almaktadır. Fiilin gerçekleşmesi için herhangi bir cismin ya da aletin kullanılması gerekli değildir. Cinayet aletin kastın varlığını/yokluğunu gösterdiği öldürme vakalarının aksine, İslam fıkıhı müessir fiillerde kullanılan aleti dikkate almaz (Udeh, 2012, s.247), ortaya çıkan sonuç açısından değerlendirme yapar. Kasten işlenen müessir fiillerin asli cezası kısas, kısasın uygulanma imkanı yoksa, diyet ve ek

olarak ta'zirdir (Bilmen, s.59; Udeh, 2012, s.253). 1551 tarihli bir belgede kendisine atılan taş sebebiyle dişi çıkan Aişe binti Yusuf'a zanlı Kamer "*benüm bir dişim çıkarsun*" diyerek kısas teklif etmiştir (1 Nolu YŞS, s.8)²². Aksi halde suçu sabit olsa ödeyeceği rakam 500 dirhem gümüş olacaktır (Düzdağ, 2012, s.196)²³. Kısasın özünde katıksız bir eşitlik bulunur, Kur'an-ı Kerim'de Allah "*...cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılık ve cezadır*" (Maide, 5/45) buyurmaktadır. Ancak bu hassasiyet yaralama, darp vakalarında kısas uygulamasını zorlaştırmaktadır. Zira saldırı sonrası vücutta meydana gelen sonucu aynıyla saldırgana tatbik etmek neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden çoğunlukla, yaralama kasıtlı olsa da olmasa da mağdura diyet ödenirken, kasıtlı yaralamalarda suçlu ta'zir ile cezalandırılır (Ebu Zehra, 1994, s.103). Diğer yandan kısas yerine uygulanacak diyet cezasının da verilemeyeceği durumlarda, yani;

"Tazminat miktarının nasla belirlenmediği, duyu organlarının veya fonksiyonlarının kısmen zarar gördüğü, yaranın sabit eser bırakmaksızın iyileştiği durumlarda duyu organlarının dışındaki bir bölgenin fizik bütünlüğünü kısmen yok eden hafif müessir fiillerde ..." (Şamil Dağcı, 1998, s.463)

örneğin

"..kan çıkmaksızın deriyi tahriş etmek, kan çıkıp sağa sola yayılmayan yara, kanı akan yara, derisi kopmuş yara, derisinden sonra eti kesilen yara, et ile baş kemiği arasındaki ince perdeye yetişen yarada.."

hükümet-i adl (adil bir yöneticinin belirleyeceği miktar para cezası) vardır (İbrahim El-Halebi, s. 299).

Hükümet-i adl, diyet gibi mağdurun kaybını telafi etmeye yönelik bir uygulamadır. Ancak mağdura verilecek herhangi tazminatın fiilin karşılığı olan cezanın yerini doldurup doldurmeyeceği tartışmalıdır. Çünkü varlıklı bir insanın müessir fiil sebebiyle tevkif edilmesi halinde sadece belirli bir meblağ

²² Oldur ki 'Âişe binti Yusuf nam hatun Kamer binti 'Ali nam hatunu meclis-i şer'e ihzâr idüb takrir-i da'va kılub didi ki : " iş bu Kamer taşı atub benim bir dişim çıkardı..." mezbur Kamer dahi "...benim bir dişim çıkarsun deyu ikrâr idücek..."

²³ Mesele: Zeyd-i sabî Amr-ı sabinin bir gözün çıkarub, Amr dahi Zeyd'in bir dişin çıkarsa, mezburlara ne lâzım olur ? Elceva: Amr'a beş bin dirhem gümüş verip, Amr'dan beş yüz dirhem gümüş alır.

karşılığında kurtulma imkânına sahip olmaktadır. İslam âlimleri bu durumun getireceği sakıncaları hesap etmiş ve suçun karşılığında caydırıcı bir cezanın toplum düzeni için şart olduğu gerekçesi ile diyet ya da hükümet-i adl gibi parasal tazminin yanında hâkimin ta'zir cezası da verebileceğine hüküm etmiş, Osmanlı şeyhülislamı da bu doğrultuda fetvalar vermişlerdir.

Mes'ele : Zeyd Amr'ın zevcesi Hind'i döğüp yaraladığını ikrar eylese ne lazım olur ?

El-cevab : Tâ'zir-i Şedîd lazımdır.

Mes'ele : Zeyneb-i zimmiye Hind-i müslime ağaç ile darb eylese şer'an Zeyneb'e ne lazım gelir ?

El-cevab : Tâ'zir-i şedîd lazımdır.

İki fetvâ da Kanuni Sultan Süleyman'ın şeyhülislâmı Ebussuud Efendi tarafından verilmiştir. Ebussuud sadece ta'zir cezasından söz etmiş, diyet ya da hükümet-i adl gibi bir tazminattan bahsetmemiştir. Oysa diyet başlığı altında değindiği birçok mes'eledede İslam fıkhında belirtilen diyet miktarlarının ödenmesine dair açıklamalar yapmıştır (Düzdağ, 2012, s.196-197). Yukarıdaki fetvalarda durumu “ *tazminata hak kazanan*” mağdur açısından değil de devlet açısından değerlendirmiştir. Toplum düzeninin sağlanması için suçlunun cezalandırılmasına hükmettiği fetva aynı zamanda Osmanlı kanunnamelerinde mevzu ile ilgili maddelerin meşrulaştırılması işlevi taşıyor olabilir. Sultan Süleyman kanunnamesinde darb edenin karşı karşıya kalacağı müeyyideler şu şekilde ifade edilmiştir.

“Ve eğer bir kimesne nahak yere bir kimesneyi let itse veya sakalın yolsa ta'zir idüb, gani olandan yirmi ve fakirden on akçe cerime alına.”

“Ve eğer bir kişi bir kişinin başını yarub kan çıkarsa, ta'zir idüb otuz akça cerime alına ve eğer kemük çıkıb cerahat olub cerraha muhtac olsa başın yaran gani olub bin akçaya ya dahi ziyadeye malik olsa, ba'det ta'zir yüz akça cerime alına, fakir olursa otuz akça cerime alına”

“Ve eğer mecruh beni fûlan kişi urmuşdur dise, i'tibar yokdur, emr-i şeri' mu'teberdür; şer' ile deyet lazım gelürse deyetdür, lazım gelmezse nesne yokdur, şer'an ne emr iderse oldur, meğer ol kimesne müttehim olub veyahud mecruh ile 'âdâveti zahir kimesne ola, kadi ma'rifetiyle örfe kabil olur” (Akgündüz, 1992, s.298-299; Heyd, 1973, s.64-65; Koç,1997, fol.5r-5v)

Üç maddenin ilk ikisinde saldırganın ta'zire müstehak olacağını ayrıca mali durumuna ve eylemin şiddetine göre değişik oranda cürm-i cinayet cezası ödeyeceği ifade edilmekte, diğer madde de ise kurban açısından diyet alınıp alınmayacağına yer verilmektedir. Buradan yaklaşıldığında müessir fiilde saldırganın, kısas edilmek ya da kısas mümkün değilse, diyet veya hükümet-i adl ile mecruhun mağduriyetini tazmin etmekle yükümlü olacağı açıktır. Ayrıca saldırıda kasıt varsa ta'zir ile cezalandırılacak ve bunlara ek olarak cürm-i cinayeti almaya yetkili olan askeriye cerime verecektir. Nitekim İstanbul'a ait şer'iyeye sicillerinde darb ve benzeri müessir fiil nedeniyle ta'zir cezası öngörülen vakaların (1 Nolu ÜŞS, s.116; s.269;s.389; s.575; 2 Nolu ÜŞS, s.61; s.207; s.293; s.379; s.565; s.755; 5 Nolu ÜŞS, s.16; s.17; s.158) yanısıra cürm-i cinayet cezasının ödeneceğini bildiren kayıtlar (1 Nolu ÜŞS, s.104; s.587; 5 Nolu ÜŞS, s. 530; 9 Nolu ÜŞS, s. 827) da karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bedel karşılığında davasından feragat edenleri ve aslında İslam fıkıh kitaplarında ve Osmanlı şeyhülislamlarına ait fetva mecmualarında hükümet-i adl olarak tanımlanan, bizim tazminatı işaret ettiğini düşündüğümüz, kimi zaman "sulh bedeli" kimi zaman "melhem bahası" adıyla ortaya çıkan ifadelerin yer aldığı belgeler mevcuttur (1 Nolu ÜŞS, h.101; 9 Nolu ÜŞS, h.103, h.368; 26 Nolu ÜŞS, h.357; 51 Nolu ÜŞS, h.359) .²⁴

Ölüme götürmeyen fiziksel müdahalelerin neredeyse her türlü, Osmanlı İstanbul'unda mahkeme kayıtlarına yansımaktaydı. Basit bir darptan, sakalın yolunmasına, sopa ile dövülmekten, bıçak ile yaralamaya uzanan geniş bir saldırı yelpazesi ile ilgili çeşitli belgeleri takip edebilmekteyiz. 16. yüzyıl İstanbul'unda, tespit edebildiğimiz kadarıyla vücudun yaralanan bölgesi ve saldırı aleti belgelere zaman zaman yansımaktadır. Bıçak, nacak, kanca, demir şiş, hançer vb. kesici/ delici aletlerin yanında taş, sopa, değnek, demir maşa, odun yarması vb. vurucu / kırıcı cisim bulunmaktadır (Ek-3; Ek-4; Ek-5). Bu

²⁴ "Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Soğanlık'dan Sitti bt. Yakup ve zevci İsa b. Musa meclis-i şer'a hâzırân olduklarında karye-i mezbûreden Bâli b. İbrahim muvâcehesinde takrîr-i kelâm edip dedi ki, çekişip beni darb edip başımıza vurdu deyu da'vâ etmiş idin mezbûr Bâli inkâr ile cevâb vericek hâliyâ muslihûn ve mütevassıtûn olup es-sulhu hayrun deyişiyile amel olunup üç yüz akçe melhem bahâsından verip ve ben İstanbul kilesiyle beş kile buğday verip ibrâ ve iskât ettiği..." (26 Nolu ÜŞS, h.357)

olaylarda baş, bel, sırt, boyun, el, kol, göz vb. vücut uzuvları yaralanmaktadır (Ek-2).

Yaralama davalarında mağdur sağlık durumu nedeni ile mahkemeye gelemeyen ise yerine göndereceği vekili aracılığıyla mahkemede temsil edilmektedir. Böyle durumlarda mağdurun yarasının durumunun araştırılması için bir heyet yerinde inceleme yapmak üzere yaralının evine kadar gitmekte durumu kayıt altına alınmaktadır. Örneğin Hüseyin b. Hasan'ın yanlışlıkla yaraladığını söylediği Ali b. Şanverdi aldığı hançer darbesi yüzünden yaralı olduğu için mahkemeye gelememiş (84 Nolu ÜŞS, h.591), Malatya sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa'nın çavuşlarından Mehmet Çavuş b. Abdullah "*alet-i harb*" ile boynundan ve sırtından yaralanmış ve 20 gün yaralarının iyileşmesi için beklemiş buna rağmen tam anlamıyla sıhhatine kavuşamamıştır (84 Nolu, ÜŞS, h. 841). Hançerle sol küreği altından yaralanan Sarraç Hızır da yarasının ağırlığı sebebiyle mahkemeye gidememiş, yapılan keşif sonucunda yarasının durumu tespit edilerek kaydedilmiştir (84 Nolu ÜŞS, h.1208).

Vurucu \ kırıcı cisimlerin mağdur üzerinde ciddi yaralayıcı etkisinden bahsedilebildiği durumlar, genelde, darbenin tek bir hamle ile kalmadığı, dövme eylemine dönüştüğü ve muhtemelen saldırının, kesintiye uğramayıp, saldırgan ya da saldırganların kendi istekleri ile fiili durdurdukları vakalarda gözlenmektedir. Bu tip saldırıların gözden uzak mekânlarda ya da sosyal yoğunluğun azaldığı zaman dilimlerinde ve gasp amacıyla icra edilmiş olmaları akla yatkın gözükmektedir. Elimizdeki belgelerin gösterdiği kadarıyla, havanın karardığı ve insanların sokakları ıssızlığa terk ettiği saatlerde küçük grupların gasp amacıyla yolunu kestikleri kişileri iyice dövdükten sonra üzerlerinde alınabilecek, değer taşıyan ne varsa aldıklarıdır (17 Nolu ÜŞS, h.730; 51 Nolu ÜŞS, h. 225)²⁵.

²⁵“ Üsküdar mahallâtından Kefçe mahallesinde sâkin Bâli Bey b. Yakub nâm sipâhîyi ba'zı kimesneler dövüp ve sâhib-i firâş etmeğin dün gece nısfü'l-leylden sonra Ehlice-zâde Ahmed Çelebi'yi Karacaahmed zâviyesine varınca gönderi gidip Hacı Paşa binâ ettiği fırın önüne geldiğimde beş altı kimesne yoluma çıkıp kürkümü ve tülbentimi ve cebimden bir guruş ile on altı akçemi alıp beni muhkem dövüp kimisi boğazıma yapışıp ve kimisi döverek beni Uzun Musalli nâm kimesnenin ahırına koymak isteyip ...” (51 Nolu ÜŞS, h. 225)

Diğer yandan sonuçları açısından hafif vakalar olarak düşünebileceğimiz birçok vakada vücudun uzuvları, özellikle el, darp etmek, vurmak, sakal saç yolmak için kullanılmaktadır. Belgelerde nadiren el ile darp konusu geçse de çok sayıda olayda sadece darp edildiğinden bahsedilmektedir (1 Nolu ÜŞS, h.53; h.83; h.269; 2 Nolu ÜŞS, h.12; h.61; h.293;h.760). Muhtemelen bu tip vakalar el ile temas sonucu oluşan darplar, itip-kakma, boğuşma tarzı vakalardır. Zira yaralama olayının herhangi bir alet ile yapıldığı vakalarda, darp aleti de kayıtlara geçmektedir.

Günümüzde mahkemeye yansması pek mümkün olamayacak hafiflikte gerçekleşmiş kimi vakaların Osmanlı kâdisinin huzuruna getirilmesi iki faktöre dayandırılabilir. Bunlardan ilki, muhtemel “tazminat” talebidir. Bazen bu niyet o kadar bariz olabiliyordu ki, müşteki şikâyet ettiği kişilere karşı aslında elinde herhangi bir delili olmamasına rağmen, karşı tarafın sulha yaşayabileceğini düşünerek beyyine-delil- talebine süre isteyerek karşılık veriyordu (17 Nolu ÜŞS, h.370). Diğer faktör ise ehl-i örfün ya da amillerin suç ve suçlu peşinde koşmalarıydı. Çünkü Osmanlı Devletinde bir gelir kalemi olarak kayd edilen ve mukataaya verilebilen “cürm ü cinayet”, onu toplama yetkisine sahip olan subaşı, amil, emin gibi devlet görevlileri için önemli bir gelir kapısı oluşturuyordu. Bir kere mahkemeye getirdikten sonra, zanlı ya da suçludan cerime almayı hak ediyor (9 Nolu ÜŞS, 827), hatta karşılıklı kavgalarda iki taraftan da cerime talep ediyordu. Tarafların sulha gitmesi, davadan feragat etmeleri, cürm ü cinayeti ödemekten kendilerini kurtaramıyordu (1 Nolu ÜŞS, h.104; 5 Nolu ÜŞS, h.130).

İnsanlar arası ilişkilerin doğal sonucu olan kişisel anlaşmazlıkların kavgaya dönüşmesi, şiddetin dozunun, kurbanı ölümle burun buruna getirecek ölçüde artmasının altında yatan temel saikler, aslında Osmanlı toplumunun kendisine özgü doğasından kaynaklanmayan, suç bilimi çalışmalarına göre her devrin ve her mekânın olgularıdır. Belgelerden saldırının ve kavganın sebeplerini öğrenme imkânımız cinayet vakalarına nispetle daha kolaydır, zira mağdur bizzat başından geçenleri aktarabilmekte ya da vekili aracılığıyla mahkemeye

bildirebilmektedir. Buna rağmen birçok vakada maalesef olayın nedeni ile ilgili tafsilat bulunmamakta, “...beni dövü...” (1 Nolu Tophane ŞS, s.78), “..muhkem let etti..” (1 Nolu ÜŞS, h.53, h.116), “...muhkem darb etti...” (17 Nolu ÜŞS, h.458, h.599), “...darb-ı şedid ile urdı...” (1 Nolu YŞS, s.49) ifadeleri ile mağduriyet belirtilirken, kimi zaman bu ifadelere saldırı aleti eklenmektedir (Ek-2). Sebepleri açısından üzerinde söz söyleyebileceğimiz 45 vakada en azından saldırının altında yatan nedenleri çıkarabileceğimiz veriler bulunmaktadır. Konumuza zemin teşkil eden zaman ve mekândan yansıyan müessir fiilleri, ekonomik tabanlı darp ve yaralamalar, içkinin sebep olduğu darp ve yaralamalar, hınç almaya dönük tepkisel darp ve yaralamalar ve başka bir başlıkta değerlendireceğimiz hataen gerçekleşmiş yaralamalar şeklinde kategorize etmemiz mümkündür.

İleride üzerinde duracağımız gasp saldırganların bir kısmı için mal elde etmenin kolay yolu, darp ise gaspın bir parçasıdır. Bahsi geçen 45 vakanın 13’ünde maddi menfaat elde etmek ya da maddeyi korumak için saldırma fiili karşımıza çıkmaktadır. Kurban, dayak yiyip akçelerinden olan zımmî (9 Nolu ÜŞS, h.262), bostanda çalışırken saldırıya uğrayıp eşyaları çalınan köylüler (17 Nolu ÜŞS, h.384), navlun isteyen bir kürekçi (5 Nolu ÜŞS, h.365), başkasının arazisinde koyunları otlatan çoban (14 Nolu ÜŞS, h.540), çalınan koyunları için araştırma yapan mal sahibi (17 Nolu ÜŞS, h.599), başkasının bozasını izinsiz alan adam (51 Nolu ÜŞS, h.128), kendilerinden istenilen şarabı vermeyen karı-koca (18 Nolu BAŞS, s.11) ve çoğu zaman da yol ortasında, ıssız bir mekan ya da zamanda üstünde neyi varsa alınan sıradan ahali olabilmektedir (17 Nolu ÜŞS, h.178, h.384; 51 Nolu ÜŞS, h.225, h.356, h.359; 84 Nolu ÜŞS, h.841, h.867, h.1060). İçki 15 vakada başroldedir ve bazen içki meclisleri bazen meyhaneler kimi zaman da sokak araları sarhoşun saldırı mekânıdır.

Osmanlı Devletinde gayrimüslimler için içki içmek serbest olsa da ulu orta içki içmeye izin verilmemiş, içki içme mekânı olarak meyhaneler belirlenmiştir.²⁶ Bu

²⁶ Fikret Yılmaz meyhanelerin aslında gayrimüslimlerin şarap ihtiyacını temin için var olduğunu, belirli bir zamana kadar içki içilen mekânlar olmadığını, ancak örneğin Galata’dakiler gibi

yaklaşım bir güvenlik kaygısından çok ahlaksal kaygılardan beslenmektedir. Ancak sonraki yıllarda meyhanelerin suç ya da fitne fesat yuvası haline gelmesi²⁷ devleti teyakkuza geçirmiş ve meyhanelerin kapatılması için harekete geçilmiştir (42 Nolu MD, s.220, h.686; s.263, h.819; 47 Nolu MD, s.129; 70 Nolu MD, s.248, h.481; 71 Nolu MD, s.50, h.105). Diğer yandan sarhoş bireylerin sebep olduğu şiddet içerikli darp vakaları da sadece meyhanelerde görülmemekte, sokaklar ya da kamusal mekânlar, özel mülkler de şiddete konu olmaktadır. İçkinin mağdurları ya da içkili saldırganların bulunduğu vakaların çoğunda, Müslümanların saldırgan rolünde olması şaşırtıcıdır. Bu durum muhtemelen verilerimizin büyük kısmının Üsküdar Şer'iyye Sicillerine dayanmasına, yani bu vakaların meydana geldiği yerlerin Müslüman yoğun mahaller olmasına ilişkindir. Gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu Galata, Beşiktaş ve Balat'ta, özellikle iskele bölgesinin art alanındaki meyhaneleri ile bilinen Galata'da (Işın, 1995, s.46) içki şiddet ilişkisini destekleyecek olayların yokluğu ya da belgelere yansımadaki oranın düşük seviyede olması ayrıca ilginçtir²⁸.

Üçüncü gruba yerleştireceğimiz vakalarda ise olay ansızın gelişir, altında bir planlama yoktur; saldırganın darp sonrası elde edebileceği bir menfaatten de bahsedilemez. Öfkenin ön planda olduğu bu tip vakalarda, saldırgan bilinçsizce kişisel güdülerini tatmin peşindedir; küfürleşmeler, ağız dalaşmaları ya da şahsına, aile efradına yapılan hakaret ve hareketten sonra meydana gelen darp vakaları bu minvaldedir (1 Nolu ÜŞS, h.104; 2 Nolu ÜŞS, h.728; 5 Nolu ÜŞS, h.588; 14 Nolu ÜŞS, h.274-275; 26 Nolu ÜŞS, h.40, h.62, h.346, h.445). 1546 senesinde kayıtlara geçen basit bir tartışma, tepkisel hareketlerin darba

eskiden var olanlarda mekânın taverna gibi eğlence mekânı olarak işlev gördüğünü belirtmektedir (Yılmaz, 2005, s.31-33).

²⁷ "...meyhânelerin ibkası câiz görülüb her gün kan ve fesâd vebâli ihtiâr oluna..." (Telhisler, s.46)

²⁸ Bu meseledeki akla en yakın açıklama bahsi geçen yerlerin gayrimüslimlerin yoğun olduğu dolayısıyla aralarında cereyan eden sürtüşmelerde konuyu mahkemeye getirmeden kendi arabuluculuk mekanizmalarını kullanmaları dolayısıyla şer'iyye sicili kayıtlarına yansımamasıdır. Nitekim Eyal Ginio (1998) Selanik'te yerleşik Yahudilerin adli davalarını, eğer saldırgan Müslüman ya da yabancı değilse muhtemelen arabuluculuk yöntemleriyle çözdüklerini ve davaları şeriat mahkemesine getirmekte isteksiz olduklarını söylemektedir (s.188)

dönüşmesine örnek teşkil etmesi bağlamında değerlendirilebilmesinin yanında, mahremiyete yapılan tecavüzün mahkemeye yansması olarak da görülebilir (14 Nolu ÜŞS, h.92). Hamza b. Veli evinin avlusuna girmekle suçladığı Nefise bt. Musa'yı daha önce de aynı ya da en azından benzer bir sebeple mahkemeye şikâyet etmiş olmalıdır ki, mahkemeden hüccet aldığını buna rağmen Nefise'nin yine bahçesine girdiğini belirtir. Müddeiye göre hem mahremiyetine saldırılmış, hem de acemioğlanı dövülmüştür. Sanık Nefise ise daha önce olduğu gibi Hamza b. Veli'nin acemioğlanının kendi oğlunu dövdüğünü, oğlunu çekip almaktan başka bir şey yapmadığını söylerken, annelik görevini yerine getirdiğini ima ile, iki ihlali de inkâr etmemekte, sadece kendi meşru gerekçesini izahla yetinmektedir. Bir annenin çocuğunu kollama dürtüsü, başka bir çocuğu darb etmesine, özel bir mülke girerek mahremiyetin ihlaline dönüşmüş, olay başka şartlarda kendisine yönelecek bir şiddet hareketinin başlamasına sebebiyet verecekken, Hamza'nın mahkeme yolunu tutması ile sonuçlanmıştır.

1.2.2. Taksirle Yaralama

Taksirle yaralama, bir kimsenin kasıt olmaksızın, yanlışlıkla başka birisinin fiziksel organlarından herhangi birisine zarar vermesidir. Vahşi hayvanlar için kurulan tuzağa bir insanın yakalanması, açılmış olan bir çukura yoldan geçen birisinin düşmesi, ev tamirâtı sırasında bir tahta parçasının aşağı düşüp geçen birisini yaralaması, rastgele atılan taşın bir kimsenin başını yaralaması vb. sayısız vaka ile hataen yaralama örnekleri arasında yer alır.²⁹ İslam âlimlerine göre bu şekilde bir başkasının yaralanmasına ya da ölmesine sebep olacak kişinin suçlu kabul edilmesi mümkün değildir. Dolayısı ile, kısas da uygulanamayacağından ancak, ortaya çıkan sonuç gereği mağdurun zararının karşılanmasına yönelik bir tazminat, diyet, gerekir (Maverdi, 1994, s.435). Fiilin doğrudan ya da dolaylı, hatanın hafif ya da ağır olmasının ödenecek diyet açısından herhangi bir önemi de bulunmamaktadır. Udeh'e göre İslam fıkının taksirli öldürme ile taksirli yaralama için koyduğu hükümler aynıdır (Udeh,2012, s.251). Hataen öldürme ile ilgili Kur'an-ı Kerim'deki ayet, yaralama taksirle yaralama vakaları için de referans alınmıştır. Kur'an-ı Kerimde şöyle

²⁹ Farklı örnekler için bkz. (Merginani, 2013, s.311-319)

buyrulmaktadır; “ ...Ve kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin mirasçılarına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir... Bunlara gücü yetmeyen de Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir...” (Nisa Suresi, 4\ 92).

Kişinin tedbirsizliği ya da kurallara uymaması, kuralları esnetmesi nedeniyle mağduriyet yarattığı için ödemesi gereken bir diyet olmalıdır. Ayet-i kerimede bahsi geçen köle azadı, ya da iki ay aralıksız oruç tutulması, kişinin taksirle öldürme karşılığında karşı karşıya kalacağı diyet haricindeki kefarettir. İslam âlimleri hataen yaralamalarda cezanın gerekmeyeceğini sadece diyet ile kifayet edileceğini bildirmekte (Molla Hüsrev, 1980, s.91; İbrahim-i Halebi, s.278), diğer yandan kefarete seçeneğini de dışarıda bırakmaktadırlar. Ortaya çıkan sonuca istinâden, yaralanan uzva göre belirlenecek olan diyetin de kasten yaralamalarda öngörülen diyetten farkı yoktur, zira diyet bir ceza değil mağdurun zararına karşılık bir tazminattır. Hataen katilde olduğu gibi, hataen yaralamada da diyeti ödeme yükümlülüğü, kasıtlı işlenen failin aksine, failin akilesine³⁰- aşiret, akraba- düşmekte böylece ciddi boyutlara ulaşabilecek bir tazminat yükü tüm akrabalara teşmil edilmektedir. Bu sebeple failin ödeme zorluğuna düşerek hayatının perişan olmasının önüne geçilmektedir (Bilmen, s.57). Diğer yandan Ebussuud Efendi'nin Osmanlı toplumunda akilenin olmadığını dolayısıyla diyet ödemesinin kişinin kendi sorumluluğunda bulunduğuna yönelik fetvası Osmanlı Devletinde bu tür bir uygulamanın yer almadığının en önemli delillerindendir³¹ (Imber, 2012, s.258).

İncelemiş olduğumuz belgelerden sadece dört tanesinde taksirli yaralama örneği mevcuttur (2 Nolu ÜŞS ,h.239; 17 Nolu ÜŞS, h.458; h.613; 84 Nolu ÜŞS, h.591). Bunların dördünde de mağdur delici bir nesne ile yaralanmış, ancak

³⁰ İslam fıkında hataen katil ve yaralama vakalarında failin diyet sorumluluğunu paylaşan ve yüklenen şahıslar topluluğu olarak ifade edilmektedir (Beşer, 1987, s.131). Ancak buradaki topluluk ifadesi tartışmalı ve muğlakdır ve örneğin kadınları, çocukları, delileri, köleleri, Müslüman için gayrimüslimi kapsamaz. Kimisine göre akile kaza ile ölüme sebebiyet verenin diyetini ödeme durumunda, katilin bulunduğu mahalle ya da köy halkıdır (Imber, 2004,s.249-250). Ebu Hanife'ye göre akile kendi divanının üyeleri, eğer divanı yoksa asabesi, yani akrabalarıdır (Udeh, 2012, s.231).

³¹“ Katil ödeyemeyince onun mensubu olduğu topluluk (akile) diyeti ödemekle yükümlü müdür? Cevap: Bu topraklarda akile yoktur.”

sadece bir tanesinde merhem bahası adıyla bir çeşit ödeme, bir bakıma diyet, alındığına dair ifade yer almıştır (84 Nolu ÜŞS, h.591). Hüseyin b. Hasan tarafından karnından hançerle bıçaklanan Ali b. Şahverdi, yarasının ağırlığı yüzünden mahkemeye dahi gidememiş olsa da, bir grup Müslüman durumunu yerinde görmek kastıyla Ali'yi evinde ziyaret etmiş ve Hüseyin'in yanlışlıkla yaraladığına dair söylemini teyide çalışmışlardır. Ali yaranın yanlışlıkla olduğuna dair bir ifade kullanmamış olsa da, 1200 akçe merhem bahası aldığını ve Hüseyin'e karşı bir davasının kalmadığını ifade etmiştir. Dört vakanın hiçbirisinde kaza net bir şekilde ifade edilmemiş, ikisinde kaza olduğu fail tarafından gündeme getirilmiş, ikisinde ise görünen o ki anlaşma yoluna gidilmiştir.

Kişiler arası anlaşmazlıkların musalaha ile çözülmesi İslam kültüründe de varlığı ayet ve hadislerle sabittir³² ve bunun bir parçası olarak Osmanlı toplumunda da birçok olayın karşılıklı anlaşma ile sonuçlanmasını sağlamıştır. Taksirle yaralamada olduğu gibi birçok anlaşmazlığın mahkemeye gitmeden çözülmesinde de sözkonusu müsâlaha uygulaması etkiliydi. Daha önce bahsi geçen katli ve yaralama alt başlıklarındaki vaka sayısının yanında, taksirli yaralamalardaki vaka sayısının azlığı muhtemelen bu tür vakaların mahkemeye dahi çıkmadan anlaşma (sulh) yoluyla çözülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

1.3. CİNSEL DOKUNULMAZLIĞA KARŞI SUÇLAR

Şiddet suçları sınıfına sokabileceğimiz cinsel saldırı suçunun yanısıra muhtemelen benzer patolojik rahatsızlıklar bağlamında gelişen cinsel taciz suçları, eğer bir intikamın sonucu ortaya çıkmamışsa, diğer suçlardan sebebi bağlamında farklılaşır. Bilim insanları ırza geçme suçlarının sebeplerini farklı modellerle açıklamaya çalışmışlardır. Biyolojik modelciler tecavüzcülerin

³² “ Onların gizli konuşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka vermeyi veya bir iyilik yapmayı yahut insanların arasını düzeltmeyi isteyenler böyle değildir.” (Nisa Suresi, 4\114), “ Sulh daima hayırlıdır.” (Nisa Suresi, 4\128), “ Mü'minler kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulun.”(Hucurât Suresi, 49\10). Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste şöyle denmektedir: “ İnsanın her bir eklemi için her Allah'ın günü bir sadaka vermek gerekir: İki kişinin arasını bulman, (haklarında adaletle hükmetmen) bir sadakâdır.....” (İmam Nevevî, 2013, s.260-261)

psikolojik yeterliliğe sahip olmayan hasta bireyler olduğunu ve engellenemeyen cinsel dürtülerinin esiri bulduklarını, evrimsel kuramcılar ırza geçme suçlarının meşru yollarla başaramadıkları ya da başaramayacakları çoğalma, genlerini gelecek nesillere aktarma isteklerini gerçekleştirebilmek amacıyla harekete geçtiklerini iddia etmektedirler (Newman, 2011, s.210-216). Çevresel modelciler çevre etkisine vurgu yapmakta, feminist modelciler ırza geçmeyi erkek egemen toplumun bir parçası olarak erkeklerin kadınları yıldırarak üzerlerinde tahakküm kurma ve onları kontrol etme çabalarının tezahürü olarak görmektedirler. Gelişimselcilere göre ise tecavüzcüler, gelişim çağlarının bir döneminde özellikle anneleri ile yeterli ilişki kuramadıklarından, içinde bulunduğu durumda çevre ile sağlıklı yakınlık inşa etmekte zorlanmakta ve bu eksikliğini tecavüz ile doyurmaya çalışmaktadırlar (Newman, 2011, s.210-216). Bir tarihinin bu tür bir vakanın altında yatan temel nedeni sorgulayabilmek için gerekli belgelere sahip olması, pek imkân dâhilinde olmasa da zaman ve mekânın değişen şartlarına rağmen insanın temel güdülerinde değişiklik olmayacağı düşüncesinden hareketle, bilimsel verilerle desteklenmiş tüm bu kuramların ırza geçme sebepleri arasında kabul edilebilir nitelikte olduğu varsayılabilir. İncelemesini yaptığımız Osmanlı toplumunda rastlanan ırza geçme vakalarına ilişkin belgeler bize daha fazlasını sunmamaktadır. Osmanlı arşiv kaynaklarının bu konudaki kısıtlılığı net olarak ruhsal bozukluğunu ya da suçlu bir ortamda yetiştiğini bildiğimiz bir tecavüzcü tipinin tespitini imkânsızlaştırmaktadır.

1.3.1. Cinsel Saldırı

Irza geçme suçu bir erkeğin bir başka şahsın rızası olmadan zorlayarak, zor kullanarak onunla cinsel ilişkiye girmesi olarak tanımlanabilir (Yarsuvat, 1964, s.1-2). İslam fıkhına göre zinaya zorlayan erkek zani olarak cezalandırılırken, kadın cezaya maruz kalmaz (İbrahimi Halebi, c.2 \s.266) . Buradaki en büyük delil olarak Kur'an-ı Kerim'deki zorlanarak yapılacak işlerde kişinin mesul olmayacağı mealli ayetler ile yine aynı minvaldeki hadislerdir.³³ Bir rivayete göre

³³ Ayet-i kerimede "O size yalnız şunları haram kıldı: Ölü hayvan, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar. Sonra kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret ölçüsünü geçmemek şartıyla ona da bir günah

namaza giderken tecavüze uğrayan kadın durumu aktarır, Hz. Peygamber kadına “*Git ! Allah seni bağışladı*” der, suçlunun ise recm edilmesini ister (Avcı, 2004, s.171).

Osmanlı Devletinde tecavüz cezası için recm ifadesinden bahsedilmese de suçlunun ağır cezalarla karşılaşacağı kanunname metninde yer almaktadır.

Ve dahi kız oğlan çeken ve hıyanetile bir kimsenün evine girenün ve kız ve avret çekmeğe bile varan kimesnenün siyaset için zekerin keseler. (Akgündüz, 1992, s.297; Heyd, 1973, s.58; Koç, 1997, fol.2v;)

Bu maddede açıkça “tecavüz” kelimesi yer almamaktadır. Ancak “kız avret çekmek” ifadesinin bu eylemi de içine alan bir anlamı olduğunu varsayabiliriz. Zira eyleme öngörülen ceza, suça konu olan organın –zekerin- kesilmesidir. Bu ceza şeklinde ise, örneğin hırsızlıkta, kalpazanlıkta elin kesilmesi gibi suçun işlenmesine sebebiyet veren organın kesilerek suçlunun aynı davranışı tekrarının önüne geçmek temel saik olmalıdır. Ebussuud Efendi soruna benzer şekilde yaklaşır, ancak tekrar halinde suçlunun katli edilmesi gerektiğini ifade ederek, örfe işaret etmektedir (Düzdağ, 2012, s.201)³⁴. Tecavüz sırasında oluşacak fiziksel bir hasarın karşılığında saldırganın mağdura diyet ödemesi gerekliliği Hanefi âlimlerinin üzerinde mutabık kaldıkları bir meseledir (Avcı, 2004, s.178; Imber, 1996, s.178). Diğer yandan suçun sabit olması³⁵, yani tecavüzün gerçekleştiğinin net olarak ispatlanması durumunda zina haddinin uygulanacağına dair fetvalar da mevcuttur.³⁶ Ancak biz elimizdeki belgelerin hiçbirisinde bu tarz bir suçta verilecek cezanın adına ya da niteliğine rastlamadık.

yükletilmez...”(Bakara, 2\173) ve hadis-i şerifte “Ümmetimden hata, unutmak ve zorlanılarak yaptıkları şeyler affolunmuştur” buyrulmaktadır.

³⁴ “Mes’ele: Zeyd Hind’i nikâh olunmadan cebr ile tasarruf eyelese şer’an Zeyd’e ne lâzım olur? Elcevap: Muhsane ise katli olunur?”

³⁵ Irza geçmede suçun sabit olması aynı zina gibi iki şekilde olur; İkrar ve Şahtlik. Suçlunun itirafı için dört kez ikararı şarttır. Şahitlik için de dört tane adil, akıl baliğ erkeğin şahadeti gereklidir. Şahitliğin yerini bulabilmesi için şahitlerin erkeğin “erkeklik organını kadının organının içinde gördük. Tıpkı sürmedanlık içindeki sürme mili veya kuyudaki kova gibi diyebilmeleri gerekir” (Muhammd Ebu Zehra, 1994, s.210)

³⁶ “ Zeyd-i müslim-i muhsanın Amr-ı zimmînin gice evine girüb Amr’ın zevcesi Hind-i nasraniyyeye cebren zina eylediği şer’an sabit olsa Zeyd’e ne lâzım olur? El-cevap: Hadd-i zinâ ikâmet olunur. “ (Demirtaş, 2012, s.659)

Öte yandan tecavüze uğrayan kadının sosyal yaşantısında bir değişiklik olup olmadığını da takip etme imkânına sahip değiliz. Modern dönem öncesi Avrupasında tecavüzcünün mağdur ile evlenmesi durumunda cezasının düşeceğine dair kanunlarına karşın (Dean, 2001, s.83), bugün dahi özellikle doğu bölgesinde var olan, mağdurun saldırganla evlendirilmesi yönteminin Osmanlıda kabul görmediğini en azından İstanbul’da, otoritenin en katı hali ile hissedilebildiği yerlerde bulunmadığını söyleyebiliriz. Nitekim I.Süleyman’ın kanunnâmesinde bu yola tevessül edenin ve yardım edenin statüsüne göre bir cezaya çarptırılacağı belirtilmektedir (Akgündüz, 1992 ,s.297; Heyd, 1972, s.60; Koç, 1997, fol.2v)³⁷

İncelediğimiz belgelerde 10 adet şiddet içerikli cinsel saldırı vakası ile karşılaştık. Bunların 5’inde kurban kadın iken geri kalan 5 tanesinde küçük erkek çocuklardır. Kadın kurbanlardan ikisi sadece fiziksel taciz ile karşı karşıya kalırken diğer ikisinde tecavüz amacıyla evlerine giren saldırganlardan bir şekilde kurtulmuş olmalıdır. Diğer vaka ise tamamıyla farklı, içinde intikam duygularını barındıran ve iki kadın saldırgan tarafından başka bir kadının genital organı üzerinde işkence yapılmak suretiyle gerçekleşmiştir (26 Nolu ÜŞS, h.611). Anne kız saldırganların olayı çevredekilere anlatmış olmaları, gerçekleştirdikleri eylemden gurur duydukları bu yüzden ve muhtemelen intikam hırsı ile iç içe geçmiş bir düşmanlıkla hareket ettikleri anlamını çıkarmaya imkan verir. Olayın şahitleri, görgü şahidi değil, ancak saldırganlardan vakayı dinlediklerini itiraf eden civar halkıdır. İslam kaynaklarında bu tarz bir işkencenin cezası üzerine bir veriye rastlamadığımız gibi, Osmanlı kaynaklarında da eylemin karşılığındaki müeyyidenin niteliğine dair bir belirti göremedik. Ancak yaralama vakaları üzerinde yaptığımız inceleme dikkate alınırca, bu aşamada varsa mağdurun fiziksel zararının diyet yoluyla tazmin edileceği ve buna ek olarak kâdının insiyatifine göre ta’zir ya da yukarıdaki kanun maddesi göz

³⁷ “ Ve kız veya ‘avret çeküb cebrile nikâh itdürene cebrile boşadalar, dahi siyâset ideler ve nikâh idenün sakalın keseler ve muhkem let ideler.”

önüne alınacak olursa siyaset cezasının verileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3.2. Cinsel Taciz

Muhatabın rızasına mugayir cinsel içerikli her türlü eylemi içerisine alan cinsel taciz suçları içerisinde, yukarıda bahsi geçmiş olan fiziksel temasın bulunduğu cinsel saldırı suçlarına ek olarak sözlü taciz ve bakışla taciz suçları da Osmanlı belgelerinde şikâyete konu olan mevzular arasında yer almaktadır. Sultan Süleyman Kanunnamesinde bu tarz bir taciz suçu ile kâdı önüne çıkacak kişinin ta'zir cezasına çarptırılacağı ayrıca cerime vermekle yükümlü olacağı, hapis etmenin de ihtimal dâhilinde olduğu ifade edilmektedir (Akgündüz, 1992, s.292; Heyd, 1973, s.61; Koç, 1997, fol.3r).³⁸ Kur'an-ı Kerim'de ise “ *Resulüm! Mü'min erkeklere, gözlerini harama dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle...*” (Nur, 24\30) ve “*Mümin kadınlara da söyle; Gözlerini harama bakmaktan korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler...*” (Nur, 24\31) buyrulmakta, ayrıca Hz.Peygamber de namahreme bakmayı göz zinası olarak tanımlamaktadır.³⁹

Karşı cinse bakmak, daha doğrusu namahreme bakmak bu bağlamda Osmanlı halkında hassasiyet arz eden bir konu olmalıdır. Bunun için evlerinin içini ya da avlusunu görecektir şekilde yapılan pencereler veya yapılar mülk sahibi için mahremiyetine tecavüz olarak algılanmaktadır. Bu tip şikâyetler belgelere yansımaktadır. 1548 tarihinde gerçekleşen şikâyetle (14 Nolu ÜŞS, h.49), 1592 yılında gerçekleşen şikâyet (84 Nolu ÜŞS, h.399) arasında bir fark olmadığı gibi, davacı ve davalıların gayrimüslim ya da Müslüman olması arasında da bir fark bulunmamaktadır.⁴⁰ Evlerin yapısına, tacizci bakışların önlenmesi için

³⁸ “Ve eğer bir kişi bir gayrının ‘avretin veya kızın öpse veya yoluna varub söylese veya yapışsa, kâdı muhkem ta'zir idüb ağaç başına bir akça cerime alına.”

“ Ve eğer bir kişinin cariyesine söylese veya öpse muhkem ta'zir olunub iki ağaç başına bir akça cerime alına ve eğer bir kişinin oğlanın öpse veya yoluna varub söylese, muhkem ta'zir olunub ağaç başına bir akça cerime alına ve eğer haps dahi itseler kâdı maslahat gördüğü yere haps ide.”

³⁹ “ Gözler de zina eder, onların zinası bakmaktır...” (Merginani, 2013, c.4, s.144; Zuhayli, 1994, c.4, s.366)

⁴⁰ “Petroz b. Nikola ve Manol b. Dimitri meclis-i şer'a hâzırân olduklarında mezbûr Petroz takrîr-i da'vâ kılıp eyitdi ki benim evim kapısına havâle penceren vardır...”(14 Nolu ÜŞS, h.49); “Karye-i

özellikle dikkat edilmekteydi ki bu sebeple açıktan meskenlerinin izlendiği ifadesi ile bir şikâyet mevzu bahis olmuyor, ihtimal dâhilindeki eylem böylece engelleniyordu. Bizim incelediğimiz belgelerde açıkca bu tarz bir şikâyet bulunmasa da 18 Ocak 1726'da Şam'da bir askerî, evin çatısından komşu evin kadınlarını izlediği için mahalleden dışarı çıkarılmıştı (Rafeq, 1990, s.182).

Kamusal alan olan hamamların giriş ve çıkışları, kadınların su almak için gittikleri çeşme başları meraklı ve namahrem gözler tarafından takip edilmesi karşılaşılan vakalardı ve devletin yargı gündemine düşebilmekteydi. Lubenau (2012) seyahatnamesinde hamama girmeye tevessül edecek erkeklerin ölümle cezalandırıldığından bahsetmektedir (s.216). Bu tip durumlarla karşılaşmamak için kadın hamamının önlerine beyaz çarşaf asılsa da (s.216) hamamın yollarında gerçekleşen tacizler yüzünden kimi kadınlar hamama gitmekten imtina ediyorlardı (Boyar ve Fleet, 2014, s.280). 1575 yılında İstanbul kâdısına gönderilen hükümde, mahalle aralarında ve yol üzerindeki meyhanelerde sarhoş olanların özellikle hamam güzergâhında yol alan hanımlara tacizde bulunduğu, hatta sınırın dışına çıkarak hamamın içerisine girmeye çalışanların dahi gözlendiğini dolayısıyla meyhanelerin kapatılmasının yerinde olacağı ifade edilmektedir (Ahmet Refik, 1988, s.141-142). Anlaşıldığı kadarıyla bu mesele daha önceki tarihlerden beri de problem olarak vardı. II. Bayezid ve I. Süleyman'ın Kanunnamesinde hamam önünde ve yolunda toplanılmamasına dair madde bu yüzden yer almış olmalıdır (Akgündüz, 1992, s.304, Heyd, 1973, s.88, Yücel&Pulaha, 1995, s.37) ⁴¹.

Çengel'den İstefanos b. Dimitri, Todora b. Manol, Yorgi b. Mihal şer'at mahfilinde karye-i mezbûrdan Kosta b. Yani muvâ cehesinde takrîr-i da'vâ kılıp eyitdiler ki mezbûr Kosta hâdis bir çardak binâ edip bizim evimize ve bağçemize havâle pencere edip havâledir deyicek..." (14 Nolu ÜŞS, h.569); "Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Kâdi'dan Mehmed Bey b. Abdullah ve Yorgi b. Macar meclis-i şer'a hâzırân olduklarında mezbûr Mehmed Bey takrîr-i kelâm kılıp eyitdi ki senin çardak evin benim havlum içine havâledir..." (14 Nolu ÜŞS, h.145); "Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki Davudpaşa mahallesinden Hamza b. Abdullah nâm kimesne meclis-i şer'a Pîri Halife b. Mustafa nâm kimesneyi meclis-i şer'a ihzâr edip mezbûr Pîri Halife'nin bir penceresi vardır havâledir deyip..." (26 Nolu ÜŞS, h.313)

⁴¹ "...ve hammâm önünde ve yolunda cem'iyet edüp oturmayalar ve makbere arasında ve yol üstünde tebevül etmeye. Ba'det-tenbih memnu olmayanı muhkem hakkından geleler"

Diğer yandan hamam ve kadına taciz kelimelerinin yanyana gelişi İstanbul ile de sınırlı kalmamaktadır. Örneğin Hamideli beyi ve Eğridir ve Burdur kâdısına gönderilen 1560 tarihli hüküm, kadın hamamına gizlendiği için kadın müşteriler tarafından iyice dövülen papaz hakkındadır. Hüküm vakayı çok da ciddiye almayan kâdı tarafından gerekli tetkikler yapıldıktan sonra şer'an gereği neyse ona göre cezalandırması için yazılmıştı (3 Nolu MD, s.548, h.1250).

Su hizmeti vermek için yapılmış çeşmeler, çamaşır yıkanan dere kenarları da kadınların uğrak yeri olmaları hasebiyle kimi erkeklerin sıklıkla kendilerini civarlarında konuşlandırdıkları yerler olmaktaydı. II. Bayezid ve I. Süleyman Kanunnamesinde meseleye temas edilmiş ve çeşmeye, çamaşır yıkanan yere levendlerin gitmesi halinde ta'zir ile cezalandırılmaları ve iki ağaca bir akçe cerime vermeleri hükme bağlanmıştı (Akgündüz, 1992, s.304; Heyd, 1973, s.88; Koç,1997, fol.12r, Yücel&Pulaha, 1995, s.37)⁴².

Osmanlı toplumunda sözlü taciz ise çoğu zaman bir başkasının aklını çelme ya da ayartma amacıyla söylenen sözlerden ibaretmiş gibi görünmektedir. 1549 yılında bir şahsın eşine sözlü tacizde bulunduğu için hakkında şikâyet bulunan M.Ali (17 Nolu ÜŞS, h.98), aynı yıl bir başka hanımı bu kez aracılar vasıtasıyla ayartmaya çalışmaktadır (17 Nolu ÜŞS, h.115).

1.3.3. Çocuk İstismarı

Osmanlı hukuku ırza geçme vakalarında verilecek cezayı belirlerken çocuğun yaşını dikkate almıştır. 17. yüzyılın önemli şeyhülislamlarından Yahya Efendi çocuğun ergen, akıl baliğ olup olmamasına göre suçluya medeni hali dikkate alınmadan zina haddi yani recm uygulaması ya da aksi durumda ağır bir ta'zir cezası verilmelidir demektedir (Demirtaş, 2012, c.2, s.659).

Erkek çocukların mağdur olduğu 5 vakada çocuklar zor kullanılarak livata edilmiş ya da livataya teşebbüs edilmiştir. Çocukların ikrarı (17 Nolu ÜŞS, h.155; 56 Nolu ÜŞS, h.306) yanında mağdurun feryadına yetişenlerin (56 Nolu

⁴² “ Ve dahi ‘avret ve oğlan varub su alduğı yere ve ton yuduğı yere levend ta'ifesi varmaya, men' ideler; memnu olmayanı ta'zîr idüb iki ağaca bir akça cerime alına”

ÜŞS, h.372) ya da vakadan hemen önce saldırganı kurbanın elinden tutup götürürken görenlerin (56 Nolu ÜŞS, h.306), yaralanan çocuğun kanını saldırganın üzerinde görenlerin (1 Nolu YŞS, s.10) şahitliği ile vakalar kayıt altına alınmıştır. Saldırganlara dair çok fazla detay bulunmayan belgelerin birisinde, saldırganın ahali tarafından iyi bilinen (17 Nolu ÜŞS, h.155) diğeri ise zaten yaramazlıkları ile meşhur, kadınlara, cariyelere fenalığı dokunan bir kişi olduğundan basedilmektedir (1 Nolu YŞS, s.10) . Maalesef belgelerin hiçbirisinde saldırganların karşılaştığı son kaydedilmemiştir. Ancak Lubenau (2012) erkek çocuklara cinsel tacizde bulunanların bir kuleden atıldığını ifade ettikten sonra, kendisinin şahit olduğu bir cezalandırmadan da bahseder. Lubenau bir oğlan çocuğuna tecavüz eden bir adamın herkesin gözleri önünde üreme organının kesildiğini anlatmaktadır (s.332). Bu cezalandırma şekli yukarıda, cinsel saldırı bahsinde, sözünü ettiğimiz tecavüzcü için Osmanlı kanunnamelerinin belirlediği yaptırımın uygulama bulduğunu göstermektedir.

Osmanlı toplumunda beslendikleri İslam geleneği ve inancı gereği, namahrem kabul edilen bir kadın ile erkeğin baş başa yalnız kalması toplumca reddedilen bir davranıştır. Nitekim Hz. Pegamberin “ *Sizlerden herhangi biriniz haram olmayan bir kadınla aslâ başbaşa kalmasın. Zira bu ikilinin üçüncüsü şeytandır.*” hadis-i şerifi Osmanlı dünyasına da doğrudan etki eder. Osmanlı belgeleri iki namahrem beraber görüldüğü durumların kayıt altına alındığı örneklerle doludur (9 Nolu ÜŞS, h.54, h.100, h.186, h.465; 14 Nolu ÜŞS, h.338; 26 Nolu ÜŞS, h.592, 51 Nolu ÜŞS, h.22)⁴³. Dolayısıyla bir erkeğin, kadına yaklaşması, yaşı küçük dahi olsa bir kız çocuğunu yanına alıp bir yerlere götürmesi dikkat çekici bir durumdur. Osmanlı toplumundaki çocuk istismarı vakalarındaki kurbanların küçük erkek çocuklar olması bu açıdan değerlendirilmelidir.

⁴³ “Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki Üsküdar subaşı[sı] Mustafa Bey meclis-i şer’â Fatma nâm hâtunu ihzâr eyleyip takrîr-i merâm kılıp merkûme Fatma İslâmbol’dan bir kaç nâ-mahrem kimesneler bunda bir yerde sohbet ecli için cem’ olmuşlar deyicek mezbûre hâtundan su’âl olundukda İstanbul’dan bir kaç nâ-mahremiler ile Üsküdar’a geldim deyip mezbûr subaşıyı tasdik mâ hüve’l-vâkı’ subaşı talebiyle tescil olundu.” (9 Nolu ÜŞS, h.54)

“Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Çengel’den Yani b. Yorgi ikrâr ve i’tirâf kılıp eyitdi ki karye-i mezbûreden Mihâl b. Kızag? nâm zimmînin nâ-mahrem avratıyla karye-i mezbûreden Üsküdar’a geldik deyû ikrâr [ve] i’tirâf ettikden sonra mezkûrun ikrâr[ı] vukû’ üzre tescil olundu.Şuhûdü’l-hâl: Bâli b. Aslıhan ve Hızır b. Ahmed ve gayruhüm” (9 Nolu ÜŞS, h.465)

1.4. ŞEREF KARŞI SUÇLAR

1.4.1. Hakaret, Sözlü Sataşma

Bireylerin kargaşa ortamlarında verdikleri reaksiyonlar toplumdan topluma değişmektedir. Saldırganlığın asıl değer kabul edildiği bazı toplumlarda saldırı karşısında sessiz ve tepkisiz kalmak korku, dolayısıyla zafiyet belirtisi iken, kimi toplumlarda şiddetli tahrik altında dahi sükûneti koruyabilmek erdem gereği kabul edilmekte, ölç almak itibarın yerle yeksan olması sonucunu doğurmaktadır (Roberts, 2010, s.51-52). Bu açıdan yaklaşıldığında modern dönem öncesi Avrupa'da en ufak bir söz dalaşının düello ile bitip ölüme kapı aralayabilme ihtimaline karşın Osmanlı toplumunda hakarete hakaret ile ya da fiziksel temas ile karşılık verildiğini gösterir sayısız belge bulunmaktadır.

İslamın sözlü hakarete yaklaşımını gösteren ayet ve hadisler Osmanlı'da mahkemeye yansıyan şikâyetlerde belirleyici olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de kötü söz söyleyen ve başkaları ile alay edenlerle ilgili şu ayet dikkat çekicidir:

Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir (Hucurat, 49/ 11)

Diğer yandan bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber “ *Mü'min; insanları kötüleyen, lanetleyen, kötü söz ve çirkin davranış sergileyen kimse değildir*” (İmam Nevevî, 2013, s.478) demektedir.

Kimi hakaret içerikli sözlü sataşmalar İslam fihhına göre “kazf” suçu olarak nitelenebilir. Kazf, bir Müslümanın zina ile itham edilmesidir ve Kur'an-ı Kerim'de “ *Muhsan olan kadınları zina ile karalayıp, sonra (davalarına isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun ve onlardan hiçbir şahitliği de kabul etmeyin*” (Nur/4) buyrularak, bu suçu işleyenlere verilmesi gereken ceza ifade edilmektedir. Dolayısıyla kızgınlıkla dahi olsa karşıdakinin nesebinin belirsizliğini ima eder şekilde edilen hakaret veya küfür, kazf haddi ile yani 80 değnek ile cezalandırılır ve tövbe edene kadar da şahitliği kabul edilmezdi (Merginâni, s.241). Ahmed el-Kudûrî'ye (2015) göre ise hiçbir şart altında şahitlik

yetkisi geri verilmez (s.489). Aynı isnadın bir gayrimüslime ya da köleye yapılması durumunda hadd cezası uygulanmaz ancak kâdı kendi insiyatifini kullanarak bir ta'zir cezası verir (El-Kudûrî, 2015, s.489; Merginani, s.246).

Osmanlı Toplumunda sözlü sataşma ya da küfürün iki muhatabı bulunmaktadır. Belki bir öfke boşalmasının tezahürü olan ve karşıdaki şahsı hedef alan hakaretler, karşılığını aynıyla ya da fiziksel saldırı ile görebildikleri gibi meselenin doğrudan mahkemeye yansımalarına da sebebiyet verebilirdi. Bu tip vakaların sıklıkla mahkemeye taşınmasının altındaki keyfiyet, insanların haysiyetlerinin toplum içinde rencide edilmesine karşın seçtikleri cevap verme yöntemine ilişkindir. Ancak bu tür bir davranışın kökünde kolayca anlaşılabilir bir insan tavrının yattığını da iddia etmek yanlış olmayacaktır. “Sinekten yağ çıkarmak” özlü sözünün müddeinin tavrında canlanmasına tanıklık edebileceğimiz belgede, suçlu muhtemel bir cezadan kurtulmak için şikâyetçi ile sulh yoluna gitmektedir. 1515 tarihli belgede, kendisine küfür edilen Yeniçeri Hüseyin b. Yusuf, 200 akçe gibi, eyleme nispetle ciddi bir meblağ karşılığında davasından feragat etmiştir (1 Nolu ÜŞS, h.101). Öte yandan benzer bir eylem sonucunda, sanıktan hak talep edenler de mahkeme kayıtlarına yansımaktadır (26 Nolu ÜŞS, h.204; 84 Nolu ÜŞS, h.733). Buradaki “hak talebinin” de bir miktar tazminat olacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira küfüre karşılık, küfürle kısas diye bir anlayış bulunmamaktadır. Eğer bahsi geçen istek sanığın cezalandırılması ise, bu kez de sanığın sulh yolunu seçmesine yönelik bir dayatma, zorlamanın ya da tehtidin varlığından bahsedilebilir. Diğer yandan belgelerde en sık rastlanan sanığın hakareti sonucu karşılaştığı yaptırım ise ta'zir cezası olmaktadır. Örneğin 1523 yılına ait bir kayıta “*bre hırsız boğazından asılası*” diye hakaret eden Halil (5 Nolu ÜŞS, h.80), “*cimâ lafzıyla*” küfr eden Manol (9 Nolu ÜŞS, h.209) ta'zir cezasına çarptırılmışlardır.

İkinci muhatab ise Müslümanların kutsal değerleri olmaktadır. Suçluyu dinden çıkaracak, yani mürtedliğini zahir edecek, ya da zındıklıkla damgalayacak içerikteki küfürlerin söylendiğinin isbatı halinde suçlunun ağır bir yaptırım ile karşılaşacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Aşağıda dinsel sapma başlığı altında da

ele alacağımızdan burada çok tafsilata girmeden mürted kabul edilen birisinin sonunun İslam fıkhi bakış açısından idam, yine zındığın katlinin de vacip kabul edildiğini ifade etmeliyiz.

Hakaretin ulaştığı nokta, sözün içeriği ne olursa olsun kâdı önüne hakaret sebebiyle çıkan kişinin bulunduğu konuma göre bir cezaya tabi tutulacağı açıktır. Bu durumda konumdan kasıt bir zenginlik ya da soyluluk değil, ancak ilmen sahip olunan statüdür. Örneğin bir kâdının ya da müderrisin suç işlemesi durumunda, eğer bu suç kisası, siyaseti gerektirmiyorsa, sıradan bir reaya için ta'zir, falaka cezası iken bahsi geçenler için sözlü uyarı veya sakalın kesilmesidir (Heyd, 1973, s.274) .

1.5. MAL VARLIĞINA KARŞI SUÇLAR

1.5.1. Soygun ve Hırsızlık

Bir malı ya da eşyayı sahibinin izni ve rızası olmadan gizlice almak demek olan hırsızlık konusu, İslam fıkhiındaki en yakın karşılığı olan “serika” terimi ile Osmanlı belgelerinde yerini almaktadır. Serikadan bahsedebilmek için, kimi detayların fiilin içinde var olabilmesi gereklidir, yani aslında serika ifadesi bize hırsızlığı çağırırsa da, hırsızlık terimi İslam ve Osmanlı hukuk uygulamasında birebir serikayı karşılamaz, ancak ifadeyi kapsar. Bu detayın ortaya çıkışı İslam fıkhiında serika için varsayılan hadd cezasının, Hz. Muhammed’in had cezalarının uygulanmasının zorlaştırılmasına dair hadisinden yola çıkılarak teknik bazı şartları haiz olması ile ilişkilendirilebilir⁴⁴. Böylece bu şartları taşımayan bir çalma vakası serika olarak kabul edilmemekte ve hırsıza hadd cezası tatbik edilmemektedir. Herhangi bir hırsızlığın serika terimi ile tanımlanması için güvenli bir yerden gizlice çalınan malın en az 10 dirhem gümüş ağırlığında ve/veya değerinde olması elzemdır (Merginani, s.249-250). Bu durumda hadd cezası icra edilir ki, karşılığı elin kesilmesidir. Nitekim 1573

⁴⁴ “ Hadleri şüphelerle düşürünüz eğer mücrimin bir çıkış yolu varsa salıveriniz zira devlet başkanının başışlamada yapacağı hata, hata edip de ceza vermesinde yapacak olduğu hatadan daha hayırlıdır” (Muhammed Ebu Zehra, 1994, s.193). Bunun yanında Hz. Peygamber’in açıkça çalınan malı için belirlediği bir değer de bulunmaktadır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır “ *On dirhemden aşağısında el kesilmez*”, “*El, bir dinar veya on dirhem miktarı olan hırsızlıkta kesilir*”, “*El ancak kalkanın kıymetine denk bir miktar hırsızlıkta kesilir*” (Menekşe, 1998, s.38)

yılında Süleymaniye Mütevellisinin evinden mal çalmak suretiyle hırsızlık yapan Ramazan b. Hüseyin çalıntı mallarla ele geçirilince suçunu itiraf etmiş ve neticesinde elinin kesilmesine karar verilmiştir (Menekşe, 1998, s.58).

Kur'an-ı Kerim'de “ *Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin. ..*” (Maide, 38) buyrulmaktadır. Uygulama sağ elin bilekten kesilmesi ve kan kaybının önlenmesi için kaynamış yağa batırılarak dağlanması ile gerçekleşir. Hırsızlığın tekerrürü halinde bu kez sol ayağı topuktan kesilir ancak bundan sonraki hırsızlıkta diğer el ve ayak kesilmez, hırsız tövbe edene kadar hapsedilir (İbrahim Halebi, s.279). Her çalma vakasında el kesme haddi uygulanmaz. Örneğin çalan deli ya da çocuk olursa, çalınanlar İslam ülkesinde bolca bulunan değersiz şeyler kuru ağaç, ot, kamış vb. ya da kısa zamanda bozulan süt, et, yağ meyve ya da dinen kabul görmeyen içki, çalgı, oyun aleti, gümüş ya da altın haç olursa ve kamu malı gibi ortak malı çalmakla el kesme cezası veril(e)mez (Molla Hüsrev, s.41-45). Hadd cezası uygulanmayacak hırsız çaldığı malı tazmin etmekle yükümlü olur ve haps veya ta'zir edilir. Eğer hadd icra edilmişse elindeki malı çaldığına verir, mal zai olduysa tazmin etmez (Bilmen, s.284).

I. Süleyman Kanunnamesindeki maddelerden 20 tanesi hırsızlıkla alakalıdır. Yankesmek, uğrılmak, serika etmek, gasb etmek, hırsızlık kelimeleri kanunnamede hırsızlığa dair maddelerde yer alan belirleyici ifadelerdir. Bağ, bağçe, bostan gibi açık alanlardan çalınan tarımsal ürünler, hayvanlar, tarım gereçleri için kanunnamede “*uğrılmak*” kullanılır ve cezai müeyyidesi metnin ifadesi ile “*uğrılığın*” sosyo-ekonomik yaşamdaki değeri ile paraleldir. Kaz, tavuk, ördek, hırsızlığı ta'zir ve her iki değnek darbesi için bir akça, kovan, koyun, kuzu hırsızlığı ta'zir ve her darbe için bir akça cerimeyi ceza olarak kaydetmektedir. Gerek reyanın hayatındaki önemi sebebiyle hımar, katır ve sığır ve gerek askeri önemi sebebi ile de at hırsızlığına yeltenen elini kaybetme tehlikesi ile ya da 200 akçe cürüm vermekle karşı karşıyadır (Heyd,1973, s.73; Koç, 1997, fol.7r). Hımar ve katır reaya için bir ulaşım aracı olmanın yanında, yük hayvanı fonksiyonunu da yerine getirirken, özellikle öküz, Osmanlı toprak

sisteminin kalbi çift-hane sisteminin işlerliği için en temel öğelerdendir. Temin edilememesi durumunda sistemin aktivitesinin sınırlanacağı kuşkusuzdur (İnalçık, 2000, s.190). Yüzyılın sonuna doğru çiftlik maliyetleri ve öküz maliyetlerindeki artış, köylünün tarımsal üretimden çekilmesinde etkili olmuş bu da Celâli isyanlarının gelişim ve yayılmasında katalizör olmuştur (Koç, 2002, s.147).

Aşağıdaki tablo gasp edilen malları ve hırsızlık mekânını göstermekte ve böylece hırsızlık davranışında yüzyılın başından sonuna bir değişimin varlığını ölçmektedir.

Tablo 3. Çalınan mal ve hırsızlık mekânı

Çalınan Mal	Çalınan Yer	Tarih
10 altun	-	-
At	-	1514
At	-	1514
Gümüş Kadeh	Mesken	1514
Koyun	Ağıl	1515
Ot	-	1515
Tavuk		1516
Katır		1519
Çuha	Mesken	1519
Esbâb, makrama		1519
Koyun		1519
Armut		1519
Koyun		1519

Atmaca Yavrusu		1519
Tavuk		1519
Koyun		1519
Bir mikdar akçe, bir sicim, bir balta, bir mikdar asel	Dükkan	1520
Buğday	Tarla	1521
Beygir	-	1523
Koyun	Ağıl	1523
Yay	Dükkan	1534
Seravil (Şalvar)	Mesken	1534
Koruk	Bağ	1546
Havuç	Bostan	1546
Ceviz, Armut	Meyve Bahçesi	1548
Bazı Esbab	Mesken	1549
Altın Üsküf (Kûlah)	-	1550
Çuval	-	1550
Koyun	-	1551
Koyun	-	1551
Esbâblar	Dükkân	1551
300 altun, 10 gümüş kadeh, dört kı'ta..., 1500 nakid akçe ve bazı esbab	Mesken	1551
Bir kapama, bir ferâce, bir zibun, bir top boz aba ve bir astar	Dükkân	1551
Esbâb ve 7000 akçe	Dükkân	1551

Esbâb	Dükkân	1551
2300 akçe	Dükkân	1551
Eğer Takımı ile At, 92 altın, 2 ferace, 4 tûlbend, bir masad, iki kılıç, yüz nakid akçe, bir gümüş yüzük, at çulu, at torbası, ok, yay, kubur	Açık alan	1554
12 baş koyun	-	1559
Berber esbâbı	-	1559
Mavi Çuka	Sultan Hanı	1564
Köhne kırmızı çuka, bir mavi ferâce, bir kın-ı kılıç, yağmurluk, bir mavi kiçirek (?) çuka, siyah ferâce, bir mavi kutnî, bir mavi mukaddem kuşak, bir ak sâde	-	1564
2 gümüş kadeh, bir çift küpe, 3 altın, bir tepsi ve çekiç ve kısaç (?)	Yolda	1564
Tûlbent	-	1564
2 fiçi şıra	Mahzen	1564
20 akçe kıymetli deştemâl		1572
Zeberced kuşak, kemer kuşak, 2 seraser kuşak, 12 hâtem, bir kırmızı muhatem kuşak, ba'zı cevâhir ve gümüş evânisi, ve nakid akça ve sürmâyi kemha ve kırmızı kemha kaftan ve birkaç kaftan dahı ve dülebendler ve dülbend örtüsü	Meskenler	1573
Bir harâr, bir kelâmı-ı şerif, bir kıt'a en'âm-ı şerif, 20 cild kitâb, ferâce, 2 kutnî kaftan, 4 tûlbent, dört çift don, gömlek, 2 eğin Bağdadî kutnî, bir kırmızı muhatem kuşak, bir Haleb kuşağı, bir bogasi zıbın, 2 velense, bir mor çuka şalvar ve bir tas ve 2 kart	Pendik'te konaklanan ahır	1579

kaymak		
Kürk, tülbent, 1 guruş, 16 akçe	Yolda	1579
Bir tas, bir kebe-i Ağrıboz, bir yetmiş çile kırmızı dolama, bir yağmurluk, papuç mesti	-	1580
Bir kırmızı çuka kurd kürkü kaplı uzun yenli ferâce,	Yolda	1580
Birkaç cild incil, birkaç suretli tatlı, birkaç balmumu, micmer	Tuzla'da kilise	1580
Esbâb	Mesken	1580
Sırmalı maydonoz nakışlı sancaklı kırmızı çuka, bir siyah şeridli peçe ferâce, şebend-ruzî uçlu kırmızı muhattem kuşak ve mukkaş destmâli	Çinili Hamam	1580
8 altınlı yağlık, 10 tanesi dokuma 40 makrama, 8 destmâl, 8 don, 8 gömlek, 5 kara don, 1 peştamal, hamam gömleği, 2 hamam çemberi, bir ak köhne múnakkaş makrama	Mesken	1583
15-20 meşin	Kârhâne	1583
Beygir	Mezarlık	1583
Bir gümüş bilezik, bir çift altın küpe, bir gümüş yüklük, bir incili buğmuk, bir çift gümüş halhal, 40-50 akçe	Mesken	1583
500 akçe	-	1583
Bir gümüş maşrapa, 10 altın , 7 şahi	Mesken	1583
Bazı esbâb	Mesken	1583
Bir gümüşlü eğer, bir gümüşlü sine bend, 3 harmâni doru at, 54 bin nakid akçe, 1 kırmızı tavşan kürklü ferâce, bir kemha zencefilli lâciverd ferâce, uzun yenlü bir mor ferâce, bir kırmızı atlas	Mesken	1592

kaftan, bir Mısır alacası kaftan, beyaz atlas kaftan, 2 tüfenk, nice hürde esbâb		
Bir gümüş kılıç, kırmızı ferâce	-	1592
Bir süt kabı, 2 kilindirim, 2 tepsi	Dükkân	1592
Nice Esbâb ve erzâk	Mesken	1592
Bir kâtip yenli kırmızı ferâce, kırmızı maydonos sancaklı bir şalvar yeleği, bir mor şalvar, bir ihram, 2 don ve gömlek, 2 adet seraser arakiyye, 25 guruş, 2 adet berât ve emir, bir tülbent	Köprü yakınları	1593
50 filori	Han	1593
Esbâb ve erzâk	Han	1593
Bir kısım esbâb ve emanet bırakılmış olan; 2 köhne sarı kaftan, bir siyah Bursa fotası, 2 kuşak, bir ferâce	Mesken	1593

Kaynaklar : 2 Nolu BŞS, s.26, s.29; 10 Nolu BŞS, s.3; 21 Nolu MD,1 Nolu GŞS,s.57, s.318, s.380, 1 Nolu ÜŞS, h.92, h.114, h.134, h.168, h.308, h.387, h.601, h.613; 2 Nolu ÜŞS, h.119, h.120, h.128, h.143, h.278, h.280, h.282, h.291, h.324, h.511, h.512; 5 Nolu ÜŞS, h.102, h.137; 9 Nolu ÜŞS, h. 257, h.258,h.300; 14 Nolu ÜŞS,h.102, h.172,h.559; 17 Nolu ÜŞS, h.205, h.447, h.536, h.600, h.603, h.730; 26 Nolu ÜŞS, h. 289, h.302, h.381, h.518, h.520; 51 Nolu ÜŞS, h.218, h.225, h.309, h.566; 51 Nolu ÜŞS, h.662, h.685, h.669, h.744; 56 Nolu ÜŞS, h.6, h.53, h.77, h.256, h.286, h.418, h. 444; 84 Nolu ÜŞS, h. 211, h. 213, h.298, h. 841, h.1060, h. 1064, h.1106; 1 Nolu YŞS, s.5, s.6

Yukarıdaki tablo bize iki tane çok net resim sunuyor. Birincisi 16. yüzyılın sonuna doğru, geçen her sene hırsızlık vakalarının belgelere yansıma oranındaki artış, ikincisi ise yüzyılın başı ile sonu arasında hırsızlık davranışı ve hedefleri açısından ciddi bir trend değişimidir. Yukarı tırmanan hırsızlık vakaları aslında sadece 16. yüzyıl İstanbul'una ait bir sorun değildir, aynı dönemde aşağı yukarı tüm Avrupa benzer karakteristiğe sahiptir. Braudel (1989) bu zaman dilimini "*insanların birbirlerinin rahatını kaçırarak kadar çoğalacakları*" (s.270) bir tarih aralığı olarak tanımlarken, bu dönem Avrupa'da, nüfus artışına bağlı suçlu kalabalıkların varlığı ile kendisini göstermektedir (Weisser, 1982, s.69-89). Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda da Avrupa'dakine benzer

şekilde nüfus artışı gözlenmektedir. Nüfus köylerde % 40, şehirlerde ise % 80 oranında artmıştır.⁴⁵ Hatta Koç (2010) İstanbul'daki nüfus artışının % 80'den daha fazla olduğunu ifade etmektedir (s.178)⁴⁶. Şehirlerin nüfus yoğunluğunun bu derece artması aynı zamanda kırsal alandan göçen bir kitlenin varlığına işaret etmektedir. Köylü nüfusun özellikle büyük şehirlere akmasının altında bir yandan genel iktisadi faktörler yatıyordu. Ordu besleme maliyetlerindeki artışı sübvansede edebilmek için çıkarılan vergiler, bu fırsattan pay çıkaran yerel yöneticilerin "köylü artık ürünü üzerindeki taleplerinin çoğalma eğilimine girmesi" (Abou-El-Haj, 2000, s.40) köylünün durumunu daha da zorlaştırdı. 16. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun birçok yerinde kişi başına tarımsal üretim miktarı dramatik şekilde düşmekteydi (Öz, 1997, s.85) . Osmanlı Devletinde halk genişleyen ailelerinin yaşesinin temini için sınırlı ölçekte de olsa yeni tarım yöntemlerini denemeye başlamış olsa da (İslamoğlu, 2010) yeni neslin sürülebilecek toprak sahibi olabilmesi için gerekli olan bir çift-öküz maliyeti bir kesim için karşılanabilir düzeyin ötesine geçmişti (Koç,2012, s.147). M.Cook (1972) mücerred-topraksız bekar köylü- artışından hareketle nüfus baskısını açıklarken, aynı zamanda göçmen potansiyeline de vurgu yapmıştı. İstanbul'da hizmet sektörüne eklemlenen bu kitle ırgat, hamal, tellak, natır olarak görev alırken aynı zamanda yabancıları oldukları mekânın ötekileri konumunda bulduklarından çok kolay bir şekilde potansiyel suçlu damgası yiyebilmekteydiler. Özellikle bekâr odalarını kendilerine mesken tutan, ya da İstanbul'un sur diplerinde bir çeşit gecekondulaşmaya giden bu kitlenin kültürel çatışma, ekonomik dengesizlik gibi sebeplerle toplumsal huzursuzluk kaynağı olmalarının yanı sıra buna bağlı olarak suçlu davranışlara yönelmeleri muhtemeldi.

İstanbul gibi ticaret hacminin çok büyük olduğu kentlerde 16. yüzyılın sonuna doğru iyice belirginleşen varlıklı aileler toplumun alt tabakalarında yer alan,

⁴⁵ Nüfus çalışmaları için; Barkan(1953); Cook (1972); Jennings (1976); Faroqhi & Erder (1979); Öz (1991;1994;2004); Özel (2004); Koç (2007; 2010)

⁴⁶ Erder ve Faroqhi (1980) İstanbul'un 1500 yılında tahminen 200000 olan nüfusunun 1570 yılında 700000'e yükseldiğini -ki bu %250'lik bir artışa tekabül eder- belirtmektedir (s.292). Koç (2010) bu büyüklükteki rakamları abartılı bulmaktadır.

örneğin hırsızlıkları ile sıklıkla kayıtlara geçmiş çingeneler için potansiyel hedef durumundaydı (51 Nolu ÜŞS, h.212). Yüzyılın ikinci yarısında devleti uğraştıran sorunların başında bir yandan şehzade Bayezid'in ayaklanması, diğer yandan Osmanlı-İran savaşları sebebiyle ortaya çıkan ve askeri boşluktan kaynaklanan asayiş problemleri vardı. Bu sorun Anadolu için ne derece tehlike arz ediyor idiyse İstanbul için de aynı oranda olmasa da güvenlik problemi oluşturmaktaydı. Yukarıda Tablo 2, Tablo 3 ve Ek-2'nin kıyaslanması boşluktan en fazla hırsızların, gaspçuların yararlandığını göstermektedir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi oranda nüfus hareketlerine sahne olan İstanbul'da, ortaya çıkan kalabalıkların kimi nedenlerle suça yönelmesi yanında, açıkça bu kitlelerle beraber bazı suçluların da şehre doluştuğu düşünülebilir. 1570 yılından sonra devlet binlerce Anadolu köylüsünü Kıbrıs'a yollarken; bir yandan bu kalabalıkların oluşturacağı güvenlik problemlerini asgariye indirmek, diğer taraftan fazla nüfusu dengelemek derdindedir⁴⁷ (İnalçık, 1973 ,s.46).

Hırsız için ideal çalışma alanı, giriş ve çıkışların çok olduğu dolayısıyla yeni yüzlerin dikkat çekmeyeceği ortamlardır. Tablo. 3'de görüleceği üzere han, hamam, dükkân hırsızlıkları bu minvalde değerlendirilmelidir. Suç fırsatı uygun hedeflerin varlığı ve bu hedefleri koruyacak bir güvenlikçinin yokluğu durumunun aynı anda gerçekleşmesidir (Canter, 2011, s.93). Suçu ekonomik bakış açısıyla yorumlayan bilim adamlarına göre hırsızlık davranışının altında hırsızın alabileceği riskin hırsızlık sonucunda elde edebileceği fayda ile kıyaslandığında, fayda lehinde bir ağırlığının hesaplanması yatmaktadır (Anupama, 2011, s.273). Bu iki yaklaşım da Osmanlı İstanbul'unda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişen hırsız davranışını açıklar. Belgelere yansıdığı şekliyle, yüzyıl başında tarım toplumunun temel dinamiklerini barındıran tarımsal ürün, tarımsal araç-gereç, hayvan vb.nin hırsızlığı, yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini pahada ağır yükte hafif ve değerli dokumalara,

⁴⁷ Osmanlının iskan siyaseti- şenlendirme- ile sürgün edilen sıradan köylüler bir yana (24 MD, h.488, s.182), devletin suçlular için ilk tercihi, deyim yerindeyse açık hava hapisanesi Kıbrıs'tı (22 Nolu MD, h.344,s.178; 60 Nolu MD, h.443, s.188) Koşullar ne yerleşimciyi ne de suçluyu tatmin etmiyor olsa gerek ki sıklıkla adadan kaçanlarla ilgili emirler yayınlanmaktaydı (42 Nolu MD, h. 863, s.281; 60 Nolu MD, h. 17, s.9).

eşyalara bırakmış gibidir (Tablo-3). Bu durum aynı zamanda tarla, bağ, bahçe, bostan gibi açık ve korumasız; dolayısıyla hırsız için fırsatı ifade eden alanlarda icra edilen basit, görece yakalanma riski az hırsızlıktan, han, hamam, dükkân, mesken gibi korunaklı mekânlardan yapılan riskli, ancak sonucu açısından daha fazla fayda sağlayan daha kompleks hırsızlığa geçişi ifade eder. İlkinde çalınan meta ağırlığı, boyutu nedeniyle elden çıkartılmakta zorlanılmaktadır. Diğer yandan yakalanıldığında ortaya çıkan sonuç, yani cezai müeyyide, ikincisinden pek de farklı olmamaktadır. Örneğin kovan, kuzu, koyun hırsızlığında da serika şartlarını taşıdığı takdirde kanunnameye göre el kesme cezası öngörülmektedir (Akgündüz, 1992, s.301).⁴⁸ Oysa ikinci tip hırsızlıkta elde edilen fayda ilkinde göre ciddi oranda fazladır.

16. yüzyılın sonuna doğru büyüyen ekonomiye paralel olarak İstanbul'da dolaşan ticari metanın çeşitliliği de artmıştır. Çalınan malların yüzyılın sonuna doğru, teşkil ettiği ekonomik değerın yüzyılın ilk on yıllarına oranla büyüklüğü hırsız davranışındaki değişimi de açıkça göstermektedir. Bu bağlamda Osmanlı İstanbul'unun hırsızları için açlık ya da yoksulluk kaynaklı bir açıklama doğru bir yaklaşım olmaz. Modern çalışmalar da hırsızlığın acil bir gereksinimden ya da fakirlikten doğmadığını, uyuşturucu, alkol vb. etkiler bir tarafa bırakılırsa, hırsızlığın bir meslek olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Canter, 2011, s.147-148). Örneğin yakın bir geçmişte ülkemizde, bohçacı çingene kadınların bohçalarındaki dantel, kumaş vb. göstermek ve satmak vesilesi ile eve girip, ev sahibi farkına varmadan yapılan hırsızlığa, "bohçacılık" tabiri ile yaklaşan günümüz polisi muhtemelen 1583 yılında aynı yöntemlerle bir eve girip bir gümüş bilezik, bir çift altın küpe, bir gümüş yüklük, bir tane incili buğmuk bir çift gümüş halhal ve kırk elli akçe aşırı iki kadını da aynı şekilde tanımlardı (56 Nolu ÜŞS, h.256). Bu gün polisler tarafından "tantanacılık" olarak tarif edilen ve iki kişinin kavga eder görüntü vererek kendilerini ayırmaya gelen kişinin içinde beşyüz akçe olan cüzdanını çaldığı hırsızlık tipi de yine aynı tarihinde Osmanlı belgelerine konu olmuştu (56 Nolu ÜŞS, h.286). Muhtemelen bu sonuncusu

⁴⁸ "Eğer kovan veya koyun veya kuzu uğurlasa, serika hesabına yetmese, kâdı ta'zir edüb , iki ağaç başına bir akçe alına. Ve eğer serika hesabına yetse, elin keseler."

Osmanlı belgelerine yankesicilik olarak akseden hırsızlık türüne girmektedir. Kanunâmede yankesiciliği adet haline getirenin elinin kesileceği belirtilmekte (Akgündüz, 1992, s.300; Koç, 1997, fol.6r), öte yandan birçok kişinin küreğe mahkûm edildiği belgelerde görülmektedir. Örneğin yankesicilikten tevkif edilmiş Hasan Arab, 1562 ile 1570 yılları arasında 8 yıl, Kara Memi b. Abdullah 1562 ile 1566 yılları arasında 4 yıl süresince kürek mahkûmudur (İpşirli, 1981-1982, s.213). Ayrıca Muslı Boyacı, Ali b. Hasan, Ali Sengerci, Ca'fer b. Ali, Sâlih b. Mehmed, Hızır b. Hasan ve daha niceleri aynı akibete uğramışlardır (İpşirli, s.214-248).

Hırsızlık vakalarının artışı bir yana hırsızlığın kapalı mekânlara yani halkın mahrem alanına kadar ulaşması, daha doğrusu bu alanda yaygınlaşması şüphesiz devleti bu konuda bazı tedbirler almaya itecekti. Bir kişinin bir başkasının sorumluluğunu alması, onun için güvence vermesi anlamlarına gelen kefalet, Osmanlı'da bir sitem olarak vardır. Elimizde 1513 yılından itibaren kefalet uygulamasının varlığını gösterir belgeler mevcuttur.⁴⁹ Ticari ilişkilerde, alacak verecek meselelerinde, devletten alınan ihalelerde, kişinin malına kefil olma, kefil bi'l-mâl, vardır (2 Nolu BŞKŞS, s.71; 1 Nolu EŞS, s.15; 5 Nolu RKŞS, s.37; 15 Nolu RKŞS, s.7, 19 Nolu YŞS, s.97) . Kefil olunan şahsın yüklendiği işi ya da mali, ticari, idari sorumluluğu zamanında yapamaması durumunda kefil eğer ayak direyip inkâr etmez ise (18 Nolu BAŞS, s.65; 1 Nolu RKŞS, s.111, s.121) devreye girer ve ödemeyi onun yerine yapar (18 Nolu BAŞS, s.6, s.7, s.29,s.57; 1 Nolu RKŞS, s.109, s.113) . Ancak adli kontrol mekanizmasının bir paçası imiş gibi görünen sistemin diğer yönüdür. Buna göre İstanbul'a çalışmaya gelen, sokaklarda aylakça dolaşan her bireyin kefil olması ve mahallelerde, köylerde kefilsiz kimse bırakılmamalıdır (43 Nolu MD, s.81, h.165; 67 Nolu MD, s.97, h. 259) . Devletin bu konuda gösterdiği hassasiyetin

⁴⁹ "Ayasofya'da müezzin olan Hasan b. Ramazan'da olan Karagöz Bey yetimi İskender hissesinden mezkûr İskender'in anası Ferahnâz verdiği karz-ı hasen beşyüz akçe için mezkûr Karagöz Bey'in vasisi olan Yeniçeri Hacı'nın talebiyle mezkûre Ferahnâz'ın verdiği akçeye zevci olan Ahmed b. Hoşkadem kefil bi'l-mâl olduğu sebepten Hacı'nın talebiyle deftere ketb olundu. Tahrîren fî evâsıtı Sâferi'l muzaffer sene tis'a aşer ve tis'a mie..." (1 Nolu ÜŞS, h.59, 919/ 1513).

boyutlarını, cinayet gibi vakalardan sonra kaçan suçluların yakalanamayışı ile kefilsiz olma durumuyla ilişkilendirilmesinden anlayabiliriz (53 Nolu MD, s.133, h.384). Özellikle 16. Yüzyılın sonlarına doğru adi suçların gösterdiği artışa, devletin verdiği reflekslerden birisi her bireyin muhakkak kefilinin bulunmasıdır. Kişinin şahsın varlığına kefil, kefil bi'l-nefs, olduğu bireyi suça bulaşması durumunda bulup mahkemeye götürmesi (18 Nolu BAŞS, s.169; 1 Nolu RKŞS, s.103, s.119, s.120, s.123), bulamadığı durumlarda, yerine hapse girmesi ya da cezai müeyyideye maruz kalması bile mümkündür. Örneğin 1563'te Dimo veled-i Yani işlediği suç sonrasında kaçmış, yerine kefil küreğe mahkûm edilmişti (İpşirli, 1981-1982, s.223).

Osmanlı Devleti kişileri tamamiyle birbirlerine kefillemek suretiyle, bireyler üzerinde kesin bir kontrol sağlamayı düşünmekte, birbirinden bağımsız bireyleri çoğu zaman bir bağ ile bağlayıp birbirine eklemlenen bir yapı oluşturmaktadır. Böylece toplumun kontrolü sağlanarak düzeni sürdürme amaçlanmaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi sistem erken tarihlerden itibaren var olmasına rağmen suçun veya hırsızlığın çoğalmasında engelleyici olamamış, belki ivmeyi biraz yavaşlatmıştır. Devlet yüzyılın ikinci yarısından itibaren, göçe bağlı kalabalıklarla başa çıkabilmek için peş peşe hükümler yayınlayarak, İstanbul'da kefilsiz kimsenin bırakılmaması emrini vermekteydi. Kefilsiz kişiler potansiyel suçlu gözünü görüyor, suçla ilişkisi net olarak ispatlanmadığında dahi ceza tatbikine maruz kalabiliyorlardı. 1563 tarihli kayıttan anladığımız kadarıyla ırgatlık eden ve cinsel istismar iddiası sebebiyle yakalanan ancak suçu üzerine sabit olmayan Yorgi veled-i Dimo "*hakkında eyüdüdür dir kimesne*" ve kefil olmadığı için küreğe mahkûm edilmiştir (İpşirli, 1981-1982, s.223).

1579 tarihli hüküm kefillik meselesini açıklayıcı birçok bilgiyi içermektedir. Hükümden anlaşıldığı kadarıyla hırsızlık vakalarından, ehl-i fesadın ev baskınlarından, katillerden şikâyet edilmekte ancak suçlular yakalanamamakta, kim oldukları da tespit edilememektedir. Saray İstanbul'daki her bireyin kefile bağlanması ile sorunu çözeceğini düşünmüş olmalıdır. Mahalle imamlarını, müezzinleri, mahalle kethüdalarını, vakıf odabaşılarını, kervansaraycıları

toplayarak sorumluluk alanlarına giren her kim var ise kefile bağlanması istenmiştir. Hatta dükkânlarda kalanlar, geçici süreyle kervansaraylarda kalanlar dahi bu şarttan muaf tutulmamıştır. Bahsi geçen tarihten itibaren de her kim İstanbul sınırlarına girer ise derhal kefile bağlanmalı, rüşvetle görmezden gelinmemelidir. Emir açıktır, uymayanlar, üzerindeki sorumluluğu rüşvet alarak veya başka bir sebeple yerine getirmeyenler kürek cezasına çarptırılacaktır (Ahmet Refik, 1988, s.145-146). Bir yıl öncesinde, 1578 yılında, zaten bazı mekan kısıtlamaları yapılarak başka bir tedbir devreye sokulmuştu. Mahalle aralarına kapılar yapılmak suretiyle mahallelinin dışardan geldiğini iddia ettiği hırsızlara ve soygunculara gece karanlığından yararlanma fırsatı verilmeyecektir. Görünen o ki güvenlik zafiyetinin gündüze nispetle fazla olduğu bu saatleri toplum nezdinde korunaklı bir zaman dilimine çevirme gayesi güdülmektedir. Klasik İslam kentlerinde şehir örgüsünü oluşturan mahallelerin çıkmaz sokaklarla ve kapılarla korunaklı hale getirilmesi devletin bünyesindeki farklı etnik grupların idaresini kolaylaştırmak amacı taşıyor idiye de, zamanla artan güvenlik kaygısının da bu tarz bir yapılanmayı yaygınlaştırmış olması ihtimal dâhilindedir (Raymond,1995, s.89).

Osmanlı Devletinde Yahudilerin ve Hristiyanların yoğun olarak yaşadıkları mahalleler bulunsa da, heterojen mahallelerin varlığı cümleye malumdur. Devlet farklı milletleri fiziksel bir ayrıma tutmadan, ancak yönetimi kolaylaştırmak, vergi akışını sağlayabilmek için kağıt üstünde kimi kısımlara ayırmaktadır (Ergenç,1984, s.70). Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mahalle aralarına konulması için hüküm çıkartılan kapılar gayri-müslim, Müslüman ayırımını belirginleştirmek için değil, daha ziyade asayişin temini içindir. 1600 yılında Celâlılere karşı Ankara'da büyük mahalle kapıları inşa edilmiş (Ergenç,1984, s.72; 1995, s.147) Bursa'da, 1558 yılında kâdiya gelen bir fermada daha önceden şehirde mahalle kapılarının bulunduğu oysa zamanla işlevini yitirip harap olduğu, artan asayiş olayları nedeniyle eski yerlerine yeni kapıların yapılması emri verilmişti (Akdağ, 2009, s.98). Aynı saik ile 1578'de İstanbul kâdisına da bir hüküm yollanmıştır. Hüküm şehirde geceleri gerçekleşen hırsızlık vb. vakaların çoğaldığı buna karşın şüphelilerin

bilinemediği, mahallelinin bu kişilerin dışarıdan gelip gittiği tespitine yer verir. Bunun için şehrin kapılarına giden ana yollar, mahalle içlerine giden yollar iyice tespit edilmeli; yolların, mahallelerin, çarşıların köşeleri kapatılmalı ve gerekli görülen yerlere aynı Bezzasitan'da olduğu gibi muhkem kapılar yapılmalıdır ki geceleri dışarıdan giriş çıkışlar engellenebilsin (Ahmet Refik, 1988, s.144-145).

16. yüzyıl İstanbul'unda kişilere karşı suçlar, hayata karşı suçlar, vücut dokunulmazlığına karşı suçlar, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, şerefe karşı suçlar, mal varlığına karşı suçlar alt başlıklarında incelendi. Sayısal olarak az sayıda belgenin tespit edilebildiği cinayet vakalarının spesifik sebeplerle gerçekleştiği, genel bir katil profili bulunmadığını söylemeliyiz. Burada İstanbul için tek istisna kölelerin efendilerini öldürdüğü vakalardır. Diğer yandan cinayet aleti cinayetin kasten işlenip işlenmediğini belirlemede önemliyken, cinayet mahalli katilin bulunamadığı durumlarda maktül yakınlarının alacağı diyet ya da kan parasını ödemekle sorumlu kitlenin tespitinde belirleyicidir. İstanbul özelinde incelenen belgelerden anlaşıldığı kadarıyla cinayet için daha ıssız ve seyrek yerleşimli kırsal alanlar tercih edilmektedir. Katilin karşılaşılabileceği cezai müeyyide kısas ve siyasettir. Maktülün statüsü siyasetin şiddetini arttırabilmektedir.

Yaralama ve darp vakalarının sebepleri üzerine söz söylemek nispeten kolaydır. Zira yaralanan şahıstan vakayı dinleme şansına sahip olan kâdının kayıtlarına bu durum yansıtılabilmektedir. İstanbul'da 16. yüzyılda bu tip vakalar büyük oranda üç sebepten ortaya çıkıyormuş gibi görünmektedir; ekonomik kaygı, içkinin sebep olduğu şuursuzluk ve ani kızgınlıklardan kaynaklanan intikam dürtüsü. Bu tip olaylarda temel ceza kısastır. Ancak uygulanması mümkün olmadığında kâdının vereceği ta'zir cezası yanında mağdur da diyet talebinde bulunmaktadır. Kimi zaman sulh bedeli, kimi zaman ise merhem bahası adı ile belgelere yansıyan tazminat aslında bir nevi diyettir. Belgelerde çok hafif şiddetli darpların dahi kayıt altına alındığını görmekteyiz. Bunun muhtemel sebebi mağdurun sulh bedeli altında bir miktar para koparma gayreti olabileceği gibi cürm-i cinayeti almakla yetkili askerinin suç peşinde koşması da olabilir. Çok sayıda yaralama vakasının yanında çok az miktarda taksirle yaralama olayı

belgelere yansımaktadır. Taksirle yaralamada mağdur bir miktar diyet almakta ancak olayın müsebbibi suçlu görülmemektedir. Bu yüzde taksirle yaralama vakalarının mahkemeye yansımadan musalaha yolu ile çözüldüğünü düşünmek mümkündür.

Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar tecavüzü, pedofiliyi ve cinsel tacizi içermektedir. İncelemesini yaptığımız dönem ve mekânda kayıtlara yansıyan az sayıda cinsel saldırı suçu bulunmaktadır. Bunların bir kısmında kurban savunmasız kadınlar iken bir kısmında ise erkek çocuklardır. Saldırı mekanı ya kimsenin olmadığı durumlarda kadınların evleri ya da bağ, bahçe gibi ıssız alanlardır. Cinsel saldırı suçlarını patolojik vakalar olarak görmek gerekir. Diğer yandan bu tarz bir suçun gerçekleşmesi durumunda suçluya siyaset cezasının tatbik edileceği kanunname metninde yer almıştır. Kurbanın karşılaşacağı fiziksel zararlar ise darp vakalarındaki gibi diyet ile tazmin edilmiş olmalıdır. Cinsel taciz suçları ise bakışla ya da sözle gerçekleştirilmektedir. Tacizci suçunun ispatı durumunda ta'zir ile cezalandırılmaktadır. Çeşme başları, hamam yolları erkeklerin toplanmasının men edildiği yerler olarak dikkat çekmektedir. Bunun en önemli nedeni mahremiyetin sağlanması ve tacizci bakışlardan hanımları korumaktır. Halk da kendi evlerine bakan pencerelerin kapatılması, bahçelerini gören balkonların yıkılması talebini aynı amaçla mahkemeye taşımaktadır.

16. yüzyıl İstanbul'unda belgelere sıklıkla yansıyan bir başka suç ise kişiye karşı sözlü hakaretler ve küfürlerdir. Bu tarz bir suçun karşılığında genelde ta'zir cezası uygulanmaktadır. Ancak yapılan küfür bir kişinin nesebinin belirsizliğini ima ediyorsa bu İslam fıkhında "kazf" olarak tanımlanmakta ve suçluya 80 değnek olan hadd cezası uygulanmaktadır. Ta'zir cezası gerektiren basit hakaretlerin dahi mahkemeye yansması ise musalaha yoluyla elde edilecek bir miktar tazminat içindir. Az sayıda küfürün muhatabı ise dini değerlerdir. Bu durumda kişinin zındıklık ya da mürtedlik ile yargılanması ve ölüme kadar gidecek cezalara çarptırılması kaçınılmazdır.

Merkezi otoritenin en sıkı haliyle hissedildiği İstanbul'da 16. yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlayan yol kesme vakaları belgelere "haramilik", "eşkıyalık"

terimleri ile yansıtmaktadır. Karşılığında ağır siyaset cezaları verilmekte, büyük ölçüde siyaseten katli uygulanmaktadır. Ancak kürek cezasına çarptırılanlar da bulunmaktadır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin “harami” “ehl-i fesad” olarak tanımladığı suhte ve levendler neredeyse tüm yol kesme ev basma olaylarında başrolüdür. Öyle ki levend terimi bir müddet sonra haramiye tanımlar hale gelmiş ve belgelerde harami ifadesi yerine kullanılır olmuştur. Yüzyılın sonuna yaklaştıkça artışa geçen haramilik olaylarını tetikleyen birden fazla sebep vardır. Ancak özellikle iki tanesi doğrudan eşkıyalık hareketlerinin yaygınlık kazanmasında etkilidir. I.Süleyman’ın oğlu Bayezid’e giriştiği mücadelede, Bayezid’in çevresine topladığı ve silahlandığı kitleler bu mücadeleden sonra Anadolu’nun çeşitli bölgelerine dağılmış olmalıdır. Diğer yandan Avrupa’da gerçekleşen askeri devrimin Osmanlı üzerindeki etkisi ateşli silahlarla donatılmış askerlerin miktarının artırılması ve tımarlı sipahilerin statülerini kaybetmesi olmuştur. Avrupa’da uzun süredir uygulanan paralı askerlerin savaş zamanı kullanılıp savaştan sonra dağıtılması benzeri bir uygulamayı Osmanlı Devleti de gündemine aldı. Böylece gerek Anadolu’da başıbozuk şekilde dolaşan ve gerekse topraklarını terk eden reaya tüfekte donatılmış bir şekilde orduya eklendi. Savaş harici dönemlerde bu kişilerin bir kısmı ellerindeki tüfekleri teslim etmeyip asayiş bozacak olaylarda başrol oynadılar. Suhtelerin isyanları ise bunlardan tamamıyla farklı bir düzlemde gerçekleşmiş olmalıdır. Devlet kadrolarına yerleşmek umuduyla medreselere giren birçok kişi artık bu yolun tıkalı olduğunu görmüş ancak eski topraklarına da dön(e)meyip eşkiyalaşmıştır. Devlet bu vakaları önlemek için ateşli silahların toplanmasına dair emirler yayınladı. Halkın daha önce olduğu gibi çevresinde olup bitene tepki vermesini, kendisini savunmasını istiyordu.

Haramilerin kırsal alandaki faaliyetlerinin paralelinde şehirlerde de hırsızlık vakaları hız kazanmıştır. Hırsızlık Osmanlı belgelerinde serika, uğrılmak, yan kesicilik terimleri ile yer almaktadır. İslam fıkında serika haddi olarak geçen ceza elin kesilmesidir ve belgelerde bu cezanın uygulanmasına yönelik ifadeler yer almaktadır. Diğer yandan serika şartları taşımayan hırsızlıklarda ta’zir cezası uygulanmaktadır. Ancak hırsızlığı alışkanlık haline getirmiş kişiler de serika şartları taşımasına bakılmadan el kesme cezası ile cezalandırılmaktadır.

İstanbul'da 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hırsızlık davranışında bir değişim göze çarpmaktadır. Yüzyılın başlarında açık alanlarda gerçekleştirilen hayvan, tarımsal ürün ya da araç gereç hırsızlığı yaygınken yüzyılın sonunda kapalı mekânlardan yapılan küçük ancak pahalı ürünlerin hırsızlığı dikkat çekmektedir. Bazı hırsızlık vakalarında çingenelerin ismi zikredilmekte, çalınan malın piyasaya sokulmasında ise hamam tellaklarının rolünden bahsedilmektedir.Devlet artan hırsızlık vakalarına karşı mahalle aralarına kapıların yapılması, şehre her gelenin kefile bağlanması ve şehirde kefilesiz kimsenin bırakılmaması yönünde emirler vererek tedbir almaya çalışmaktadır.

2.BÖLÜM

TOPLUMA KARŞI SUÇLAR

2.1. TOPLUMUN HUZURUNA KARŞI SUÇLAR

2.1.1. Yol Kesicilik

Hanefi âlimleri yol kesmeyi, yoldan geçenlerin mallarını, güç ve kuvvet kullanarak ellerinden almak için onların önüne çıkmak şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu eylemin bir kişi ya da bir grup tarafından icra edilmiş olması suçun tanımını değiştirmez (Ebu Zehra,1994, s.138). Yol kesme eylemi içerisinde birden fazla suçu aynı anda barındırabilir ya da tek bir suçu içerebilir. Bu yüzden İslam fakihleri her durum için ayrı ayrı cezalar öngörmüşlerdir. Bu durum da çok sayıda farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eğer bir kimse ya da grup zorla mal almak için yola çıksa ancak sadece insanları korkutsa, yola çıkıp zorla mal alsın ama kimseyi öldürmese, sadece adam öldürse, mal alsın ve adam öldürse bu gibi durumlarda o kimse yol kesici kabul edilir (Udeh, 2012, s.714). Yol kesicilik suçu İslam fıkhiğinde en ağır suçlardan kabul edilmiş, Kuran-ı Kerim’de bu suça “muharebetullah” denilmiştir. Çünkü ıssız yollarda, güvenliksiz yolculuk yapanlar için tek güvence Allah’tır ve bunlara karşı yapılan saldırı da bu doğrultuda Allah’a cephe almış olarak addedilir. (Bilmen, s.294) Kur’an-ı Kerim’de “ *Allah’a ve Resulüne savaş açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası, öldürülmeleri veya asılmaları veya elleri ve ayakları çapraz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmekten başka bir şey değildir. Bu, onları dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise, kendilerine büyük bir azap vardır.*” (Maide,5 /33) buyrulmuş yol kesiciler, haydutlar ya da eşkıyalar hakkında dört ceza öngörülmektedir. 1. Öldürülür 2. Asılır 3. Elleri ve ayakları çaprazlama kesilir 4. Sürgün edilir. Bu cezalardan hangisinin neye göre uygulanacağını hâkim nasıl bilecektir? İslam âlimleri ortaya çıkan duruma göre hâkimin bunlardan bir ya da ikisini seçebileceği değerlendirilmesinde bulunmaktadırlar. Yol kesen adam öldürmez, mal da almaz yalnızca yolcuları korkutur ise, cezası sürgün olmalıdır (Udeh, 2012, s.728). Sürgünün başka bir şehre mi, yoksa İslam ülkesinin dışına

mı yapılacağına dair de çeşitli fikir beyanları gerçekleşmişse de genel kabul gören anlayış, sürgünün hapis cezası olarak uygulanması ve suçlu kişinin islahının, tövbesinin anlaşılincaya değin hapsedilmesidir. Çünkü ilk durumda bu kez suçlular sürüldükleri yöre halkına zarar verebilmekte ikinci durumda ise haydut da olsa bir Müslüman, küfre maruz kalmaktadır (Bilmen, s.290). Yol kesici mal alır, ancak adam öldürmezse sağ eli ve sol ayağı çaprazlama kesilir (Udeh, 2012, s.727), adam öldürür ancak mal almaz ise asmadan öldürülür (Udeh, 2012, s.728), hem zorla mal alır hem de adam öldürürse Ebu Hanife'ye göre devlet başkanı el ve ayağı kestikten sonra öldürme veya asma kararı vermek ya da sadece asıp öldürmek veya asmadan öldürmek cezalarından uygun gördüğünü tatbik etmekte serbesttir (Ebu Zehra, 1994, s.148; Udeh, 2012, s.729). Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise öldürme ve asma cezalarının verileceğini, kesme cezasına gerek duyulmayacağı görüşündedir (Udeh, 2012, s.729).

Hanefi fakihlerinin çoğunluğuna göre kat-ı tarike hadd cezası uygulanabilmesi için serikada gerekli olan nisap miktarı 10 dirhem gümüş ya da bu değerde malın zorla alınmış olması elzendir (Bilmen, s.297). Ayrıca vakanın gerçekleştiği yere devletin yardım ulaştırma imkânının bulunmaması had cezasının uygulanması için aranan şartlardan biridir. Bu koşulda, Hanefi fakihleri kendi aralarında bazı ayrımlara düşmüşlerdir. İmam Azam ve İmam Muhammed şehir içinde, köy içinde, ya da birbirine yakın yerleşim yerleri arasında gerçekleşen saldırıya yol kesicilik değil, hırsızlık mesabesinden yaklaşmak gerektiğini ifade etmişler iken, İmam Ebu Yusuf bunlara da kat-ı tarikten hadd cezası vermek gerekeceğini belirterek, şehir içinde gündüz silah kullanılmadan yapılan saldırılara yol kesicilik denemeyeceğini ancak silahla yapılan saldırılara ya da silahlı olsun olmasın gece yapılan saldırılara yol kesicilik denebileceğini ifade etmektedir (Bilmen, s. 298; Ebu Zehra, s.141; Udeh, 2012, s.720).

Osmanlı Devleti teoride bahsi geçen görüşlere tabii ise de, elimizdeki verilere göre en azından Ebussuud Efendi'nin Ebu Hanife'nin görüşlerini tatbik etme

eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu konuda Ebussuud Efendi'nin iki farklı fetvasına bakmak yeterli olacaktır. İlkinde Ebussuud suhte namıyla toplanan haramilerin yaptıklarına karşılık verilecek cezayı, İmam Yusuf'un aksine, Ebu Hanife'nin görüşünü dikkate alarak değerlendirirken, diğerinde kendi görüşlerini Ebu Hanife'nin görüşleri çerçevesinde şekillendirir.⁵⁰ Başka bir fetvasında Osmanlı'nın suçluyu kategorize ederken kullandığı töhmet sahibi ifadesine atıfla yol kesiciye verilecek cezayı belirler. Buna göre Amr'ın yoluna çıkarak 122.000 akçesini zorla alan Zeyd'in, eğer "harâmî" ise bir eli ve bir ayağı kesilmelidir (Demirtaş, 2011, s.667). Öngürülen ceza İslam fıkına göre yol kesenler için belirlenen hadd cezasıdır. Yukarıdaki durumda Ebussuud Efendi olayın gerçekleşme şekli, yeri ya da çalınan malın nisabı ile ilgili haddi düşüren teknik detayların hiçbirisine takılmamıştır. Sadece Zeyd'in harami olup olmaması ile ilgilenmesi, yani Zeyd'in bu tarz suçlardan sabıkasının bilinip bilinmemesine vurgu yapması Osmanlı Devleti'nin kanunlarına paralel bakışla anlam kazanır. Kanunname, yankesicinin alışkanlığı olmuşsa eli kesilir (Koç, 1997, fol.6v), birkaç kez hırsızlığı zahir olan salb edilir demektir (Koç, 1997, fol.8v). Suçluluğu sabit ve devamlı olan kimseleri halk "iyi bilmezüz" , "eyü kimesne değüldür" (1 Nolu GŞS, s.332; 1 Nolu YŞS,s.26) devlet "sâî bil-fesad", "ehl-i fesad", "harâmî" diyerek etiketlemektedir (3 Nolu MD, s.450, h.1013; s.463, h.1045; 6 Nolu MD, s.189, h.310). Ebussuud'un yol kesici için "harami ise" diyerek öngördüğü ceza her halükârda, daha doğrusu teknik şartları haiz ise hadd cezasıdır. İslam fıkına göre bu suçta kişinin ilk defa yol kesmesi onu

⁵⁰ "Mes'ele : Bir livâda "suhte" namına ba'zı harâmiler olup, ba'zı Müslümanları oğulların çekip alıp gidip....ba'zı Müslümanları dahi tutup kollarından asıp darb-ı şedîd edip,...zulm ü te'addîleri haddenden mütecâviz olsa mezbûrlara ne lazım olur ?

El-cevap :eğer nisap miktarı mal alıp hem katl-i nefis eylediler ise, muhtardır, dilerse sağ ellerin ve sol ayakların kat' edip ba'dehu salb eder, ya ibtidâ katl eder. Dilerse salb eder böğrünü süngü ile şakkeder" (Düzdağ, 2012, s.192). Bu görüş temelini Ebu Hanife'den alır ve İmam Ebu Yusuf'a göre bu durumda ellerin ve ayakların kesilmesine gerek yoktur

"Mes'ele : İki şehir ve iki karye mâbeynlerinde yola çıkıp, mal alıp, mâbeynlerinde taksim edip, her birine nisâb-i şer'i mikdârı mal düşse, yahud katl-i nefis eyleseler hükm-i şer'-i şerîf nicedir ?

El-cevap: Mal tazmin olunup te'dip ve haps olunurlar. Katl-i nefis ve cerh evliyâ-i katil ve evliyâ-i mecruha müfevvezdir, dilerse af ederler. Amma İmam Ebû Yusuf'tan rivâyet vardır ki: Eğer mısırda dahi silâh ile kat'a kast ederlerse, kuttâ-i tarik olurlar. Eğer taş ile ve ağaç ile hâric-i mısırda tardım yetişmez yerde, yâ geceyle nefis-i basrada dahi katil kast ederlerse, kezâlik anlar dahi kuttâ-i tarik olurlar. Eğer taş ile ve ağaç ile gündüzün katle kasd ederlerse, anlara kuttâ-i tarik hükmü icrâ olunmaz" (Düzdağ, 2012, s.193). Ebussuud Efendi kendi görüşünü beyan etse de, İmam Yusuf'un görüşünü eklemeyi ihmal etmez. Teknik olarak bu durumu Ebussuud kat-ı tarik kabul etmemekte, İmam Yusuf'a bu anlamda katılmamaktadır.

hadd cezasından kurtarmamaktadır. Dolayısıyla Ebussuud Efendi'nin ceza tespiti teoridekinden ziyade duruma göre esneyebilen, elastik bir ceza anlayışının varlığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Buradaki elastikiyet cezanın ağırlığının kişinin töhmeti ile ilişkilendirilmesinde anlam kazanmaktadır. Osmanlı hukuku ve temsilcileri bir kişi ya da bir grubu harâmi ya da kuttâu't-tarîk olarak adlandırmaya başladıktan sonra işledikleri suçları yol kesicilik kapsamında değerlendirmektedir.

Kuttâ-ı tarîkden birkaç kimesneler bir karye ahalisinden Zeyd'in gece ile alet-i harble menzilin basıp malını nehb u gâret edip her birinin aldığı nisâb-ı serikaya baliğ olup ba'dehu Zeyd ol kimesnelerden Amr ve Bekir'e zafer bulup kâdı huzurunda dava ettikde Amr ve Bekir vech-i meşrûh üzere ikrar edip rucu' etmeseler Amr ve Bekir'e ne lazım olur ?
El-cevab: Sağ elleriyle sol ayakları mafsallarından kat' olunmak lazım olur (Feyzullah Efendi, s.120)

Sağ ve sol ayakların mafsallarından kesilmesi, yukarıda bahsettiğimiz üzere yol kesicilere- kuttâu't-tarîk- zorla mal elde etmeleri karşılığında verilmesi gereken bir hadd cezasıdır. Oysa yukarıdaki fetvada yol kesme durumu değil bir ev baskını görünmektedir ve böyle durumlara kat-ı tarik denemeyeceği için had cezası değil ta'zir cezası ya da siyaset uygulanmalıdır. Nitekim Osmanlı eyalet kanunnamelerinde haramiye verilecek siyaset cezasının icracısına dair maddeler⁵¹ bulunmasının yanı sıra Osmanlı belgelerinde de şakinin, eşkıyanın, haraminin, ehl-i fesadın, sâi bi'l fesadın⁵² siyasete ya da özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren konjonktürel gelişmelere mebni kürek cezasına müstahak olacağına dair emirler yer alır. Temmuz 1568 tarihli mühimme kaydı İstanbul'dan, Selanik, Sofya, Zagra, Gelibolu ve Silistre'ye kadar olan tüm kâdılıkların haramilikleri sabit olan ve muhtemelen hapiste bekletilen suçluların siyaset edilmesine dair emri içeriyor. Bilindiği üzere siyaset cezası gibi ağır bedensel cezaları sadece merkezi otorite, sultan ve adına vezir-i azam

⁵¹ “Harâmiye ve uğru'ya ve kanluya ve sâyr hırsuzlara bi-haseb-il-merâtib siyaset eylemek medâr-ı nizam-ı memleket ve menat-ı emn-i vilâyet olan atlu sancağı beğindir....” (Barkan, 1945, s.5; s.70). Oysa Osmanlı Devletinin kendinden önceki Anadolu Beyliklerinde var olan bazı kanunları bir müddet daha uygulamaya devam ettiği, zamanla kendi kanunlarını derç ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda 932 tarihli bir defterde yer alan Bozok Kanunnamesinde “ Her kim yol kesüb haramilik etse boğazından asub ziyâde zecr edeler” (Barkan, 1945, s.124) ifadesi ile yol kesicilerin cezasının açıkça belirtilmesi üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur ve Osmanlı uygulamaları ile kıyaslanmalıdır.

⁵² Heyd (1973) kavramı, suç işlemeyi alışkanlık haline getirmiş kişi olarak ele alıyor (s.195)

verebilmektedir (Heyd, 1973, s.192). Ancak zaman zaman fermanı beklemeden yüksek rütbeli görevlilerin de bu yetkiyi kullandığı vak'adır. Kayıta daha önceden tevkif edilmiş suçlulara verilen siyaset cezası onanmış görünmekte, uygulama için de merkezden dergâh-ı mualla çavuşlarından Evran Çavuş görevlendirilmektedir. Emirde *"fesâd ü şenâ'atleri şer'le sâbit olup bi-hasebi's-şer' salb ü siyâsete müstehıkk olanları mahallinde müşârun-ileyh çavuşuma siyâset itdürüp aslâ ehl-i fesâda ruhsat vormeyesiz."* denilmiş ayrıca ellerinde bulunan diğer suçluların da küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmesi talep edilmişti (7 Nolu MD, s.271-272, h.1721). Bu suçluların siyasete değil de küreğe mahkûm edilmesi şüphesiz işledikleri suçun niteliği ile doğru orantılıdır. Nitekim eşkıya tespiti ile ya da haramiliği çağrıştıran ceraim ile kürek cezasına çarptırılanların bulunduğunu İpşirli'nin (1981-1982) yayınladığı 16. yüzyıla ait kürek defterindeki hükümlerden görebilmekteyiz. 1563 tarihli kayıta küreğe mahkûm hırsızların, cinsî sapkınların, dolandırıcıların yanısıra levend diye tutulanlar, yola inenler, köy basanlar, ata binüp haramzadelik edenler de yer almaktadır (İpşirli, 1981-1982, s.219-221).

İstanbul diğer Anadolu kentlerinin aksine eşkıyalık vakaları ile daha geç tanışmış yol kesme ve haramilik vakaları 16. yüzyılın sonuna doğru artış kaydetmiştir. Bunun temel nedeni İstanbul'un yönetimin kalbi olması sebebiyle otorite boşluğunu çok fazla hissetmemesidir. Yine de kalıcı göç ya da ticari hareketlilik sebebiyle giriş-çıkışların fazla olması, kültürel çatışmaların ve gerginliklerin yoğunluğu payitahtta suç ve suça yönelimi gün geçtikçe tırmandırdı. Haramiliğin diğer suçlardan en belirgin farkı ortak bir amacı kovalayan bir grup tarafından icra edilmesiydi. Zaten Osmanlı Devletinin harami tanımının altında yatan bu özelliktir. Bu bağlamda Osmanlı Devletinde eşkıyalık faaliyetleri üzerinde ciddi bir literatür oluşmuş ve tüm bu yayınlarda eşkıyalığın, haramiliğin artışı benzer sebeplerle açıklanmıştır; mali sistemdeki değişim, toprak sistemindeki bozulmalar, ateşli silahların yaygınlaşması ve askeri düzendeki transformasyon, şehzade Bayezid ayaklanmasının doğurduğu sonuçlar, uzun süren savaşlar, nüfus artışı, küçük buzul çağının etkisiyle iklimsel dengesizlikler ve kıtlık. Bu etkenler üzerinden ekonomik ve sosyal

hayattaki çalkantılar ele alınmış ve tüm bu olayların eşkiyalığı tetiklediği fikrinde çoğunlukla mutabakata varılmıştır.⁵³ Ancak mikro düzeyde eşkiya tanımını dolduran unsurlar ile ilgili çalışmalar kısıtlıdır ve bu grupların eşkiyaya dönüşüm süreci ve kendilerine özgü isyan nedenleri kenarda durmaktadır. Örneğin suhte taifesi ile levendlerin haramiye dönüşmesi aşağı yukarı aynı zaman ve aynı mekânın sorunları olsa da iki grup için ortaya çıkacak hikâyenin tamamıyla ortak bir tabandan yükseldiğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Suhtelerin ayaklanması açıklamasında “medreselerin tıkanması” tezi, önce Mustafa Akdağ tarafından inşa edilmiş, Yunus Koç (2005;2013) vasıtasıyla belirginleştirilmiş ve çok daha sağlam bir zemine oturtulmuştur. Koç’a göre en üst seviye medreselerin kalabalıklığı bir yana medreseye kabul edilmeyi bekleyen yığınlar ayrıca sorun kaynağı haline gelmişti. Medreselerdeki tıkanma, reayanın devlet kadrolarına yerleşmek için ellerinde bulunan imkânlardan sonuncusunu da izole ederek⁵⁴, toplumsal tabakalar arasındaki dikey hareketliliğe darbe vurmuştur (s.240-241). Merkez, sorunun kaynağının medreselere her nasılsa alınmış olan ilim tahsilini düşünmeyen liyakatsiz kitlelerin varlığı ile açıkladı ve bundan sonra kefilsiz kimsenin talebeliğe kabul edilmemesi için İstanbul kâdılığına hüküm gönderdi (26 Nolu MD,s.322, h.928). Bir yıl sonra başka bir emir ile, bu kez alt seviye medreselerden bir yolunu bularak ve daha çok da derslerini tamamlamadan, olması gerekenden çok daha hızlı bir şekilde icazet alıp ileri seviye medreselere bir an önce “kapak atmaya” çalışan danışmentler ve buna göz yuman ya da yol veren müderrislerin olduğu ortaya çıkıyordu (27 Nolu MD,

⁵³ Örneğin Akdağ (2007) genel iktisadi şartların, ehl-i örfün baskılarının, topraklarını terk eden kitlelerin toplumu kargaşa ortamına ittiğine değinir. İnalçık (1980) askeri dönüşümün sarıca-sekbanların oluşumundaki etkisini ve bu kitlenin haramileşmesine değinmekte, Griswold (2011) celali isyanlarını ordu-savaş-isyan üçgeninde açıklamaktadır. White (2013) iklim etkisinin isyanlardaki rolü üzerine düşünmektedir. Koç (2005,2013) suhtelerin isyanlarını merkeze aldığı makalelerinde sistemin dikey geçişlerin önünü tıkayacak şekilde kitlenmesi ile isyanlar arasında ilişki kurmaktadır. Koç (2010) ayrıca İstanbul’un demografisine ilişkin çalışmasında da kentteki anormal nüfus hareketlerinin asayiş problemlerine neden olduğunu ifade eder (s.185)

⁵⁴ Yunus Koç (2005) dikey hareketliliğin Osmanlıdaki yollarından askeri statüye geçişin orduya katılma ile gerçekleşebileceğini belgeye yansıyan şu ifadelerle desteklemektedir “...Gazâdan ve cihaddan safalu olan kimesneler ve doyumluk taleb iden kimesneler ve yarar yoldaş olur, kılıcıyla etmek çıkararak kimesneler ve yoldaşlığı ile timar almak isteyenler âlât-ı harberleri ve esbâb-ı ceşşleri ile gelüb bu mübârek gazâda benimle bile olup mesübât-ı gazâ ve cihaddan mahzûz ve behremend olup doyumluklar bulalar ve mâl-i ganimet kazanalar ve yoldaşlık idenler ve her birisi yoldaşlığına göre benden himmetler ve ‘inâyetler göreler ve timara tâlib olanlara timardan ve dirlikden himmet ve ‘inâyet idem...” (s.232). Koç bu yolun 16. Yüzyılın başından itibaren kapanmaya başladığını belirtiyor (s.239).

s.239, h.556). Suhtelerin eşkiyaya dönüşmesi süreci çoktan başlamıştı ve emrin verildiği 1574 tarihinden yüzyılın sonuna, 1590'lı yıllara kadar suhte olaylarının hızında bir azalma olmamıştı. Bilakis Anadolu topraklarının büyük bölümünde öğrenci hareketleri beraberinde başka olayları da getirerek yaygınlık kazanmıştır (Akdağ, 2009). Ne geriye toprağına dönme imkânı ne de medreselere yerleşme ihtimali bulunmayan suhteler, kamusal güvenliği sağlamanın devlet açısından zor olduğu ve belki de yerel güçlerle irtibat kurabileceklerini düşündükleri taşrayı kendilerine hedef seçtiler. İstanbul kaynaklı sayısız belge arasında tespit ettiğimiz sınırlı suhte vakasının gösterdiği şey, İstanbul'da bulunan askeri ve idari otoritenin suhteler için caydırıcı olduğudur. Akdağ'ın (2009) da sayısız vaka örneği verdiği Anadolu'da ise, özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren durum tamamen kontrolden çıkmış gibidir. Suhtelerin "sapkın" bireyler haline dönüşmesi Merton'un (1938) ortaya koyduğu anomie tezini doğrular veriler olarak tarihteki yerini almıştır.⁵⁵

16. yüzyılın son ve 17. yüzyılın başlarında toplumsal hareketlerin içerisinde suhteler gibi kendisini gösteren ve belgelere akseden bir diğer grup levendlerdir. Uzunçarşılı (1988) levendi, 16. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz'de faaliyet gösteren Türk korsan gemilerindeki denizciler olarak tarif eder (s.479). Nitekim Critobal de Villalon (2011) levend kimdir sorusuna "*bizim korsan dediğimiz denizcilerdir*" diyerek mukabelede bulunmuştur (s.333). Bu kişiler sonraları Osmanlı bünyesinde denizci askerler olarak görev ifa etmişler ve bu surette Osmanlı tarihi içerisinde kendilerine yer edinmişlerdir. Levendlerin en azından 16. yüzyılın ortalarına kadar sadece denizciyi karşılayan bir terim olduğunu düşünmek akla yatkındır. Mustafa Cezar (2013) levend kelimesine ilk defa 1460 yılına ait bir mukataa hükmünde rastladığını ve bir hizmet gurubunu ifade etmesi muhtemel "levend oğlanları" şeklinde kayda geçtiğini belirtmektedir (s.6). Ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle sonlarına doğru eşkiyalaşmış bir levend ifadesi belgelerde yer almaya başlar. Kanunî döneminin sonlarına denk

⁵⁵ Anomie sosyal ve kültürel çevrenin belirlediği amaca ulaşmakta meşru yolların tükenmesi, yani belirlenmiş normlar ve kurallar içerisinde hedefe giden yöntemlerin tıkanması sonucu ortaya çıkar. Bu yeni durum ise sapkınlığı ve suçu tetikler (Merton, 1938, s.672-674). Tez esasen ilk defa Durkheim tarafından inşa edilmişse de Merton tarafından geliştirilmiştir.

gelen bir mühimme kaydında levend; çift bozan reaya, denizde korsanlık, karada eşkıyalık eden kimse anlamını havidir (Cezar, 2013, s.9). Nitekim tarihçiler büyük oranda levend terimini topraksız, işsiz genç köylülerle, çiftbozan reaya ile ilişkilendirirler (Akdağ, 2009, s.92; İnalçık, 1980, s.293; Öz, 2010, s.230). İnalçık (1980) kendisini ateşli silah ile donatabilen levendlerin sonraki yüzyılda sıklıkla karşılaşılabilecek olan sekban eşkıyasının da temelini oluşturduğu söylemektedir (s.292).

Görünen o ki levend ifadesi zamanla bir eşkıya grubunu tanımlayan bir anlam değişmesine uğrar. Bunun en önemli sebebi, muhtemelen, savaş olmadığı zamanlarda karaya çıkan denizcilerin karıştıkları gasp, baskın türü vakalarda giydikleri kıyafetlerden dolayı herkes tarafından ayırt edilebilmiş olmalarıdır.⁵⁶ Çok sayıda vakada rol almış olmalıdırlar ki, halk ya da resmi otorite zamanla eşkıya terimi ile levend terimini levend eşkıyası tamlaması ile kullandığı gibi sadece levend kelimesi ile de eşkıyayı tanımlamaya başlar. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman zamanında yazılmış bir emirde “..suhte namına leventlik edenlerin ele getirilmeleri” istenmesi (Akdağ, 2009, s.164), leventlik teriminin suçla özdeşleştirildiğini göstermektedir. Nitekim 1566 tarihli bir hükümde, İstanbul’da bir grup hırsız peydah olup “ ev açıp esbab sirkat olunduğu” için “ mahmiyye-i mezburede olan levend taifesi yokladub yarar kefilleri olanları kefile verüb kefile olmayanı şehirde durdurulmayub...” şehir dışına çıkarılması ve kefilsiz kimse bırakılmaması istenmektedir (5 Nolu MD, h.1822, s.648). Levendlerin tahkikat yapılacak, tedbir uygulanacak ilk kitle olması, potansiyel suçlu olarak damgalandıklarının işaretidir.

Diğer yandan levend teriminin hemen hemen aynı zaman diliminde Avrupa’da suçlu tanımlamasının öbeğinde bulunan ve “vagrant” diye tabir edilen işsiz, aylak, serserileri karşıladığını düşünmek makul görünmektedir. İki coğrafya da yakın dönemlerde nüfus artışı, anormal iklim hareketleri ve kıtlık gibi benzer doğal sorunlarla karşılaşmış, bunun sonucunda da kimi benzer problemlerle

⁵⁶ “ ...arkalarında kollu beyaz gömleğin üstünde rengi kırmızı ve kenarları siyah harçlı bir yelek ile bacaklarında kısa ve mavi bir şalvar ve ayaklarında kırmızı yemeni vardı; bellerine sarı kuşak sararlardı.” (Uzunçarşılı, 1988, s.481)

yüzleşmek zorunda kalmıştır. 16. yüzyılın sonunda, örneğin İngiltere’de toplumun karşılaşmak zorunda kaldığı "vagrant" tehlikesi (Sharpe, 1999, s.141) ile yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı dünyasında suçun var olduğu yerlerde ismi bir şekilde geçen levendler benzer koşulların meydana getirdiği tehtidlerdir. Nitekim Heyd (1973) levend terimini "vagrant" kelimesi ile İngilizce’ye aktarmaktadır (s.194).

Eşkiyaların hemen hemen hepsi aynı yöntemi kullanmaktadır. Yollara inilip yolcular gasb ediliyor (19 Nolu Md, s.206, h.425) , korumasız köyler basılıyor, evlerden zorla erzak ve kıyafetler alınıyordu (26 Nolu MD, s.8, h.24; s.337, h.969). Belki korku salmak, belki amaca ulaşırken önlerine gelen engeli kaldırmak için adam katl ediliyor, işkenceler yapılıyordu. Buna ek olarak zaman zaman kız, kadın veya çocukların kaçırıldığı da vaki idi. Kanunnameye "kız, oğlan çekmek" ifadesi ile giren kaçırma eyleminin altında yatan temel motivasyon neydi? Üç ihtimal üzerinde düşünülebilir. İlki Ebusuud Efendi’ye ait bir fetvada soru olarak karşımıza çıkar (Düzdağ, s.192). Buna göre eşkiya kaçırdığı bir oğlan çocuğu için fidye talep etmektedir. İkincisi ülke dışında köle olarak satılmaları, sonuncusu ise bunları kendi bünyelerine katma durumudur. Yani kaçırılanlar ya nakde çevriliyor ya da işgücü olarak katılımı gerçekleştiriliyordu. Lesli Pierce (2012) kaçırma eylemine yoğunlaştığı makalesinde, bir yandan kaçırılanların eşkiya için lojistik değerine vurgu yaparken öte yandan, eylemin kendisinin silaha dönüşmesi tehlikesine işaret ediyor. Pierce, devlet cephesinden değerlendirildiğinde ise tüm bu kaçırma olaylarının yaratacağı tehlikeye karşı alınan ısrarlı tedbirlerin yürürlüğe konulduğu yorumunda bulunur (s.47).

Eşkiyalar bu işlere girerken yerel yöneticileri, subaşlıları ya bir menfaat karşılığında ya da baskıyla sindirerek etkisiz hale getirmektedir (26 Nolu MD, s.8, h.24). Diğer yandan sipahilerin daha doğrusu askerîlerin bizatihi eşkiyalık faaliyetine müdahil olduklarını gösteren belgeler de mevcuttur (53 Nolu MD, s.27, h.67; 60 Nolu MD, s.21, h.47; 62 Nolu MD, s.226, h.505; 67 Nolu MD, s.60, h.156). Hatta 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında gerçekleşen

eşkıyalık olaylarının kimi baş aktörleri arasında savaştan döndükten sonra ellerindeki silahları emirlere rağmen teslim etmeyerek haramilik yapan sipahi, levend ya da sekbanlar gösterilmektedir (İnalçık, 1980). Askeri dönüşüm bu kitlenin isyanının zeminini oluşturmaktadır. Filhakika dönüşümün yaşandığı Avrupa toprakları da aşağı yukarı yakın zamanlarda aynı deritten mustarıpılmış gibi görünmektedir. Örneğin Fransa'da çıkarılmış 1518, 1523, 1525, 1537 ve 1561 tarihli hükümler, terhis edildikten sonra evine gitmeyen askerler için ölüm cezası, İngiltere'de Elizabeth kanunları ise hapis öngörmekteydi. 1550 yılında Londra Belediye Meclisi'ne sunulan rapor terhis olan askerlerin kamu düzeni için oluşturduğu tehlikeye vurgu yapmaktaydı (Ruff, 2011, s.84). Bazı ülkeler savaş sebebi ile kiraladıkları paralı askerleri yine güvenlik kaygısı ile savaş sonrasında sınır dışı ediyorlardı (Barkey, 1997, s.5).

16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti için, terhis edilen askerlerle ilgili doğrudan sıkıntının varlığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak askeri sistemin işleyişini dikkate aldığımızda, sistemdeki değişimin, toprak siteminde değişime koşut geliştiğine ya da onu zorladığına ve değişim temposunun yüzyılın ikinci yarısında hızlandığını fark ederiz. Bu hızlı evrim uyum zorluğu sonucunu doğurur ki, bu da suçlunun cirit attığı ortamların var olmasına zemin hazırlar. Emile Durkheim'e göre ani sosyal değişimler, yeni normların belirgin olmasalar da ön plana çıkmasına ve uyum sürecinde sapkınlığın doğmasına neden olmaktadır (Pontell, 1999, s.33). Bu bağlamda, yüzyılın sonlarına doğru adi suç vakalarındaki artışa ilişkin açıklamalardan birisi “askeri devrimin”⁵⁷ doğurduğu sonuçlardır. Asıl önemlisi, devletin kendisine yönelmiş bir tehdidin, toplu saldırganlık vakalarının, yol kesme ve haramiliğin, yeşermesindeki öncü rolü dikkate değerdir. Bilindiği üzere Osmanlı Devletinin askeri sisteminin kalbini yeniçerilerin içinde bulunduğu maaşlı kapıkulları ve tımarlılar oluşturmaktaydı.

⁵⁷ 16. yüzyılda bir askeri devrim olduğu iddiasını ilk olarak Micheal Roberts “ The Military Revolution, 1560-1660” adlı makalesi ile ortaya koydu. Buna göre disiplinli, talimli orduların yaygınlaşması, tüfekli asker sayısındaki belirgin artış, taktiksel genişleme, ordu ikmali ve bakımı için oluşturulan askeri bürokrasi yeni nesil askeri sistemi meydana getiriyordu (Arnold, 2003, s.32-3). Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.(Eltis, 1995; Parker, 1996). Ayrıca Osmanlıda ateşli silahların kullanımı ile ilgili bkz. (Agoston, 2006). Askeri devrimin Osmanlıya yansması, özellikle tüfeğin kullanımının yaygınlaşmasıyla kendini gösterdi.

Avusturya ile yapılan uzun soluklu savaşlarda, eğitimsiz ve ateşli silahlara karşı savunmasız sipahilerin gösterdiği zafiyet çok net bir şekilde ortaya çıkınca, Osmanlı, acilen ellerinde silah bulunduran sekban ya da sarıcaları sistemine dâhil etti. 16. yüzyıldaki uygulamanın öncekilerden farkı şimdi silah altına alınanların içinde Anadolu'da köylerini terk etmiş olan reyanın da bulunmasıydı (İnalçık, 1980, s.292-293). Bu durum bir taraftan işleyen tarım sektöründeki dengeyi sekteye uğratarken öte yandan, devletin sağladığı motivasyonla ateşli silahlara sahip birliklerin çoğalmasına sebep oldu. Ülke girişine izin verilen ateşli silahların reyanın eline geçmesi ve savaş sonrasında ya da savaş kaçkınları için savaş sırasında levende dönüşme diye tabir edilebilen eşkiyalasma sürecine neden oldu. Payitaht olan bitenin farkına vardığı zaman, ironik bir şekilde ateşli silahların yasaklanmasına dair bir dizi ferman yayınladı. Dış cephedeki savaşı kazanmak için neredeyse eline her silah geçireni sisteme dâhil etmekte beis görmeyen devlet, ülke içinde eşkiyalık hareketlerinin yaygınlaşması üzerine bu kez silahları kontrol etme yolunu deniyordu. Daha önceki yüzyıllarda Avrupa'da da değişik şekillerde silah kontrolü denemesi yapılmıştı. 1287 yılında Paris'te sivri uçlu silahların kısıtlanmasını öngören yasadaki iki yüz yıl sonra bu kez tatar yayı, mızrak, kılıç, hançer vb. delici silahların taşınmasını yasaklayan ferman yayımlandı (Ruff, 2011, s.66). 19 Ocak 1537 yılında Floransa'da arbalet taşınması konusunda ilk önce belirli bir sınırlama getirilerek hatta satın alınması denetim altına alınmaya çalışılırken daha sonra Haziran 1537 ve 28 Mayıs 1539'da saldırı için kullanılabilecek bütün silahlar yasaklandı. Hatta savunma amacıyla zırh kullanımı da yasaklandı. Ateşli silahların yasaklanması için 1547 yılında özel hükümler çıkarıldı (Brackett, 1992, s.103). 1574 yılında Brescia'da arkebüz kullanımının yasaklanmasından sonra insanlar sokaklarda rahatça dolaşmaya başlamışlardı (Laven, 1994, s. 222). Ancak silah yasağının etkisizliği yüzünden bu gibi yasakların uygulamadan kaldırıldığı da olmaktadır (Muchembled, 1998, s.43).

1585-1588 yıllarında Osmanlı Devleti'nde köle olan Brettenli Michael Heberer, gerek Yahudi ve Rumları gerekse halk tabakasının silah taşımalarının yasak olduğunu ifade etmektedir. Ancak yasağın sadece ateşli silahları mı yoksa alet-i

harb denilen ve kesici delici tüm silahları da kapsayıp kapsamadığına dair net bir bilgi vermemektedir (Brettenli Micheal Heberer, 2010, s.307). Osmanlı Devletinde ateşli silahların yaygınlaşmasından önce reayaya uygulanacak bir silah yasağından bahsetmek için elde çok fazla veri bulunmamaktadır. Kanuni'nin de veziriazamlığını yapmış Lütü Paşa'nın *Asafname* adlı eserinde reayanın alet-i harb taşıyamayacağını belirtilmişse de (Kütükoğlu, 1991, s.98) bu yüzyıl için olmak üzere konuyla ilgili ne bir kanunanme maddesine ne de bu yasağın çiğnendiğine dair bir kayda ulaşılmış değiliz.⁵⁸ Osmanlı'nın toplumsal kontrol mekanizmalarından mahalle içi ya da köy içi denetiminin sağlıklı bir şekilde icra edilebilmesi için halkın elinde öyle ya da böyle silah bulunması zaruri idi. Devlet 1578 yılındaki bir hükümde, halkın bu işlevi gereği gibi ifa edemediğinden yakınmakta ve reayayı toplumsal çevrelerini eskiden olduğu gibi korumaya teşvik etmekteydi. Emre karşı gelenlerin karşılaşacağı sonuçları da ayrıca hatırlatmaktaydı (35 Nolu MD, s.356, h.908). Muhtemelen devlet silah yasağını etkin bir şekilde hiçbir zaman denetlemedi ta ki ateşli silahların eşkıyalar lehine avantaja ve reaya aleyhine ciddi bir dezavantaja dönüştüğünü görene kadar. Reayanın eşkıyaya eskisi kadar fiziksel mukavemet edememesi hatta yardımda bulunmasının altında belki de elindeki kılıç, ok gibi silahların ateşli silahlar karşısında düşeceği durumu bilmeleri yatıyordu. Yaygınlaşan köy baskınları hükümeti ateşli silahların yasaklanması yolunda karar almaya sevketti. 1580 yılında Haslar kâdisına gönderilen hükümde bazı kişilerin tüfek kullandıkları ve elinde tüfek ele geçirilenin yakalanması tenbih ediliyordu (19 Nolu MD, s.206, h.425). Tüfek kullanımının yasaklanmasına dair emirler önceki yıllarda Anadolu'nun bazı sancaklarına da gönderilmişti. Örneğin Amasya Beyine gönderilen hükümde reâya ve levend taifesinin elindeki tüfeklerin alınıp gönderilmesi talep edilmiş, daha önceden de belirtildiği üzere tüfek kullanılmasının men edilmesi istenmişti (3 Nolu MD, s.406, h.900).⁵⁹

⁵⁸ Mübahat Kütükoğlu Asafnamenin kimilerine göre kanunname metni olduğunu belirtmektedir. Öyle bile olsa, silah yasağı açısından değerlendirildiğinde, en azından şeriye sicillerinde silah yasağının delindiğine dair veriler muhakkak görürdük.

⁵⁹ Diğer yandan tüfek yasağını değerlendirirken meselenin aynı zamanda barut tedariki ile ilişkilendirilmesi de akla yatkındır. 3 Nolu Mühimme defterinde barut yapımında kullanılan güherçile temini ile ilgili emirler ve tüfeğin ormanlarda avcılık için kullanılmasının da yasaklanması savaş zamanı ihtiyaç olan barut arzının tehlikeye girmemesi için önemlidir (MD 3, s.492, h.1112).

Kısıtlamanın işe yaraması pek mümkün görünmüyordu. Zira devlet bir yandan da eli silahlı grupları seferlerde göreve çağırmakta bir bakıma silah kullanmayı teşvik etmekteydi. Öte yandan olayları engelleme mücadelesi çerçevesinde şikâyetler merkeze ulaşır ulaşmaz durumun vahametinin teftişi, yakalanan şakilerin darsaadete gönderilmesinde refakat için ya da orada cezalandırılmaları amacıyla görevlendirme yapılması gibi tedbirler alınmaktaydı. 1580 yılında Üsküdar etrafında türeyen eşkıya için İstavroz bahçesi üstadı Hamza mübaşir tayin edilmişti (43 Nolu MD, s.258, h.479). 3 yıl sonra Hüseyin çavuş Üsküdar civarında Uzundere mevkinde türeyen eşkıyanın araştırılması, şüphelilerin yakalanıp suçları sabit ise cezalandırılmaları hakkında emir aldı (48 Nolu MD, s.323, h.951). Kısa bir süre sonra bu kez Büyükçekmece’de yol kesen şakilerden yakalananları darsaadete getirmesi için vazifelendirilmişti (48 Nolu MD, s.329, h.966). Aynı yıl Eyub Kâdılığına yazılan hükümde, civarda ortaya çıkan ehl-i fesadın yakalanmasında yine Hüseyin Çavuş mübaşirdi (48 Nolu MD, s.371, h.1078). Sürekli hareket halinde bulunan Hüseyin Çavuş’un, belki yine bir devlet görevi belki başka bir sebepten bir seyahat esnasında bu kez, mağdur sıfatıyla mahkemeye konu olmasını gerektirecek boyutta saldırıya uğrayıp parasını kaptırması, eşkıyalık faaliyetlerinin geldiği noktayı göstermesi açısından ilginçtir (71 Nolu MD, s.102, h.208).

2.2. GENEL AHLAKA KARŞI SUÇLAR

2.2.1. Zina

İslam hukuku zina suçunu toplum hayatına karşı işlenmiş bir suç olarak kabul eder ve cezalandırır (Udeh, 2012, s.407). Zinakârlar için kişinin medeni durumu göz önüne alınarak, recm, celde –değnek veya kamçı cezası-, sürgün cezalarından birisi ya da ikisi tatbik edilir. Zina yapan hür ve bekâr bir erkek ise 100 değnek vurulur ve kimi İslam âlimlerine göre sürgün edilir eğer evli ise ceza bu kez taşla öldürülmek, recm, olacaktır. Kadın için ceza sürgün konusunda farklılık arz eder, zira zina eden bekâr kadın, sürgün edilmez sadece 100 değnek ile cezalandırılır (Maverdi, 1994, s.419-420). İslam fıkhına göre kişi bir kez evlilik akdi ile nikâhlansa ancak boşansa ve sonrasında zina yapsa yine de evliymiş gibi recm ile cezalandırılmalıdır (El-Kudûrî, 2015, s.481). Ancak

örneğin bir Müslüman ile zimmînin, ya da bir zimmî ile bir Nasrânî hristiyanın zinasında durum farklıdır. Bu konuda Zenbilli Ali Efendi'nin fetvalarına başvurabiliriz. Şöyle demektedir Zenbilli:

Zeyd-i zimmî Hind-i müslimeye cebren zinâ eylese Zeyd'e ne lazım olur ?

Cevab: Yüz değnek vurulur.

Zeyd-i zimmî bâkire olan Hind-i nasrâniye cebren zinâ idüb bekâretini izâle eylese Zeyd'e ne lazım olur ?

Cevab: Yüz değnek vurulur. (Zenbilli Ali Efendi, vrk.37)

Şüphesiz yukarıdaki izahatta recm ile cezalandırılması öngörülen kişilerin Müslüman olması zorunluluğu vardır. Zenbilli'nin fetvalarında görüleceği üzere İslam toplumunda, özelde Osmanlı toplumunda, yaşayan bir zimmî ya da Hristiyan bu bağlamda recm ile değil değnek ile cezalandırılmalıdır.

Zinanın sabit olması, hiçbir şüpheye mahal verilmeden isbatı önem arz eder. Bunun için İslam âlimleri itiraf ve şehadet olmak üzere iki yolla zinanın sabit olacağına hüküm etmişlerdir (Bilmen, s.210). Zinaya verilecek ceza hadd cezası olduğundan ve Hz. Peygamberin hadd cezalarına yönelik “ *Şüpheli durumlarda hadd cezalarını bertaraf ediniz..*”⁶⁰ hadisi gereği en ufak şüphenin izale edilmesi için hakim ikrar halinde dahi⁶¹, suçluya yaptığı şeyin zina olup olmadığını, rüya görüp görmediğine emin olup olmadığı vb. sorular sormaktadır. Ebu Hanife'ye göre tek taraflı bir itiraf da hadd cezasını düşürmektedir (Bilmen, s.212). Diğer yandan şehadet ile zinanın sabit olması neredeyse imkânsızdır. Hür ve akıl sahibi, adil dört erkeğin zinanın gerçekleştiğini şüpheye mahal bırakmayacak şekilde görüp⁶², mecliste aynı anda dört defa ikrar etmeleri elzemdir (El-Kudûrî, 2015, s.481). Ancak mahkemede bir tanesi bile ikrarından vazgeçse, bu kez diğerleri şehadet şartlarını taşımadıklarından kazf-zina iftirası suçu işlemiş

⁶⁰ Aynı hadise benzer farklı bir rivayetten gelen versiyon “ Hadleri şüphelerle düşürünüz eğer mücrimin bir çıkış yolu varsa salıveriniz zira devlet başkanının başışlamada yapacağı hata, hata edip de ceza vermesinde yapacak olduğu hatadan daha hayırlıdır” (Muhammed Ebu Zehra, 1994, s.193)

⁶¹ Zenbilli Ali Efendi bir fetvasında zinâkârın bir kere itiraf etmesinin O'na had cezası vermeye yetmeyeceğini belirtmektedir. “ Zeyd.....zinâ eyledüm deyu bir kerre ikrar eylese.....bir kerre ikrar itmekle Zeyd'in üzerine hadd-ı zinâ ikâmet olunur mu ? Cevab: Olunmaz” (Zenbilli Ali Efendi, vrk.37)

⁶² İbn Kudame buradaki açıklığı şöyle ifade etmiştir: “ Zina olayına şahitlik yapan şahitlerin zinayı niteleyerek anlatmaları gerekir. Bunun için şahitliklerini yerine getirirken, erkeğin erkeklik organını kadının organının içinde gördük. Tıpkı sürmedanlık içindeki sürme mili veya kuyudaki kova gibi demeleri gerekir .” (Muhammd Ebu Zehra, 1994, s.210)

olurlar ki, bu da onları hem 80 değnek cezası ile hem de yalancı şahit olarak damgalanmaları sonucu ile karşı karşıya bırakacaktır.⁶³ Bundan dolayı, recm cezası çok fazla tatbik edilmiş bir ceza değildir. Osmanlı Devletinde recm cezasının tatbiki ile ilgili olarak IV.Mehmed'in saltanatında gerçekleşen 1680 tarihli vaka bilinen tek örnek olarak kabul edilmektedir. Bu olayın netliği hem anlatılara yansımada hem de Rumeli Kazaskerliği Sicillerinde yer alan ilişkili kaydın ayrıntılı tasvirinden açığa kavuşmaktadır (Menekşe, 2003, s.14-15). Aslında gerek Menekşe (2003) ve gerek Mutaf (2008) recme dair başka belgelerin de varlığını ortaya koymuşturlar (Menekşe,2003, s.13; Mutaf , 2008, s.583-584). Ancak zina haddi son anda dahi, örneğin şahitlerin ya da zanlılardan birisinin ikrarını geri alması durumunda, uygulamadan düşebileceği için recmin kesin olarak tatbik edildiğine hükmetmede tarihçiler tereddütlüdürler (Mutaf, 2008, s.589). Hadd cezasının uygulanamaması başka ceza tatbik edilemeyeceği anlamı taşımaz; gerek İslam Devletleri, gerekse Osmanlı Devleti hadd cezası düşse dahi bu tip şüphelerin var olduğu durumlarda çok sert cezalara başvurmaktadırlar. I. Süleyman Kanunnamesinde zina suçunu işleyen kişinin siyaset edilmesi öngörülmekte, ancak bu şartlar gerçekleşmediği takdirde alınacak cerimenin miktarı üzerinde durulmaktadır.⁶⁴ Bu maddeye bakarak zani için siyaset yoksa sadece para cezası ile iktifa edilir mantığı gütmek doğru olmaz. Zira zinadan daha hafif bir suç olması gereken sarkıntılık ve sözlü taciz vakalarında dahi kanunname, ta'zir ve her değneğe bir akçe cerime öngörmektedir (Heyd,1973,s.61;Koç,1997,fol.3r). Zina meselesinde

⁶³ Bu konuda I. Süleyman Kanunnamesindeki şu madde dikkat çekicidir :” Ve eğer ‘avret ve ya kız, bir kimesneye bana zina itdün dise, er inkâr itse, sözlerine sahipsiz i'tibar olunmayub, ere yemin virüb ‘avrete ve kıza ta'zir olunub, iki ağaç başına bir akça cerime alına ve eğer bir ‘avrete ve kıza bir kimesne ve sana zina itdüm dise, anlar inkâr eyleseler, yine anlara yemin virüb zina itdüm diyen kişiye ta'zir idüb iki ağaca bir akça cerime alalar ve eğer bir kişi âhar kimesneye, sen benüm ‘avretüme ve ya cariyeme zina itdün dise, isbât idemese ta'zir ideler, cerime alınmaya” (Koç, fol.3v; Heyd, s32-32)

⁶⁴ “Eğer bir kimesne zina itse, dahi üzerine sabit olsa, zina iden evlü olursa ve gani olursa, siyâset olunmadığı takdirde bin akçaya ya dahi ziyadeye kâdir olsa, üç yüz akça cerime alalar ve vasatu'l-hâl olursa altı yüz akçaya güci yeterse, iki yüz akça cerime alalar; fakirü'l-hâl olub dört yüz akçaya güci yeterse, elli akça veyâ kırk akça cerime alalar” (Heyd, 1973, s.56;Koç,1997, fol.1v) Kanunname maddesindeki üzerinde “sabit olsa” ifadesi ile recmi gerektirecek tüm şartların yerine geldiği anlaşılmalıdır, zira öyle olsa idi, recm cezasının uygulanmasına yönelik bir içerik görürdük. Burada kastedilen örneğin Müslüman bir kadın ile aynı döşekte yakalanan ve Müslüman olduğu için 972 yılında küreğe gönderilmesi hükmü verilen Franko Veled-i Yorgi'nin vb. durumudur (İpşirli, 1981-1982, s.246).

siyaset olmazsa sadece para cezası öngörmesi bu tip durumları kâdının yetkisine bıraktığını düşündürmektedir. Teknik olarak zinanın tüm şartlarının yerine gelmemesi ile ilgili sayısız olasılığı teker teker kanunnameye eklemek imkan dışı olduğundan bu ihtimaller dâhilinde kâdı kendi değerlendirmesini yaptıktan sonra duruma göre bir ceza belirler. Diğer yandan Osmanlı ceza uygulamasında ağır bedensel ceza anlamı taşıyan siyaset cezasını verme yetkisi Padişah ya da onun adına divandadır (Heyd, 1973, s.192). Kâdı ağır yaptırım uygulanmasını düşündüğü mücrim ile ilgili durumu merkeze gönderip gelecek cevaba göre hareket edecektir. İşte yukarıdaki kanun maddesinde yer alan “siyaset olmasa” ifadesi burada devreye girer. Siyaset uygulanmayarak sadece cerime alınması yönünde bir karar verilmesi durumunda bu kez kâdı kendi yetkisinde olan ta'zir cezasına hükmeder. Aksi durumda mali açıdan zengin sayılabilecek herkese bu tarz suçları işleme özgürlüğü tanınmış olur ki bu da şer'iata taban tabana zıttır, dolayısıyla İslam fıkhı eğitimi almış kâdıların bu hassasiyeti haiz olmaları ve buna uygun hareket etmeleri akla yatkındır. Eugenia Kermeli'ye göre (2002) Osmanlı Devletinde kâdılar alacakları kararlarda tüm kitabi bilgilerinin yanında yerel pratikleri de etkin bir şekilde kullanmaktadırlar (s.96).

Osmanlı belgelerinde rastladığımız zina vakalarında mahkemeye konu olan davalarda, kişiler arasında ne tür bir cinsel ilişki olduğu hususu çoğu zaman anlaşılmaz. Karşılıklı gönül ilişkisinin söz konusu olduğu durumlarda olayın nasıl sonuçlandığına dair örnekler genelde anlatılarda kendisine yer bulmaktadır. Bu konuda, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun 1591 yılında III. Murat'a gönderdiği elçilik heyetinde yer alan Mitrowitzli Venceslav Vratislav'ın anlatısı bir örnek olarak ele alınabilir. Anıları 6 yıl sonra yayınlanan V.Vratislav'ın aktardığı aşk hikâyesi, abartılar, fazlasıyla dinsel coşku temaları barındırsa da, konumuz itibari ile önem arz eder. İki Rum gencin nişanlarından sonra erkeğin çalışmak için uzaklara gitmesi, kızın hamam yolunda yaşlı bir çavuşun dikkatini çekmesi ile başlayan “uğursuz” hikâye, kızın anne babasının hapse atılarak evlenmeye zorlanması ve Müslümanlığı kabul ederek yaşlı çavuşun kadınlarından birisi haline gelmesi ile devam eder. Erkek evine döndüğünde ilk

önce gerçeklerle yüzleşir, sonra eski sevgilisi ile görüşmeler başlar. İlelebet gitmeyecek gizli buluşmalar, çavuşun aldatıldığını kâdiya şikâyet etmesi ve ikiliyi haps etmesi ile son bulur. Müslüman olması için zorlanan, sevgilisi tarafından yakarışlarla ikna sürecine itilen Rum genci, dininden dönmez ve kancaya asılarak infaz edilir. Kız ise denizde boğulur (V.Vratislav, 1998, s.70-77). Vakada zina söz konusu olduğundan başka Gayrimüslim ile Müslüman arasında, erkek ile kadın arasında cezai farklılıkların görülebileceğine dair ima dikkat çekicidir. Teoride gayrimüslim ile Müslüman arasında hadd cezasının uygulanması bağlamında fark bulunduğu, yukarıda Zenbilli'nin fetvasında görüldüğü üzere açıktır. Bu durumda gayrimüslime hadd cezası verilemeyeceğinden kanunnamedeki ilgili maddeye binaen siyaset tatbik edilmelidir. Nitekim bu vakada da zina sabit görüldüğü ancak zani gayrimüslim olduğu için hadd cezası değil siyaset cezası uygulanmıştır. Diğer yandan uygulamada farklılıklar olabileceğini yine bir başka anlatıdan görmekteyiz. 1575 yılının Eylül ayında, karşılaştığı bir ihanet sonucunda katil olan bir Hristiyan, din değiştirerek kazığa geçirilme cezasından kurtulmuş ve kafası kesilerek idam edilmiştir (Gerlach, 2010, s.237). On yıl öncesine, 15 Mart 1565 tarihine ait bir kayıta ise Yorgi'nin oğlu Franko, Aynî binti Abdullâh isimli Müslüman kadın ile aynı yatakta yakalanmış, sünnet olarak Müslüman olmuş ve bu yüzden küreğe konulmuştur (İpşirli, 1981-1982, s.246).⁶⁵ Ancak bu cezayı yorumlarken Paul Ricaut'un sözlerini de dikkate almak gerekir. O, Müslüman bir kadınla yatmış olan Hristiyan erkeğin Müslüman olmak ile idam arasında bir seçim yapmak zorunda kaldığını belirtmektedir (Paul Ricaut, 2012, s.163).

Vratislav'ın anlatısında dikkat çeken diğer bir ayrıntı da cezalandırma işleminin halkın gözleri önünde gerçekleşmesi ve infazın deyim yerindeyse bir seyirliğe dönüşmesidir. "İbret-i Alem" için cezalandırma, ilk defa Osmanlının uyguladığı bir yöntem olmasa da hizmet ettiği amaç İslam dünyasında, ortaçağ ya da modern öncesi dönem Avrupa'sında da benzerdir. Durkheim'e göre ilkel, feodal

⁶⁵ "Franko Veled-i Yorgi : Mezkûr zimmî aynî binti Abdullah nâm müslime Hatun ile bir döşek içinde yaturken tutulduğuna İstanbul kâdisi nâ'ibi sicil itdükde mezbûr zimmî İslâma gelmeğin sünnet olup küreğe konulmak buyruldu. Fî 14 Şa'bân sene 972"

ya da endüstriyel öncesi toplumlarda var olan iş bölümü şekli mekanik dayanışmaya dayanmaktadır. Bu dayanışmanın karakteristiği ise sıkı ahlaksal ve dinsel ilkeler üzerinden gerçekleşen kuvvetli toplumsal bağlılıktır. Bu gruplarda, değerlere karşı gelişen davranışların sert ve keskin bir şekilde cezalandırılması anlamını içeren cezalandırıcı hukuk hâkimdir (Durkheim, 2006, s.99-109). Dolayısıyla herkesin gözü önünde verilen ceza, ibret-i alem için cezalandırma, bir bütüne karşı işlenmiş bir günaha karşılık, ait olunan ilkeleri dolayısıyla bütünü koruma amacını güder. Grubun cezalandırma anına şahitliği ile değerlerine saldırıda bulunanın yanına kar kalmadığı düşüncesini somutlaştırmakta böylece üyesi olduğu gruba ait tüm ilkeler bütününün korunaklılığından emin olunmaktadır.

İslam fıkında da yer alan bu anlayış karşılığını yol kesme suçunun cezası olan “salb etmek” fiilinde bulmaktadır. Salb etmek, dikey konumlandırılmış bir odun ya da tahta parçasının üst kısmına yatay şekilde monte edilmiş başka bir odun parçası ile oluşturulmuş bir standda, suçlunun ayakları dikey kısma elleri yataya gelecek şekilde bağlandıktan sonra -suçlu önceden katl edilmemiş ise- karnı ve sol memesinin ölünceye kadar mızrak ile deşilmesi ve üç gün süreyle bu halde bekletilmesi şeklinde olur (Bilmen, s.292). Bilmen bu işlemin vakanın gerçekleştiği yerde yapılması gerektiğini sadece civarda ibret alacak sayıda kimse yoksa yakınında bir yerde de icra edilebileceğini belirtmektedir (s.293). Hikayede Vratislav cesedin üç günün sonunda bir hayırsever tarafından indirildiğini böylece gencin ızdırabına son verildiğini anlatmaktadır. Nitekim bahsi geçen 3 günlük süre İslam fıkınının bu tür cezalandırmada belirlediği üst sınırdır. Bu süre zarfından sonra ceset çürümeye başlayacağı ve çevredeki ahaliyi rahatsız edeceği için İslam fıkına göre kısıtlama yapılmıştır (Molla Hüsrev, 1980, s. 56). Osmanlı Devleti bu metodu kendi gerçeklerine göre revize ederek diğer suçlar için de tatbik etmiş, kancaya asmak ya da daha önce de bahsedildiği üzere kazığa oturtmak gibi sert cezalandırma pratiklerini de suçun ağırlığına, daha doğrusu hedef aldığı unsura göre uygulamaktan çekinmemiştir. Cezalandırma için insanların yoğunlukta bulunduğu mekânların tercihi “*ibret-i âlem için cezalandırma*” anlayışının bir tezahürüdür. Osmanlı Devletinde bu iş

için belirlenmiş mekânlar bahsi geçen amacın hâsıl olması için kalabalık ve göz önü alanlardır. Örneğin mehdinin kethüdasıym lafzıyla ayaklanan Yahya b. Yahya'nın şürekâsı, Selânikî'nin ifadesi ile “ *Sultan Bayezid Han havlısında... kazıkda cilve-ger olup, halk-ı âlem temâşâ*” (Selânikî, 1999, s.223) ve üç yıl sonra 1592 yılında hainliği nedeniyle Boğdan Voyvodası, Balıkpazarında siyaset için düzenlenmiş bir alanda “ *çengâle urilup, ibret-i nümâ-yı âlem* “ edilmiştir (Selânikî, 1999, s.291).

Michel Foucoult (2000) Fransa'daki “törenselleştirme” işkencenin yer aldığı cezalandırma anlatısında, “*tüm olup biten hükümdarın kendi gücünü izleyicilere ispat etme ve kabul ettirme düşüncesine ilişkindir*” der. Suçlu işlediği suç ile meşru kralı hedef almış, dolayısıyla ona karşı isyan etmiştir. Ortaya çıkan durum kralın meşruiyetinin sorgulanmasıdır ve herkesin gözü önünde sergilenen tiyatral bir şov ve etrafta silahları ile bekleyen kral koruyucusu askerler ile halka mesaj verilmektedir. Gösteri halkın kontrolü amacı için baştan sona ince ayrıntıları ile planlanmıştır (s.91-95). Buradan tekrar Vratislav'ın gözlemine dönebiliriz, zira orada da benzer bir törensellik resmedilmektedir. Suçlu gencin kâdılar, mahkeme üyeleri, yeniçeriler ile bulunduğu zindandan alınıp zincirlenmesi ve bir kortej, Vratislav'ın deyişiyle “ölüm alayı”, halinde infazın gerçekleştirileceği mekâna getirilmesi, cellada teslim edilmesi, halkın verdiği tepkiler ve gencin kancaya asılması fotoğraf kareleri gibi okuyucuya sunulmaktadır (s.75-77).⁶⁶

Bir suçun ibret-i âlem için cezalandırılmasında dolayısıyla 3 amaçtan bahsedilebilir;

⁶⁶ “ İnfaz günü başta ata binmiş olarak kâdi , ardında ikinci ve üçüncü derecedeki kâdılar, mahkeme üyeleri ve başka mahkeme görevlileri, bir bölük yeniçeri ve mübaşir bir araya gelir. Bu resmî topluluk cezaevinin önüne gelince suçlu genç dışarı çıkarılır, elleri arkasına bağlanır, boynuna bir demir halka geçirilir, halka da zincire bağlanır, zinciri de güzel giyinmiş yakışıklı iki cellat ucundan tutar. Yeniçeri muhafızlarından bir bölük suçlunun önünde bir bölük de arkasında yer alır. Sayısız halk yığınları atlara binmiş olarak ölüm alayını kalabalıklaştırır....Ölüm alayı Kumkapı'ya ulaşınca iki cellat kolları sıvayarak genci, üzerinde altı büyük çengelin asılı olduğu darağacının altına götürdüler ve ağacın makaralarını işletmeye, çengelleri asmak için hazırlığa girerler. Bu sırada suçlunun bütün elbiseleri çıkarılır. Yalnız keten bir don bırakılır. Elleri ve ayakları sınımsız bağlanır. Cellatlar kendisini, makaraları bir adam boyu yüksekte olan darağacının tam altına itip sürüklerler....Bunun üzerine darağacı üstünde dikilmekte olan iki cellat, genci bir metre kadar kaldırır ve çengellerden birinin üstüne asarlar” (s.75-77)

1. Topluma ilkelerinin güvence altında olduğu düşüncesi aşılılarak ahlaksal sınırların korunması ve böylece toplumu ayakta tutma düşüncesi
2. İslam fıkhnı temele alan, cezanın caydırıcılığıyla potansiyel suçluların gözünü korkutmak ve böylece toplumsal düzeninin sağlanması
3. Hükümdarın kendi meşruiyeti ve iktidarını güvence altına almak için yasa koyucu ve uygulayıcı olduğunu göstererek yönetilenler üzerindeki hükmü sürdürme isteği

Zina açıklamasını yaparken ele aldığımız Vratislav'ın alatisında aldatılanın bir devlet görevlisi olması ayrıca önemli olmalıdır. Bundan önce katli başlığı altında değindiğimiz kazık cezasında da aynı şekilde hedefte askeriler vardı. Bu tip sert siyaset cezalarının altında hedefin devletin kendisi daha doğrusu elinde devlet yetkisi bulunanlar olduğu algısı yatıyor olabilir. Zira elimizdeki hiçbir Osmanlı belgesinde sıradan iki insanın suçunun bu derece ağır bir ceza ile karşılık bulunduğunu doğrulayacak veri bulunmamaktadır. Örneğin bir Müslüman kadın ile aynı yatakta yakalanan ve Müslüman olan zimmi kancaya asılmamış, küreğe mahkûm edilmiştir (İpşirli, 1981-1982, s. 246). Bu bağlamda, askerilerin gerek suçlu gerekse suçun mağduru olduğu durumlarda farklı bir muamelenin tatbik edildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Zina ve benzeri vakalarda uygulanan başka bir ceza türü olan teşhir cezası aynı zamanda toplumun değer yargılarını zedeleyen suçluyu halkın gözünde küçük düşürme ve utandırma amacına yöneliktir. 1519 yılında ahırda bir gayrimüslimle basılan Zeynep binti Mahmud ta'zir ve teşhir olunmuştur (1 Nolu ÜŞS, h.611), aynı yıl bir leventle ev içinde yakalanan ve halkın fahişe olduğunu iddia ettiği Şahi binti Timurhan için de yine teşhir cezası öngörülmüştür (2 Nolu ÜŞS, h.286). Teşhir bir kişinin yüzünün karartılarak ya da eşeğe ters bindirilmiş olarak şehir içerisinde dolaştırılmasıdır(Bilmen, s.25). Osmanlı Devletinde teşhir cezası kimi farklılıklarla narhın delinmesi, yalancı şahitlik ve gayrimeşru ilişki suçlarında uygulanmaktaydı. Bir anlatıda zinakâr bir kadın, üzerinde göğüslerine kadar açılmış kıyafeti ile ters vaziyette oturtulduğu eşeğin kuyruğunu elinde tutarken, diğer yandan başına yerleştirilmiş ve boynuna dolanmış koyun bağırsağı olduğu halde sokak sokak gezdiriliyor bu arada

eşegin yanındaki kişi-cezalandırıcı- bir eline aldığı bağırsağı kadının yüzüne ve sırtına vuruyordu (Kumrular, 2008, s.187) . Zina sebebiyle öngörülen teşhir cezasındaki yegane standart eşek üstüne bindirilip sokakları yoğun mahalleri gezdirmek olmalıdır. Bu anlatıda yer alan başa konulmuş bağırsaklar, başka bir anlatıda başın üstüne yerleştirilmiş bir paça et ile yer değiştirebilmektedir (Gerlach, 2010, s.96). Muhtemelen aradaki farklılık kişinin işlediği suç ya da suçluluk durumuna ilişkindir.

Cezai uygulama açısından Osmanlı belgelerinde görülen vakalardan, gönül ilişkisi sebebi ile ortaya çıkan zina ya da para karşılığı bir hayat kadını ile yapılan zina arasında da farklılık vardır. İslam fıkhında ikisi de zina olarak adlandırılmakta ancak para karşılığı yapılan zinaya, kimi fıkıhçılar tarafından hadd cezası öngörülmemektedir. Bunun temel nedeni ise cariyeye verilen ücret karşılığında alınan hizmet ile hayat kadınına verilen para karşılığında alınan hizmetin oluşturacağı benzeşiklik sebebiyle ortaya çıkacak şüphedir (Baldwin, 2012, s.125). Bilindiği gibi hadd cezaları şüpheli durumlarda düşmektedir. Teşhir cezasının yanında belgelerde gördüğümüz kadarıyla daha önce de zinakarlığıyla bilinen bir kadın, muhtemelen fahişe, ta'zir ile cezalandırılabilmekteydi (5 Nolu ÜŞS, h.586) . Ayrıca Gerlach'ın anlattığına göre bir çok fahişe Kıbrıs'a sürülmekteydi (Gerlach, 2007, s.600). Kayıtlarda ismi fahişlikle bilinen kişilerin varlığı bu kadınların recm cezasına çarptırılmadığını göstermektedir.

Fahişelik suçunun diğer tüm suçlarınkinden en belirgin farklılığı kovuşturmanın yürütülmesinde ortaya çıkmakta, suçlunun tevkif edilmesinde toplum daha etkin rol oynamaktaydı. Genelde mahalleli ve köylünün yaşam alanlarında rastladıkları gayrimeşru ilişkilerin peşine düşmeleri Osmanlı dünyasında sıklıkla rastlanan bir durumdu. Özellikle mahalle içinde gayrimeşru amaçlar için kullanılan evler, bekâr odaları ayrıca diğer geçici konaklama mekânları hanlar ve kervansaraylar ahalinin dikkatini celb etmekte, deyim yerindeyse toplu baskınlarla zinakarlar suçüstü yakalanabilmekteydi. Gayrimüslim ya da Müslüman olsun halkın bu konudaki refleksi benzerdir. 1559 tarihinde

Kasımpaşa subaşı İbrahim'in mahkemeye getirdiği iki gayrimüslim, köyün papazı, kethüdası ve diğer gayrimüslim ahalinin gece baskınında aynı yatakta yakalanmışlardı. Söylenene göre ikilinin ilk görüşmesi de değildi, bu durum mutata hale gelmişti (2 Nolu BŞS, s.27)⁶⁷. Papazın bu vakadaki rolü Hristiyan toplumu için geçerliken, imamın ki de Müslüman toplumu için ciddi bir sorumluluk demektir. Osmanlı Devletinde mahalle içerisinde olup biten gayri meşru işlerden imamın haberdar olması, duruma öyle ya da böyle etki etmesi beklenirdi. Gerlach'ın anlattığına göre deyim yerindeyse fahişe avına çıkan yetkililer mahallede bulunan yolsuz kadınların tespiti için cami imamından yardım istemişlerdi (s.624).

Yukarıdaki vakada suçüstü yapılmış, subaşı daha sonra haberdar edilmiş ve ona sadece suçluları mahkemeye çıkarmak kalmıştı. Kimi zaman subaşı bir bilgi üzerine harekete geçebiliyor, şikâyete konu olan kişi ya da kişilerin yaşam alanlarında, köy ve ya mahallelerde, potansiyel suçlular hakkında araştırma yapıp izlenimlerine göre kişileri tevkif ediyordu. 1594 yılında Galataya bağlı İstinye nahiyesinde subaşı olan Baba Yusuf bin İlyas Hoca aldığı bir bilgi üzerine mahkemeye başvurmuş ve mahkeme kâtibini ve iki görevliyi de yanına alarak araştırma yapmak üzere Mihrâbiye köyüne gitmişti (19 Nolu YŞS, s.114-115). İlkendra adlı kadının erkeklerle içki meclisleri kurduğuna dair şikâyet vardı. Kadını bulamamış ancak durum ile ilgili olarak köy halkından malûmat alma fırsatını edinmişlerdi. Ahalinin anlattığına göre kadın evine namahremleri almak konusunda pek rahattır ve hatta onlarla içki meclisleri kurmaktadır. Köylü, kadını "fahişe ve kahbedir" ifadesi ile tanımlar ve mahalleden ihracını talep eder. Aslında olayın merkezindeki kişi, kadının evine sıklıkla gidip gelen hatta onda yatıp kalkan Filyos'tur. Filyos'un eşi, İlkendra ile Filyos'u içki âleminde evde basmış ve bu yüzden İlkendra'nın gazabına uğrayarak başından yaralanmış, meseleyi böylece mahkemeye taşımıştır. Filyos bu kadın ile ilişkisi sorulduğunda ilk önce eşi olduğunu iddia etmiş, belki kadının anılma şeklinden belki de sorgulama yöntemi sebebiyle sözünü geri almış, bu kez de kadının evinin altındaki mahzeni kiraladığını bunun için girip çıktığını beyan etmiştir.

⁶⁷ "...karye-i mezburun papazı ve kethüdası ve sâir küffâr ile üzerlerine geceyle varub ikisini bir döksekte bulduk her zamanda zina kasdına gelüb giderler deyücek..."

Ancak tutarsız ifadelerinin ciddiye alınmadığını görmüş olmalıdır ki, karşı hamle ile subaşının iddialarına delil istemekten geri kalmamıştır. Son kertede subaşı köylüleri teyidi ile iddiasını delillendirmiştir. Görünen o ki evin hanımı aldatıldığını öğrenmiş ve bunu mahkemeye taşımaya karar vermişti. Bu durumda kadının önüne eşini boşamasında ne dini ne kültürel bir sınır çıkmayacaktır. Osmanlı dünyasında bir kadının aldatılması durumunda buna toplumun vereceği tepkinin akislerini ölçebileceğimiz bir veriye rastlamadık. Aksi durumda, yani bir erkek kendi eşini bir kadın ile zina ederken yakalasa ve ikisini de öldürse Ebussuud Efendi'ye göre adama herhangi bir suç isnat edilemez (Düzdağ, 2012, s.202)⁶⁸. Diğer yandan aldatıldığının farkında olmayan adama toplum tarafından durumu anlatmanın sembolik bir yöntemi olduğunu Fikret Yılmaz (1999-2000) bir vaka üzerinden bizlere anlatmaktadır. Yanında çalışan sığırtmacın, eşi ile ilişkisi olduğundan habersiz Müezziz Hüseyin, evinin kapısına asılan boynuz ile eşinin gayri ahlâki ilişkisinden haberdar edilmeye çalışılmaktadır (s.94). Yılmaz bu yöntemin tercihinde iki hassasiyetin etken olduğuna vurgu yapmaktadır; eşe bu kötü durumu bildirmenin karşılığında yansıyacak tepki ve zinanın ispatı için gerekli şartların yerine gelmemesi halinde zina iftirası suçu işleme ve karşılığında değnek cezası yeme keyfiyeti (s.95). Bu olayda dikkate alınmayan, kapıya asılan boynuzun aslında İslâmi öğretilere ciddi şekilde ters olduğu, dolayısıyla yapılan davranışın, toplumun geniş çevresi tarafından kabul görmesi ihtimalinin düşüklüğüdür. Zira zina gibi vakalarda İslam fihhına göre meselenin başka insanlara duyurulmadan görmezden gelinmesi uygun düşmektedir. Nitekim Hz.Peygamber “ *Ey insanlar bu kötü ve çirkin iş ve sözden her kim yapacak olursa gizli yapsın. Zira o gizli yaparsa yüce Allah'ın örtüsü altındadır. Her kim işlemiş olduğu cürümü açığa vuracak olursa biz de kendisine had uyguluyoruz*” demektedir (Ebu Zehra, 1994, s.193). Oysa örneğin hırsızlık gibi vakalarda mağduriyetin bildirilmemesi suçtur, nitekim I. Süleyman kanunnamesinde de bu iki mesele ele alınmaktadır; “*Eğer*

⁶⁸ Mes'ele : Zeyd, zevcesi Hind ile Amr'ı hîn-i zinâda katl eyledikten sonra, Hind ile Amr'ın veresesi Zeyd'i kısas, yahud Zeyd'ten diyet almağa kadir olur mu? Elcevap : Olmaz, kat'an teftiş olunmaz memnudur.

bir kişi zınayı bilüp kâdıya dimese, cerime yokdur. Eğer uğurlığı bilüp dimese on akça cerime alına “(Heyd, 1973, s.63; Koç, 1997, fol.4r).

Buradan hareketle müezzin Hüseyin’in evine boynuz takılması hadisesinin aslında, İslâmi bir tavır olmadığını, dolayısıyla çevre halkın tamamının iştiraki ile gerçekleşmediğini bir iki kişinin işi olduğunu hesap edebiliriz. Asıl motivasyon ise muhtemelen erkek egemen bir toplumda Hüseyin’in erkekliğinin sorgulanması ve aşağılanmasıdır. Boynuz sembolizminin ikili anlam taşıdığını bu vesile ile belirtmek gerekir; koça nispetle şeref ve haysiyet, tekeye yeksan utanç ve günahkârlık (Blok, 1981, s.429). Dolayısıyla kapıya asılan boynuz ile birbirinin karşısında yer alan ikili göndermede bulunulmuş olabilir. Koçboynuzu erkeğin gücünün ve şerefinin metaforudur ve kapıya asılarak “*eksik olanı tamamladık*” mesajı verilir. Teke mitolojide şeytanın resmidir, bu yönüyle günahı karşılamaktayken, öte yandan tabiatta dişisinin tek hakimi değildir ve saatlerce süren güç mücadelesinden sonra sadece çiftleşme önceliğini ele geçirip, kolayca rakibine dişisini teslim etmekle eşine, namusuna sahip çıkamayan erkeği betimler. Bu yüzden Akdeniz ülkelerinde de, boynuzlanmak terimi ile açıkca özdeşleşen tekeye atıf yapılarak onursuzluk, haysiyetsizlik damgalaması yapılmış olur (Blok, s.427-428). Bu bağlamda kapıya asılan boynuzla verilmek istenen mesajın kökeninin Osmanlı’nın kendi kültürel geçmişinde bulunmadığını söyleyebiliriz. Diğer yandan Konya ve Gaziante’te benzer durumda aynı mesaj kapıya katran sürerek gerçekleştirilmiştir (Ergenç, 1995, s.148; Kıvrım, 2009, s.241, s.249). İşaretleme için seçilen katran, siyahlığı dolayısıyla önemli olmalıdır. Siyah günahkârlık ile beyaz ise saflık, temizlik ile kořuttur⁶⁹.

⁶⁹ Yüzün kararması, kalbin kararması Kur’an-ı Kerim’de hep günahkarların düçar olacağı sonlar arasında gösterilir. Örneğin Kur’an-ı Kerim’de affı olmayan en büyük günah Allah’ı inkâr şu sözlerle ifade edilir “ *O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın” denilir.*” (Âl-i İmrân,3/ 106) Ayrıca günahla ilgili bir ayet de şöyledir : “Hayır hayır, öyle değil. Aksine onların kazandığı (günahlar) kalplerinin üzerine pas olmuştur.” (Mutaffifin, 83/14)

Müezzin Hüseyin'in kapısına asılan boynuzun bir nevi kamuoyu oluşturma gayretinin parçası olarak okunması da olasıdır ki bu durum Yılmaz'ın (1999-2000) yorumuna yakın bir yaklaşımdır. Olayın cereyan ettiği mahalle sakinleri toplumca belirlenmiş normları korumak için gayri ahlaki eylemde bulunan bu kişileri mahalleden ihraç etmek isteyeceklerdir. Bu talebin kâdıya iletilmesinde mahallece bir ortak görüş hâkim olmalıdır. İşte bu tarz bir işaretleme, mahallelinin ortak görüşünün şekillenmesinde kamuoyu oluşturma işlevi görecektir. Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde mahalleli ya da köylü, ahlaksızlığından emin olduğu kişileri mahalleden ihracı için kâdıya başvurabilmekteydi (Ergenç, 1984, s.74-75). Örneğin 1583 yılında Fatma bt. Mustafa evinde "fısk u fücür" olduğu, sürekli şarap içildiği için mahkemeden ihraç istemiyle kâdı önünde çıkmıştır (56 Nolu ÜŞS, h. 220).

I. Süleyman Kanunnamesinde konu ile ilgili gerekli düzenleme de yapılmış ve şöyle denilmiştir :

Ve dahi bir kimesne hırsuzdur veya kahbedür deyü mahallesi veya ehl-i kariyesi sikayet idüb /bize gerekmez/ diyü redd itseler vakı'a töhmet dahî ol kimesnenün üzerine beyne'n-nâs ma'ruf olsa mahallesinden veyahut kariyesinden nehy idüb ya'ni redd idüb süreler ve eğer varduğı yerde dahî kabul itmeseler şehirden süreler ammâ birkaç gün tavakkuf ideler tâ ki ol kimesne evvelki yaramazlığa tevbe idüb salâh üzerine olursa hoş ve illâ andan dahî redd ideler, bi'l-külliye süreler şehirden çıka gide (Akgündüz, 1992, s.318; Koç, 1997, fol.42r)

Mahalleden çıkarmak için iki suç zikredilmiş olması diğer suçlar için aynı uygulamanın olmadığı anlamı taşımamakla beraber, bu talebin daha çok ahlaksal sapmalar sebebiyle yapıldığına şahit olduk (1 Nolu GŞS, s.60, s.332) . Ancak kanunnamede belirtildiği üzere bir mahalleden çıkarılan suçlunun başka bir mahallede kaydına rastlamadık. Bunun takip edilmesi de, tespit edilmesi de zordur. Öte yandan mahalleden çıkarılan yaramazlıklarıyla meşhur "sapkınların", şehrin dışına çıkarıldıkları da bilinmektedir (Gelach, 2007, s.600. Mahalle dışına ihraç da olsa, şehir dışına da çıkarılsalar, aslında tüm bu hamle İslam fikhında yer alan ve evli olmayan daha doğrusu başından evlilik geçmemiş kişilerin zina yapmalarına karşılık öngörülen cezai müeyyidenin aynısıdır (Molla Hüsrev, 1980, s.11). Bir yandan suçlu somut ve belirgin bir şekilde toplumun dışına itilerek ceza görürken, diğer yandan ortak ahlakın

korunması amaçlanmaktadır. Bu yöntemin toplumun değerlerini muhafazada etkili olması beklenirdi. Çünkü, suç işlemek öğrenilebilen bir davranıştır.⁷⁰ Dolayısıyla fiziksel temasın dışında dahi olsa, zihinsel sınırların içerisine girebilen her türlü eylemin toplumun ahlaksal gelişimini tamamlamamış, ya da bulunduğu içsel şartlar nedeniyle manen ve madden meyilli bireyler üzerinde tesir bırakacağı düşünülebilir. Diğer yandan Osmanlı Devletinde mahalleli ya da köylü, bir kimsenin ya da grubun kendi yaşam alanından ihracını isterken bazı başka ve belki de aslı argümanlara sahipti. Belgelerden görebildiğimiz kadarıyla, töhmet sahibi olmak için herhangi bir suça yakın görünmek yetmekteydi. Korkulan sadece fahişenin kendisi değil, ev sahipliği yapacağı diğer suçlardır da. Bir insanın mahallelerinde öldürülmesi ve failinin bulunamaması durumunda, mağdurun ailesinin diyet talebiyle yüzleşmek zorunda kalınabilirdi. Nitekim Suraiya Faroqhi'nin (2008) bir cinayet vakasını ele aldığı makalesi tam da bahsedilen olaya uygun bir örneği içermektedir. 18. yüzyıl Bursa'sında geçen olayda evine eşkıyaları da alan ve ziyaretçileri ile içkili toplantılar düzenleyen Tuti adındaki "kötü şöhretli" kadın, bilinmeyen bir nedenle ve meçhul kimse ya da kimselerce öldürülmüş ve cesedi, dört mahallenin orta yerinde bulunmuştu. Akrabaları diyet talep etmek için vakit geçirmeden mahkemeye başvurdu. Narlı mahallesi sakinleri bu durum karşısında mahkemede kendilerini savunmak zorunda kaldılar (s.68-79).

Mahalleli açısından bu tür bir sürgün cezası kendi düzenlerini sağlamada ve korumada faydalı iken, sürülenin içine düştüğü şartların niteliğinin içeriği net olarak bilinmemektedir. İncelenen yüzyılda Osmanlı İstanbul'unda fahişlerin ve sapkınların toplumdan itilme sonucu yerleştikleri, sürüldükleri suç yoğun mahaller bulunmakta mıdır? Bu soruya net olarak cevap vermenin zorluğuna rağmen 1565 yılında Galata dışındaki mahallede fahişelik yaptıkları gerekçesiyle 5 kadından 4'ünün evlerinin sattırılarak şehrin dışına sürülmesi bir

⁷⁰ 19. Yüzyılın sonlarında Gabriel Tarde suçun diğer davranışlar gibi öğrenildiklerini iddia eder ve Taklit teorisini ortaya atar. Sosyal öğrenme teorisyenlerinden Albert Bandura da insanların yaşamları boyunca saldırgan davranışları öğrendiklerini ifade etmiştir. Sutherland'ın "Differential Association" teorisi de, R.L. Burgess ve Ronald L. Akers'in "Differential Reinforcement" teorisi de suçlu davranışın öğrenilerek geliştiği düşüncesi üzerine şekillenir (İçli, 2013, s.127-137).

fikir oluşturmamıza yardım edebilir (5 Nolu MD, s.121, h.281). Birden çok fahişenin aynı mahallede bulunması ve buradan şehir dışına ihraçları, daha önceden de başka bir mahalleden sürülmüş olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir. Yani merkezi mahallelerden, sur dışına doğru, aidiyet kurmaları beklenmeden kabul edilebilecekleri, belki nüfus artışına bağlı oluşan yeni mahallere belki de kendileri gibi toplumun reddettiği insanların yaşadıkları alanlara yöneldiklerini söyleyebiliriz. Abdul Karim Rafeq (1990) Şam üzerinden gerçekleştirdiği çalışmada ahlaksızlıkları nedeniyle şehir dışına sürülen marjinalerin yeni barınaklarının büyük ölçüde sur dışında sonradan peydah olan gecekondulara yerleşim alanları olduğunu belirtmektedir (s.188). Diğer yandan mahalle içlerinde oluşmaya başlayan ve yüzyılın sonuna doğru fitne fesat yuvası oldukları gerekçesiyle boşaltılmaları ve yıkılmalarına yönelik emirlere muhatap olan bekâr odalarını da kendilerine mesken seçtiklerini düşünmek mümkündür (48 Nolu MD, s.203, h.566; 53 Nolu MD, s.95, h.259).

Ayrıca daha önce de zikredildiği üzere Kıbrıs gibi, uyumsuzların sürgün yeri vasfını kazanmış mekânlara topluca sürgün de edilebilmekteydiler. Ancak deyim yerindeyse açık hava hapisanesine dönüşmüş Kıbrıs'tan geri dönmek amacıyla, devlet görevlilerine rüşvet vermek de dâhil bazı yöntemler denedikleri ve bazı suçluların bir müddet sonra soluğu İstanbul'da aldıklarını da söyleyebiliriz (42 Nolu MD, s.281, h.863). Geri dönenler hakkında nasıl bir uygulama vardı, tekrar mı sürgün ediliyorlardı, yoksa ağır bir cezai müeyyide mi uygulanıyordu? Örneğin 15. yüzyılda Fransa ve Bourgogne Dükaliğine bağlı özerk Arras kentinde en sık verilen cezalardan birisi kent dışına çıkarılmadır. Bu ceza yöntemi sebebiyle o kadar çok insan sürülmüştür ki kent dışında suçlulardan oluşan yığınlar meydana gelmiştir. Arras kenti kanunlarına göre dışarı sürülen birisi bir af ya da ceza süresi dolması dışında kent içinde görülürse, tekrar tevkif edilmeden oracıkta öldürülme cezasına çarptırılılabilmekteydi(Muchembled, 1998, s.28). Kesin bir benzerliği varsaymamakla birlikte sürgün cezası uygulaması olan bir devletin kurallarının delinmesi durumunda bunu da ayrı bir suç olarak görerek tepki vereceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devletinin herhangi bir sebepten sürülmüş bir suçlunun kaçarak gelmesinden dolayı sert tedbirlere başvuracağı

varsayılabılır. Ancak bu konuda elimizde herhangi bir belge ve veri olmadığını da belirtmemiz gerekmektedir.

Dean'e göre (2001) 14. ve 15. yüzyıl Avrupa'sında toplumun içinde düşmüş olduğu "sapkınlık sarmalı" o derece uç noktalara ulaşmıştı ki, fahişelik insanların "azgınlıklarını" dizginleyecek bir çıpa olarak görülebilmekteydi (s.88). Yapılan düzenlemeler fahişeliği ortadan kaldırma çabası gütmekten çok, belirli bir mekânda kısıtlamaya, fahişleri toplumun "saygın" bireylerinden ayırmaya yönelikti. Onlar için belirlenmiş bir kıyafet vardı, kiliselere ve diğer dini kurumların civarına yaklaşmamaları, caddelerde arz-ı endam etmemeleri gerekiyordu. Bu düzenlemelerin sonunda şehir surlarının dışında, belki bugünkü genelevlerin öncülü denebilecek, arayan için fahişelerin bulunabileceği mekânlar ortaya çıktı (Dean, 2001, s.88-90).

Osmanlı Devletinde zina ve dolayısıyla fahişelik meselesine bakışının büyük oranda Müslüman halk tabakaları ve daha da önemlisi devletin hukuk anlayışını derinden etkileyen İslam fıkhi çevresinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi toplum ana unsurları kendi yöresinde ve çevresinde fahişelerin bulunmasına tahammül edemediği gibi, devlet de kadınları toplumun dışına itmektedir. 16. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti İstanbul'da fahişeliğin önüne geçebilmek için, merkezinde mahalle imamlarının bulunduğu haber alma ağını kullanması yaygın bir durumdu(Ahmet Refik, s.39). Ayrıca aktif olarak bu tarz şikâyetlerin geldiği mahalle arasında sayıları gittikçe artan bekâr odalarını kaldırma, fahişenin evi haricindeki -çünkü o mahallelinin sorumluluğunda idi- iş icra mekânlarını tıkama yoluna gitmekteydi (Ahmet Refik, s.40). Kaymakçı dükkânları, berber dükkânlarının arka kısımları ya buluşup anlaşma mekânı ya da açıkça "ahlaksızlık yuvaları" oldukları için sıkı teftiş altındaydı (40 Nolu MD, s.183, h.405) .

Osmanlı toplumunda zina gibi suçların, ya da bir kadınla toplumsal kabulün dışında yakınlaşmanın mekânları ister istemez gözden uzak yerler olmalıdır. Bu bağlamda kayıkların ayrı bir konumu bulunmaktadır. Kıyıdan açıldıkça gözden

iraklaşması neredeyse bu kayıkları gayri meşru ilişkilerin yaşam alanı ya da bu amaçla, tenhalara ulaşmanın vasıtası haline getirdiğine dair veriler vardır. 1534 yılında İstanbul iskelesinden kalkan ve Üsküdar'a gelen peremenin içinde iki kadın iki adam, subaşının ifadesine göre, kayıkta içkili eğlence düzenlemişlerdi. Hatta içtikleri içkinin şişeleri de halı hazırda peremenin içinde yer almaktaydı (9 Nolu ÜŞS, h.99-100). Kayıkların gayrimeşru amaca hizmeti ilerleyen yıllarda da kayıtlara yansdı. Özel amaca hizmet etmek üzere işlev gören tuz ve şarap kayıklarında çalışan acemi oğlanlarının 1572 yılında bu kayıkları geceleri fahişeler ile eğlenmek için kullandıkları gerekçesiyle denetlenmesi istenmişti (19 Nolu MD, s.322, h.652). 1580 yılında bu sebeple Peremeciler kethüdasına verilen emirde genç kızların levendlerle beraber kayıklara binmesinin önüne geçilmesi istenmekteydi (Ahmet Refik, s.41). Gözlerden uzak olmayan ancak, potansiyel müşteri miktarının fazla olacağı meyhanler de fahişelerin yoğunlaştığı mekânlardı. Özellikle gayrimüslim nüfusun fazlaca yaşadığı ve eğlence hayatı ve meyhaneleri ile bilinen Galata'da (Boyar&Fleet, 2010, s.215), fahişelere sıkça rastlandığı belgelere yansımaktadır (27 Nolu MD, s.302, h.725).

Gönül ilişkisi şeklinde ya da para karşılığı cinsel yakınlaşma biçiminde de olsa, bir kadın ile adamın, iki namahrem, yan yana görülmesi şikayet için yeterlidir. Çok sayıda belge bir adam ile kadın arasında yapılan başbaşa konuşmayı, تنها yerde iki namahrem beraber görülmesine dair şikâyeti içerir (9 Nolu ÜŞS, h.54; h.99; h.101; h.102). 1563 tarihinde kayıda geçen bir şikâyette Hasan Ağa Mahallesi sakinleri “ *iyi değildir na mahremlerle söyleşir nâ mahremden ibâ etmez kabul etmeziz*” diyerek Fatma binti Abdullah'ın mahalleden çıkartılmasını istemişlerdir (26 Nolu ÜŞS, h.478).

İslam fıkhnının yabancı erkek ve kadın arasındaki ilişkiye dair çizdiği sınırlar kesindir. Konunun çerçevesi daha baştan ayet ve hadislerce çizilmiştir. “ *Sizlerden herhangi biriniz haram olmayan bir kadınla asla baş başa kalmasın. Zira bu ikilinin üçüncüsü şeytandır.*” hadisi namahremle yalnız kalmayı dahi yasaklayarak zina değil sıradan bir görüşmeyi dahi dışlamış olur (Udeh, 2012, s.411). Osmanlı Devletinin mesele hakkındaki hassasiyetini ölçmek, boğazda ya da Haliç'te işleyen kayıkların boyutunu ayarlamak için gösterdiği çabanın

değerlendirilmesiyle dahi mümkün olabilir. Muhtemelen maliyet düşürmek ve hız kazanmak için daha ince ve narin yapılan yeni kayıklar şikâyet sebebi olmakta, bu kayıkların kazalara sebep olmasının yanında (62 Nolu MD, s.72, h.158), ebatlarının darlığı sebebiyle erkek ile kadının beraber kayığa bindiklerinde fazlasıyla yakın oturmak zorunda kalınması sorun oluşturmaktaydı. Galata, Kasımpaşa, Beşiktaş ve Tophane sakinlerinin şikâyeti sebebiyle 1582 yılında, İstanbul ve Galata kâdılıklarına gönderilen hükümde sorunun çözülmesi için kayıkların eninin belirlenen ölçüler dışında yapılmaması, eskilerin bu bağlamda tekrar gözden geçirilmesi ve emir gereğince eyleme geçmeyenlerin de küreğe gönderilmesi buyrulmaktaydı (48 nolu MD, s.10, h.27). Dikkat edilecek olursa buradaki durum, birbiriyle herhangi bir ilişkisi bulunmayan tamamıyla yabancı iki farklı cinsin yan yana gelmesinin dahi kontrol altında tutulma çabasıdır. Bir belgede yer alan “...nâ-mahrem hatunlara cem’ olduğu sebepten mücrim olup...”(9 Nolu ÜŞS, h.566) ifadesi birbirine yabancı erkek ve kadının aynı ortamda bulunmasının onları suçlu sınıfına sokmaya yeteceği düşüncesini desteklemektedir.

2.2.2. Livata

Bir erkeğin başka bir erkek ya da karşı cinsle arkadan ilişkiye girme durumu olarak tarif edilen livata, İslam fakihlerinin kimisine göre zina kabul edilmekte dolayısıyla hadd cezası hükümlerine tabi görülmekte, kimisine göre ise zina tarifine uymadığı için suçlu ta’zir ile cezalandırılmalıdır. Mâliki ve Şâfii, Hanbeli imamları, Hanefi ekolünden Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ilk görüşü savunurken, Ebu Hanife kelimenin anlamı itibari ile zinanın kastettiği şey ile livatanın kast ettiği şeyin farklılığı üzerinden fikrini temellendirir (Udeh, 2012, s.412-413). Ayrıca ikinci durumda doğan çocukların zayi olması ve soyun karışması riski de olmadığından birincisi gibi değerlendirilmez demektedir (Merginânî, c.1, s. 223-224).Osmanlı Devletinde livata ilk kez I.Süleyman kanunnamesinde bir madde ile kendisine yer bulmuş (Heyd, 1973, s.56), ancak suçlunun ekonomik durumuna göre ödeyeceği cerime haricinde, uygulanacak ceza ile ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir;

Ve eğer akıl ve baliğ bir kişi livata kılsa, evlû olub ganî olsa, üçyüz akçe cürm alına ve mutavassıt'ul-hâl olandan ikiyüz akçe cürm alına ve fakir'ül-hâlden yüz akçe cürm alına ve dahi aşağı hallüden elli veya kırk akçe cürm alına
 Ve eğer livata eden ergen olsa, ganisinden yüz, vasatından elli, fakirinden otuz akçe alına (Heyd, 1973, s.64; Koç, 1997, fol4r-fol4v)

Diğer yandan kanunname metni dikkatlice incelenecek olursa, cerime öngörülen bir çok suç için aynı zamanda ta'zir cezasının da olduğu görülür. Bunun için livata suçlularına ağır bir ta'zir cezası ya da ağır bir bedensel ceza verilmiş olabileceğini düşünmek mümkündür. Nitekim fetva mecmualarında bu konu ile ilgili yeterli bilgi bulunmakta, örneğin Zenbilli Ali Efendi'nin zorla livata eden şahsın şiddetle cezalandırılmasını ve hapsini önermektedir.⁷¹ Ayrıca bu durumda İbn Kemal suçlunun ta'zir-i beliğ ile cezalandırılacağını (İnanır, 2014,s.235)⁷², Ebussuud Efendi ise fetvasında küçük bir çocuğa livata eden bunu alışkanlık haline getiren şahsın katl olunması gerektiğini ifade etmektedir (Düzdağ, 2012, s.204).⁷³ Ancak incelenen belgeler arasında livatayı Lut kavminin özellikleri arasında gösterilen ve helak olmalarına sebebiyet veren eylem değil⁷⁴, masum erkek çocuklara zorla ve kimi zaman delici bir aletin korkutucu gücü ile icra edilen olaylar şeklinde zuhur ettiğini tespit ettik (17 Nolu ÜŞS, h.155; 26 Nolu ÜŞS, h.11; 56 Nolu ÜŞS, h.306; h.372; 1 Nolu YŞS, s.10) . Beş vakanın üçünde çocukların 5-6 yaşlarında olduğu kayıta ifade edilmekte bir tanesinde küçük bir çocuk olduğu belirtilmekte, şahit gösterilemeyen tek vakada ise aynı ailenin iki çocuğu işaret edilmektedir. Saldırganların birisi kendi çevresinde iyi bilinmekte, diğer fesadı ile nam salmış daha önce de kadın ve

⁷¹“ Zeyd Hin-i ecnebiyyeyi menziline götürüp cebren livâta eylese Zeyd'e ne lazım olur ? El-cevap: Ta'zir-i şedîd ve tedib ve halası zâhir oluncaya zindanda haps” (Zenbilli Ali Efendi, vrk.37)

⁷² “ Zeyd sağır oğlana cebr ile livata etse şer'an ne lazım gelir ? Cevap : Ta'zir-i beliğ lazım olur.”

⁷³ “ Mesele : Zeyd oğlu Amr-ı emrede, Bekr –ne'üzubillâh-amel-i kavm-i Lût ettiğın isbât eylese, Bekr'e ne lâzım olur? Elcevap : Mu'tâdı ise izn-i imamla katl olunmak meşrû'dur, zina gibi ihsân dahi lâzım olmaz.”

⁷⁴ Bu ifadeden kastımız eylemin elimizdeki belgelerde Kur'an-ı Kerim'de geçtiği haliyle, yani iki erkeğin sapıkça ilişkisi şeklinde yer almadığı, yukarıda da izah ettiğimiz üzere küçük erkek çocukların zorla taciz edildiği vakalar olarak bulunmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de Lut Kavmi ile özdeşleşen livata eylemi şu ayetlerde ifade ediliyor: "Rabbimizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış (sapık) bir kavimsiniz!" "Doğrusu, dedi, ben sizin bu işinizden tiksiniyorum." (Şuara , 26/ 163- 166) .

cariyelere saldırmış bir kişilik olarak tanımlanmaktadır. Diğer vakalarda ise saldırganla ilgili olarak isiminden başka bir bilgi verilmemektedir.

Ancak işin livata boyutuna ulaşip ulaşmadığının muğlaklığını göz önüne alarak, yine de kimi zaman erkeğin erkeklerle gayrimeşru eğlenceler tertip ettiğine, erkeklerin başka erkekleri çekici bulduklarına dair imalara rastlanmaktadır. Örneğin 1578 tarihli bir hükümde kadın kılığına giren, süslenen ve danslarla erkekleri baştan çıkararak bir grubun İstanbul'da erkeklerin eşlerini boşamalarına neden oldukları yazılmıştır (30 Nolu MD, s.205, h.482) . Menavino anlatısında Osmanlı toplumunda erkeklerin hemcinslerine karşı "sapkınca" duygular geliştirebildiklerini söyler. O'na göre, oğlancılık denilen bu alışkanlıklarından da kolayca vazgeçmezler, hatta herkese sirayet etmiş bu hastalık yüzünden kimse kimseyi cezalandırmaz (s.36).

Bazı insanların hormonal bozuklukları sebebiyle, karşı cinsin tavırlarına öykünmesi bugün kabul edilen bilimsel bir gerçektir. Dolayısıyla, belki bir çeşit hormonal dengesizliğin belki de "sapkın" bir ruhun esiri durumundaki kimi şahısların Osmanlı toplumunda da varlığına tesadüf olunur. Ancak Menavino'nun anlatısındaki ifadelerinin başka bir desteğinin bulunmadığını ve abartılar içerdiğini belirtmemiz gerekmektedir.

2.2.3. Pezevenklik

Gayrimeşru yolla kurulan ilişkide, kadın figürünü para karşılığında başkalarına tasarruf ettirip, aldığı paraya istinaden kadına koruma sağlayan kişi olarak tanımlanan pezevenk, Osmanlı kanunnamelerindeki ve kimi belgelerdeki ifadelerden anlaşılacağı üzere, ikili bir anlamda kullanılmaktadır. Daha doğrusu kelimenin kapsadığı alan bugün anladığımızı göre daha geniş bir çerçeveye sahiptir. Bunlardan birisi bugün çöpçatanlık dediğimiz, iki farklı cinsin bir araya getirilmesine çalışmaktır. Osmanlı Devletinde namahremlerin biraraya gelmesinin yarattığı sıkıntıların boyutunu daha önce ele almış olduğumuz için, bu tarz bir hamlenin gerek toplum gözünde gerekse devlet nezdinde suç görülmesi yadırganmamalıdır. Kanunâme pezevenlik ile ilgili iki maddeye yer vermektedir. İlkinde pezevenlik yapan avretten bahsedilir ve karşılığında ta'zir

ve değnek başına bir akçe cezai müeyyide öngörülür (Heyd, 1973, s.63; Koç, 1997, fol3r.) Bizim tahminimize göre bu madde çöpçatanlık yapan kadın için düşünülmüştür.⁷⁵ Diğerinde ise cinsiyet belirtmeksizin suç karşılığında bahsi geçen cezaya teşhir eklenir (Koç, 1997, fol.6v). Bu tür pezevenlik faaliyetine çok sık rastlanmamaktadır. Bir iki vakada eşini tasarruf ettirdiği iddia edilen şahıslara rastlanırken (17 Nolu ÜŞS, h.263; h.264;h.265), bir vakada hapisten çıkarılan kadını tasarruf ettiren suçludan bahsedilebilir. İsmi bilemediğimiz meçhul şahıs, 'Ayne bt. Abdullah adlı kadını mahpus bulunduğu İstanbul zindanından çıkartıp, kayıkla Beşiktaş tarafına geçirdikten sonra yatsının karanlığına kadar beklemiş, sonra iki kişiye teslim etmiştir. Kadının iddiasına göre bu iki kişi kendisini Beşiktaştaki Paşa Hazretlerinin (Konağının) bahçesine götürüp sabaha kadar kötü emelleri için kullanmışlardır (1 Nolu GŞS, s.364). Ayne isimli kadının bundan önce hapse giriş sebebini bilemiyoruz ancak anlattıklarında eksikliklerin ya da yönlendirmelerin var olduğu dikkatten kaçmaz. Kendisini korumak için hiçbir çabaya girmeyişi, bir zor kullanmadan, fiziksel bir zorlamadan bahsedilmeyişi, fiilin gönüllülük esasıyla yapıldığını düşündürmektedir. Zindandan dışarı çıkışı ise kefalet sisteminin bir suçlu tarafından kendi lehine kullanılması ile gerçekleşmiştir. Yukarıda ele alınmış olan kefalet sisteminin bir başka yönü de böylece ortaya çıkmaktadır. Zindanda bulunan kölelerin belirli şartlarla kendisini çıkaran kimsenin işinde çalışmak koşuluyla serbest bırakılabildiği gibi suçlular ya da şüphe üzerine hapse atılan ancak suçluluğu ispat edilemeyen kişiler de kefalet ile serbest bırakılabilmektedir (4 Nolu MD, s.90, h.921 ; 15 Nolu RKŞS,s.29, s.117). Ancak suçluların salıverilmesinde, nasıl bir kriter uygulandığını, herhangi bir standardın var olup olmadığını ya da kefaletle salıverilmenin parasal karşılığını bilemiyoruz.

⁷⁵ "Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Samandıra'dan Hurşide bt. Abdullah meclis-i şer' de ikrâr ve itirâf edip dedi ki Temim b. Hamza, benim hâtunum Âhûtâb'a pezevenklik ettin dedin ol dahi râzı olmadığı sebebden bana dedi ki, hâtunlarına ben vardım mezbûre Temim hâtunu Âhûtâb bt. Abdullah[a], Mehmed b. Ali nâm kimesne seni sever gibi söz eder dedim deyû ikrâr edip mezbûr Temim talebi ile kayd olundu. Vaka'a't-tahrîr fî evâhiri Rebî'ayn sene 956." (17 Nolu ÜŞS, h.115).

Pezevenk damgasını vurabileceğimiz, meçhul suçlunun, teslim ettiği kişi ya da kişilerin Ayne bt. Abdullah'ı Beşiktaş'taki Paşa'nın bahçesine götürmelerinin altında yatan tek sebep gözden uzak olma dürtüsü değildi. Bursa'da yaşanan bir olayda, suçlular serbest kaza niteliğindeki Bursa'ya kaçıyor, böylece sancak beyinin denetiminden çıkıyorlardı. Çünkü Osmanlı Devletinde vakıfların, serbest timarların, özel mülklerin sınırları içinde kalan bölgelerin araştırılması subaşının yetki alanını aşıyordu. Bu tip yerlerde kolluk hizmetlerini mültezim, il emini gibi görevliler yerine getirmekte bu yüzden de birçok suçlunun izi sürülememekteydi (Ergenç, 2006, s.141-144). Zaman zaman suçlular yaptıkları ikili anlaşmalarla bahsi geçen mekânlarda kendilerine güvenli alan oluşturuyordu (3 Nolu MD, s.452, h.1015)⁷⁶. Durum daha önce, devletin de dikkatini çekmişti ki, I.Süleyman Kanunnamesinde, hırsızlık özelinden, konu ile ilgili bir madde yer şöyle yer almaktadır;

Ve yaya ve müsellim ve yürük ve toğancı ve vakıf ve mülk olan kimesnelerün içine hırsuz kaçub varsa içlerine girse, hırsuzı anlara bulduralar ve eğer anlar hırsuzı virmezler ise , cümle 'azâmetini çekeler ve hırsuzın alduğın anlara ödedeler ve eğer hırsuz bunların birisinden olursa siyâseyi sâyirler gibi ola, şöyle bileler (Koç, fol.12v).

Beşiktaş'taki Paşa hazretlerinin bahçesi de muhtemelen kolluk güçlerinin denetiminden kaçmak için kullanılmaktaydı. Kişilerin yakalanıp mahkemeye getirilmesinde, kayıtlardan anladığımız kadarıyla subaşının etkisi görülmemiş, suçlular Galata zâimi olduğu söylenen aynı zamanda Paşa hazretlerinin hocası olan Sünbül ağanın bir adamı vasıtasıyla kâdı önüne çıkartılmışlardır.⁷⁷

⁷⁶ Örneğin Semendire sancak beğine ve kâdılarına gönderilen hükümde, Sancak beğinin mektubunda içinde maden olan Koçan'ya dağının çevresindeki köylerin "havass-ı hümâyun" olup, civarda olan "evkaf ü emlak ve serbest timarlarda hırsuz u haramiler taattun idüp" her türlü suçtan sonra " zikr olunan haramilerin niçesin ümena vu ummâl ele getirüp mâlların alup kendüleri halas idüp haklarından gelmeyüp" ve sancak beğinin adamları suçluları talep ettiği zaman " havâss-ı hümâyun toprağıdur ve serbest timarlardadır ve evkâf ü emlâkdédür diyü ümenâ vü ummâl ve sâ'ir zâbitler virmeyüp" suçluların yakalanması konusunda hiçbir şey yapmadıkları için bölge hırsız ve harami yatağı haline gelmişti . Ayrıca 29.05.1560 tarihli bir başka hükümde de hasların zabitanın haramilerle işbirliği içinde olduğu vurgulanmaktadır (3 Nolu MD, s.524, no.1195) . Ancak merkez bazen duruma müdahale edip serbest timar sahipleri ve evkaf ve emlak zabitanının suçluları teslim etmeleri hususunda emir gönderiyordu (3 Nolu MD, s.549, h.1252).

⁷⁷ Osmanlı eyalet kanunlarından da anladığımız kadarıyla subaşılar serbest zeametlere müdahil olamıyordu. Örneğin Trabzon Livası Kanunnâmesinde şöyle deniyor " Ve serbest olan zu'amânın ze'ametlerine subaşı dahleylemeyüb katil ider husus vâkı' oldukda yine za'im ma'rifetile mahallinde siyaset idüb minba'd cürüm ve cinayetine sancak subaşısı ta'arruz

2.3. TİCARİ HAYATA İLİŞKİN SUÇLAR

2.3.1. Narh İhlali

Narh bir mal veya hizmetin yönetici tarafından belirlenmiş fiyatına denir (Kütükoğlu, 1983, s.3; Ünal, 2011, s.512). Osmanlı Devleti kâdıları aracılığıyla fiyat belirlerken esnafın belirli bir miktar üzerinde satış yapmasını engelleyecek kurallar oluşturur, düzenin kontrolünü muhtesib aracılığıyla sağlardı. İnalçık'ın (1973) belirttiğine göre esnafın %10 oranında karla satış yapmasına izin verilir ancak bu oran malın durumu ve şartlara göre % 20'ye kadar çıkabilirdi (s.154; Kütükoğlu,1983,s.15-16). Narhın meyve ve sebze gibi gıdalarda mevsimsellik ölçütüne göre belirlenmesinin yanında, süt ve et ürünleri senede iki üç defa değerlendirilmeye tabi tutulur, ekmek fiyatları ise un stokunun durumuna göre ayarlanırdı. Müslümanlar için oruç ayı olan Ramazanda gıda sıkıntısı çekilmemesi için ayrıca hassasiyet gösterilir ve bir ay önce Şaban ayında fiyatlar gözden geçirilirdi (Kütükoğlu, 1983, s.9-10). Şevket Pamuk (2004) narh sisteminin zannedildiği gibi süreğen bir kontrol oluşturmadığını, sistemin kıtlık gibi belirli dönemlerde aktif hale getirilip, normal şartlar altında daha esnek bir tutum takınıldığı görüşündedir (s.237). Pamuk'un iddiası merkeze uzak bölgeler için doğru olabilir. Ancak İstanbul'a ilişkin kayıtlarda yer alan çok sayıda narha muhalefet suçu ve bu suçun zamanda yaygınlığı bu tarz bir kontrolün varlığını göstermektedir.

Lütfi Paşa narh müessesesinin önemine değinirken üç noktaya işaret ediyor. İlki narhı denetleme görevini icra edecek muhtesibin “..nice umurda hidmeti sebk itmiş bir ihtiyâr ve istikâmetle mevsuf dindar kimesne..” olmasıdır (Kütükoğlu,1991, s.79). Muhtesiblerin zaman zaman, belki halkın şikâyeti üzerine belki mutat, baskın niteliğinde kontroller yaptığı da vakidir. Üsküdar'ın büyük ölçüde gayrimüslüm sakinleri barındıran Mahalle-i Mâ'mure'de (Kaynak,2010, s.27) yapılan kontrollerde bazı ekmekçilerin ekmeklerinin eksik

eylemeye” (Barkan, 1943, s.61). 16. Yüzyıl'da İstanbul'da adli kolluk işleri subaşılardan tarafından icra edilmekteydi. (1 Nolu ÜŞS, h.166; 9 Nolu ÜŞS, h.54, h.99, h.238; 18 Nolu BAŞS, s.21;), Bazı durumlarda amiller (1 Nolu EŞS, s.4), yukarıda da görüldüğü gibi zaimler (1 Nolu GŞS, s.74-75; s.290-291; s.364), asesler (9 Nolu TŞS, s.13) adli vakaların içinde yer almaktaydı. Bu durum suçun gerçekleştiği mekândan sorumlu olan askeri ile ilgilidir.

ya da pişmemiş olduğu, yoğurtçu Pavlo ve Luka'nın ise yoğurdunun noksan olduğu tespit edilmişti (56 Nolu ÜŞS, h.237, s.132). Lütfi Paşa'nın dikkat çektiği diğer konular ise askerinin esnaf işlerinde yer almaması, kendi deyimiyle “ *terazü tutmaması*” , narhın herkese eşit uygulanması, narhtan ödün verilmemesi, öyle ki yeniçeri hangi ücretle tedarik ediyorsa, çarşıdaki fiyatların da aynı minvâl üzere olmasıydı (s.79-80). O'na göre sadrazamın görevlerinden birisi de güvenilir adamlarıyla İstanbul ve Galata'da narh durumunu teftiş ettirmektir (s.80).

Teoride İstanbul'da narhsız satış pek olası değildir. II. Selim kanunnamesinde, hammadde ya da mamul malın satışında dikkat edilecek hususlar ayrıntıları ile zikir edilirken, eksik gramajlı ürün satanların para cezasına çarptırılacağı , örneğin eksiklik “..sebzivâtdan ise iki dirhemine bir akçe çerime”, “ *gayri nesneden olursa dirhemine bir akçe cerime* “ alınacağı, ayrıca suçluların “ *muhkem haklarından gelineceğine*” işaret edilmektedir (Koç, fol.54v, Yücel-Pulaha,s.194). Ebusuud Efendi bir fetvasında kanunun öngördüğü fiyattan fazlaya mal satanın “ *ta'zir-i şedid ve haps-i medid*” ile cezalandırılacağına hüküm vermiştir (Düzdağ,2012,s.206).⁷⁸ Nitekim 1513 yılında sattığı un 500 dirhem eksik çıkan uncu ve 1 akçelik ekmekte 125 dirhem noksanlığı bulunan ekmekçi için cürm hükmü olunmuş, yani cerime cezası ödemeye mahkûm edilmişti (1 Nolu ÜŞS, h.99, s.140; h.119, s.147). Başçı yamağı olan Bayram'ın ise murdar baş sattığı için ta'zir olunduğu, hakkına 1525 yılında düşülen kayıta yer almaktadır (5 Nolu ÜŞS, h.205, s.118) . Reinhold Lubenau'nun halkı kandırmaya yönelik yapılan hileye verilen cezalar konusunu ayrıntılarıyla tasfir ederken, yukarıdaki ifadelerden bambaşka bir cezayı, teşhiri, nazarı dikkatimize sunması, cezanın teorideki karşılığı ile pratikteki uygulaması arasındaki çizgiyi anlamamız açısından değerlidir. Lubenau gözlemini şöyle aktarmaktadır;

Suçlunun boynuna ortasında bir kafanın geçebileceği genişlikte bir delik olan bir tahta, geçirilir. Bu tahtanın kenarlarında bulunan küçük kancalara

⁷⁸ Su'al : Zeyd otun on ikiye ve on üçe ve dahi ziyâde akçaya mu'âmele eylese, “fî zamâninâ emr-i sultânî ve şeyh-ul-İslâm muftî'z-zaman hazretlerinin fetvâ-i şerifleri olup otun on bir buçuktan ziyadeye verilmemek üzeredir” deyu beyyine olunduktan sonra , isgâ etmeyip ısrar eylese şer'an ne lâzım olur?

Cevap: Ta'zîr-i şedîd ve haps-i medid lâzımdır. Tevbesi zâhir olucak itlak olunur.

pahalıya sattığı veya hile karıştırdığı mallar asılır ve suçlu bir eşeğe bindirilerek herkese ibret olsun diye en önemli caddelerden geçirilir. Suçları büyük olanlar ise kafalarından geçirilen tahta ile birlikte eşeğe ters bindirilirler, üstelik boyunlarına süs olarak koyun bağırsakları asılır ve ellerine eşeğin kuyruğu verilerek sokaklardan bu durumda geçirilir. Azgın sokak çocukları onların üzerine çamur atarlar ve büyük bir olasılıkla suçlular daha sonra da kırbaçlanırlar ve kâdiya para ödemeye mecbur edilirler (s.332-333).

Lubenau'nun anlatısı 1587-89 yıllarındaki görgü tanıklığına dayanmaktadır. Benzer ifadeler yüzyılın hemen başlarında II.Bayezid döneminde sarayda kalmış Giovan Antonio Menavino tarafından da dile getirilmektedir. Menavino narhın delindiği durumlarda cezanın uygulayıcısı olarak subaşının suçluyu boynuna üzerinde bir sürü çingırağın sarktığı bir tahtayı asarak satışında hile yapmayan satıcının yanına kadar götürdüğünü sonra da 20 adet sopa vurup her bir sopa için bir akçe ödettirdiğini ifade eder (s.49). İki anlatıda da yukarıda bahsi geçmiş olan ta'zir cezası ve cürmden dem vurulur, ayrıca anladığımız kadarıyla ceza uygulama alanına götürülürken suçlu teşhir edilerek utandırılır ve insanların hileci satıcıyı tanınması sağlanır. Böylece narhın delinmesi halinde suçlu cürm ü cinayet ödemek, sopa ile dövülmek, teşhir edilmek gibi cezaların yanında ayrıca hileciliğin teşhir etmek suretiyle halka gösterilerek gelecek satışlarının olumsuz etkilenmesine yönelik menfi propaganda dahil 4 farklı ceza ile karşı karşıya gelmiş olur. Ta'zir ve cürmden bahsetmeyen Gerlach da (2010), ekmeği olduğundan küçük yapan bir ekmekçinin benzer şekilde cezalandırıldığına (s.95), kumaşları narhtan çok daha yüksek fiyata satan yahudinin burnunun altına geçirilen bir ip ve elinde sattığı kumaşı olduğu halde, bu ipten çekiştirilerek sokak sokak gezdirilmesine günlüğünde yer vermektedir (s.373).

Esnafın zaman zaman yan yollara sapması genelde belirlenen narhtan daha yüksek fiyata satmakla değil, ancak belirlenen ağırlıktan düşük tartmakla oluyordu. Örneğin 1555 yılında muhtesib Habib bin Muhammed Tarabya'da ekmeğin 50 dirhem eksik üretilmesi nedeniyle (1 Nolu YŞS, s.44) ve 1573 yılında Ortaköyde muhtesib olan Kosta, Yani'nin gerek kâfirlere ve gerek Müslümanlara sattığı ekmeğin 125 dirhem noksan olduğu gerekçesiyle mahkemeye başvurdu(10 Nolu BŞS, s.15). Fiyatlarda oynama yapmak çabucak

dikkat çekeceği için pek olası değildi, ancak tartıdaki hile muhtesib kontrolü dışında pek dikkat çekmiyordu.

Aşağıdaki tablo tespit edebildiğimiz ve kayıtlara işlenmiş, narhı delinen ürünleri, standarda uymayan hizmeti ve kusuru göstermektedir.

Tablo 4. Narhı delinen ürün, hizmet ve şikâyete konu olan kusur

Şikayete Konu Olan Ürün\ Hizmet	Şikayete Konu Olan Kusur	Tarih
Ekmek	100 dirhem eksik	1514
Un	1,5 kile unda 500 dirhem eksik	1514
Ekmek	1 akçelik ekmek 125 dirhem eksik	1514
Ekmek	1 akçelik ekmek 125 dirhem eksik	1514
Karpuz	1 akçelik karpuz 600 dirhem eksik	1514
Arpa	Kilesi 3,5 akçe iken 5 akçeye satmış	1519
Nallama	1 akçe fazla ücret alınmış	1519
Karpuz	2 vakiyye eksik	1519
Yağ	3 vakiyyesi 5,5 iken 6 ya satılmış	1520
Kalaylama	Eksik kalaylama	1519
Keten	2 bağ ketende 25 dirhem noksan	1519
Kiraz	50 dirhem eksik	1524
Ekmek	Kalaysız kazanda, mekruh su ile yapılmış	1525
Ekmek	Kapağı kirli kalaysız kazanda yapılmış	1524
Ekmek	Kalaysız kazanda yapılmış	1524
Keten	6 dirhem eksik	1525

Baş (Sığır ve ya koyun)	Murdar baş satılmış	1525
Kiraz	62 dirhem eksik	1525
Patlıcan	Narhtan noksan	1525
Kavun-karpuz	Narha muhalefet	1534
At	Ayıplı	1535
Yoğurt	15 vakiyye kusurlu	1535
Şırlağan Yağı	Eksik satılmış	1536
Üzüm	180 dirhem eksik	1536
Un	1 vakiyyesi 1 akçe deyip 700 dirhem eksik satılmış	1536
Karpuz	Ağırlıkta kullanılacak 1 delikli mermer 4 vakiyye denmiş, 3 vakiyye 100 dirhem çıkıp, 300 dirhem noksan gelmiş	1549
Et	2 akçelik et 25 dirhem noksan	1549
Ekmek	30 dirhem noksan	1551
Armut	20 akçelik armut 75 dirhem noksan	1551
Ekmek	1 akçelik ekmek 50 dirhem eksik	1555
Et	Keçi eti satılmış, 150 dirhemden, 125 dirhem eksik	1563
Et	7 akçelik keçi etini 125 dirhem üzere satılmış	1563
Ekmek	Eksik ekmek	1563
Ekmek	Eksik ekmek	1563
Ekmek	Eksik ekmek	1563
Ekmek	Eksik ekmek	1563

Ekmek	3 akçelik ekmek 25 dirhem eksik	1563
Zeytin	60 dirhem noksan	1583
Demir	Vakiyyede 60 dirhem eksik	1583
Yoğurt	Eksik	1583
Ekmek	Eksik	1583
Ekmek	Pişmemiş	1583
Ekmek	50 dirhem eksik	1583
Yoğurt	25 dirhem eksik	1583
Ekmek	40 dirhem eksik	1583
Arpa	10 ile 12 iken 14 akçeye satmış	1590
Ekmek	2 akçelik ekmek 120 dirhem eksik	1590-1591
Ekmek	Noksan ekmek, pişmemiş	1590-1591
Ekmek	1 akçelik ekmekte 30 dirhem eksik	1590-1591
Et	10 akçelik et 80 dirhem noksan	1590-1591
Ekmek	1 akçellik et 25 dirhem noksan	1590-1591

Kaynaklar: 1 Nolu ÜŞS, h. 99, s. 140; h. 110, s.144;h. 119, s. 147; h. 138, s. 154; h. 142, s. 155; h. 604, s. 340; h. 619, s. 347; h. 656, s. 365, h. 772, s. 415; 2 Nolu ÜŞS, h. 233, s. 148; h. 301, s. 170; 5 Nolu ÜŞS, h. 32, s. 61; h. 31, s. 94; h. 134, s. 94; h. 135, s. 94; h. 192, s. 113; h. 205, s. 118; h. 483, s. 278; h. 484, s. 278; 9 Nolu ÜŞS, h. 87, s. 98; h. 112, s. 106; h. 165, s. 122; h. 325, s. 169; h. 879, s. 350; h. 896, s. 359; 17 Nolu ÜŞS, h. 221, s. 135; h. 271, s. 150; h. 655, s. 269; h. 709, s. 286; h. 710, s. 286; h. 747, s. 299; 26 Nolu ÜŞS, h. 600, s. 291; h. 627, s. 301; h. 663, s. 316; h. 919, s. 403; h. 920, s. 403; h. 921, s. 404; h. 922, s. 404; h. 936, s. 415; 56 Nolu ÜŞS, h. 84, s. 79; h. 198, s. 119; h. 237, s. 132; h. 475, s. 218; h. 476, s. 218; h. 480, s. 221; h. 481, s. 221; h. 482, s. 222; 84 Nolu ÜŞS, h. 1013, s. 515; h. 1141, s. 582; h. 1198, s. 605-606; h. 1314, s. 656; h. 1315, s. 656; h. 1375, s. 669

Tablo 4. Büyük oranda Osmanlı halkının mutfağını yansıtmaktadır. Beslenme piramidinin en tepesindeki ekmeğe, çorbalarda ya da ekmekle katık olarak

kullanılan yoğurt, arada yenilen et, sebze ve meyve eşlik etmektedir. Busbecq (2013) Osmanlı halkının yemek yeme alışkanlığında ekmeğin rolüne ayrıca dikkat çekmektedir. Yoğurdun buz gibi suyla sulandırılıp ekmeğe doğranarak hazırlanan içeceğin serinlemek için kullanıldığına, meyvelerin yanında dahi yenildiğine değinir (s.57-58). Ekmeğin hayati önemi sıradan halkın perakende temini yanında, ordu lojistiği açısından da değerlendirilmelidir. 16. yüzyıl boyunca İran'la girilen savaşlarda Balkanlardan gelen askerlerle beraber Osmanlı ordusunun ilk toplanma yeri Üsküdar'dı (Lubenau, 2012, s.422). Sefer hazırlıkları Osmanlı Devleti için uzun uzadıya yapılacak bir dizi planlamanın, günler sürecektir yürüyüşte gerekli olacak gıdanın teminini de kapsıyordu. 1585 yılında çıkılacak İran seferinden önce piyasadan toparlanan ekmeğe, halkın ekmeğe fırınlarının önünde sıraya girmesine neden olacak boyuttaydı (Michael Heberer, 2010, s.160). Belgelerde yer alan ekmeğe narhının delinmesi ile ilgili vakaların çokluğu, sadece ekmeğe esnafının “düzenbazlığı” ile açıklanamaz, aksine ekmeğin temel tüketimdeki yeri ile ilişkilidir. Halkın tüketimi, ordunun beslenmesi için ekmeğin acilen temini bir yana bu ilişkiyi en iyi açıklayan veri ise Osmanlı İstanbul'unda bulunan ekmeğe esnafının sayısal olarak fazlalığıdır⁷⁹.

Osmanlı Devleti halkın temel gıda ihtiyacının karşılanması konusundaki hassasiyeti gereği et, buğday vb. besin maddelerini ülke topraklarının dört bir yanından getiriyor, halkın erişimine sunuyor ve gıda maddelerinde sıkı bir kontrol uyguluyordu. Örneğin Rumeli bölgesindeki kâdılıklardan Filibe, İştib, Üsküb, Usturumca, Tikveş, Selânik, Siroz, Timurhisarı, Dırama, Yenicei Karasu, Tatarpazarı, Serfiçe, Florine, Köprilü, Fener, Çatalca, Yenişehir, Kırıcık, Manastır, Avrethisarı'na iletilen emirde toplamda 18177 koyunun gönderilmesi istenmekte (Ahmed Refik, 1988, s. 83), koyun hizmetindeki Bali Çavuşa gönderilen yazıda Kırk Kilise civarından önceki sene 100000 koyun geldiği halde o sene sayının 40000 koyuna dahi ulaşmadığına yer verilerek dikkati çekilmektedir (Ahmed Refik, 1988, s.86). İstanbul'da tahıl stoklarında yaşanan sıkıntı 1560 yılında Gelibolu kâdısına yazılan hükümlerle gün yüzüne çıkarken,

⁷⁹ Evliya Çelebi'nin anlatımdaki abartıları akılda tutarak, anlatımına göre İstanbul'da 999 ekmeğe dükkânı ve 10000 çalışanı bulunmaktadır (Evliya Çelebi, 2014, s.491).

devlet tahıl temini hususunda yapılacakları ayrıntıları ile anlatıp, bölgeden toplanacak tahıl için yöre halkını belirli sınırlara kadar zorlamaktaydı.⁸⁰ Yerasimos (2002) bu anlayışın Roma ve Bizans örneklerinden beslendiğine ve özünde halkın açlıkla imtihanının her daim gözetilip, açlık kaynaklı bir isyanın engellenmesi düşüncesinin yattığını ifade eder (s.45)

Devlet bu konuda bu kadar hassasken esnafın narhı delmesi sadece basit bir psikolojik etkene, daha fazla kazanma hırsına bağlanabilir mi? Esnaf bu konuda kurallara uymaktan neden kaçıyor, neden narhı deliyordu? 16. yüzyılın kendine özgü sosyal, ekonomik, demografik hatta klimatolojik faktörleri, esnafı özellikle gıda maddeleri üzerinden hileli bir yolla kazanç sağlamaya itmekteydi. Coğrafi keşiflerle Avrupa'ya yayılan gümüş, tüm Avrupa ve Osmanlı için kabul gören nüfus artışı, belki askeri değişimin vb. nin etkisi ile iyiden iyiye hissedilmeye başlanılan enflasyon en çok esnafı, zanaatkârı vurmuştu. Bahsi geçen kar marjı böyle bir durumda üreticiyi, zor duruma düşürebilmekte, kimi zaman üretici ham maddenin maliyeti sebebiyle zarar etme riskiyle karşı karşıya kalmaktaydı. Diğer yandan bilim insanları 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini göstermeye başlayan ve kuraklık, uzun süren ve sert geçen kışlar vb. anormal hava hareketlerinin, mevsimsel olmayan değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimine girildiğinden (Orbay,2007, s.85), Avrupa tabanlı çalışmalarda ise kilise kayıtlarının incelenmesi ile 1550-1850 yılları arasında önceki dönemlere göre daha net bir soğumanın varlığından bahsetmektedir (Griswold, 1993, s.48) . Osmanlı Devletinde küçük buzul çağı kendisini, bazı araştırmacılara göre, yağışların artması, mevsimsel olmayan don ve şiddetli karla göstermiştir (Özel,

⁸⁰ "...asla tehir itmeyüb bu hususta bizzat müşarünileyyle mubâşeret eyleyüb eğer Ece Ovası hasılatından ve Karınâbâd ve Sirm sürgünleri haslarında ve Bolayir evkafı terekesinden imaret harcından ziyade nemikdar tereke var ise ve anlardan maada reayada ve sayir matrabazda ve sipahide nemikdar deranbar tereke var ise cümlesin yazub defter idüb ve sayir reayada bulunan terekeleri dahi mahrisei mezbureye zahiresiyçün varan rençber gemilerine narhi ruzi üzre aldırub bervechi istical yükledib mahrisei mezbureye irsal ve kimesneye inad itdirmiyesin hususu mezbur mahalli ihtimamdır Ana göre mukayyed olub haslardan nemikdar tereke bulunub ve evkafdan nemikdar alunub sayir sipahi ve reaya ve matrabazlarda nemikdar tereke bulunur navlun ile nemikdar irsal olunur....Bu babda tamam dikkat ve ihtimam idüb ihmal ve müsaheleden ziyade hazer idesin. Anın gibi eğer ahalide ve eğer evkafda ve sairede deranbar olmuş terek olub vermekte inad iderler ise isimleri ile yazub bildiresin Amma reayanın kendü maişetleri ve ziraatleriyçün kifayet mikdarı tereke koyub andan ziyade alub tazyik itmiyesin Ve bu behane ile kifayet mikdarından ziyade alıkomakdan hazer idesin " (Ahmet Refik, s.82)

2004, s.184). White (2013) mühimme defterleri ve dönem anlatılarından yola çıkarak yaptığı incelemelerde küçük buzul çağının Osmanlı devletinde 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, 1560'lardan sonra, olağandışı yağış hareketleri, sert kışlarla kendisini göstermiş olabileceğini verdiği somut tarihsel örneklerle ortaya koymaktadır; 1565 yılının olağandışı yağışları Edirne ve Sofya'da sellere neden olmuş, 1572-1574'te ciddi su baskınları meydana gelmiş, 1565-1566'da Bulgaristan 1577-1578'de Yunanistan'da, 1578-1579'da Doğu Anadolu'da kışlar çok sert geçmiş (s.193), yüzyılın son on yılında ise bu kez imparatorluğun çeşitli bölgelerinden kuraklık ve ona bağlı kıtlık haberleri payitahta ulaşmıştı (s.196-198) . Tablomuz bir kez daha göz gezdirdiğimizde dikkatimizi çeken husus, ekmek narhının delinmesi vakalarının özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi şekilde yoğunlaşmış olduğudur. Görünen o ki, iklimsel değişimler ekmeğin yegane hammaddesi olan buğday üzerinde kesin ve negatif bir etkiye sahipti ve fırıncılar muhtemelen, istifçilerin de fırsattan istifade etmeleri sebebiyle, una erişmekte zorlanıyor ya da eskisinden daha fazla para ödemek zorunda kalıyorlardı. Devletin özel koşullar sebebiyle narhlarda düzenleme yaptığı bilinen bir gerçek olmasına rağmen, ekmekçilerin sürekli artan maliyetlerine, ekmek fiyatlarını sürekli arttırarak cevap vermeleri beklenmemelidir. Zira yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere ekmek temel gıda maddesiydi ve halkın tamamına ulaşmalıydı. Ekmekçiler esnafının bu fiyat baskısına en yaygın cevabı yükselen maliyetleri dengelemek için ekmeğin içindeki un miktarını azaltarak ekmeğin gramajıyla oynamak olmuştu.

2.3.2. İstifçilik

16. yüzyıl boyunca Osmanlı Devletinde belirli dönemlerde kıtlık çekildiği artık bilinen bir durumdur. Hatta kıtlığın sadece Osmanlı ülkesiyle sınırlı kalmadığını Avrupa'nın da benzer bir dertte muzdarip olduğunu yapılan çalışmalar göstermektedir. Yukarıda değinmiş olduğumuz üzere, narh delme vakaların çoğaldığı tarihsel dönemin, kıtlıkların yaşandığı zaman dilimlerine denk düşmesi tesadüfi olmasa gerekir. Aynı doğa olayının Osmanlı toplumunda başka bir suçu daha tetiklediğini söylebiliriz. Ülgener (2006) istifçilik-ihtikâr- için "*mal ağır bahaya çıkmak için haps eylemek*" tanımını tercih ediyor. Bunun iki şekilde cereyan edebileceğini belirtiyor; birincisi malı ucuz olduğu yerde ve zamanda

olarak mahzenlerde, ambarlarda gizlice stoklamak fahiş fiyattan piyasaya sürmek; ikincisi de ana pazara girmesi gereken malı o bölgeden çekip farklı yerlere dağıtarak, merkezde fiyatların yükselmesini sağlamak (s.96-98) .

Arz –talep dengesinde meydana gelebilecek en ufak bir değişim, ister doğrudan talep artışı ile isterse arzdeki azalma ile gerçekleşsin, istifçiler için kaçırılmayacak fırsattı. Kıtılık üzerine yazdığı monografide Karademir (2014) istifçilerin büyük ölçüde kıtlık zamanlarında çıktığını özellikle “*iâşe krizlerinde*” mal toplayarak hem fiyat artışına sebebiyet verip hem de piyasadaki malı çekerek halkın mağduriyetine sebep olduklarını ifade etmektedir (s.121). Bu durumun diğer yandan bir etki-tepki hareketi doğurduğunu ve istifleme eyleminin daha ciddi kıtlıkları, yoklukları, ciddi iâşe buhranlarını tetiklediği ya da var olan darlığı devam ettirme durumu Ülgener (2006) tarafından ortaya konulmuştur (s.92-96).

1573 yılında İstanbul’da bulunan Venedik Balyosu Marcantonio Barbaro’nun ekibinde yer alan Aurelia Santa Croce o yıl kaygı uyandırıcı düzeyde kıtlık olduğunu ve halkın şikâyetlerinin yönetim tarafından endişe ile izlendiğini hatta paşaların zahire istifledikleri şayiası yayılınca ambarların kontrolünün sağlandığını ve paşaların kendileri için ayırmış oldukları zahirenin halka dağıtıldığını belirtmektedir (Boyar ve Fleet, 2014, s.179). Sert geçen kışın olumsuz etkisi bir yana, buğday yokluğunun bir başka etkeni merkezden yazılan iki hükümde kendisini göstermekteydi. 1573 tarihli hükümde İstanbul ve çevresinde yağın etkisi ile ekmekçi esnafının ekmek için gerekli unu temin etmekte yaşadığı sıkıntıdan dolayı, talebe cevap verememeleri ve narhı yükseltme taleplerine, merkez ekmekçilerin fiyat artış isteğini reddederek ancak ihtiyaçları olan hammaddenin tedariki için İznikmid ve Kazıklı’da hazırda bulunan unun getirilmesi ve Rodoscuk ve Ereğli’deki zahirenin de rençber gemilerine yüklenmesi emri ile karşılık verilmişti (Ahmet Refik,1988, s.91). Ayrıca Rodoscuk kâdısına da, daha önce zahirenin rençber gemilerine

yüklenmesi adet iken, sonradan ortaya çıkan “*matrabazların*”⁸¹ iskelede zahireyi toplayıp, istifleyip, darlık zamanlarında azar azar piyasaya sürmeleri nedeniyle buğday “*müzayakası*” olduğu, dolayısıyla gelecek buğday ve unun mahzenlerde depolanmasına izin vermeyip, rencber gemilerine satılması emirlerini içeren bir hüküm gönderilmişti (Ahmet Refik, 1988, s.92). Hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla saray, İstanbul’daki un ve buğday kıtlığını olumsuz hava şartlarına değil matrabazların ürünleri istiflemesine bağlamaktaydı. Anadolu’nun çeşitli yerlerinden İstanbul’un iaşesi için tedarik edilmesi düşünülen ürünlerin, İstanbul’a varmadan matrabazlar tarafından alınarak depolanması ve kaçak yollarla şehre sokulması, yüzyıl boyunca, hatta gelecek yüzyıllarda (Öznel, 2012), devletin mücadele etmesi gereken bir suç oluşturmuştur. Önceki hükümden on dört yıl sonra 1587 yılı Ramazanında İzmir ve Ayazmend kâdılarına gönderilen hükümde matrabazların üzüm, incir vb. ürünleri depoladıkları, İstanbul’da tamamiyle tükenmeden piyasaya vermedikleri bu yüzden de “*külli müzayaka*” çekildiği bilgisi yer almış, tedbiren ürünlerin istifine izin verilmemesi, emre muhalif hareket edenlerin de hakkından gelinmesi istenmiştir (Ahmet Refik, 1988, s. 102-103).

Osmanlı Devletinin piyasa ve fiyat denetimi konusundaki hassasiyeti bilinmektedir (İnalçık, 2000, s.90-91). Sıklıkla rastlanan narhın ihlal edilmesi suçunun cezalandırılma şekli yukarıda bahsetmiştik. Elimizdeki verilerde istifçilik ile ilgili bir cezalandırma örneği bulunmamaktadır. Diğer yandan istifçiliğin narha göre daha büyük toplumsal problemlere neden olabilecek bir suç olduğunu, dolayısıyla narh için öngörülenden daha ağır bir cezayı gerektireceğini düşünebiliriz. Kaldı ki, yukarıdaki hükümde yer alan emre uymayanların haklarından gelinmesi isteği, cezai müeyyidenin sınırlarının siyasete kadar uzanacağını çağrıştırmaktadır.

⁸¹ Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre asıl anlamı “Hayvan, balık, sebze, meyve vb. yiyecekleri yerinden getirerek toptan satan kimse” olan matrabazın ikinci anlamının “ Hile yapan kimse” olarak tarif edilmesi Osmanlı belgelerinde muhtemelen bizim çalışma alanımız dışında kalan tarihlerde de matrabazların karaborsacı, vurguncu anlamına havi işlemlerle anılmasından kaynaklanmaktadır.

3. BÖLÜM

DEVLETE KARŞI SUÇLAR

3.1. POLİTİK SUÇLAR

Osmanlı Devletinde siyasi suçlar kavramını dolduran tüm eylemler doğrudan padişahın otoritesini sarsmaya ya da yerine geçmeye yöneliktir. Bu bağlamda Şehzade isyanlarının hedefinde sultanın meşruiyeti bulunurken, kapıkulu isyanları büyük ölçüde padişahın iktidarını zedeleyen, kendi menfaatlerine odaklanan ve aslında masa başında gerçekleşmesi imkânsız olan bir pazarlığın şiddet temelli yöntemidir. Padişahın otoritesine başkaldırı Osmanlı Devleti'nde en büyük suçlardansa da devletin reaksiyonu padişahın gücü nisbetinde değişmiştir. Bu yaklaşım son zamanlarda Osmanlı Devlet yönetiminin yeni durumlara uyumu ile ilişkilendirilmekte, örneğin Celali İsyanlarındaki devlet tavrı taşra üzerinde hâkimiyet pazarlığı şeklinde, yorumlanmaktadır (Barkey, 1997). Bir yanda koşulların dayattığı zorunluluklar varken diğer yandan otoriteye karşı başkaldıran isyancı yine de cezai bir yaptırımla karşılaşır mı? Daha doğru bir ifade ile isyancı her şart altında "isyancı" mıdır? 16. yüzyılda devletin bu mevzudaki esnekliğinin sınırları nelerdir? Padişahlar tüm bu mücadelenin teorisini neye dayandırmaktadırlar? Bu soruların cevabı biraz da Osmanlı Padişahının meşruiyeti meselesi ile ilişkilidir. Dolayısıyla meşruiyetini dayandırdığı gelenekler, isyancıya muamelesinde ve tepkisinde belirleyici olmak durumundadır. Osmanlıda padişahlık kurumunun Türk-İslam, Safevi ve Roma geleneklerinden beslendiği düşünülse de büyük ölçüde Türk-İslam medeniyetinin etkisinde şekillendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle öncelikle İslam hükümdarının kim olduğu ve İslam hükümdarına karşı girişilen bir hareketin nasıl algılanacağı ve gösterilen tepkiler üzerine düşünmemiz gerekiyor.

İslam Devletinde devlet başkanı "halife" terimi ile anılıyordu. Maverdi'ye (1994) göre hilafet din ve dünya işlerinin yürütülmesi için Hz.Peygambere vekil olarak konulmuş bir müessesedir (s.29). Halifelik teriminin Kur'an-ı Kerim'de iki ayette

geçiş şekli sonraki devirlerde halifenin algılanışını belirler ve İslam ulemasının inşa ettiği halifelik kurumu teorisine temel teşkil eder. Bunlardan ilkinde “*Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tespih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? Dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.*” (Bakara, 2/30) denmektedir. Zemahşeri bu ayetle Hz.Adem örneğinden tüm peygamberlerin ve insanoğlunun kastedildiğini belirtirken (Lambton, 1978, s.947), Hasan-ı Basri burada halifenin birbirini takib eden bir nesil anlamına geldiğini söyler (Watt,2010, s.114). Diğer ayet “ *Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır*” (Sad, 38/26) şeklindedir. Hz.Davud hem peygamber hem bir kral olarak ikili bir temsili, dini ve siyasi otoriteyi ifade eder (Lambton,1978, s.947;Lewis, 2011, s.70). Halife politik bir iradeye sahip olduğu gibi dini açıdan en üst otoritedir. Ancak terimin barındırdığı anlam Allah'ın elçisinin yardımcısı olan Müslüman toplumun liderinden- halife-i Resulullah-zamanla Allah'ın dünyadaki temsilcisine –halifetullah- kaymıştır. Ebu Yusuf (öl.798) halifenin Allah'ın dünyadaki vekili olduğunu iddia ederken “Halifetullah” terimini kullanır ve halifeyi insanların çobanı kabul eder. Emeviler zamanından itibaren kullanılmaya başlayan “Halifetullah” kavramı, Abbasilerde Me'mun zamanında basılan paranın üzerine kazınarak resmi bir hüviyet kazanmıştır (Barthold,2012,s.49-50). İfade böylece muktedire ilahî bir meşruiyet kazandırmaktadır(Lewis,2011, s.73).

İslam siyasi düşüncesinde yönetme erkinin ilahiliğini vurgulayan ve Osmanlı padişahları için de tercih edilmiş çok daha keskin bir mefhum ise “zillullah” – Allah'ın gölgesi- dir. Zillullah kavramı, Hz. Peygamber'e isnat edilen “ *Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Kim ona itaat ederse bana itaat etmiş olur. Kim ona isyan ederse bana isyan etmiş olur* “ (Ebu Mansur es-Seâlibi, 1997, s.39; İmam-ı Gazali, 2008, s.71) sözleri temel alınarak sultanlar için Abbasiler devrinden itibaren meşruiyetin sağlam bir zemine oturtulması için kullanılan

başarılı propagandalarından sadece biriydi. Allah'ın gölgesi, İran-Sasani geleneğindeki “Tanrının Yansıması” kavramlaştırmasının İslami şekle bürünmüş, Kur'anî anlam katılmış haliydi (Black, 2010, s.48). Osmanlı Devletinin çağdaşları tarafından da, çok daha önceki dönemlerde de benzer işlevlerle karşımıza çıktı; Ravendî, İbn-i Bibi, Aksarayî eserlerinde Selçuklu sultanları için, Gıyaseddin II. Keyhüsrev, İzzeddin II. Keykavus ve II.Keyhüsrev kendileri için, Abbasi Halifesi Muntasır Billah da Sultan Alaeddin Keykubad için (Merçil, 2007, s.3 vd.), *Habib el-Siyer*'inde Gıyaseddin Kandemir Hüseyin Baykara için, Ahmed bin Muhammed Gaffarî 1552'de *Nigaristan*'da Şah Tahmasp için aynı nitelemeyi yaptı (Newman, 2006, s.30).

Kavram sultanı merkeze alıp onun Allah'ın onayını almış, seçkin kişi olduğu düşüncesini çağrıştırmaktaydı. Garip bir şekilde kullanımının dikkat çekici olmaya başladığı devirlerde, Avrupa'da, papa 800 yılının christmas gününde Şarlman'ı Kutsal Roma Germen imparatoru olarak tanıyıp tacını giydirdiğinde O'na “*Tanrı'nın kılıcı*” demişti (Jouvenel, 1957, s.43). İlahî teyide sahip kral ya da sultan imajının kökleri ne Şarlman'ın tac giyme töreni ile ne de İslam hükümdarlarının kendilerini Allah'ın yeryüzündeki halifesi kabul etmeleri ya da bu minvaldeki propagandalarına dayanmaktadır. Batılı araştırmacıların “ilahi krallık\kutsal krallık-divine kingship\sacral kingship-“ kavramlaştırmasıyla ortaya koydukları, kral ve Tanrı arasında doğrudan ya da dolaylı bağ kuran anlayış milattan önceki devirlerden itibaren değişik politik yapılarda ortaya çıkmıştır.⁸²

Osmanlı Devletinde padişahların bu bağlamda seçilmiş ve Allah tarafından sultanlıkları teyide mazhar bulunmuş kullar oldukları düşüncesini destekleyen ifadelerden “zillullah”, “zillullah fi'l âlem” –Allah'ın yeryüzündeki gölgesi-kavramları dönemin tarih eserlerine de yansımıştır. Örneğin Enverî *Düsturnâmede* Fatih'in “zill-i hak”, “zill-i ilâhî” olduğunu söylemişti (*Düsturnâme-i Enverî*, s.46,51). Tursun Beğ *Ebu'l Feth-i Tursun Beğ*'in mukaddimesinde “zillullâh” (Allah'ın gölgesi) ifadesiyle tanımladığı II. Mehmed üzerinden

⁸² Henri Frankfort (1948) bu iki kavramı birbirinden ayırmaktadır. Başyapıtı “Kings and Gods” da Divine Kingship'i, kralın bizatihi Tanrı'nın kendisi- “ilahi varlık”- olduğu Mısır'la; Sacral Kingship'i kralın Tanrı'dan ilahi yönetme erkini aldığı Mesopotamia krallıklarıyla örneklendirmektedir. Ayrca farklı örnekler için; Smith (1957); Waida (1976); Aziz (2001); Soudavar (2003); Broadbridge (2008).

hükümdarın gerekliliğine dair yazdıklarıyla Osmanlı siyasi düşüncesinin İslam geleneğinden nasıl beslendiğini açıklamış oldu.⁸³ 16. yüzyıl Osmanlı edebi-tarihi eserlerinde aynı ifadelerin Osmanlı sultanları için kullanılmaya devam ettiğini görmek mümkündür. Kınalızâde Ali Efendi *Ahlâk-ı Alâî*'de (Oktay, 2011, s.492) , Lütü Paşa *Hulâsu'l-Ümem fi Ma'rifeti'l-E'imme*'de (Yavuz, 1994, s.2102) sultan dünyada Allah'ın gölgesidir vurgusuyla Osmanlı padişahlarının otoritesinin kaynağına gönderme yaptılar. Kanuni Sultan Süleyman'ın şeyhülislamı Ebussuud Efendi 1577 yılında tamamlanan Süleymaniye Caminin ana kapısının üzerine yazdırıldığı kitabede Kanuni'yi “zillu'llah fi'l alem” (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) olarak nitelemiş (İnalçık, 1993, s.77) , Kanuni'nin türbesine zill-i ehad-Bir olanın gölgesi- ifadesiyle ebced hesabına göre tarih atılmıştı (Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâti' Efendi, Süleyman Besim Efendi, 2001, s.57).

Bu aşamada artık İslam'ın ve Osmanlı Devleti'nin hükümdara karşı girişilecek her hareketi doğrudan Allah'ın hükümüne karşı girişilen bir eylem olarak telakki ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim İslam alimleri bu suçu “ bağy” kavramı ile açıklamaktadırlar. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ve bazı hadisler temel dayanak oluşturmaktadır. Müslümanların başındaki yöneticiye tartışmasız bir şekilde itaat gösterilmeli, hiçbir şart altında ona karşı isyan edilmemelidir. İsynacıların, bağilerin, boynu vurulmalıdır. Bu anlayışa göre devlet reisi adaletten sapmış da olsa, ona karşı başlayacak bir isyan, ortamın daha da bozulmasına sebebiyet vereceğinden sabretmek tercih edilmesi gereken yoldur (Mevdûdi, 2006, s.368) . İsyanı mazur gösteren tek sebep ise devlet başkanının dinden çıkmış olması, namazı terk etmesi, devlet bünyesinde Müslümanların inançlarını yaşayamayacak durumda bulunmalarıdır.

Kavram devletin başı olan halifeye geçerli bir nedene bağlı olmaksızın, haksız yere itaatten ayrılmak anlamı taşır.⁸⁴ Udeh'e göre (2012) tanım etrafında farklı

⁸³ Ayrıca Neşri (2008) II. Bayezid'e (s.390), M.Selaniki (1999) I.Süleyman'a aynı isnadda bulunmuştu (s.18).

⁸⁴ Bu tanım Hanefi mezhebinin görüşüdür. Mezheplerin bu konudaki tanımlarında farklılıklar mevcuttur. Şâfiler göre kendisine uyulacak güç ve kuvvet sahibi birisinin etrafında toplanarak herhangi geçerli bir yoruma dayanmaksızın devlet başkanına ayaklanmaktır. Hanbelilere göre

yaklaşımlar olsa da ortak nokta; “*devlet reisine karşı üstünlük tesis etmek için ayaklanmak*” şeklindedir (s.757). Bu yorumdan hareketle Osmanlı Devletinde Şehzade ayaklanmalarını bağı suçu kapsamında değerlendirmek mümkünken, Kapıkulu isyanları bu tanıma uymaz. Ebu Hanife bu gibi isyanların yol kesicilik hükmünde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir (Udeh,2012, s.767). Ancak biz kapıkulu isyanlarının da devlet tarafında bu kapsamda algılandığını düşünmekteyiz. Bunun için *Selânikî Tarihî*'ndeki bir vakayı destek kabul edebiliriz. Bu konuyu Kapıkulu İsyancıları başlığı altında yeniden ele alacağız. Diğer yandan askeri isyanları ele alırken Virginia H.Aksan'ın (1998) değindiği savaş alanlarında gerçekleşen ayaklanmaları değil de merkezde yer alan ve doğrudan payitahtı hedef alanları inceleyeceğiz.

3.1.1.Şehzade Ayaklanmaları

Fatih Kanunnâmesi'nde yer alan ve kardeş katline meşruiyet kazandıran madde, lafzında İslami bir söyleme haiz ise de, isyan hali gerçekleşmemişse, maddenin içeriğinin İslâmi bir karakter taşıdığını söylemek zordur. Daha çok örf-i sultaninin örneği gibidir.⁸⁵ I. Süleyman'ın iktidarına kadar geçen sürede Cem-Bayezid, Bayezid-Selim ve Selim-Ahmed mücadelelerini bağı kapsamında değerlendirmek mümkündür. Zira “meşru hükümdara” karşı bir isyan sözkonusudur. Oysa tüm bu mücadele boyunca İslami bir meşruiyete vurgu yapılmaz, mücadele örf-i sultaniye dayandırılır. Diğer yandan I. Süleyman zamanında gerek şehzade Mustafa'nın katlinde gerekse şehzade Bayezid ile gerçekleşen savaşta, Ebussuud efendinin fetvaları ile şehzadelerin bağı ilan edildiklerini görmekteyiz. Şehzade Mustafa vakasında şimdiye kadar ortaya çıkmış net bir fetva bulunmamakla beraber Busbecq I.Süleyman'ın şeyhülislamdan görüş aldığını belirtmektedir (Busbecq, 2013, s.34). Diğer yandan şehzade Bayezid için hazırlanan fetva çok açık ve doğrudan Bayezid'i işaret etmektedir.

ise meşru bir sebep olsa dahi güç kuvvet sahibi bir topluluğun devlet başkanına isyan etmesidir. Başlarında lider olup olmaması önem arz etmez. (Udeh, 2012, s.756)

⁸⁵ Ve her kimesneye ki evlâdumdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdür. Ekser-i ulemâ dahi tecviz itmişdür.Anunla âmil olalar(Özcan, 2013, s.18).

Mes'ele : Bir sultan-ı âdilîn ebnâsından biri, tâ'atten hurûc edip, ba'zı kılâ'a müstevli olup, ehline mal salıp cebr ile alıp, asker cem' edip gayri tarik ile ref'i münkün olmayıp kıtâle mübâşeret eyleseler. Anların kıtâlleri ve sınıp cem'iyetleri dağılıncaya değin kıtâlleri şer'an helâl olur mu ?

Elcevap : Helâldir, nass-ı Kur'ân-i azîm ile sâbit olmuştur. Hükm-i şer'îdir ve icmâ'-i sahabe kirâm dahi anın üzerinedir. Kıtâle kadir olanlar kıtâle , olmayanlar kelâm-ı hak ile ve du'â-i hayırla, ref'-i fitne ve fesâda sa'y etmek vâcibdir. Vallâhu te'âlâ a'lem ve ahkem. (Düzdağ, 2012, s.253)

Ebussuud Bayezid'in durumunu Kur'an-ı Kerim'e dayandırarak Bayezid'e karşı mücadele edimesi gerektiğini, eğer güç yetirilemiyorsa dua ile mukabele edilmesinin vacib olduğunun altını çizmektedir. Böylece Bayezid meşru sultana karşı herhangi bir geçerli sebep bulunmadan isyan eden bağı olarak damgalanmaktadır. Konu ile ilgili Ebussuud'un üç fetvasında ilk önce Bayezid, sonra Bayezid'e yardım ve yataklık edenler ya da en azından Bayezid'i meşru görüp ona karşı hiçbir eylemde bulunmayan diğer yandan bulunanları da tekfir edenler, üçüncüsünde ise isyankâr iken tövbekâr olanlar sözkonusu edilmiştir (Düzdağ, 2012,s.253-254).⁸⁶ Fetvalar içeriği itibariyle aynı zamanda Bayezid'in çevresinde biriken yığınları korkutma, yıldırma işlevi görürken öte yandan hatasından dönenlerin bağışlanacağına dair görüşle beraber politik bir manevrayı da içermektedir.

II.Mehmed'in ölümünden sonra tahtta hak iddia edebilecek iki oğlu, yaşça büyük ve tecrübeli Bayezid ve genç ve kararlı Cem geleneklerden gelen iktidar hakkını alabilmek için rekabete girişmişlerdi. Belirgin olmayan taht veraset sisteminin zorunlu kıldığı mücadelede başarılı olabilmek için bir grubun desteğini almak şarttı. Vezir-i Azam Karamanî Mehmed Paşa ve halefi Gedik Ahmed Paşa Cem

⁸⁶ "Mes'ele : Bir tâife sultân-ı âdil tâ'atinden huruç edip, ba'zı kılâ'a müstevli olup, asker cem' edip, ba'zı bilâd ehline mal salıp cebr ile alıp, kıtâle mübâşeret eyleseler. Nalara ihtiyâr ile mal verip mu'âvenet edenler ve kaville ve fi'ille mu'âvenet edenler veya "bunlara kılıç çekmek helâl değildir" diyenler anlar hükmünde olup, kıtâlleri ve malları şer'an helâl olur mu ?

Elcevap: Malla ve kaville ve fi'l ile mu'âvenet edenler, cem'iyetlerinde olmayacak darb-i şedîdden sonra ve tevbe-i sahîhaları ve salâh-ı hâlleri zâhir oluncaya değin hapis lâzımdır. Amma "bunlara kılıç çekmek helâl değildir" diyenler Kur'ân azîmin nass-ı kat'îsine inkâr edip ve icmâ'-i sahabe-i izâma muhâlefet etmekle kâfir olup, katilleri helâl olur."

"Mes'ele : Zeyd, Sultan Bâyezid'e yazılıp,varıp birkaç gün yanınla durup, geri ihtiyârî ile koyup gidip, yerlerine geldikte, şehirlisi kâdî ile cem' olup, "senin şimdiden geru tevben makbul değildir" deyu katli ettiklerinden, kâdî olan Amr namazın kıldırmasa ve Müslüman makberesine dahi kodurmasa şer'an ne lâzım olur ?

Elcevap: Bâgînînin tevbe-i sahihi makbuledir. Tevbe-i sahih etti ise katli haramdır. Katiline diyet lâzımdır "

tarafı, yeniçeriler ise Bayezid tarafı idi (Uzunçarşılı, 1995, s.162). Buna karşın II.Mehmed, kendi fetih politikasını devam ettireceğini düşündüğü Cem'i halefi olarak görmekteydi (İnalçık, 2010, s.130). Fatih'in ölümüyle oluşan kısa süreli boşluktan faydalanıp İstanbul'u karıştıran bir grup yeniçerinin engellenmesi ve asayişini temine çalışılırken öldürülen Vezir-i Azam Karamanî Mehmed Paşa'nın kaybı Cem için kritik öneme sahiptir. Bayezid'in İstanbul'a ilk önce varışına karşın Cem Bursa'ya yürümüştü orada yer alan birlikleri yenilgiye uğrtmış ve akabinde adına para bastırıp, hutbe okutarak hükümdarlığını ilan etmişti (Uzunçarşılı, 1995, s.163). II.Bayezid'e ülkenin ikiye bölünerek yönetilmesini teklif ettiyse de bu fikri kabul görmemiştir. Taraflar arasında meydana gelen savaşı kaybeden Cem Memluk Devletine sığınmış ancak bu durum Cem'in iktidar hırsında bir değişikliğe neden olmamıştır. Karamanoğlu Kasım Bey ile anlaşarak Konya üzerine yürümesi meseleye bakış açısını yansıtmaktadır. Cem Sultan, ağabeyini tahttan indirmek ya da en azından toprakları iki yönetim bölgesine ayırmak için bir çabalıyordu. Şartlar O'nu 1482 yılında Rodos şövalyelerine sığınmak zorunda bıraktığında 1495 yılında ölene kadar sürecektir esaretini de kendi eliyle başlatmış oldu. Önceleri Bayezid Rodos Şövalyelerinin kumandanı D'Aubosson'dan Cem'in iadesi için kimi tekliflerde bulunduysa da kabul edilmemiş (Fisher, 2013, s.32), bunun üzerine yüklü bir meblağ karşılığında himaye etmesi istenmiştir. 1489 yılında kadar Rodos şövalyelerinin kontrolünde, sonra ise Papalığın gözetiminde bulunan şehzade Fransa Kralı VIII. Şarl'a teslim edilirken vefat etmiştir. Cem'in sürgün hayatı gerek Avrupalı mihrakların gerek ise Memluk sultanının O'nu Osmanlı Devletine karşı kullanmak için yaptıkları planlarla geçmiştir. Sultan Bayezid'in Cem'i zehirleterek öldürttüğü iddiası ise doğrulanmamıştır.

II.Bayezid'in gençliğindeki hızlı yaşamına rağmen , ilerleyen dönemlerde dini bir zühd hayatı yaşamaya çalıştığı bilinmektedir. Derviş meşrep olduğu söylenen II.Bayezid'in bu özelliği oğlu Selim'in başkaldırısında O'na karşı çok sert bir tavır takınmamasının nedeni olabilir. Oysa I.Selim babası II. Bayezid tahtta otururken ona karşı ayaklandı için "bağ" nitelendirmesini hak etmekteydi. Hoca Sadettin I.Selim'i bu konudan azad etmek için Selim'in şehzadelikliğini anlattığı satırlarda,

O'nun padişaha biattan geri kalmadığını, örf geleneğe bağlı olduğunu, Trabzon gibi uç boyu sayılacak bir yerde paytahtın gözünden uzakta kalmasına rağmen uzun süreler boyunca durumu itidâl ile karşıladığını belirtmektedir (Tacüttevârih, 1992, s.10). Ancak tahtın diğer varisi şehzade Ahmed Selim'i babasına karşı "tarik-i isyân" üzerinde olmakla suçlamakta ve Selim'i âsi olarak nitelemektedir (Uzunçarşılı, 1995, s.240)⁸⁷. Buna rağmen Selim'in cezalandırılmasının düşünülmesi bir yana O'na Rumeli'de istediği Semendire, Alacahisar ve İzvornik sancakları da bahşedildi. Şahkulu isyanının sarsıcı sonucu ve oğlu Şehinşah'ın ölümü üzerine tahtı şehzade Ahmet'e bırakmak isteyen II.Bayezid'in bu düşüncesini öğrenen Selim 1511 yılında babasının karşısına çıkmış ve yenilerek Kefe'ye çekilmiştir.

I.Selim'in ordusu ile babasının iznine muhalif yer değiştirmesi bile isyan kapsamında değerlendirilebilirken, Sultan II.Bayezid ile savaşı ve yenilerek çekilmesine rağmen II.Bayezid Selim'in peşine düşmemiş, torunu I.Süleyman'ın şayia üzerine şehzade Mustafa'yı boğdurması ve akabinde çevresine çok fazla asker topladığı için tehdit unsuru telakki ettiği şehzade Bayezid'i ortadan kaldırması tarzı bir yol izlememiş, sarayında gelişmeleri takip etmiştir. Hatta bir an önce Ahmet'in saraya gelip başa geçmesi için haber yollanmışsa da yeniçerilerin istememesi üzerine Ahmet İstanbul'dan kaçmış ve I.Selim'in tahta geçip karşısına çıkacağı zamana kadar Anadolu'da Konya'yı almış, Safevi hükümdarı Şah İsmail'in kızlarından birisiyle evlenerek stratejik ve somut hamlelerle güçlenmeye çalışmıştı (Fisher, 2013, s.135-136).

II.Bayezid'in yumuşak başlılığına vurgu yapmamıza rağmen I.Selim'e karşı reaksiyon göstermemesinin altında yatan daha reel nedenler bulunabilir. Şehzade Ahmet'i tahta istemeyen yeniçerilerin I.Selim'i destekliyor olması,

⁸⁷ "Karındaşım Selimşah bey târik-i isyan üzere Rumeli'de asker çekip Hudavendigârın üzerine geldiği sebepten hilâf-ı âdet Semendir'e ve Vidin ve Niğebolu sancaklarıyla bazı maadin ve haraç ve sair haslariyle beş ker yüz bin akçe verilmiş olduğu halbuki zahiren üç sancak ise de amma mânen Rumeli'nin külliyyen verilmesi demek olup hemen umur-i saltanattan bir hutbe ve bir de sikke kaldığı ve halbuki kendisinin babasının rızasından başka bir şey gözetmeyip asla incitmediği ve bu suretle itaat yüzünden kazıyyenin ber-aks olduğunu, bunun için babası sağ oldukça saltanata tamamı olmadığını, fakat âsi biraderinin üzerine gitmesine müsaade edilmesini...."

I.Selim'in siyasi bir hamle olarak Kırım Hanı'nın dul kızını alması, öte yandan Osmanlı Devleti topraklarının bir kısmında Safevilerin tehdit ve etkisinin hissediliyor olması II. Bayezid'i Selim'e karşı hareketten alıkoymuş olabilir. Sonuç itibari ile II.Bayezid Selim'in kendisine isyan halinin ne anlama geldiğini de uygulanması gereken cezai müeyyideyi de bilmekteydi. Zira Selim'e tahtı bırakırken kardeşleri isyan halinde değilse, fitneye sebep olmuyorlarsa onlara ilişmemesi isteğinde bulundu (Tacüttevârih, 1992, s.147). Belli ki babasının "*nizam-ı âlem*" için ortaya koyduğu prensibi benimsememekte, diğer yandan İslami hassasiyetleri güçlü bir padişah olmasına rağmen, İslam'ın hükümdara isyan, bağı, mevzuundaki ilkesini de bilerek ya da şartlar gereği göz ardı etmekteydi. Belki de Selimnâmesinde ısrarla I.Selim'in babasına isyan etmediğini, 1511'deki çarpışmanın da Ahmet'e yakın saray erkânı tarafından kurgulanıp tezgâhlandığını iddia eden (Şahin, 2014, s.211) Celâlzâde Mustafa ile hemfikirdi.

Selim tahta çıkar çıkmaz ilk işi saltanatını sağlamlaştırmak için hükümdar namzedi kardeşleri Ahmet ve Korkut ile ilgilenmek olacaktır. Tahtı oğlu şehzade Süleyman'a bıraktıktan sonra Anadolu'ya Konya'da bulunan ve çevreden topladığı askerlerle gücünü arttırmaya çalışan Ahmed'i hedef seçmişti. Ancak Ahmet yerinde durmayıp İlk önce Ankara ve sonra Amasya'ya çekilmişti. Bu arada Manisa'da yerleşmiş olan ve tahtta hak iddia etmediğini daha önce ağabeyine bildirmiş olan Korkut'a gönderilen bir mektupla gerçek niyeti ölçülmeye çalışılmış, Korkut'ta kendisine kurulan tuzağı fark edemeyerek saltanata meylini ima etmişti. I.Selim şehzade Mahmut'un, Alemşah'ın ve Şehinşah'ın oğullarını ortadan kaldırdıktan sonra Korkut'u da bertaraf etmiş böylece Ahmet'e odaklanmıştı. Yanlış bilgilendirme sonucu Bursa'nın üstüne yürüyen Ahmet hatasını telafi edecek zamanı bulamayıp mecburen Selim'in karşısına çıktı (Emecen, 2011, s.64). 1513 yılında Yenişehir'de yapılan savaşta Ahmet yenildiğinde sadece I.Selim rahatlamamış aynı zamanda müstakbel padişah Süleyman da muhtemelen sultanlığa uzanan kaderini tahayyülünde bir yerlere oturtmuştu.

I.Selim'in çok sayıda kızı ancak bir erkek evladı bulunduğundan, talihi Şehzade Süleyman'ın en azından tahta çıkarken mücadele etmek zorunda kalacağı kimse yoktu. Amcası ve oğullarından gelebilecek potansiyel tehlikeyi babası Selim bertaraf etmişti. Osmanlı sultanlarının kaçınılmaz kaderi, taht kavgası, Süleyman'ı oğulları ile yapacağı mücadelede yakaladı. İşin aslı I.Süleyman babası Selim'i çok sert olduğu için eleştiriyor, hanedan üyelerinin öldürülmesini dine mugayir bir davranış kabul ediyordu (Akman, 1997, s.93). Oysa şimdi ondan edindiği tecrübeyi kendi oğullarına karşı bir silah olarak kullanacaktı. Sekiz oğlundan üçü küçük yaşta ölen I. Süleyman'ın böylece ilk etapta tahta hak iddia edebilecek beş oğlu bulunmaktaysa da şehzade Cihangir'in fiziksel özürü önünü kesti. Böylece Mustafa, Mehmed, Selim ve Bayezid I.Süleyman'dan sonra saltanat mücadelesi verebilecekti. Başlangıçta gözde olan Mustafa Manisa şehzadeligi ile tahta en yakın aday konumundayken (Turan, 1997, s.22), zamanla dengeler Bayezid'in lehine değişmiştir. I.Süleyman, Hürrem ve Rüstem Paşa Bayezid lehine olumlu düşüncelere sahip iken, Mustafa askerler ve ulemanın gözdesiydi (Turan,1997, s.26). Nitekim Mustafa'nın babasının gözünden düşüşünün ispatı 1541 yılında Manisa'dan Amasya'ya kaydırılması buna karşın kardeşi Mehmet'in Manisa'ya gönderilmesidir. Ancak Mehmed'in 1543 yılındaki ölümü üzerine Selim'e Manisa, Bayezid'e de Karaman tevcih edilmiştir (s.28).

Kaynaklar Mustafa'nın babası tarafından katli edilmesine giden süreçte Rüstem Paşa'nın etkisine vurgu yapmaktadırlar (Peçevî, 1992, s.215; Busbecq, 2013, s.32). Paşa İran seferi sırasında yeniçerilerin kendisine ihanet ettiğini ve Mustafa'yı padişah görmek istediklerini, tahtını kurtarmak istiyorsa ordugâha gelmesi gerektiğini yazdığı mektubu I.Süleyman'a gönderdiğinde, hastalığa duçara olmuş Süleyman büyük bir şaşaa ile hazırlık yapmış ve henüz İstanbul'dan çıkmadan oğlunun katli hükmünü vermişti . Yola çıkmadan önce de Şeyhülislam Ebussud Efendi'den fetva aldı (Busbecq, 2013, s.32-s.34)⁸⁸, muhtemelen fetva Mustafa'ya isnad edilecek "bağy" suçlamasına dairdi.

⁸⁸ Şerafettin Turan bahsi geçen fetvanın Osmanlı kaynaklarında yer almadığını ancak yabancı yazarların ısrarla bunun üzerinde durduklarının belirtmektedir (Turan, 1997, s.37)

Celalzâde Mustafa şehzadenin katlini (1553) Allah'ın buyruğu ve şeriatın emrinin yerine gelmesi olarak görmektedir. O'na göre Mustafa kendi suçlarının bedelini ödemekte, I.Süleyman da tebasına karşı kullandığı cezalandırıcı yetkisini bu kez oğlu olmasına rağmen Mustafa'ya tatbik etmektedir (Şahin, 2014, s.134).

Şehzade Mustafa'nın katlinde parmağı varmış gibi görünen ve bu sebeple, odugâhtaki yeniçerileri sakinleştirmek gayesi ile azledilen Rüstem Paşa tekrar vezirazam olduğunda (1555) buna şüphesiz en çok sevinenlerin başında Şehzade Bayezid geliyordu. Zira Rüstem baştan itibaren Bayezid'i destekleyenlerdendir. Ancak Mustafa'nın katlinde rolü bulunduğu söylentisi Rüstem'in elini zayıflatmış ve iki şehzade arasında gerçekleşecek bir mücadelede etkin rol almasının önünü tıkamıştı. Bayezid'in asıl destekçisi validesi Hürrem'in 1558 yılındaki vefatı, işleri O'nun açısından zorlaştırmış ve belki ileride içine düşeceği sarmaldan çıkamamasında etkili, yitirilmiş en büyük kozdu.

Şehzade Bayezid'in babası ile arasının açılmasının altında Bayezid'in eski lalası Mustafa Paşa'nın Selim ile Bayezid arasında çıkardığı nifaktan Selim lehine faydalanması yatıyordu (Peçevî, 1992, s.272-273). I. Süleyman'a Bayezid asi gösterilerek Selim'in babası nezdindeki imajı sağlamlaştırılmaya çalışılmaktaydı (Uzunçarşılı, 1995, s.406). Böylece Bayezid Kütahya'dan Amasya'ya, Selim ise Manisa'dan Konya'ya kaydırıldı. Selim babasının emrini yerine getirmekte tereddüt etmez iken, Bayezid türlü şartlar öne sürdü ve zorlayıcı isteklerde bulundu (Peçevî, 1992, s.272; Turan,1961, s.53-54) . I.Süleyman emirlerine uyulmasının ulu'l-emre itaat gereği olduğunu belirtirken (Turan,1997,s.61), İslami hükümdara referans vermektedir.⁸⁹ Bayezid'in babasının gözünden iyice düşmesi ise ısrarla çevresindeki kitleyi genişletme girişimlerinde bulunurken,

⁸⁹ Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir." (Nisa, 59) buyrulurak İslam hükümdarına kayıtsız itaati emretmektedir.

iddialara göre bu insanların arasına sabıkalı yolsuzların, tescilli eşkıyaların karışmasına göz yumması hatta belki de askeri gücünü arttırmak adına suçluluklarını, suçlarını umursamadan gittikçe artan sayıda bir güruh oluşturmasındandı. Bayezid sayıları 10.000'i aşan ve yevmlü denilen bu kalabalığa gelecekte yeniçeri ocağına alınmayı ve ciddi miktarda ulufe dağıtmayı vaat etmişti (Peçevî, 1995, s.275; Turan, 1997, s.83).

Nihayetinde I.Süleyman yukarıda zikretmiş olduğumuz üzere Şeyhülislam Ebussuud Efendi'den Bayezid'in dinen isyankâr, bağı, kabul edileceğine ve katlinin meşru bulunduğu dair fetva almıştı. Bayezid'e atfedilen isyankârlığa Gelibolulu Mustafa Alî *Künhü'l Ahbar*'ında şöyle açıklık getirmektedir; *“Öncelikle babasına isyan etti. İkinci olarak büyük kardeşine kılıç çekti. Üçüncüsü yolkesen çapulcuları yanına toplayarak onların kötülüklerini kendisine de bulaştırdı.”* (Turan, 1997, s.104).

Buna istinaden hazırlık yapan Sultan Süleyman, Selim'in yanına Sokullu Mehmet Paşa Komutasında asker sevk etti ve Bayezid'i bozguna uğrattı. 1560 yılında Safevilere sığınmış olan Bayezid bir yıl sonra I.Süleyman'ın diplomatik girişimleri ile Selim'in adamları tarafından teslim alınmış ve maiyeti ile birlikte boğulmuştur (Peçevî, 1992, s.287; Uzunçarşılı, 1995, s.408). I.Süleyman'dan sonra 16. Yüzyılda ne III. Murat ne de III. Mehmet tahta kavgası yaşamıştır. Bunun sebebi gerek II. Selim'in gerekse III. Murat'ın hanedanın en büyük evladını sancağa gönderip diğerlerini sarayda gözetim altında tutmaları olmuştur.

3.1.2. Kapıkulu İsyanları

Askeri ayaklanma Virginia H.Aksan'a (2010) göre bir grup askerin edinimlerini kaybetme, ödemelerdeki gecikme ve bazı adaletsizlikler sebebiyle duydukları rahatsızlıkları dışarıya yansıtma halidir (s.105). Görünürdeki sebepleri bir yana askerin kendisinde mutlak otoriteye isyan edecek gücü görmesinin altında şüphesiz paytahtın müdahale kapasitesinin düşmüş olması yatar. Bizim incelediğimiz dönemde özellikle 16. yüzyılın sonlarına doğru ayaklanmaların ciddiyetinin artması, isyancıların taleplerini dayatabilecek güce ulaşmış olması

dikkate değerdir. Merkezin kapıkullarına karşı zaafını Koçi Bey güç dengelerindeki değişimle açıklamaktadır. 17. yüzyıl devlet adamlarından Koçi Bey IV. Murat ve sultan I.İbrahim'e sunduğu meşhur risalesinde bu durumu şöyle ifade ediyor:

Selâtin-i sâlife-i izâm altı bölük halkını yeniçeri ocağı ile ve yeniçeri taifesini altı bölük halkile ve bu iki taifeyi züama ve erbab-ı tımar kullarile zabtederlerdi. Şimdi ehl-i tımar biküllüyye yoğoldu ve kulluk kendülere münhasır olup, her biri bir dev oldu (Koçi Bey,1939, s.51).

Askeri dönüşüm bahsi geçen dengenin bozulmasında temel etkendi. Yukarıda izah ettiğimiz (s.72-73) gibi ateşli silahlara yönelme zarureti tımarlı sipahilerin sonunu getirdi. İstanbul'da merkezi ordunun karşısında dengeleyici bir unsurun bulunmaması sebebiyle kapıkullarının padişaha veya çevresindekilere karşı konumları güçlenmişti. Yönetimin duruma hakim olamadığı zamanlarda payitahtı zorlayıcı isyanların patlak vermesi bir kıvılcıma bağlıydı. Öte yandan terazinin karşı ucunun boş kalması bir yana, yeniçerilerin bir müddettir homojen bir yapısının olmadığı, usulsüz ve haksızca ocağa dahil edenlerin kullanışlı birer figürana dönüşme ihtimali hesaba katıldığında aslında yeniçerilerin ayaklanmalarında çok başka bir motivasyonun da etkili olduğunu düşünebiliriz.⁹⁰ N. Alkan'a göre (2010) bu isyanların kimisinde yeniçeriler taşeron rolünü oynamaktan başka bir işleve sahip değildi. Muhalif devlet adamları ve ulema yeniçeri içerisinde bulunan destekçileri ile ilk kıvılcımı ateşliyor ve kendi çıkarları için iktidarı şekillendirmeye çalışıyorlardı (s.56).

Osmanlıdaki ilk örneği II. Mehmed zamanına tesadüf eden ve tarihe Buçuk Tepe İsyanı olarak geçen ayaklanmanın kökeninde bundan sonraki birçok kalkışmada da başrol oyuncusu olan para konusu yatar lakin ikinci plandaymış gibi görünmektedir. Akdağ'a göre isyanın asıl nedeni siyasi hiziplerin mücadelesiydi. II.Murad'ın tahtı bıraktığı genç şehzade Mehmet ilk icraatlarından birisi Şahabeddin Paşa'yı vezir yapmaktı ve O da ulufeleri

⁹⁰ Sinan Paşa yaptırdığı incelemede yeniçeri ocaklarına usulsüzce dahil olmuş 5037 kişi tespit etmiş, ancak bunları şu aşamada ocaktan çıkarmanın imkan dahilinde olmadığını zira çok ciddi bir infial yaratabileceğini padişaha bildirmiştir (Afyoncu, Önal ve Demir, 2013, s.25)

ödemek için paranın ayarında bir miktar değişikliğe gitmişti. Gücünü yitirmiş eski elitler bunu fırsata çevirerek yeniçerileri isyana teşvik etmiş, böylece yeniçeriler Edirne'yi birbirine kattıktan sonra Buçuktepe mevkiinde toplanmışlardı. İsyan duruma II.Murad'ın el koyması ve padişahlığı devir alması ile nihayetlendi. Aslında olup biten Halil Paşa'nın ocak ehli ile elbirliği yaparak, Enderun'dan yetişme Şahabeddin Paşa'yı devirmesiydi (Akdağ, 2010, s.274), lakin yeniçerilerin asıl derdi muhtemelen başkaydı. İsyancılar bir miktar bahşişle susturuldu.1446 yılında gerçekleşen olayı bastırmak için kullanılan yöntem Osmanlı'nın geleceğindeki benzer tepkilerin öncülü olmuş ve devlet yönetimi için hiç de mantıklı olmayan bir yol açmıştı. Deyim yerindeyse her fırsatta ayaklanan yeniçeriler kimi zaman bir devlet görevlisinin azline, kimi zaman katline sebebiyet verirken kimi zaman da sadece fazladan bir miktar ulufe ile sükûnete erebilmekteydiler.

16. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra devletin mali kaynaklarındaki daralma, maaşlı merkez güçlerin sayısında artış ve bir takım başka sebepler yüzünden daha da hissedilir seviyeye ulaştığında, devlet ödeme zorluğunu aşabilmek için akçe içindeki gümüş miktarının düşürülmesi yolunu seçti (Barkan,1970). Kapıkulları bir yandan artan enflasyonla alım güçlerinin düşmesinden diğer yandan aldıkları maaş ve taltiflerin içindeki gümüş miktarının azalması sebebiyle durumdan pek de hoşnut değildi. Kapıkullarının birçok isyanı bu rahatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Ekonomik koşulların yanında özellikle tahta geçecek şehzadenin belirlenme aşamasında da bu kitle aktif rol alabiliyor, isteği dışında gerçekleşen hamlelere karşılık isyan bayrağı açabiliyordu. Murphey (2007) II.Bayezid'in İstanbul'a davet ettiği şehzade Ahmet'i kabul etmeyip I.Selim'i padişah görmek isteyen ve tahta çıkışında etkin rol oynayan yeniçerilere Selim'in 8 yıllık iktidarının ilk dört yılında borçlu kaldığını söylemektedir (s.158). I.Süleyman oğlu şehzade Mustafa'yı boğdurduğunda durumdan hiç hazzetmeyen yeniçerilerin o sırada doğu seferinde ordugâhta buldukları halde isyana kalkışmalarına ramak kalmıştı. Yeniçerilerin Şehzade Mustafa'yı tahtın yegâne varisi kabul etmeleri ironik şekilde Mustafa'nın sonu oldu. Belki I.Süleyman'ın müdahalesi olmasa, Mustafa

yenicherilerin desteği ile I.Mustafa olarak tarihteki rolünü oynamaya başlayacaktı. Ancak güçlü ve kararlı bir hükümdar olan I.Süleyman, şayialar üzerine erkenden hareket ederek oğlunun yaşamına son verdiğinde, bu kez isyan eğiliminde olanları, Şehzade Mustafa'nın ölümünün sorumlusu gördükleri Rüstem Paşa'yı sadrazamlıktan azlederek yatıştırılmayı başardı (Peçevi, 1992, s.214-215).

Godfrey Goodwin (2008) , padişah değişimlerinde culûs dağıtımını geleneğinin II.Mehmet ile başladığını ve kapıkullarında beklenti oluşturan geleneğın padişah değişimlerine dahi sebep olacak boyuta tırmandığını ifade etmektedir (s.118). 16. yüzyıldaki tipik örnek, her ne kadar kimsenin tahttan inmesine sebebiyet vermese de, yeniçerilerin culûs için ayaklanmalarını betimlemesi açısından kayda değerdir. II. Selim'in tahta çıkmasını takiben karşılaştığı gerçek, yeniçeriliğın 1826 yılında lağvedilmesine kadar geçen sürede defalarca tekrarlayan bir filmin sahnelenmesi gibidir. Tarih 1567'dir ve henüz meşhur 1584 tağşışı gerçekleşmemiş ve enflasyonist baskı yüzyılın son 10-15 yılına nazaran daha az hissedilmektedir. I.Süleyman Zigetvar Seferinde vefat etmiş, oğlu Selim acilen Belgrad'a varmıştır. Kanun-ı Nizama göre, olageldiği üzere, tahta çıkacak padişah otağ-ı hümayuna girdiğinde kendisi için hazırlanmış tahta oturup, kapıkullarına verilecek bahşış ve terakkilerini kendi ağzından ilan edip cülusu dağıtmalıdır. Nitekim vezir-i azam Sokullu Mehmed bu meyanda bilgilendirme de bulunduysa da Mevlâna Hoca Atâullah Efendi ve Lala Hüseyin Paşa'nın telkinleri ile bu fikre itibar edilmemiştir. Nitekim I.Selim tahta da oturmuş, ama bekledikleri müjdeyi alamamış olan yeniçerilerin " *Bizüm âdet ü kânun-ı kadîmimiz ri'âyet olunup , bahşış u terakkilerimiz söyleşilmedi, nice olmak gerekür.*", " *sonra zahmet çekersünüz..., îmdi Edirne-Kapusı'nda veya Sarây kapusunda yine siz bizümsiz,...*" vb.homurtuları duyulmaya başlanmişti. Nihayet yolda beklenen ödeme yapıldı ancak eksiklik vardı. Hazinesinin tamamının yanlarında olmadığı, gerisinin İstanbul'a varınca ödeneceği ifade edildiye de yeniçerilerin rahatsızlığı devam etti. Edirne Kapısına gelindiğinde yeniçeriler önceden yaptıkları organizasyonla yürüyüşü yavaşlatıp yanlarına bu sebeple gelen Pertev Paşa ve Piyale Paşa'yı tartaklayıp, Ferhad Paşa'yı darp ettikten sonra bunları ceplerindeki altın florileri atarak durduran Vezir Ahmed

Paşa ve Mehmed Paşa'yı ayrıca Mustafa Paşa ve Yeniçeri Ağası Ali Ağayı ortalarına alarak I.Selim'in önlerine getirdiler. Bu arada bir grup sarayın bahçesine girip kapıları kapatmıştı. Sonunda padişah “ *Virilsün, cümle bahşiş u terakkilerinüz makbulümdür*” buyurarak bu ayaklanmayı bitirmiştir (Selânikî, 1999, s.48-56).

Vezirlerin yeniçeriler tarafından darp edilmesine, Padişahın alıkonmasına rağmen kayıtlar bir cezalandırmadan bahsetmez. Yeniçerilerin kendi isteklerini dikte etmek için kullandıkları yol, bir pazarlık metodudur aynı zamanda ve pazarlığın sonucu açısından da belirleyici olabilmektedir.⁹¹ Önemli olan pazarlığın tarafları arasında nihai kertede kan dökülmeden ve Selânikî'nin şükrettiği üzere “*şehir târac*” olmadan anlaşmaya varabilmektir (s.56). Merkezi otoritenin güçlü bir ayağı olan kapıkulları, yeniden çizilen askeri dengelerde simetrisi olmayan odak noktasına dönüşmeye başlayınca padişahların gücü nispetinde kendi isteklerini dayatmakta mahir ve cevval bir hal aldılar. Para pazarlığının yanına devlet görevlilerinin yer değiştirmesi, azli hatta daha da ileride idamını ekleyerek güçlerini arttırmaktaydılar. Yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen ayaklanmalarda isyankârların istekleri koşulsuz kabul edilmiş görünüyor. Bu durum Osmanlı Devleti'nin yönetsel esnekliğinin bir delili olarak görülebilir mi? Zira 17. yüzyılı krizler çağına çeviren Celâli İsyanlarında devletin esnekliği Celali liderlerini kendi tarafına çekmek için kullanılan argümanlarda kendisini göstermekteydi (Barkey, 1999). Acaba Osmanlı Devleti yeterince güçlü olmadığı durumlarda padişaha karşı isyan suçu işlemiş olan merkez kuvvetlerini idare ederken aynı esnekliği, akılcılığı tercih ediyor olabilir miydi? Önümüzdeki örneklerden 1590 ve 1591 yılında gerçekleşmiş iki isyanda da yeniçerilerin taleplerinin yerine getirilmiş olduğunu ve buna karşılık isyancıların bir bedel de ödememiş olduklarını görüyoruz.

⁹¹ Burada Karen Barkey'in (1999) Devlet ile Celâliler arasındaki mücadeleyi pazarlığın aşaması olarak yorumladığını hatırlamak, benzer bir düşüncüyü kapıkulları ile devlet arasındaki ilişkide aramızda yol göstericidir.

1590 tarihinde halk tarafından “eşkıyalıkları” şikâyet edilenler bu kez ilk önce kendilerini kontrol altına almak isteyen Yeniçeri kethüdası ve Kara İsmail adındaki bölük-başının azline sonra da “Bize Apostol Ağa gerekmez heman eylücek ile içimüzden çıksun.....yohsa eyü olmaz” tehdidiyle Yeniçeri Ağasının görevinden alınmasına neden oldular (Selânikî, 1999, s.231). İstekleri bir türlü bitmeyen ve her fırsatı kendi lehlerine çevirmeye çalışan kul kökenliler bir sene sonra 1591 yılında bu kez veziriazam Ferhad Paşanın sonunu hazırlayan olayların içinde yer almaktaydılar. Selânikî'nin anlattığına göre Erzurum'da bulunan yeniçeriler kötü niyetli bazı kimselerin “ *Celâ-i vatan itmemüz mukarrerdür veyahut kullî kabâhat ü fesâda sebebdür, tahammülümüz yokdur, üzerümüzden def' u ref' eylen*” şeklindeki iftiralarına maruz kalmışlar, anlaşılan o ki başarılı bir propagandaya dönüşen eylemler sebebiyle şehirden sürülmüşler mal ve mülkleri de yağma edilmiştir. Sorumluların bir kısmı bir müddet sonra yakalanıp “*salb u siyaset*” olundu ise de yeniçerilere reva görülen muamele İstanbul'daki ocakdaşlarının kulağına gitmiş ve rahatsızlıklarını dile getirecek ya da hâlihazırda kalkışacakları aksiyon için bahane edinerek bir manevra geliştirmişlerdi. Nisan 1592'de bir gün önce Dîvân-ı Hümayun'a giden vezir-i azam Ferhad Paşa'nın üzerine yürüyüp, “*ol gün şurbayı depüp*” deyim yerindeyse isyan başlangıcının alametifarikasını da göstermişlerdi. Yaramazlıkları daha büyük fitneye sebebiyet vermemesi için bir dizi azil işlemi saray tarafından tedbir olarak kabul edildi. Yeniçeriağasının görevden alınmasının isyankârların sükûnete ermesine katkı yapacağı düşünülmüş olsa gerek ki Mehmet Ağa, Anadolu Beylerbeyliğine kaydırılarak yerine Halil Ağa getirildi. Ancak sâbık Yeniçeri ağası Mehmet Ağa'nın durumun ertesi gün karışabileceğine dair ihbarı üzerine vezir-i azam Ferhad Paşa'nın da ma'zul olduğu ve şehri terk etmesi gerektiği kendisine iletildi (Selânikî, 1999, s.263-265). Naima (2007) Ferhad Paşa'nın azlinde asıl meselenin, Paşa'nın padişaha yalan söyleyerek sorumluluğu Yeniçeriağasına atması olduğunu aktarmaktadır (s.50).

27 Ocak 1593'te gerçekleşen başka bir ayaklanmanın merkezinde bu kez kapıkulu sipahilerinden bir bölük yer alıyordu. Ulufelerinin sürekli olarak eksik

verildiğinden şikâyet eden bir grup sipahinin olay çıkarması, paranın tamamlanması tekliflerini de reddederek Veziriazam Siyavuş Paşa ve Defterdarın başını istemesi üzerine ikna çabaları da boşa gidince, hatta padişahın “ ..diyar-ı Garb’a ve Şark’a çıkup gitsinler turmasunlar, benüm dâmenime murdar kanları bulaşdurmasınlar.....maksûdları yerine gelsün....” diyerek yaptığı tehdidi de ciddiye almayınca ortam karıştı. Toplanan “*Dîvân ashâbı ve Matbah-ı Âmire huddâmi*” tarafından bertaraf edilmeleri ile isyan sonlandırıldıysa da, olayın bu aşamaya gelmesinden sorumlu tutulan iki defterdar Hasan Efendi ve Yahya Efendi’ye görevden el çektirildi. Olayda telef olan sipahiler denize dökülmüştü (Naima,2007, s.59-60; Selânikî, 1999, s.301-303). Çünkü Şeyhülislam’ın fetvasına göre “ *Halîfe-i zemîn ü zemân Pâdişâh-ı İslâm-penâh*” a karşı ayaklanan ta’ife ehl-i bağy olup, helâk olanların namâzları kılınmayup denize atılmalıydılar (Selânikî,1999, s.303). I.Süleyman’ın son senelerinde Rumeli Kazaskeri olan Hamid Efendi de benzer bir tavır takınmakta ve padişaha isyankârlara binaen şöyle izahatta bulunmaktadır:

Padişah-ı âlem-penâh –sellemehullahu te’abî Ed-dareyn Hazretlerine âsî olub emrinden tecâvüz eden taifenin ki, suret-i fetvâda zikrolunmuştur, anların demleri helâldir deyü taifeden maktûl olanlar yunmaz ve namazları kılınmaz. Hak Te’âlâ katında azîm ikâba ve azâba müstahaklardır. Ve devletlû saâdetlû padişaha muâvenet edenlerden maktul olanlar şehidlerdir. Vallâh a’lem.(Akgündüz, 1999, s.7).

Hamid Efendi’nin bu tafsilatı şehzade Bayezid vakasına istinaden I.Süleyman’ın oğlunun üzerine yürüme eylemini meşrulaştırmak için aldığı onay fetvalarından birisi olması hasebiyle öneme haizdir. Dolayısıyla bu fetvanın bahsettiği kişinin hükümdara, isyan etmesi sebebiyle bağy sayılması bir yana kanlarının akıtılmasının helal olacağı, namazlarının kılınmayacağı da ayrıca vurgulanmıştır. Buradan hareketle yukarıdaki vakada da aynı yaklaşımın kabul gördüğünü düşünmek doğru olacaktır. Bu aşamada olayın önceki isyanlardan pek de farkı bulunmamasına rağmen bağı tanımlaması yapılmasının sebebi sorgulanabilir. Ya da diğerleri neden aynı minvalde değerlendirilmemiştir? Muhtemelen yukarıda da değindiğimiz üzere üstesinden gelinebilecek boyutta bir ayaklanmaya karşılık devletin sert yüzü gösterilebiliyordu. Oysa isyancı kitlenin karşısında dengeleyecek bir unsur bulunmuyorsa ve hükümet kendisini

pazarlığın belirleyicisi konumunda görmüyorsa ikna olmaya meyyal bir tavır takılmaktaydı.

3.2. ASKERİ SUÇLARI

Klasik dönem Osmanlı Toplumunda sınıfa dayalı bir sistemden bahsedilemese de, statülerin varlığından söz edilebilir. Yöneten ve yönetilenlerden oluşan toplumda, yöneten askerîler, ulema ve ümerayı içine alırken, yönetilenler reayadan oluşmaktadır (Öz, 2007, s.490). Osmanlı Devletinde her ne kadar dikey geçişler mümkünse de statüler arasında çizilen sınırlar belirgin ve keskindir. Lütfi Paşa Asafnâmesinde buradaki dengenin bozulmaması için özellikle reayanın hududu betimlenir: Yaptığı hizmetle sipahi olmaya hak kazanan reayanın ailesi raiyyetlikten halas olmamalı, reaya hangi sebeple olursa olsun toprağını terk edip şehre varsa yakalanıp gerisin geri yollanmalıdır (Kütükoğlu,1991, s.97-98). Hatta Lütfi Paşa reayanın ata değil de eşeğe binmesi gerektiğini ifade ederek yöneten ve yönetilen arasındaki sınırların keskinliğine de vurgu yapmış olur (s.98)⁹². Ancak bu durumda akla yönetenlerin hangi çerçeveyi doldurduğu, nasıl tespit edildiği sorusu gelir? Bu sorunun en kestirme cevabı, kanunnâme ve hükümlerdeki askerî tanımlamasında bulunabilir (Ek-1). 1597 yılına ait bir hükümde askerîyi açıklayıcı şu ifadelere rastlamaktayız:

...şol sipâhi tekâ'üd ettikten sonra âhara ra'iyet yazılmış olmaya, askerîdir ve hazret-i Hüdâvendigâr kulları ve câriyeleri mâdâmki askerînin taht-ı nikâhında olalar ba'de'l-i'tâk onlar dahi askerîdir ve kuzât ve müderrisîn ve meşihat ve tevliyyet ve nezâret ve sâir bunun emsâli şol ki atebe-i ulyâya mülâzemet eyleye onlar dahi askerîdir askerînin evlâdından kimesne ra'iyet yazılmış olmaya ve şol ra'iyet kızı sipâhiye nikâh olunup sipâhinin taht-ı nikâhında olan askerî hükmündedir (20 Nolu GŞS , h. 485, s.374).

Bu hükme göre sipahiler, tımarlılar, padişahın kulları, cariyeleri, kâdılar, müderrisler, din görevlileri, vakıf görevlileri vb.leri askerilerin eşleri, çocukları askeridir.⁹³ Buradaki tanımda yer almayan müsellemler, yayalar, derbentçiler,

⁹² "Şol re'âyâ ki ata bine, sipâhîsi muhkem cerîme ala. Re'âyâ bir karyeden bir karyeye merkeb ile gideler. Bundan ziyâde ruhsat re'âyâyâ câiz değildir."

⁹³ Padişahın kulları kavramının da geniş bir kitleyi içerisine aldığı ifade etmek gerekir. Şüphesiz buradaki kullardan kasıt vasıfsız köleler olmaktan uzaktır. Kasıt devşirme kökenlilerdir yani; yeniçeriden, kapıkulu sipahilerine, cebeciden, topçuya, zağarcıdan, samsoncuya,

tuzcular vb. geri hizmetleri yapanlar da askeri zümresine dâhil edilebilir (Sahillioğlu, 1991, s.488-489).

Askeriler yargılanma makamı kazaskerliktir, bu yüzden İstanbul kâdı sicillerinde askerilerin karıştığı olaylarla ilgili kayıt bulmak pek kolay değildir. Bunun gibi vakalara tesadüf edilmiş dahi olsa, kayıta nihai kararın verilmediği, zanlının merkeze gönderildiği görülür. Nitekim Mühimme kayıtlarından gördüğümüz kadarıyla, kâdıliklar zanlı olan askerinin güvenilir kişilerin gözetiminde İstanbul'a gönderilmesi (7Nolu MD, s.271-272, h.1721) ⁹⁴, ya da en azından askerîlerin haps edilmesi, durumun bildirilmesi ve gelecek emre göre hareket edilmesi talimatı ile karşı karşıya kalmaktaydılar (35 Nolu MD, s.336, h.857). Merkezde ise Rumeli Kazaskerliği askerilerin yargılandığı mahkeme konumundadır.

Askerilerin yargılamalarının kazaskerin huzurunda ve onun tarafından icra edilmesi bir yana, uygulanacak cezai müeyyideler de farklılık arz etmektedir. İşlenen cürmün niteliği cezai unsur üzerinde şüphesiz etkilidir. Ancak örneğin bir kâdının, müderrisin ya da imamın adi bir suçtan yargılanması sırasında alacağı ceza sıradan bir kişininkinden az, daha doğru bir ifade ile farklı olacaktır. Azarlamak, sakalın kesilmesi sadece mahkemeye çıkarıp utandırmak dahi ilmiye sınıfı için ceza kabul edilebilecekken, aynı tarz suçu işleyen bir reaya değnek ile cezalandırılır (Heyd, 1973, s.274). Zira buradaki amaç terbiyedir ve eğitilmiş birinin suçunun yüzüne vurulması O'nun pişmanlığı yaşamasına yetebilir.

Ulemanın cezalarındaki hafiflik, askerler için, örneğin yeniçeriler için geçerli değildir. Normal şartlarda kâdı önünde suçu sabit olan zanlı kâdının istemi ve

turnacıya, saray içindeki çaşnigirden, hasodacıya kadar tüm devşirme kökenliler padişahın kulları kabul edilmektedir. Bk. (Özcan, 2002,s.348-349)

⁹⁴ "...Anun gibi fesâd ü senâ'atleri ser'le sâbit olup bi-hasebi's-ser' salb ü siyâsete müstehakk olanları mahallinde müsârun-ileyh çavusuma siyâset itdürüp aslâ ehl-i fesâda ruhsat virmeyesiz. Eger evkâf ve serbest ze'âmet ü tîmâr sâhibleridür ve eger beglerbegi vü sancakbegler sübasıları ve is-erleridür; ser'a ve kânûna muhâlif ve emr-i serîfûme mugâyir te'allül ü nizâ' itdürmeyesiz ve mücrimler var ise sûret-i sicilleriyle Südde-i Sa'âdetüm'e gönderesiz ki, kürege kosıla..".

subaşı ve adamları tarafından cezalandırılırken, yeniçeri için durum farklıdır. Gerlach 1575 Mayısında vuku bulan olayda subaşının içki yasağını delen üç yeniçeriye yakaladığı için diğer yeniçeri ve sipahiler tarafından dövüldüğünü çünkü subaşının böyle bir yetkisi bulunmadığını, o güne kadar bu tarz bir olay yaşanmadığını söylemektedir (Gerlach, 2010, s.192) Yeniçeri ta'zir olmasını gerektiricek bir suç işlediğinde kendi birliğinde diğer yeniçerilerin gözü önünde cezalandırılır. Zira cezanın caydırıcılığının bir yönü de cezanın tatbikine şahit olanların alacağı ibrettir. Nitekim Hezarfen Hüseyin Efendi'nin ifadelerine göre, cezaya müstehak olan yeniçerinin herkesin hazır bulunduğu meydanda akşam namazı ve akabindeki yemekten sonra odabaşı tarafından suçunun ağırlığına göre 40 ya da 80 değnek ayaklarının tabanına tatbik edilir. Daha ağır suçlarda yeniçeri zincire vurulmuş şekilde üç gün bekletilirken her gece 80 değnek vurulur ve bir iki gün daha zincirli halde bekletilir. Katle müstehak olan ise ortaçavuşu tarafından haps edildikten sonra asesbaşına teslim edilerek Baba Ca'fer Zindanına götürülür. Cellad tarafından boğulan suçlunun cesedi kayığa konularak Kurşunlu Mahzen önüne gelindiğinde boğazın sularına bırakılır. Bu arada cesedin suyun içine batması için cesede taş bağlanır (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s.153)⁹⁵.

Bazı suçlarla ilgili kanun hükmü bulunsa da bizim elimizde bahsi geçen suçların işlendiğine dair bir belge bulunmadığı için bu şekilde somut vaka örneği olmayan suçlar üzerinde de durmayacak ve bir başlık altında ele almayacağız. Ancak yine de kanun hükümünün varlığı bu tip suçların varlığını işaret edeceğinden bu hükmü hatırlatmakta fayda görmekteyiz. Örneğin ordunun seferde olduğu durumlarda askerlerin uyması gereken kuralları içeren hüküm, kuralların muhtevası ve yasağı çiğneyenlerin karşılaşıcağı cezalar Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*'ında (1998) şu

⁹⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi'nin eserinde katle müstehak olan yeniçerinin suyun dibine taş bağlanmak suretiyle gönderildiği yazmaktaysa da bu mevzuda biraz şüpheli bir yaklaşım sergilemekte fayda bulunmaktadır. Çünkü gömülmeğe layık olmayan suçlu bundan önce kapıkulu isyanlarında da gördüğümüz üzere, devlete isyan suçu işleyen kişidir. Devlet karşı başkaldırmış bir yeniçeri bu şekilde cezalandırılması öngörülmüş olabilir . Diğer yandan eğer katil suçuna bulaşmış bir yeniçeri toprağa gömülüyor da akşam vakti denize atılıyorsa buradan akla gelen en rasyonel yorum, yeniçeriler arasında infial yaratılmasını önlemek düşüncesi olabilir.

şekilde sıralanmaktadır⁹⁶; emre itaatsizlik, vakitsiz davul çalmak, izinsiz savaşa girmek, savaşa hazırlıksız olmak, kendi bölüğü dışında bulunmak, nöbette uyumak, savaşta kaçmak, komutana küfür etmek, askerinin moralini bozacak söylemlerde bulunmak. Bu suçların işlenmesi durumunda katl, darp, haps, kumanyasının kesilmesi gibi cezaların bir tanesinin verilebileceği zikr edilmektedir (s.177).

3.2.1. Görevi Kötüye Kullanma ve Görev İhmâli

Görevin kötüye kullanılması suçu görev alınan mevki ya da makamın oluşturacağı imkânlardan illegal bir şekilde kendi lehine fayda sağlamayı içermektedir. Osmanlı Devletinde bu suçun iki şekilde kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz. Birincisi makamın barındırdığı imkânların teknik bir beceri gösterilerek, hile ve desise ile kayıtlarda oynama yapılması suretiyle ya da sahte belgeler düzenleyerek gerçekleşmektedir ki, bunlar belgede sahtecilik ve zimmete para geçirmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Verilerden anladığımız kadarıyla bu suçların icracıları resmi evrakların yazım işlerini üstlenen katipler ve vergi toplama ile görevli mültezimler, üst düzey yöneticiler hatta devletin para musluğunun başındaki defterdarlardı.

Kanunnâmede yalancı şahitlik ile ilgili maddede yer alan sahte belge düzenleme suçu⁹⁷ ancak katiplerin elinden çıkabilecek bir işti. Çünkü belgelerin kendisine özgü bir inşası, dili bulunuyordu. Ancak yine de medrese çıkışlı ve devlette

⁹⁶ “Serdâr ve ser-askerlere lâzımdır ki, askerine muhkem yasak edüp hükm ve yasağından tecâvüz eden mücrim ve günâhkâr bile. Meselâ bî-vakt gülbank edüp ve vakitsiz tablânâ çalmak cürümdür. Ve bî-icâzet cenge mübâşeret cürümdür. Ve cenge bî-özr hazır olmamak cürümdür. Ve safında olmayup gayrı bölükde olmak cürümdür. Ve karavul ta’yîn olunmuş iken, uyuyup uykuda bulunmak cürümdür. Ve ta’yîn olunan alayında bulunmamak cürümdür. Ve gediğinde bulunmamak cürümdür ve yoldaşlarına mu’âvenet lazım oldukda mu’âvenet etmemek cürümdür. Ve mesâfda kaçmak azîm suçdur. Ve sâhib-i ceşden şikâyet edüp “bana zulmetti” demek cürümdür. Ve ser-askere ta’n eylemek cürümdür. Ve umûr-ı cengde yalan söylemek ve askere za’f-ı kalb verir söz söylemek,” feth-i zafer olmaz” diyü ye’s vermek ve kendi askeri za’if ve süst deyüp a’dâ askerinin bahâdır deyü kuvvet ü şecâ’atle zikr eylemek ve askerinin dalâllerden ve kabahatlerin setr eylemek hep bunlar cürümdür. Bu cerîmeler mukabelesinde katl, ya kat’-ı rızk, ya darb, ya haps, ya zecrile hakkından gelmek vâcibdir ki, sâirlere ibret ola.”

⁹⁷ “ Ve dahi yalan şehâdet idenün ve tezvir hüccet virenün ve anunla ‘amel idenün muhkem hakkından geleler ve şâhid-i zevri ta’zîr idüb teşhir ideler.”, “Ve tezvir ve telbîsi zâhir olan kimesnenün muhkem hakkından gelüb elbette alnına tamga uralar ve tezvir hüküm ve hüccet yazanun ‘adeti ise, elin keseler ve eğer ‘adeti değil ise muhkem hakkından geleler (Akgündüz, 1992, s.303; Heyd, 1973, s.83; Koç, fol.10r., fol.10v)

kendisine yer bulamamış bazı şahısların da bu suçta parmaklarının olabileceğini düşünmek makul olabilir.

Sinan Paşa'nın telhislerinde sahte belgenin daha çok tımar ve dirliklerin haksızca elde edilmesi için oluşturulduğu görülüyor. Ayrıca bu belgelerin nasıl üretildiğine dair tafsilat da yer alıyor. Sinan Paşa bu bilgilerin bir kâtip tarafından kendilerine verildiğini beyan edip şöyle devam etmektedir;⁹⁸ Kullanılan mürekkepten farklı bir mürekkep ile yazılan ve içeriği şer'e uygun bir hüküm nişancının imzasına sunulur. İmzalanan kağıt alınarak üstteki yazı sünger ve su ile silinir, kalan izler rakı sabunu ile temizlenir ancak nişancının imzası olduğu gibi bırakılır. Bundan sonra ister dirlik, tımar, terakki ne istenirse yazılır. Sinan Paşa'nın bildirdiğine göre dîvânda, defter emininde, defterdâr kâtiblerinde ve kâdî'asker kapısında vb. 50-60 kişi vardır bu işle iştigal eden (Sahillioğlu, s.106-107). Selânikî ise mürekkebin özel olarak bazı kâtipler tarafından üretildiğini, silinebilen mürekkebin, kâğıdın tekrar bu kez başka bir hüküm için kullanılmasını sağladığını belirtmektedir. Anlattığına göre bu işle meşgul olan, kimi kâtipler yakalandıktan sonra salb edilmiş, altısının birer eli kesilmiş, yedisi küreğe konulmuş, birkaç tanesi ise görevden azledilmiştir (Selânikî, 1999, s.227).

Devlet bu suçta karşı oldukça hassastı ve kendince etkili bir yöntemle yayılmasını ve tekrarını engellemeye çalışmaktaydı. Sahte belge üretenlerin alacağı ceza bir yana alınlarına vurulacak bir damga ile tanınmaları; böylece gerek merkezi gerekse merkeze bağlı yerel kadrolara yerleşmelerinin önü tıkanmaya çalışılıyordu. Sahte belge hazırlayanların suçunun tekrarı halinde ellerinin kesilmesi konusu kanunname maddesinde yer almaktaydı. Bu da ciddi bir caydırıcılık amacı güdüyordu. Ancak biz şimdiye kadar taramasını yaptığımız hiçbir anlatıda, alnında damga bulunan bir örneğe rastlamadık. Diğer yandan 2

⁹⁸ "...Evvelâ mürekkebi dîvânda isti'mal olunan mürekkebi değıldir. Gayrı mürekkebdür ve andan sonra kâğıda ilâc olur, şer'le bir hükm yazılır, nişancıya gönderilür. Şer'le olmağıla tereddütsüz nişan olur. Ba'dehu kâğıd eminininden alınub dahi ol hükmün nişanı durur. Yazusın sünger ile, su ile silüb dahi alâmet kalursa rakı sabunu ile bir iki def'a sürüb tamam yazusı gitdükden sonra he ne asıl dirlik ve timâr ve terakki ve sâir kimesnenün yabanda katli hususunda istedikleri üzere yazub virilür..."

Eylül 1564 yılına ait bir kayıta Karaman vilayeti teftişi ile kürek cezasına çarptırıldığı görülen Abdullah b. Mehmed Fakih'in yapılan araştırmalarda sahte belge düzenlediği elinde bulunan suç örneği ile tespit edilmiştir (İpşirli, 1981-1982, s.241).

Gerlach (2010) tahrir kayıtlarını tutanların bilerek ve isteyerek geliri düşük gösterdiğini böylece asıl gelirden nemalandıklarını ifade ediyor. Hatta bunun yaygınlık derecesinin de oldukça yüksek olduğunu, kayıta 7000-8000 akçe gösterilen gelirin üç dört katının görevlinin cebine girdiğini belirtiyor (s.514). Gerlach'ın bu açıklamayı, hakkında şikâyetler olduğu için görevden alınan defterdar Kara Üveys Paşa'nın tevkifi ve Yedikule'ye haps edilmesine binaen yapması, defterdarın da zimmetine para geçirme suçu işlemiş olabileceğini düşündürüyor. Ancak Gerlach burada bir tafsilat vermemiştir. Paşa'nın görevden alınma tarihini 18 Ocak olarak vermesinin akabinde Sultanın 20-21 Ocak tarihlerinde tımar kayıtlarını istemesini not etmesinden Gerlach'ın defterdarın görevden alınması ile usulsüz gelir elde etmesini ilişkilendirdiğini düşünmemize neden olmaktadır. 1591 yılında evi yeniçeriler tarafından yağmalanan Diyarbakır Beğlerbeğisi İbrahim Paşa'nın evindeki akçelerin toplanan vergiler olduğu anlaşıldığında padişah İbrahim Paşa'yı önce görevinden azletmiş sonra da Yenihisar'da haps etmiştir (Selaniki, 1999, s.248). Ancak bir müddet sonra kardeşi olan Kethuda Hatun'un çabaları ile hem hapisten salınmış hem de eski görevine geri iade edilmiştir (s.256)

İkinci grup görevi kötüye kullanma suçları ise fiziksel ya da otorite temsilinden kaynaklanan icrai gücün, reaya üzerinde korku salınması ve suçlularla pazarlık aracı olarak kullanılması ile gerçekleşmekteydi. Subaşılar, asesler, yeniçeriler bu grubun içinde yer almaktadır. Subaşıların içinde olacakları en ihtimal dâhilindeki suç, tutuklanan bir suçluyu para karşılığı serbest bırakmak, ya da belki hem parasını alıp hem de bir miktar ceza uygulamak şeklindedir. Bu durum suçluyu mahkemeye çıkarılmadan serbest bırakmak ya da mahkemeden sonra cezalandırmaya götürülürken kaçmasına göz yummak şeklinde olabilir. Örneğin Gerlach (2010) 22 Ocak 1577'de tutukladığı suçlulardan 400-500 duka

para koparan bir subaşının yakalandığını Sinan Paşa tarafından sorguya çekileceğini suçunun ağırlığına göre tüm mal varlığına dahi el konulabileceğinden bahsetmektedir (s.516). İsminin Ahmed olduğunu öğrendiğimiz subaşı hakkında bir mağdur kendisinin meyhanede şarap içerken görüldüğünü, subaşının kendisini bir eşşeğe bindirip boynuna iki testi astığını ve kentin bütün sokaklarında dolaştığını sonunda da 20 dukasını aldığını anlatmış ve parasını geri almıştır (s.521). Gerlach böylece subaşılardan çok zengin olabileceğini de sözlerine eklemektedir.

Gerlach'a göre subaşılardan en önemli gelir kaynaklarından birisi sarhoşlardı ve bunlardan, hapis tehdidi ile 10-12 duka koparılabilirdi. Diğerleri ve belki de daha karlı olan ise fahişeler ve müşterileridir. Çünkü uygunsuz bir şekilde yakalananların, muhtemel cezaları daha fazla, dolayısıyla karşılığında vazgeçecekleri maddi değer de fazladır. Mücevherlerini ya da üzerlerinde değerli ne varsa kaybetme ihtimalleri de vardır. Subaşılardan kolluk görevindeki yardımcılarının mesabesinde bulunan asesler de deyim yerindeyse fahişe avına çıkmaktaydılar. Subaşıya verme tehdidi ile yakaladıklarının 6-7 dukasını alabiliyorlardı (Gerlach, 2010, s.522). Gayrimeşru ilişkilerde Osmanlı Devletinin resmi yaklaşımının sertliğini daha önce ortaya koymuş idik. Muhtemel ağır cezalara rağmen devletin bu sorunun üstesinden gelememesi Gerlach'ın anlatılarını doğrular nitelikte. Belki de kolluk kuvvetleri bu insanları düzenli gelir kaynağı olarak görüyor ve bir nevi haraçla suçlarını görmezden geliyordu. Subaşı ya da ases, mültezim ya da cezalandırma sorumluluğunu ya da tevkif yetkisini elinde bulunduran askeri zümrenin herhangi bir mensubu da aynı şekilde görevi kötüye kullanabiliyordu. 16. Yüzyılın hemen başında İsmaili Şiiliğine yakın ve Osmanlı topraklarındaki Türkmenlerin popüler inançlarıyla karışmış propagandalarıyla (Ocak, 2002, s.516) Anadolu'da etkilerini arttırıp Türkmen kitlelerini kendilerine çekerek güçlenmeyi hedefleyen Safevilerin bu planına karşı bir dizi tedbir alınmıştı. Sivas, Amasya, Teke ve Trabzon havalisine yollanan emirlerle "*Erdebil oğluna giden sufilerin*", sorgusuz sualsiz siyaseten katli olunması, üzerlerindeki ise yakalayanlar tarafından alınabileceği belirtilmekteydi (II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihili Ahkam

Defteri, nr.71, s. 21; nr.281, s.78; nr.453, s.126; nr.454, s.126). Ancak görünen o ki bir grup askerî, verilen bu emirleri yoksaymak için yeterli miktarda sebebe sahipti. Yakalan bir sufinin serbest bırakılması karşılığında 400 akçe, sufilere üstleri konumundaki Şah İsmail halifelerinininkinden ise 2000 akçe alınmaktaydı (1501 Tarihli AD, nr.71, s. 21).

Sahip olunan yetkinin kötüye kullanma örneklerinden birisi de yangın söndürme aşamasında ya da sonrasında yaşanmaktaydı. Osmanlı Devletinde 1720 yılında Tulumbacı Ocağı ihdas edilene kadar, yangın söndürme görevini yeniçeriler ifa etmekte idi. Ancak yeniçeriler bu sorumluluklarından kendileri için ekstra fayda sağlamaya çalışıyor, yangın çıkan evlerin boşalmasını nimet bilip yağmaya giriyor hatta bazı evlere yangın bahanesi ile zorla giriyorlardı. Gerlach'ın (2010) anlattığına göre yangını söndürmeye yardımcı olmaya giden acemioğlanları bazen fırsattan istifade civardaki zengin Yahudilerin evlerini tutuşturuyor böylece yanan evin içine doluşarak evleri soyuyorlardı. Bu olaylar o kadar sık ve alışıl gelmişti ki yahudiler evlerinin altına mahzenler yapıp demir kapılarla kapatmışlardı. Gerlach (2010) 30 Nisan 1577'de çıkan yangında yüzlerce evin yanıp kül olmasının yeniçerilerin yangını körüklemesi ile ilişkilendirildiğinden bahsetmektedir (s.571). Selanikî 1591'in ramazanında insanları teravih namazında iken çıkan büyük çaplı yangında da Yeniçerilerin bir fırsatını bulup Diyarbakır Beğlerbeğisi Deli İbrahim Paşa'nın evine yangın sıçrattığını sonra da yağma yaptıklarına dair ifadeleri (s.247) Gerlach'ıninkilerle örtüşmekte ve yeniçerilerin yangın söndürme görevlerini nasıl kötüye kullandıklarını örneklendirmektedir.

Görevini yaparken yeterli özeni göstermeyen, ihmali yüzünden bir müşkülât doğuran askerîler de, zuhur eden yeni duruma göre, en sert şekilde cezalandırılabilirdi. 1592 yılında Yenihisar'da mahpus olan 16 savaş esiri nöbetçi yeniçerilerin rehabetinden faydalanarak kaçınca, padişahın emriyle hem nöbetçiler hem de kale dizdarı ve kethüdası siyaset edilmişlerdi (Selaniki, s.330).

3.2.2. Rüşvet

Hukukçulara göre rüşvet daha hafif ve daha ağır olmak üzere iki şekilde tarif edilir. Buna göre devlet görevlisinin bir işi yapma mecburiyeti varken yapmak için; zaten yapmaması gereken bir işi yapmamak için menfaat temin etmesi adı rüşvet kabul edilirken, yapması gereken işi yapmamak ve yapmamağa görevli olduğu işi yapmak için menfaat elde etmesi ağır rüşvet telakki edilmektedir (Mumucu, 2005, s.12). Birincisinde zaten görevli olduğu işi örneğin hızlandırmak ya da birisi lehine yapmak, ikincisinde ise örneğin yapılması kanunen suç iken menfaatle yerine getirmek vardır. Görevi kötüye kullanma suçlarında örneklerini verdiğimiz subaşlıların para karşılığında suçluları mahkemeye çıkarmadan salıvermesi, vezirazamın menfaatine uygun kişileri belirli göreve getirmesi bu minvalde değerlendirilmelidir.

İncelediğimiz dönemde şeriyye sicillerinde rüşvet vakalarına rastlamadığımızı belirtmemiz gerekiyor. Diğer yandan mühimme kayıtlarında, Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinde, bazı anlatılarda rüşvetin artık yerleşmeye başladığına dair işaretlere de rastlamaktayız. Osmanlı Devleti'nde görülen rüşvetin büyük ölçüde mevki ve makama ulaşmak amacıyla tercih edilen bir yöntem gibi görünüyor. Hatta 17. yüzyılda ilk resmi tarihçi kabul edilen Naima'ya göre devlet kapısına girebilmek için para vermek kanun-ı kadimdir ve âlemden rüşvet men edilemez (Mumcu, 2005, s.88). Nitekim Mustafa Âlî Mevâ'idü'n-Nefâis fî Kavâ'idil'-Mecâlis'te mevkiye ulaşmak için iki yol bulunduğunu, birisinin çalışma diğerinin ise rüşvet olduğunu söylemektedir O'na göre makamını hak etmeyen bu rüşvetçiler sebebiyle ülke yıkılayazmıştır ⁹⁹(Şeker, 1997, s.140-141). Gerlach'ın anlatıları da bu yargıları desteklemektedir. Memuriyete atanmanın yegâne yolunun rüşvet olduğunu mevkinin önemsizliğinin dahi bu kuralı değiştirmeyeceğini söyler Gerlach (s.194). Elde edilecek mevkinin önemi rüşvetin miktarı ile doğru orantılıdır. 1599 yılında Şam Defterdarlarından

⁹⁹ "Ne aşçı kaldı ne başçı bî-şümmâr rüşvetle / Çıkup manâsıb-ı a'lâya oldu ehl-i na'im / Dağıldı gitdi re'âyâ ganiler oldu fakîr / Nizâm-ı asker-i İslâm bozdu zulm-ı 'azîm / Zemâne halk muhassal usandı cânımdan / Behişt memleketi nâr-ı rüşvet itdi cahîm

Mehmed'in yazdığı mektup rüşvetle yapılan bir mevki pazarlığının delili mesabesinde. Mektupta beylerbeyi olması halinde Vezir-i Azama 5000 kuruş yemek bahası vereceğini ancak Halep Defterdarlığı için ancak 3000 kuruş ödeyeceğini açıkça ifade etmekten geri kalmaz Şam Defterdarı Mehmed (Mumcu,2005, s.90). Mumcu (2005) mevki makam tamahkârlığının köruklediği bu alışkanlığın caize adı ile meşru bir görünümle, I.Süleyman devrinden itibaren var olduğunu belirtmektedir (s.86). Caize aslında methetmek amacıyla yazılan şiirlerin karşılığında muhataptan alınan hediyedir. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait bir in'amat defterinde caize ile ilgili kayıt yer alır (Uzun, 1993, c.7, s.28). Ancak öyle görünüyor ki bu hediye bir müddet sonra, tayin işlerinde alınan ücreti de karşılamaya başlamıştır.

Rüşvetin bir yanı mevki makam hesabını içine alıyorsa da başka birçok yönü mevcuttur. Örneğin Sinan Paşa İstanbul sur içinde 500 den fazla meyhane bulunduğunu bunların kaldırılması için kendisine 15 yük akçe teklif edildiğini, 200 yük akçe verseler de vazgeçmeyeceğini bildirmektedir (Sahillioğlu, 2004, s.45). Sinan Paşa tüm bu gayretleri yüzünden kendisine karşı kötü niyetli kişilerin karalama kampanyası başlattığını, kendisinin rüşvet almak gibi bir durumunun olamayacağını defaatle anlatmaya çalışır. Paşa'nın hedefinde rüşvet kanalları tıkanan saray ehlinde, ulemaya kadar bir dizi devlet görevlisi bulunmaktadır. Ancak bunların isimlerini bilemez, çünkü hakkındaki şikâyetler muhtemelen isimlidir (Sahillioğlu, 2004, s.93-95;s.159-160;s.195-197).

Kitab-ı Müstebâb yazarına göre hazineye külli zarar veren eylemlerden birisi beylerbeyi ve sancakbeylerinin tayin işlerini keyfi sebeplere dayandırmaları, rüşvetle iş görmeleridir. Bunun bir yönü rüşvetle ocaklara kaydedilen yeniçeriler diğer yönü de usulsüz ve yine rüşvetle dağıtılan tımarlar, terakkîlerdir (Öz, 2010, s.80) Böylece tımar sistemi de zafiyete uğramış ve kul kökenlilerin karşısındaki tek denge unsuru da yok olmaya yüz tutmuştur. Tüm bunların sorumlusu rüşvettir (Öz, 2010, s.85).

3.3. HUKUKA KARŞI SUÇLAR

3.3.1. İftira

İslam literatüründeki, karşılığında kesin bir ceza- *hadd*- öğörülen namusa iftira atma suçunun-*kazf*- yanında, Osmanlı Devletinde kişiliğe yapılan, eylemlere yönelik iftiralar da kayıtlara geçmiştir. Kazf haddinin delili Kur'an-ı Kerim'deki “ *Nâmuslu ve hür kadınlara (zina isnadı ile) iftira atan (bu babda) dört şâhid getiremeyen kimselerin her birine de (iftira cezası olarak) seksen değnek vurun. Onların ebediyyen şâhidliklerini kabul etmeyin...*”(Nur Suresi,24\4) ayetidir. Dinen, zina iftirasında bulunan âkil, bâliğ, hür ise ve iftiraya muhatap olan âkil, bâliğ, hür, Müslüman, namuslu ise suçu sabit olmuştur ve kazf haddi uygulanmalıdır (Merginani, 2013, s.240; El-Kuduri, 2015, s.487). I.Süleyman Kanunnâmesinde hadd cezası gerektirecek kazf suçunda ayrıca üç ağaca bir akçe, ta'zir gerektiriyorsa iki ağaca bir akçe cürm alınması hükme bağlanmıştır (Heyd, 1972, s.70).

1520 yılında Harsi bt. Nikefor'a “rospu” dediği için kâdı önüne çıkan Todoro bt. Yani şahitlerin teyidi ile ta'zir cezasına çarptırılmıştır (2 Nolu ÜŞS, s.251, h.490). Bahsi geçen kelimenin kadına karşı kullanılması hadd cezasını gerektirmekteyse de, gerekli şartlardan Müslüman olma tanımında yer almadığında hadd cezası veril(e)memiştir. Kazf haddi 80 değnektir (Maverdi, 1994, s.429-430) ve tatbiki için iki şahidin ikrarı gereklidir (El-Kudûrî, 2015, s.537). Hadd cezası gerektiren suçlar içerisinde sadece kazf suçunda şahit için bir zaman aşımından bahsedilmez (El-Kudûrî, 2015, s.483). Kişinin namusuna iftira bireyi rencide edici, yüz kızartıcı bir durum oluşturacağından kişi hakları açısından değerlendirilmektedir. Böylece hadd cezasının uygulanmasında Allah hakkına giren diğer hadd cezalarının aksine mağdurun talebi şarttır (El-Kudûrî, 1995, s.487). Osmanlı belgelerinde katl, darb, hırsızlık vb. cürümlerde suçlunun mahkemeye çıkarılmasında, olayın kayda alınması ya da cezalandırma isteminde subaşı ve diğer askerilerin rolü açıkça gözlenmektedir. Ancak kazf suçu sebebiyle hadd cezası uygulamasına yönelik bir talebe dair örnek veriye ulaşamadığımızdan kazf söz konusu olduğunda, şikâyetin hangi saikle yapıldığını bilememekteyiz.

Öte yandan iftiraya maruz kalan, Osmanlı toplumundaki ifadesiyle namusu konusunda töhmet sahibi ise, yani kadın ya da erkek, vakarına yakışmayacak gayrimeşru işlerle hasbihali bulunuyorsa, bu durumda “kazf” haddi vurulmaz, hadd düşer ancak kullanılan söylem hakeret niteliği taşıdığından ve muhatabını rahatsız etmiş olacağından ta’zir cezası verilir. Ayrıca kazf tanımlamasına uymayan ancak iftira niteliği taşıyan her türlü açık suçlama da ta’zir ile cezalandırılmaldır (Maverdi, 1994, s.430). Örneğin 1520 yılında eski eşi kendisine hırsız dediği için mahkemeye başvuran Yani, iddiasını destekleyecek şahitler de bulmuş ve sonuçta müfteri konumuna düşmüş bulunan sâbık eşin ta’zire karar verilmiştir(1 Nolu ÜŞS, s.135, h.85)¹⁰⁰ . Böyle bir durumda davadan feragat da mümkün olabilmektedir (3 Nolu ÜŞS, s.103, h.163). Feragatın sebebi karşılaşılabilecek cezadan kaçmak ya da delil ibraz edememe neticesinde zanlının suçsuzluğuna mahkeme ortamında kanaat getirmek olmalıdır. Belki ceza alma korkusu sebebiyle iftirada bulunduğu kişi ile sulh yoluna gidiliyordu. Ancak bu konuda net bir veri elimizde bulunmamaktadır. Harami iftirası atıldığı için Şaban b. Mehmet’i şikayet eden ve hakkını talep eden davacının delil beyan edememesine rağmen Şaban’ın yeminde tereddüt göstermesi suçu açığa çıkarmış ve 1519 yılının Temmuz ayında kayıtlara geçen mahkemede Şaban b. Mehmet ehl-i örfün eline teslim edilmiştir (2 Nolu ÜŞS, s.162, h.277). Ehl-i örfün eline vermekten kastın ise cezai müeyyidenin uygulanması istemi olduğu düşünülebilir. Zira Osmanlı Devletinde cezalandırma işi ehl-i örfündür. Bu durum yerel kanunnamelere de yansımıştır. 1487 tarihli Hüdavendigâr Livası Kanunnâmesinde şöyle denilmektedir:

Haramiye ve uğru’ya ve kanluya ve sâyir hırsuzlara bi-haseb-il-merâtib siyaset eylemek medâr-ı nizam-ı memleket ve menat-ı emn-i vilâyet olan atlu sancağibeğininidir (Barkan, 1943,s.5).¹⁰¹

¹⁰⁰“ Sebeb-i tahrîr-i hurûf oldur ki Rus Yani meclis-i şer’a gelip bilesine sâbıkâ avreti olan Erine’yi ihzâr edip takrîr-i da’vâ kılıp dedi ki mezkûre Erine bana hırsız dedi dedikte mezbûre bi’l-inkâr cevâb verecek mezkûrun sıdk-ı da’vâsına muvâfık beyine taleb olunacak udûl-i nasârâdan Nikola b. Yani ve vech-i meşrûh üzere hırsızsın dediğine şehâdet ettiklerinden sonra ba’de’t-tezkiye mezbûr Yani’nin talebiyle ta’zîr hükm olunup deftere ketb olundu. Tahrîren fî evâhiri Rebi’ulevvel sene işrîn ve tis’a mi’e.”

¹⁰¹ Siyaset etme hakkının ya da görevinin kanunname maddesine konu edilmesi bu görevi ifa edenin aynı zamanda cürm-ü cinayet vergisini de toplama hakkına sahip olmasındandır. Buna benzer maddeler diğer yerel kanunnamelerde de geçmektedir . Ömer Lütfi Barkan’ın (1943) topladığı kanunnamelerden Biga livası kanunnamesinde (s.27),Erzurum Vilayeti

Siyaset cezasının ağır bedensel cezaları içerdiğini daha önce söylemiştik. Ancak bu tür bir vakada siyaset cezasının verileceğini düşünmek daha önce incelemesini yaptığımız birçok vaka kıstas kabul edildiğinde çok da makul görünmemektedir. Diğer yandan kanunname maddesinin devamında cezalandırma hakkının bu görevlilerde olduğu, dolayısıyla cürm ü cinayeti de bunların toplaması gerektiğine vurgu vardır. Dolayısıyla ehl-i örfün eline teslim edilen suçlunun cürm ü cinayeti ödedikten sonra ceza göreceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim Heyd (1973) cezalandırma gerekiyorsa cürmü almakla yetkili olan ehl-i örfün bunu gerçekleştireceğini yazmaktadır (s.272).

Buradan hareketle yukarıda bahsettiğimiz vakada müfteri konumunda bulunan ve ehl-i örfün eline teslim edilen Şaban'ın göreceği cezanın yanında cürm ü cinayet de ödeyeceğini varsayabiliriz. Bu ifademizin delili ise I.Süleyman Kanunnâmesinde değnek cezası öngörülen suçlular için aynı zamanda vurulacak değnek başına değişen oranda akçe ödeme yükümlülüğü getirmesidir¹⁰².

Herhangi bir konuda müddeinin iddiasını ispat edememesi durumunda, niyeti iftira atmak olmasa da müfteri konumuna düşmesi de kaçınılmazdır. Yukarıda konu ettiğimiz üzere, ispat edilemeyen iftiralar sonucunda olası bir şikâyet müddeinin müfteri olarak ceza yemesine, madden yükümlülük altına girmesine neden olacaktır. Bu yüzden ispatsız, delilsiz iddia sayısı sınırlı sayıda bulunmaktadır. Ancak bu mevzuda 1525 Mayısında kayda geçmiş olay

kanunnamesinde (s.70), Diyarbakır Vilayet Kanunnâmesinde (s.136) vb. aynı ifadelerle ya da aynı anlamı taşıyan farklı cümlelerle cezalandırılacak kişinin hangi ehl-i örf taifesinden olduğu vurgulanmış böylece cürm ü cinayeti alması gereken görevlinin tespiti yapılmıştır.

¹⁰²“ Eğer bir kişi hamr içse kâdı hakkından gelüb iki ağaca bir akça cerime alına. Eğer hamr satsa müsliman, yahut bey'itse, kâdı ta'zir idüb iki ağaca bir akça cerime alına” (Koç, 1997, fol.7r). Suçun ağırlığına göre değnek cezası da değişmekte, diğer yandan suçlunun maddi durumu göz önüne alınmaktadır. Kanunnamede birçok madde bu ifadeyi teyit etmektedir. “Eğer bir kimse zina itse, dahi üzerine sabit olsa, zina iden evlü olursa ve gani olursa, siyaset olunmadığı takdirde bin akçaya ya dahi ziyadeye kadir olsa, üç yüz akça cerime alalar ve vasatu'l-hâl olursa altı yüz akçaya güci yeterse, iki yüz akça cerime alalar; fakirü'l-hâl olub dört yüz akçaya güci yeterse , elli akça veya kırık akça cerime alalar” (Koç, 1997, fol.1v-fol.2r). “ Eğer birbirinün saçın veya sakalın yolsa, dahî sâbir olsa, ikisine de ta'zir idüb, ganiden yirmi, fakirden on akça cerime alına” (Koç, 1997, fol.4v). Bu konuda ayrıca bk.(Koç, 2013a)

yeterince açıklayıcıdır. Eşi İskender b. Abdullah'ın kendisine başka bir erkekle zina iftirası attığını mahkemede şikâyet eden Selcuk bt. Ahmed ve İskender'in kendi evinde çıplak gördüğünü söylediği Arap İlyas, bir delil, beyyine ortaya konulmaması sebebiyle beraat ederken iftirası sebebiyle İskender te'dip edilmiştir (3 Nolu ÜŞS, s.185, h.263). İskender'in iç gıcıklayıcı ve gerçeklik olasılığı olan ifadelerinin havada kalması ve kendisine ceza olarak dönmesi, iddiasını ispat edememesi nedeniyledir. Aslında bu tip davalarda toplumsal bir kontrol mekanizması da devreye girmektedir. Osmanlı yarıklama usulünde önemli bir yer işgal eden, zanlının çevre ahali gözündeki itibarının kişiyi yaşam alanını çevreleyen toplumsal kitleden, mahalleli ya da köylüden sorma uygulamasının da suç isnadına karşılık zanlıyı koruyucu, buna karşılık iddiayı sınavı bir sistem olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıdaki vakada mahkeme kaydına girmemiş dahi olsa, suçlananın davacı tarafından ortaya konulmuş bir delil yoksa zanlının yemin ederek kendisini aklayabileceğini bilmekteyiz (1 Nolu ÜŞS, h.793; 2 Nolu ÜŞS, h. 239)¹⁰³. Heyd (1973) zanlının sabıkasının ya da töhmet-i sabıkasının bulunmadığı durumlarda yeminin belirleyici olacağını ifade etmektedir (s.251). Yani Heyd'e göre önce sosyal çevrenin görüşü alınıyor ondan sonra yemin safhası geliyordu. Oysa biz birçok vakada ispat yoksa sadece yeminden sonra davanın düştüğünü görmekteyiz. Daha doğrusu en azından belgeye işin sadece bu kısmının yansıdığını ifade etmeliyiz. Zira müddeinin delili yoksa zanlı açısından suçsuzluğun ispatı söz konusu olamayacaktır. Bizce Heyd'in yaklaşımı şüpheli durumlarda geçerlidir. Kâdı tutarlı bir iddianın bulunması ve buna karşın inandırıcı olmayan bir zanlının karşısına gelmesi durumunda belki de zanlının halini çevresinden sorabilmekte hatta zanlıyı salıvermeden kefil de isteyebilmekteydi¹⁰⁴.

¹⁰³ "...hamlini darbla vaz ettirmişsin deyicek mezkûr Ali mukabelde inkâr edicek yemin müteveccih olup kelâm-ı kadîm üzere yemin billâh ettikten sonra beraatine hükm olunup deftere sebt olundu."(1 Nolu ÜŞS, h.793)

¹⁰⁴ Daha çok saldırı vakalarında bu yola başvurulmaktaymış gibi görünüyor. Belki mağdur ispat edemediği ancak uğradığı saldırının alenen izlerini taşıdığı bir durumda zanlının kefile salınması mümkün olabilmektedir. 1519 tarihinin belgeye işlendiği vakada darp edildiğini iddia eden adam delil gösterememiş bunun üzerine zanlılar kefile verilmek suretiyle serbest bırakılmışlardı (2 Nolu ÜŞS, s.198, h.383) Bunun gibi vakalar kayıtlara geçmektedir (3 Nolu ÜŞS, s.92, h.128)

3.3.2.Yalancı Şahitlik

Modern öncesi toplumlarda yargılama sırasında müddeinin iddiasını güçlendirmek, daha ziyade doğrulamak amacıyla ya da herhangi anlaşmazlığın mahkemede çözülebilmesi için büyük oranda sözlü, bireysel şahitliğe ihtiyaç duyulmaktaydı. Bloch (1995) bu toplumlarda yazılı delilin geçerli olmadığını sözlü şahitliğin davanın seyrinde başat öneme sahip olduğu belirtmektedir (s.110.) Osmanlı Devleti hukuk sistemi de aynı anlayışla sözlü şahitliği ön planda tutmakta, yapılan alış verişlerde, borç akitlerinde, suç olaylarında şahit göstermeyi gerekli kılmaktadır. Bu aşamada Osmanlı Hukuk sisteminde şahidin pozisyonu ve meşruluğu üzerinde düşünmek yargılamanın seyri içindeki rolünü tespit etmek önemlidir. Osmanlı belgelerinde bu bağlamda, sıklıkla karşılaştığımız “beyyine” kelimesinin, sözlük anlamı “apaçık, açık, delil” (Kanar,2009, s.401) olmasına rağmen büyük oranda şahidi işaret ettiğini düşünebiliriz. Nitekim birçok vakada iddiasını ispat edemeyen davacıdan davasına “*sıdk-ı da’vâsına muvâfık beyyine*” talep edilmiş, bunun karşılığında davacı, iddiasına göre değişen sayıda şahit göstererek karşılık vermiştir (2 Nolu ÜŞS, s.323, h.634; s.328,h. 648; s.373, h.755). Diğer yandan şahidi, yani beyyinesi olmayan davacı şahit bulmak için belirli bir zaman dilimi talep edebilir (17 Nolu ÜŞS, h.370), ya da davasını ispat edemiyorsa zanlıdan yemin etmesini isteyebilirdi (14 Nolu ÜŞS, h. 199). Kâdı bu yemine göre karar verirdi.

Bu uygulamanın İslami bir tabanı bulunmaktadır. Hz. Peygamberin bir hadisinin Beyhâki tarafından rivayetinde şöyle denilmektedir “ *Şayet insanlara iddia ettiklerine göre istedikleri verilecek olursa, bazıları bazılarının kanları ve malları üzerinde hak iddia ederler. Fakat delil müddeiye yemin ise inkâr edene (davalıya) düşer*” (Zuhayli, 1990, c.8,s.330). Müslümanlar şeriat, Kur’an, üzerine yemin ederken gayrimüslimler, daha doğrusu Hristiyanlar, İncil üzerine

(2 Nolu ÜŞS, h. 383; h.466)¹⁰⁵, Yahudiler de Tevrat üzerine yemin etmekteydiler (Heyd, 1973, s.250). Zanlının yemin etmemesi bir yana, “*yeminden nükûl etmek*” ifadesi ile karşımıza çıkan tereddüt dahi davacının haklılığının ispatı anlamı taşımaktaydı (2 Nolu ÜŞS, s.350, h.705, 9 Nolu ÜŞS, h.179). Heyd (1973) zanlının mahkemede yemin etmekten çekinmesini, suçlarını kısmen ve zaten en başından kabul etmesi ile ilişkilendirmektedir (s.252). Aksi halde ise dava düşecektir. 1519 yılında Aydın köyündeki evinin kapısının kilidi kırılıp açılan Yusuf b. İshak sorumlu tuttuğu Hüseyin’e karşı delil gösterememişti. Hüseyin’in yemin ile inkâr etmesi ve Hüseyin’in güvenilirliğine kefil olan ahalinin de varlığı beraati getirmişti(2 Nolu ÜŞS, h.96). Bu durumda, müddei ispat edemediği bir olayın varlığında zanlının dürüstlüğüne mahkûmdu. Ancak dini kaidelerin insanların yaşamlarının merkezinde yer aldığı bir dünyada din içerikli bir yemini öylesine ağızdan çıkacağını düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İslam dini açısından yalan yere yemin etmenin ağır bir vebali beraberinde getirdiğini söylememiz gerekir. Bu meseleyi bir olay üzerine inen ayet ile netleştirebiliriz. Bir kuyu hakkında amcaoğlu ile anlaşmazlığa düşen el-Eş’as b. Kays Hz. Peygamberin kendisine “*Ya sen delil getir ya da o yemin etsin*” demesi üzerine amca oğlunun rahatça yemin edebileceğini belirtmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber “ Her kim onun vasıtasıyla Müslüman bir kimsenin malını kesip almak için yalan yere yemin edecek olursa, Allah’ın gazabına maruz kalmış olarak Allah’ın huzuruna çıkar.” buyurmuştur. Bu olay üzerine Kur’an-ı Kerim’in şu ayeti nazil olmuştur.” *Şüphesiz Allah’a olan ahidlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için ahirette hiçbir nasip , pay yoktur. Allah Kıyamet gününde onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap vardır (Al-i İmrân, 77)*” (Zuhayli, s.330).

¹⁰⁵ “...sonra mezkûr zimmîlerin İncil’e yemîn billâh edip bu husûsda berâatına hükm olunup deftere sebt olundu...” (h.383), “..beyyineden âciz olıcak mezkûr Aleksî’ye yemîn müteveccih ve İncil üzere yemîn billâh ettikten sonra zikr olan yüz elli beş akçe mezbûr Aleksî b. Manol’a hükm olunup deftere sebt olundu...” (h.466)

Osmanlı hukukunda delil mekanizmasının üzerine bina edilmesi dolayısıyla şahitlik olgusunun kötüye kullanılması ihtimalinin varlığı olay-insan arasındaki ilişkinin çokluğu ile doğru orantılı olmalıdır. Ancak bir mevzu ile ilgili bir tane vaka bulabildik. 1558 yılına ait kayıta, daha önce mahkemelik olduğunda yalancı bir şahit sebebiyle davayı kaybetmiş olan şahsın, Karagöz isimli kişinin yalancı şahitliğinin bir şekilde ortaya çıkması sebebiyle mahkemeye başvurduğunu görmekteyiz (5 Nolu RKŞS, s.7)¹⁰⁶. Karagöz'ün, adına yalancı şahitlik yaptığı Yasef b. Şimoyil'i alacağına istinaden mahkemeye vermesi ki bahsi geçen aslında herhangi bir alacaktır ve Yasef'in, anlaşıldığı kadarıyla bu kirli pazarlıktan kaynaklanan, Karagöz'e karşı yükümlülüğünü yerine getirmeyi reddetmesi ve Karagöz'den beyyine talep etmesi üzerine, Karagöz'ün bu kez gerçeğe başvurarak, Yasef'i ihbar niteliğinde açıklamalarda bulunmasını ihtiva eden kayıta Tophane imamının da şaibeli pozisyonu zikredilmektedir. Kendisinin 10 akçe aldığını ve kızının da Tophane imamından bir filori alacağını itiraf eden Karagöz kendisini de yalancı şahit olarak ele vermektedir. Ancak kaydın sonunda ne Karagöz'ün, ne de Yasef'in akibeti ile ilgili bir bilgi maalesef bulunmamakta ve Osmanlı pratiğinde bir yalancı şahidin karşılaşacağı müeyyidenin niteliği böylece muğlak kalmaktadır. Teoride ise I.Süleyman Kanunnamesinde yalancı şahidin ta'zir edilip teşhir edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Koç, 1997, fol.10r).¹⁰⁷ Kanunnâme maddesini doğrulayan Lubenau (2012) yalancı şahitliği tespit edilenlerin bir eşeğin sırtına ters bindirilip eşeğin kuyruğunun suçlunun eline verilmiş halde başında üstüne boynuz takılı yüksek bir külâh ile sokak sokak dolaştırılırken suçunun insanlara ifşa edildiğini ve çevredekiler tarafından çamur yağmuruna tutulduğunu anlatmaktadır (s.334).

¹⁰⁶ "...Musa nam kimesne meclis-i şer'i şerife takrir-i kelâm idüb bundan (akdem) Karagöz b. ...nam kimesne divan-ı 'Aliyyede Yasef b. Şimoyil nam yahudiden elli beş filori.....bir mikdar akçe virdim deyu da'va itdikde mezkûr Yasef inkâr idecek mezbur Karagözden beyyine talep olıcağ ben husus-ı mezkûre şehâdet eylemiş idim. Hala ki zikr olunan şehâdette kâzib idim. Bana şehâdet itmek için on akçe virmişleridi ve Tophane imâmı kızıma dahi bir flori virecek imiş idi. Ol ecilden şehâdet etdim"

¹⁰⁷ " Ve dahi yalan şehadet idenün ve tezvîr hüccet virenünve anunla 'amel idenün muhkem hakkından geleler ve şâhid-i zevri ta'zir idüb teşhir ideler."

3.4. DEVLET MALİYESİNE KARŞI SUÇLAR

3.4.1. Kalpazanlık

Sahte para basan kişi, kalpazan, Osmanlı Devleti nezdinde en ağır suçlardan birisini işlemiş olmalıdır ki, devlet bu konuda çok sert ve acımasızdır. Kanunnâme hükmünde kalpazan için “hakkından gelinsin”¹⁰⁸ emri câri olduğundan (Koç,1997, fol.10v) , bu durumda suçlunun karşılaşacağı cezanın ağır bir müeyyideyi, siyaseti, içereceğini hesap etmemiz gerekir. Nitekim 1592 yılında kalpazanlık yapmak için teşekkül oluşturdukları açık olan, suç mahalli evin sahibi Raziye bt. Ömer ve üç kadın ve üç erkek, toplam yedi kişi baskın yiyip kalpazanlık için kullandıkları bir örs, iki çekiç, iki makas, kürek, balçık ve cevher ile birlikte suçüstü yakalandıklarında, ellerinde bulunan kalp akçeleri bahçeye saçmışlarsa da bu hamlenin hiçbir faydasını görmediler (84 Nolu ÜŞS,h.421). Yakalananların tamamına ne olduğunu bilememekle birlikte, ev sahibi olan çete üyesi Raziye'nin siyaseten katli edildiği belgelere yansıyor (84 Nolu ÜŞS, h.459,460).

Yukarıdaki belgenin de göstermiş olduğu gibi kalpazanlık suçu genelde örgütlenmeyi gerektiriyor ve kadınlar da bu yapının içerisinde kendilerine yer buluyordu. Kadınların işin içinde olmalarında suç mekânının da etkisinden bahsedilebilir. Nitekim kamusal alanda görünmeden ev içerisinde icra edilebilen para basma ya da para kesme mahallelinin kontrolü dışında dikkat çekmeden gerçekleştirilebilecek bir iş görünümündedir. 1595 yılına ait kayıt Akşemseddin mahallesindeki evini atölyeye çeviren kallab Arab Hacı Muhammed ve işbirlikçisi eşi Emine, Fatıma ile ‘Aişe binti ‘Ali ve Rahime binti Abdullah’ın mahallelinin baskını ile ortaya çıkan suçlarını ihtiva etmektedir (18 Nolu BAŞS, s.174).

Kalp para basmak, kişisel bir sahtekârlık, bir nev’i dolandırıcılıkmış gibi görünse de, Osmanlı Devleti açısından ilkin meşruiyete hâlel getirme, ikincisi devletin işleyen para sistemini bozup gelir kaybına neden olma bağlamında algılanmış olmalıdır. Zira piyasada dolaşan çok sayıda kalp akçe devletin gelir

¹⁰⁸ “ Ve eğer kallablık bir kimesnenün üstüne sâbit olsa, dergâh-ı mu’allâya ‘arz ideler ve eğer elinde kallâb asbâbı bulunsa, muhkem hakkında geleler.” (Koç, 1997, fol.10v)

kalemlerinden birisini olumsuz etkilediği gibi, piyasaya bol miktarda sürülmesi fiyatlarda oynamaya sebeptir. Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan herhangi bir bölgeden çıkarılan altın, gümüş darbhane-i amireye sikke yapılmak üzere gönderilmek zorundaydı (İnalçık, 1991,s.118). Para kendisini oluşturan maddenin pahasına göre değerlendirildiğinden, yani bugün olduğu gibi merkez bankalarında bulunan-ya da bulunduğu varsayılan- altın miktarını göze alarak basılan kağıt ya da madeni paraların sanal değerlerinin aksine para içindeki altın, gümüş miktarı ölçüt kabul edilerek hesaplandığından, değerli madenlerin devlet kontrolündeki darphane haricinde basılması devletin gelir kaybetmesi anlamına gelecekti.

Darphâne bulunan yerlerde yoğunlaşan kalpazanlık faaliyetleri (Kılıç, 1999, s.181), içinde Yahudilerin rolü özellikle dikkate değer. Gerlach (2010) piyasaya kırık para sürdükleri için yakalanan ve cezalandırılan Yahudilerden bahsederken (s.197) Yahudilerin kalpazanlık aktivitelerinde sıklıkla zikredilmeleri, genel itibari ile Osmanlı topraklarında işgal ettikleri sarraflık mesleği ile ilişkilendirilebilir. İranlı şair Hafız-ı Şirâzî'nin bir beyitinde kalpazanlık ile sarraflığı ilişkilendirir ifadeleri boşuna değildir¹⁰⁹ (Kantar,2009,s.2944). 16. yüzyılda İstanbul'da tutsak olarak bulunmuş Cristobal de Villalon tutsakların kendilerine halk tarafından sadaka olarak verilen paraların içindeki sahte paraları çoğunluğu Yahudi olan sarraflar sokağında değiştirdiklerini ifade etmektedir (Cristobal de Villalon, 2011, s.95). Sarrafların kalpazanlık için gerekli alet edevatı ve akçenin hammaddesi olan değerli madenleri kolayca ellerinde bulundurabilecekleri gerçeği bir yana altın akçenin içindeki altın miktarını gümüş katarak azaltma, gümüş akçenin içindeki gümüş miktarının bakır kullanarak azaltma yöntemi ile oluşturulan kırık akçenin meydana getirilmesi işlemini de mesleklerine yakınlığı dolayısıyla bilmeleri akla yatkındır. Yahudilerin İstanbul'da kontroller sıklaştığında, piyasadaki kırık akçeyi toplayıp başka bir

¹⁰⁹ “ Hamûş Hafız u in nuktehâ çun zer-i surh / Nigâhdâr ki kallâb-i şeh'r sarrâf est (Hafız; sus ve hâlis altın değerindeki bu özlü sözleri korumasını bil. Çünkü şehir kalpazanları aynı zamanda sarraftır; şiirin iyisini kötüsünü birbirinden ayırırlar .) “

kentte, örneğin Ankara’da piyasaya sürecektir, muhtemelen ticari, bağlantıları da mevcuttu. 1564 yılında Anadolu beğlerbeği ve Ankara kâdisına yollanan hükümde kalp akçelerin piyasaya sürülmesinden bahsettikten sonra Ankara’da dolaşıma katılan kırık akçelerde Yahudilerin rolünden de “...*bunlardan mâ-adâ İstanbul’da olan Yehûdîler kalb ve hurde ve yaramaz akçayı cem’ idüp Ankara’da olan Yehûdîlere yük ile gönderüp Ankara’da ve sâyir yirlerde harciderler...*” ifadeleri ile söz etmektedir (6 Nolu MD, s.98). Kalp akçeler o derece ciddi bir dolaşım içinde olmalıdır ki, devlet gönderdiği hükümde kırık akçelerin, diğer ifadesi ile kalp ya da muşakkat akçelerin kimin elindeyse darphaneye getirilerek resmi sikkelerle değiştirmeleri için 3 gün mühlet veriyor, aksi halde ellerinde bu cinsten para bulunduranların siyaset edileceğine işaret ediyordu (84 Nolu ÜŞS, h.1033).

Kalp para basımının yaygınlık kazanması 16. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmekte, daha doğrusu, kayıtlar bu tarihi işaret etmektedir. Bunun altında, birincisi kalpazanlığın suç olarak tanımlanmasının I.Süleyman kanunâmesi ile gerçekleşmesi yatıyor olabilir (Heyd, 1973, s.30). Osmanlı Devletinde muhtemelen önceki zaman dilimlerinde de kalpazanlık vardı ancak bu suçların yaygınlık kazanması ile kanunnameye konu ile ilgili madde eklenmiştir. Haddizatında piyasada bulunan paranın bozuk ayar olması değil, bu paranın devlet kontrolü dışında piyasaya sürülmesi ana problemdir. Zira para basmanın iktidarın meşruiyetine yönelik sembolik bir anlamı da bulunmaktaydı. Öyle görünüyor ki, devlet dolaşımdaki kontrolsüz ayarı düşük paradan zarara da uğradığını gördüğünde, suçun tanımını yapıp, yeni kanunnameye eklemiştir. Böylece devlet gelir kalemlerinden birisinde oluşan kaçağı kapatarak tasarruf edecekti. İkincisi tağşişin oluşturduğu yeni suç fırsatıdır. Osmanlı Devletinde 16. yüzyılda, Venedik dükası, İspanyol thaleri, Floransa fülörünü vb. yabancı para birimlerinin yanında devletin tedavüle soktuğu üç çeşit madeni para vardı; altın sultani, gümüş akçe ve bakır mangır. Sultani çok büyük alım satımlarda, genelde ticari ilişkilerde, ya da birikim amaçlı kullanılan bir para birim idi. Uluslararası piyasada düka ve thalere rakip olacağından, bahsi geçen dönemde gerçekleşen tağşişlerin hiçbirisine konu olmamış, altın içeriğinde oynama

yapılmamıştır. Bakırdan mamül mangır, diğer paralardan farklı olarak itibari bir değere sahipti ve II. Mehmet zamanında büyük mangır 1/8 akçeye, küçük mangır 1/24 akçeye tekabül ediyordu Mangır daha küçük çaplı alışverişlerde halkın kullanımına sunulurken , devlet kendisine yapılacak vergi vb., ödemelerde mangırını kabul etmemekte, böylece düşük maliyetle imal ettiği parayı nispeten daha yüksek bir meblağa dolaşıma sokarak hazineye gelir yazmaktadır (Pamuk, 2003, s.43-44). Devletin mali işlerinde ve piyasada en çok kullanılan para akçedir. Osmanlı Devletinin kendi kanunlarında 100 dirhem gümüşten kaç tane akçe kesileceği belirtilmişti ve 100 dirhem¹¹⁰ gümüşten 1326 yılında 265 akçe kesilirken, 1481 yılında bu rakam 410 akçeye çıkmış (Pamuk, 2003, s.52), böylece akçe içerisindeki gümüş miktarı 0,37 den 0,24'e düşerek yaklaşık % 36 oranında azalmıştı. II. Mehmet saltanatı sırasında düzenli bir gelir kaynağı olarak gördüğü tağşişe belirli bir sistem dahilinde, kabaca, ilk önce 10 yılda, sonra 5 yılda bir olmak üzere 1451, 1460,1470, 1475, 1481'de toplam 5 kez başvurmuştur (Pamuk, 2003, s.52). Son tarihten itibaren 1566 yılına kadar deyim yerindeyse bu işlem unutulmuş, ancak, 1585-86 yılındaki tağşişle aradaki yılların acısını çıkartırcasına,100 dirhem gümüşten 850 akçe kesilmiş (Pamuk, 2003, s.147), böylece akçe gümüş içeriği %44 oranında azaltılmıştır (Pamuk, 2003, s.135).

Tağşiş işlemleri devlet maliyesine geçici nefes aldirmiş olabilir. Bizim konumuz açısından tağşişin önemi, iyi niyetli olmayan bir kitleye yeni bir suç fırsatı sunmasıdır. Devlet yöntemi göstermiş, otorite boşluğunun hissedildiği, gümüş arzındaki artışın büyük keşifler sonucunda Osmanlı Devletinde de hissedilmeye başlandığı zaman diliminde kalpazanlık vakalarında artış görülmüştür. Gümüş miktarı devlet tarafından azaltılan akçe, rahatlıkla kalpazanlar tarafından içindeki gümüş miktarı daha fazla azaltılarak piyasaya sürülebilmektedir. Ancak ilginç olan, kalpazanlığa ilişkin mühimme kayıtlarına yansıyan, vaka sayısına bakıldığında Kılıç'ın (1999) çalışmasına göre, toplam 144 mühimme kayıtlarından

¹¹⁰ 1 dirhem 3,207 gr eşittir. Oysa Pamuk'un Sahillioğlu'na dayandırdığı verilere göre Osmanlı bu konuda klasik İslam geleneğini değil İlhanlı geleneğini takib etmiş ve 1 dirhemi 3,072 grama denk saymıştır (Pamuk, 2003, s.36).

38'inin 1566 tağşişinden bir sene evvele, yine 14'ünün de 1586 tağşişinden bir sene öncesine denk gelmesidir. Acaba devlet piyasada dolaşan çok sayıda ayarı bozuk para ile başa çıkabilmek için kendi para biriminde oynama yapmış olabilir mi? Sultanın meşruiyetini tescil eden sultanın isminin basılı olduğu sikkelerin dolaşımında güç kaybetmesinin önüne geçmek düşüncesi ile ayarı bozuk paraları dolaşımını engelleyemediği için hamle yapmış olabilir mi? 1586 yılındaki tağşişin bu derece sert olmasının altında yatan sebeplerden birisi kalp paralar mıdır? Kalpazanları bu işe iten piyasada çekilen akçe sıkıntısı mıdır ve devlet aslında tağşişlerle piyasaya ihtiyaç olan akçeyi mi sürmektedir? Bu soruları sorduran tağşiş ile kalpazanlık arasında öyle ya da böyle bir ilişkinin olabileceğini düşünmemizdir. Bize göre tağşişlerin çok sayıda kalpazanlık vakalarından hemen sonra ortaya çıkmasında, devletin piyasadaki para ihtiyacını, yani para arzının talebi karşılayamadığını, kalpazanlık vesilesi ile fark etmesi yatmaktadır. Bu ifade bize Durkheim'in ve "*functionalist*" lerin suçu sağlıklı bir toplum için normal ve belirli ölçüde faydalı gören düşüncesini hatırlatır (Stephen J., 2009, s.224-228).

Pamuk'a göre (2003) 16. ve 17. yüzyıllarda piyasaların günlük işlemlerde kullanılacak bir para birimine ihtiyacı vardı ve piyasalar bu ihtiyacı gümüş içeriği boşatılmış kalp paralarla karşılamışlardı (s.164). Nitekim 1574 yılında Erzurum havalisindeki reaya gerçek sikke bulmakta zorlandığından vergi ödemelerini yapmak için kalp para kullanmaya yeltenmişti (26 Nolu MD., s.199, h.549). Osmanlı Devleti piyasada dolaşan kalp paraların varlığını bir yandan gelir kaybı olarak görürken diğer yandan kendi meşruiyetine yönelik bir tehdit olarak algılamış olmalıdır. Bunun için sıklıkla reayanın elindeki kalp paraları darphanelere getirmeleri konusunda hükümler yayınlanmaktadır (70 Nolu MD, s.73, h.146). Zira İslam dünyasında hükümdarın kendi meşruiyetini tescillemek için Cuma namazında kendi adına hutbe okutmak ve kendi ismiyle para bastırmak başvurulan yollardan ikisiydi. Osmanlı Devletinde tahta çıkan her padişah kendi adına sikke bastırmış, hatta dolaşımdaki sikkeleri toplatıp kendi adına tekrar bastırarak tedavüle sürmüştür.

3.4.2. Kaçakçılık

Legal sınırların dışına taşarak piyasaya mal sürme ya da piyasadaki mal çıkarma şeklinde gerçekleşen kaçakçılık eylemi, 16. yüzyıl Osmanlı Dünyasının özellikle ikinci yarısından itibaren yoğun şekilde kendisini hissettirmeye başladı. Bir yandan piyasaya sokulan malın, devletçe belirlenmiş hududun çevresinden dolaşarak vergiden kaçırma yoluyla ya da piyasada belirlenen fiyattan fazlaya satılması diğer yandan ihracı yasaklanan ürünlerin yabancı tacirlere satılarak fazladan gelir elde etme isteği kaçakçıların tercih ettiği iki yöntemdir (19 Nolu MD, s.172, h.359; Ahmet Refik, 1988, s.105). İstanbul'un iaşesi özelinde düşünüldüğünde, birinci yöntem dış ticaretten ziyade iç ticaret ile piyasaya sokulan mallarda söz konusuydu. Ancak yine de, kimi zaman ithal malların taşınmasında izlenmesi gereken hattın dışına çıkılarak vergiden çalınmaya çalışıldığı da görülmektedir. İkincisi ise büyük oranda gıda ürünlerini, özellikle buğdayı, devletin görüşüne mugayir, kaçak yollarla dışarıya, Avrupa'ya satmaktan ibaretti.

Meseleyi anlamak için ürünün dağıtılacağı pazara gelmeden önceki yolculuğunu kavramak gereklidir. Bu yolculuktaki merkezi duraklar gümrük bölgeleri idi. İnalçık'a (2000) göre Roma döneminden kalma gümrük bölgeleri Osmanlı döneminde de korunmuştu ve idari birimlere koşut ve tüm imparatorluğu sarmalayan gümrük alanları mevcuttu. Bu merkezlerin her birinin kendisine özgü gümrük oranları ve işleyişi bulunmakta, tüccar her bir gümrük bölgesinde vergisini ödemek zorundaydı (s.245). İstanbul, İzmir, Trabzon gibi liman kentlerinin yanında Selânik, Edirne, Erzurum, Diyarbakır gibi büyük şehirlerde hatta daha küçük Sofya, Filibe, Niş, Urfa, Tokat gibi yerleşim birimlerinde de gümrükler yer alıyordu (Genç, 2007, s.197). İthalat malı, denizden karaya çıkarken belirlenmiş limanlara yanaşıyor, kara yolu kullanılıyor ise yine malın varacağı en son noktaya kadar çizilmiş bir hat takip ediliyordu (İnalçık, 2000, s.245). Ödenecek meblağ, malın kıymetine göre tespit edilmekteydi ancak, Müslümanın ve gayrimüslimin vereceği vergi miktarı farklılık arz etmekteydi. Hatta Osmanlı'ya tabi gayrimüslim ile-zımmî-, harbî gayri müslimin vergi yükümlülüğü aynı değildi. Kabaca, Müslüman %3, Osmanlı tebası gayrimüslim

%4, ve harbî gayrimüslim %5 oranında bir bedel ödüyordu (Genç, 2007, s.198). Diğer yandan, bu oran bölgeden bölgeye değişebilmekteydi (İnalçık, 2000, s.250). İhrac edilecek bir ürün, ya da bir gümrük bölgesinde diğerine sevk edilecek bir ürün yola çıkmadan önce muhakkak kontrol edilir, gerekli izinlerle ancak yola çıkmasına olanak sağlanırdı. Böylece kaçak yollarla ürün çıkarılmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu. Kaçakçıların en çok kullandığı yöntemlerden birisi belirlenen yolları kullanmamak, tespit edilmiş limanlara değil de kontrolün uzak olduğu iskelelere mal indirmektir (İnalçık, 2000, s.252-253).

Modern öncesi dönem Avrupa'da yeni bir iktisat anlayışının canlanmasına şahit olunmuş, devletler istihdam ettikleri paralı ordular için sürekli nakit oluşturma kaygısı ile dış ticaret dengesinin pozitif tutmak, yani ihracatın ithalattan fazla bulunması için tüccarla bir nevi kazan-kazan ilişkisi oluşturmuşlardır (Savaş, s.2000, s.138). Merkantalizm denilen sistemde Avrupa devletleri büyük oranda ithalatı kısıtlayıp kendi iç üretimine öncelik vererek nakit yaratmaya çalışıyorlardı. Oysa aynı dönemde Osmanlı Devleti için öncelik, iâşe idi ve halkın ihtiyacı için dışarıdan yapılan ithalat özendirilmekteydi(Genç, 2007). Satmaya meyilli Avrupalı tüccarlar ve almaya hevesli bir devlet vardı. Ancak gıda söz konusu olduğunda en azından 16. yüzyıl için ticaret tamamiyle farklı bir seyir izlemişti. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupada da Osmanlı Devleti'ndeki gibi ciddi hububat sıkıntısı yaşanmaktaydı. 1591 yılında Portekiz'in adalarından birisinde üretilen tahılın, şehrin dışına çıkarılmaması için vatandaşlar kendi şehir meclislerini bilgilendirici bir dilekçe yazmışlar ve önceki sene dışarıdan ithal buğdaya mecbur kalmışlarken, bu kez öncekinin ancak 1/3'ü kadar olan buğdaya sahip çıkılmasını istemişlerdi. Üstelik sene itibariyle kendilerine buğday gönderen bölgelerde de buğday kısıtlıydı ve ilgilenilmezse büyük derde düşeceklerdi (Wiesner-Hanks, 2009, s.292) .

Akdeniz ticaretinin öncü gücü Venedik tüccarlarının 16. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile giriştiği Akdeniz ticaretine hakim olma mücadelesinin bir tarafı aşağı yukarı tüm Avrupa'yı ve dolayısıyla İtalya'yı da vurmuş olan kıtlığın üstesinden gelme çabasının içerisinde gizlidir. İtalyan tacirler Osmanlı hububatına, Osmanlı

Devletinden daha fazla fiyat ödeyerek, devletin sınırları içerisinde kalması gereken ürünü kaçak yollarla dışarıya çıkarıyorlardı. Hatta kimi Avrupalı tacirler piyasa fiyatının %20 fazlasını ödemeye hazırdı. Osmanlı Devleti 1550'lerden itibaren iç piyasasaki düşük rekolteyi dikkate alarak tahıl ihracatını yasaklamaya başladı (İnalçık, 2000, s.231-233). İşin doğrusu, tahılın ihracatının kontrolü, denetimi yeni bir yaklaşım da değildir. Zira, II. Mehmed kanunnâmesinde izinsiz tahıl satanın başına açacağı bela fiziksel, ruhsal ve ekonomik yaptırımları içerisinde barındıran eylemlerden oluşuyordu (Anhegger-İnalçık,2000, s.61). Kaçakçının dövülmesi, sakalının kesilmesi ve tahılına el konulması cezalarının caydırıcılığı vardı şüphesiz, ancak görünen o ki, kaçakçılar bir yolunu bulup amaçlarına erişiyorlardı.

Osmanlı Devletinin karşılaştığı en büyük meselelerinden bir tanesi ihtiyaç olan hammaddenin akışında sürekliliği temin etmektir (Genç, 2007, s.46-47). Esnaf örgütlerinin dönem dönem yaşadıkları hammadde sıkıntısını aşmak için devlet sıkı denetimlerle malın uygun bir biçimde dağıtılmasını amaçlıyordu. Diğer yandan esnafın ihtiyaç olan malın kendilerine değil de başka bir yere satıldığını ya da satılmaya çalışıldığını dair şikayetleri de değerlendirmeye alınmaktaydı. 1568 yılında "yukarı canibe"-İran tarafları- kaçak yolla bakır satan tüccarlar uyarılıyor, devam etmeleri durumunda ise bu davranış sebebiyle haps edilmeleri gerektiği, mallarına da el konulacağı bildiriliyordu (Ahmet Refik, 1988, s.105).

Hammadde ya da ürün bir kez ana gümrük noktalarından geçti mi, bundan sonraki aşama ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasıydı. Her esnaf eşit derecede bu ürüne ulaşma hakkına sahipti. Lakin işler her zaman planlandığı gibi yürümüyor, kimileri olağan akışın dışına çıkarak kuralları esnetiyor ya da kırarak menfaat sağlıyordu. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde esnaf belki eski kârına ulaşmak belki de sadece maişetini sağlayabilmek için bu gibi yan yollara sapmakta pek istekli ve mahirdi. Ülgener (2006), 16. yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başladığı tespit ettiğimiz, 17. ve 18. yüzyıllarda kronikleşen bu hali şöyle ifade etmektedir;

Esnaf sayısı gittikçe artarken, ham madde kaynaklarının ve umûmîyetle sürüm ve geçim imkânlarının o artışa adım uyduramayışı birçoklarını,

helâinden kazanamadıklarını eğri ve bulanık yollarda aramaya götürecekti. Ham maddeden kısıma ve kırpma; kalfa ve çırak ayartma; yalan yemin ve sahte teminatla müşteri çevirme v.s. hep bu zaruretin doğurduğu karanlık ve bulanık kazanç şekilleridir (s.199).

Ülgener'in bahsettiği o bulanık yollardan birisi de, esnafın tedarikçinin elinden malı ya da hammaddeyi varış noktasından önce yolda almasını müteakip izlenmesi gereken hattı takip etmeyerek ya da geçirilmesi gereken kapıdan geçirmeyerek ve belirlenen yerde değil de kontrolden kaçılabilen bir mekânda yüksek fiyat verecek bir alıcıya satmak şeklinde gerçekleşiyordu (19 Nolu MD, s.172, h.359). Böylece bir yandan vergiden kaçırılırken diğer yandan mala belirlenen yüksek fiyatla kâr marjında artış sağlanmaktaydı. Devletin belirlediği narhın dışına taşmak usulüne uygun iş yapmaya çalışan esnafı da gerek hammadde darlığı, gerekse fiyatlardaki şişme dolayısıyla zorluyordu. Hicri milenyuma on kala, 1590'da, sığır kasapları kethüdasının kasap esnaflarından kimisinin Edirnekapıdan gelmesi gereken sığırları yolda karşılayıp satın alarak başka yerlerde sattıklarının ve haksız kazanç elde ettikleri yollu şikâyeti kayıtalara geçmişti (67 Nolu MD, s.44, h.115).

Öte yandan şikâyetlerin içinde kimi devlet görevlilerinin de yer alıyor olması şaşırtıcı değildir. Devlet İstanbul'dan yağ, bal, prinç vb. zahireyi kaçak yollarla gemilere yükleyen çasnigirlerin bazıları, solaklar ve yeniçeri taifesinden kimilerinin peşine düşmüştü (62 Nolu MD,s.11,h.35). Anlaşıldığı kadarıyla askeri zümrenin esnaf işlerine bulaşması, yan gelir kapısı oluşturması 16. yüzyılın ilk yarısında da vardı. Zira Lütfi Paşa Asafnâmesinde askerinin esnaf işlerine bulaşmasının sakıncalarından bahsetmektedir (Kütükoğlu, 1991, s.79). Lakin zamanın akışı ve değişen koşullar yeniçerilerin bu eyleminin güçlenmesine, giderek yaygınlık kazanmasına doğrudan etki etti. Bu da, yan yollara saparak dâhil olduğu ticari faaliyetlerin meşru birer figürüne dönüşen bazı askerilerin-büyük oranda kapıkulları- deyim yerindeyse esnaf ve tüccarlaşmasına sebebiyet verdi. Elinde hâlihazırda taşıdığı asıl kimliğini de birkenara bırakmayan bu askeriden bozma esnaf taifesi, sahip olduğu gücü bu kez sistemin iyiden iyiye yozlaşmasına kullanmıştı.

4.BÖLÜM

DİNE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

4.1.SAPKIN DİNSEL GÖRÜŞLER-ZENDEKA VE İLHAD

Osmanlı Devletinde dinsel sapma üzerine şimdiye kadar yapılmış en önemli eser olan Ahmet Yaşar Ocak'ın "*Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15. Ve 17. Yüzyıllar*" adlı monografisinde, Ocak zındıklık ve ilhad kavramlarının tarihsel geçmişini ve etimolojisini araştırmış ve son kertede Osmanlı toplumunda bu kavramların aldığı şeklin sünni İslâma muhalif her türlü hareket ve inançları içine alacak şekilde genişlediğini ifade etmiştir (Ocak, 2013, s.16). Terim içinde Bernard Lewis'in ifadeleri ile "*sünnilik dışı her türlü şüpheli inancı, materyalizmi, ateizmi, agnostisizmi ve önünde sonunda, inanç, devlet ve toplum düzeni için tehlikeli olduğuna inanılan her türlü fikrî ve dinî eğilimi*" içermektedir (s.15). Ocak ilhad'ın aslında zendekanın bir aşama ilerisi olduğunu, ilhad söz konusu edildiğinde, zendekanın etimolojisinde yer almayan, "*Tanrı kavramının sorgulanması*" ndan bahsedilmesi gerektiğini belirtmektedir (s.15). Ancak Osmanlı Belgelerinin dili incelendiğinde görülecektir ki bazen kâtipler bir terimin söyleyişteki gücünü arttırmak için aynı ya da yakın anlamı karşılayacak bir başka kelimeyi de ilk sözcükle beraber kullanmışlardır.¹¹¹ Zendaka ve ilhad ya da zındık ve mülhid sözcüklerinin kimi zaman beraber kullanılmasını bu anlayışta aramak daha doğru olacaktır. Diğer yandan 16. yüzyılda Osmanlı kanun adamlarının önlerine gelen zındıklık davalarında kullandıkları resmi, hukuki bir tanım var mıdır ? Kâdılar, içeriği her ne olursa olsun, İslam dışı her söylemi zındıklık torbasının içine mi koyuyorlardı ? Bu aşamada Ebussuud Efendi'nin iki fetvasına başvurmak kanımızca yararlı olacaktır.

Mes'ele: Zeyd Amr'a "bana Tanrı'yı buluver" dedikde Amr Zeyd'e "Kur'ân ile âmil olup, Peygamber'e iktidâ edicek, bulursun" deyicek, Zeyd "anlara ne amel, ben anlarsız bulurum" yahut " buldum" dese Zeyd'e ne lâzım olur ?
Elcevap : Katli lâzımdır, zındıktır.

¹¹¹ " fitne vü fesâd", " ikrâr u itirâf", vb

Mes'ele : Zeyd "bana hazret-i İsa gibi gökten mâide iner ve nice kimseleri tâ'undan ve gayri belâdan kurtarırım, dilediğimi zillete düşürürüm" dese ne lâzım olur ?

Elcevap : Deli değilse zındıktır ve elhak delâlet eder, ebâtîldir. Ahz-ı şedîd olunup, serâiri keşf olunduktan sonra, hakkından gelmek lâzımdır.(Düzdağ, 2012, s.141) .

İlk fetvada Kur'an ve Peygamberi dışlayan ve Tanrı'ya öylece ulaştığını iddia ederek uluhiyet sorgulamasına girişen Zeyd, ikinci fetvada kendisini belki peygamber ve hatta "dilediğimi zillete düşürürüm" diyerek belki de yaratıcı yerine koyan Zeyd, Müslümanlığı ile bir şey söylenmemiş olsa da, zındık kabul edilmiştir. 1526 yılından 1534 yılına kadar Şeyhülislamlık yapmış İbn Kemal de farzları ve vacipleri terk etmeyi meşru gören, şeriatı öğrenmektense bâtin ilmi ile meşgul olmayı yeğleyen ve savunan şeyh ve sûfileri " mülhid" ilan etmekte ve batıl inançtan dönmezler ise katledilmelerini önermektedir (İnanır, 2014, s.48-49). Dolayısıyla gerek Ebussuud Efendinin ve gerekse İbn Kemal'in yaklaşımlarından da anlaşılacağı üzere Müslüman görünen bir kişinin "sapkınca" fikirleri onu zındık, mülhid sınıfına sokmaktadır. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan bir zimmi şüphesiz, İslami olmayan görüşlerine rağmen, İslamla bağdaşmayan yaşamına rağmen zındık değildir. O hükmün verilebilmesi için kişinin kendisini Müslüman gibi gösterip küfrünü gizlemesi gereklidir. Küfrü aleni olduğunda ise tövbe etse dahi, tövbesi kabul edilmeden ölüm cezası ile cezalandırılmalıdır (Ebu Zehra, s.171; Udeh, 2012, c.2, s.817).

Buradan hareketle 16. yüzyılda Osmanlı İstanbul'unda kayıtlara geçmiş devletin zındık olarak damgaladığı kimi önemli ya da sıradan kişilerin, zendeka kapsamına giren hareketlerin tespitini yapmaya çalışacağız. Kelimenin tanımımızdan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı toplumundaki gayrimüslimlerin "heretik" etiketi vurduğu dinsel sapkınlık vakalarını dışarıda tutmaktayız. İşin doğrusu yaptığımız çalışmalarda da Osmanlı Devleti kayıtlarında bu minvalde bir veriye de rastlamadık. Özellikle Osmanlının Avrupa topraklarında yaşayan gayrimüslim halkın kendi içindeki ve inanışları bağlamındaki heretiklerinin, Osmanlı yönetiminin bakış açısından değerlendirmek başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Osmanlıda yaşam alanı bulan bazı tarikatların toplumun her kesimi için, en azından İslamî değerlere karşı açıkça küfür edilmediği müddetçe kabul gören, garip kıyafetlerine, tuhaf tavırlarına rağmen Allah'ın sevgili kulu olabileceklerine dair inanışlar sebebiyle mazur görülen dervişlerin devlet tarafından aynı çizgide değerlendirildiği ya da sapkın, zındık ve mülhid, görüldüğü düşünülebilir. Buradan yaklaşıldığında dinsel sapma meselesine dair, bir yandan toplumun bakışının içeriğinin neler olduğu, diğer yandan devletin yaklaşımının nedenleri şeklindeki iki ayrı soruyu gündeme getirebiliriz. Toplumun bu tarz bir soruna yönelme şeklini ele almak için yeterli malzemeyi bulmak kolay değildir. Ancak örneğin Rumeli Sadareti Mahkemesinde kayıtlı bir kâdı sicilinden toplumun refleksine dair bir şeyler söylenebilir. Kayıttan anladığımız kadarıyla İslami inançlara ve değerlere açıktan bir hakaret sebebiyle Kalenderi bir derviş halkın şikayeti ile mahkemeye çıkartılmıştır. 1594-1595 yılına tarihlenen kayda göre “zındıklık” iddiası ile tevkif edilen derviş ile ilgili suçlama ezan okunurken “Yezidiler ve Hariciler” lafzıyla lanet edip Allah'a ve Hz.Peygamber'e, küfür etmektir¹¹² (21 Nolu RKŞS, h.266). Şahitlerin teyidi ile suçu sabit olan Kalenderî dervişin eylemi anlatılırken sonunda “zındıktır” ifadesi ile kesin hükme varılması iki nedenden kaynaklanıyor olabilir. Birincisi “kalenderi dervişlik” tek başına zındıklık tanımının bir parçasıdır, ikincisi ise edilen küfürlerin mahiyetidir. Sondakinin varlığı, ilkinin gündeme gelme nedenini teşkil etmiş olabilir. Diğer yandan Ebussuud Efendi bahsi geçen içerikteki küfürleri edenlerin kâfir ve katlinin meşru olacağını ifade etmektedir.¹¹³ Oysa bizim kaydımızda kişinin

¹¹² “ ..Mehmed b.Abdullah nâm kalenderi ihzar ve mahzarında takrir-i kelâm edip mezbûr kalender mü'ezzinler salât için minâreye çıkıp ezân eylediklerinde hâşâ sümme hâşâ “ Hariciler ve Yezidiler” deyu sahiyen seb ve l'an edip ve bundan mâ'adâ ...cenâb-ı rabbi izzet tekaddeset esmâuhû ve sıfâtuhû hazretlerine haşa ve kella seb edip ve andan gayrı hazret-i risâlet penâh ve çihâr yâr-ı güzine seb etmiştir, zındıktır....”

¹¹³ “Mes'ele : Zeyd-i Müslim Amr-i Müslimin –hâşâ- cimâ' lafzı ile dînine imânına ve ağzına söğse, şer'an ne lâzım olur ?

Elcevap: Kâfirdir, katli helâldir.

Mes'ele : Zeyd, hamr içip mahallesine gelse, Amr'a “ bre Tanrısını ve Peygamberini –hâşâ-filân ettiğim” lafziyle edepsizlik eylese, o mel'unâ ne lâzım olur ?

Elcevap : Kâfirdir, katli helâldir. Avreti bâindir, ehl-i İslâmdan dilediği kimseye varır.

Mes'ele : Mahallenin imamı ve cemâ'tinden ba'zı kimseler da'vâ eylemese, onlara ne lâzım olur ?

Elcevap : Tab'ında gayreti olan, o mel'ûnun hâlini şer'at-i şerîfeye bildirmemeğe kadir değildir. Hak te'âlâ hazretlerinden havf ü recâsı olmayıp, Resûlullah şefâatinden müstağni olanlar işitip sükût eyler, amma yevm-i mahşerde hallerin görelere. “ (Düzdağ, 2012, s.143)

“zındıklığı” gündemdedir. Bunun sebebi muhtemelen küfür edenin “zındıklıkla” damgalanmasına yetecek bir Kalenderi derviş imajının varlığıdır. Bu aşamada akla gelen soru kalenderiliğin “sapkın” bir anlayış görülmesinin nedenine dairdir. Cevabı verebilmek için kalenderlik hareketinin kökenine ve Osmanlı Devletindeki macerasına temas etmek gereklidir.

Kökeni Horasan Melametiliğine dayanan (Ocak, 2011a, s.100; Köprülü, 2005, s.49) 10. yüzyıldan itibaren ilk defa Orta Asya ve İran'da görülmeye başlayan ve Hinduizm, Budizm, Maniheizm gibi eski Asya dinlerinden etkiler taşıdığı anlaşılan kalenderilik 13. yüzyıldan itibaren toplumsal yığınlar halindeki hareketlenmeleriyle dikkat çekici hale gelmiştir (Ocak, 2011b, s.121). 13. yüzyıldan itibaren, özellikle Babai ayaklanmasından sonra diğer heterodoks tarikatlar gibi Anadolu'da yayılmaya başlayan Kalenderilik Anadolu heterodoksisini ciddi şekilde etkiledi. Osmanlı Devletindeki tarihsel çizgisi II. Bayezid'in saltanatında, 1492'den sonra değişmiş görünüyor. Arnavutluk seferi dönüşü, sultana karşı girişilen suikastle kalenderler açısından tarih farklı bir yol izleyecektir (Tevârih-i Al-i Osman, 1997, s.128; Kühül Ahbar, 1997,s.867; Oruç Beğ Tarihi, 2008, s.153; Tacüttevarih, 1992, c.3, s.274-275). Edirne kâdisinin olayı araştırması sonucu Otman Baba kalenderlerinin olayla ilgileri tesbit edilmişti (İnalçık, 1993, s.32; Ocak, 1993).¹¹⁴ Bu olaydan sonra kalenderlere karşı takibat başlamış, padişah buyruğuyla Filibe ve Zagra'nın doğusundaki bölgelerde bulunan ateist abdallar, dervişler, ışık taifesi toplanmış, suikastin müsebbibi olduğu düşünülen Otman Baba dervişleri idam edilirken (İnalçık, 1993, s.32), diğerlerinin bir kısmı da dinsel sapkınlıktan dolayı siyaseten katl olunmuş, kalanlar da Anadolu'ya sürülmüştü (Tevârih-i Al-i Osman,1997, s.129; Kühül Ahbar, 1997, s.868; ; Oruç Beğ Tarihi, 2008, s.167). Tüm bu takibata rağmen 16. yüzyılın başlarında İstanbul'da kalenderlerin varlığını Menavino' nun anlatisından (Menavino, 2011, s.50-55), bir yüzyıl sonra ise Poul Ricout 'tan bilmekteyiz (Paul Rico, 2012, s.229-231). Diğer yandan sadece kalenderilerin değil, tüm rafizi kitlelere yönelen tehtid, Tietze'ye göre (1995) , İran

¹¹⁴ Oruç Beğ tarihinde bunun bir Haydari dervişi olduğu yazar (Oruç, s. 153). Theodoros Spandunis ise suikastı bir Torlak dervişin gerçekleştirmeye çalıştığını belirtmektedir (Theodoros Spandunis, 2015, s.144).

savaşlarının seyrine göre yönünü belirlemekte, devlet sulh zamanlarında tavrını yumuşatmaktaydı (s.165). Faroqi (1995c) ise, örneğin 1590'lı yıllardaki devlet aksiyonlarındaki değişimin büyük oranda Anadolu'da baş gösteren Celâli ayaklanmasına bağlamaktadır (s.174) .

Kalenderi dervişlerin giyim kuşamlarının farklılığı, Menavino'nun resmettiğine göre kimliklerini ayırt etmek için yeterlidir (Menavino, 2011, s.51)¹¹⁵. Kalenderiler kendilerini evrenin varlığının yegâne sebebi ve “Tanrı yaratıklarının kaymağı” sayıyor, “Tanrısal gerçeklikle” hiçbir engel olmadan karşı karşıya gelebildiklerini iddia ediyorlardı. Gezgin yaşam tarzlarını, dünyaya bağlanmanın yanlışlığı ve dolayısıyla bir mekâna ait olmama tercihleri ve kendi özlere yolculukları belirliyordu (Karamustafa, 2011,s.82-83) .

Öyle görünüyor ki bu kalenderi dervişler herhangi bir suça, dinsel eyleme karışmadığı müddetçe toplum içinde kendilerine yer bulabilmekteydiler. Öte yandan süikast olayı sonrası yaşananlar devletin kendisine yönelen saldırılara karşı tepkisini göstermesi açısından önemlidir. Böylece devletin zendeka hareketlerindeki yaklaşımında iki tutum ve politika varlığı ortaya çıkıyor. Birincisi, aslında olayın içeriğinden çok, sebebiyet vereceği çalkantılar ve meydana getireceği sosyal hareketler etrafında şekilleniyor. İkincisi ise kendi resmi ideolojisine ve böylece tüm topluma bulaşacak “sapkınca bir akıl virüsü” ne engel olma gayesi güdüyor. Bu aslında Ocak'ın yaklaşımına göre aynı zamanda bir sarmalın başlaması anlamı da taşımaktadır. Ocak (2013) bu tarz “sapkın” dinsel görüşlerin Osmanlı Devletinin katılaştıran sunnî inancına karşı tepkisel bir arayışın tezahürü olarak doğduğunu iddia etmektedir (s.386). Oysa aynı zamanda gittikçe Ortodokslaştıran devletin sınırları keskinleştirmesiyle, çizginin dışında kalanlara karşı giriştiği bir mücadelenin sonucunda ifşa oldukları ya da kendilerini ifşa ettiklerini düşünmemiz de olasıdır.

¹¹⁵ “ Bunlar çarşaf biçiminde , üzeri kareli elbiseler giyerler. Bu elbiseler pamuk ve at kılından dokunmuşlardır. Umumiyetle başlarında saç yoktur fakat kafalarına Yunan rahiplerinin şapkalarına benzer bazı bereler giyerler. Bunlarda bir karış uzunluğunda püskül vardır. Bu püskül at kılılarından yapıldığından oldukça serttir. Kulaklarına, boyunlarına ve kollarına demir halkalar takarlar..”

Menavino'nun Kalenderleri etkilediğini söylediği Nesimi (s.51-52), Hurufiliğin Anadolu'daki en önemli temsilcilerinden birisi ve Hurufilik öğretisinin yayılmasındaki en etkili şahsiyettir (Gölpınarlı, 1989, s.28). Ocak (2013) Hurufiliğin Osmanlı toplumunda birçok sapkın görüşün şekillenmesinde ve zındıklığı ile kayıtlara geçmiş kimi şahsiyetlerin fikirlerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir (s.156)¹¹⁶.

Kurucusu Fazlullah'ın halifeleri tarafından yayılan hurufilik Anadolu'da Mir Şerif ve Nesimi'nin çalışmalarıyla etkili olmuş,¹¹⁷ hurifiler diğer tarikatların içlerine karışarak, 15.yüzyıl ve sonrasında Kalenderi ve Bektaşî hüvviyetiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir (Gölpınarlı, 1989, s.32).¹¹⁸ II. Murad zamanında saraya kadar giren hurifiler (Taşköprülüzade, 2007, s.76), II. Bayezid saltanatında da İstanbul'da heterodoks tarikatlar içinde kendilerini göstermişlerdi (Menavino, 2011, s.51-52).¹¹⁹ Özellikle Allah'ın insan bedenine hulul ettiğine dair inançları Anadolu ve Rumeli'deki bazı tarikatların, örneğin Bayramî Melâmîlerin, Kalenderîlerin ve dolaylı yoldan Kalenderîlerin Bektaşîlik içinde erimesiyle de Bektaşîlerin fikirlerinde derin izler bırakmış, hâlihazırda bu inanca gark olmuş Kızılbaşların da inançlarını koyulaştırmıştır (Ocak, 2013,s.156). Hatta Ocak'a göre kroniklerde de yar alan kimi "sapkın" görüşlü figürler de ortaya koyduğu

¹¹⁶ Hurufilik "*harflerle rakamlarda tabiat ve hadiseleri etkileme gücünün bulunduğu veya bunların gaybdan haber vermede yararlı olduğu iddiasına dayanan sözde bir ilim*" olarak tanımlanmakta, kökeni Mısır, Hint ve diğer Yakındoğu uygarlıklarına kadar götürülmektedir (Aksu,1998, s.408). Helen dünyasında, Yahudi inancında kendisine yer bulan, İslamiyette özellikle İbn-i Arabi vasıtasıyla şekillenen huruf ilmi, Fazlullâh-ı Hurufî tarafından bir akide şeklinde ortaya konmuştur. Fazlullâh Arapça'nın 28 ve Farsça'nın 4 harfini sayılarla sistemleştirir ve alemi, Kur'an-ı Kerimi bu sistemle anlamaya ve açıklamaya çalışır. Takipçilerinin Allah'ın mahzarı kabul ettiği, Kur'an-ı Kerim'de geçen "fazi" (fadl) kelimelerinin kutsiyetine delil görüldüğü Fazlullâh'ın yazdığı Câvidânnâ-me Hurufiliğin ana kaynağı bir nevi kutsal kitapları sayılmıştır (Aksu, 1998, s.409). Timur'un tarikatlara tanıdığı hoşgöründen faydalanan Fazlullâh bir müddet sonra fikirlerinin şeriata aykırı olduğu yönünde ulemânın görüş bildirmesi üzerine Timur tarafından yakalatılıp idam edilmiştir (Aksu, 1998, s.410).

¹¹⁷Gölpınarlı'nın bu konudaki görüşlerine karşın Fuad Köprülü, 'Aliyyü'l-a'lâ'nın bir Bektaşî tekkesini kendisine mesken tuttuktan sonra Hurufilik düşüncesini Bektaşîlik adı altında yaymasının Anadolu'nun hurufilikle tanışmasında asıl etken olduğunu idda eder (Köprülü, 2009, s.129).

¹¹⁸ Örneğin Bektaşî şairlerinden Yemini, Virani, Balım Sultanın müridi olan aşık Bosnalı Vahdeti Hurifi idiler (Mélikoff, 1999, s. 182-185).

¹¹⁹Menavino'nun Kalenderleri betimlediği bir pasajda "...mezheplerinin o devirde liderleri sayılan Nesimi adlı biri tarafından tertip edilmiş halk lisanında eski metinleri okuyarak dolaşırlar. " ve " Kalenderiler sadakayla yaşarlar, Nesimilerin tarikat nizamına riayet ederler " sözleri Hurufilerin Kalenderilik içinde kendilerini ifade biçiminin göstergesidir.(Menavino, 2011 , s.51-52)

fikirlere bakılacak olursa Hurufilikten etkilenmişlerdi. Örneğin Hz.İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu savunan Molla Kâbız hayli ilginç bir olayla zındık olarak damgalanmış ve infaz edilmiştir. Gerlach Molla Kabız'ın ismini vermeden olayı şöyle anlatır:

Bundan 35-36 yıl önce Türklerin müftüsü Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmış ve İsa Peygamber'in gerçekten Tanrı'nın oğlu olduğunu ve Müslümanların Muhammed tarafından aldatıldıklarını, Kuran'ın düzmece ve yalan dolu bir kitap olduğunu iddia etmiş... adamı zinadana atmışlar. Ama o üç gün boyunca hep aynı sözleri tekrar etmiş... Yargıçlar ise “ Bizim yasalarımıza göre idam edilmen gerek!” diye adamı uyarmışlar. Adamı idam edecekleri zaman, 12-13 yaşlarında güzel bir çocuk olan oğlu, yakılmak üzere bir odun yığınının üstüne çıkarılmış olan babasına sarılmış ve onunla birlikte ölmek istediğini söylemiş. Böylece ikisini de yakmışlar. Bu olaya tanık olan adamın 14 öğrencisi, hocalarının izinden gitmek istediklerini belirtince onların da kafalarını kesmişler ve arkasından cesetlerini ateşe atmışlar (Gerlach, 2010, s.140-141).

Bu anlatım Osmanlı Kroniklerinde yer alan anlatıya göre daha yüzeysel ve farklıdır. Tarihsel olarak da aslında Molla Kâbız'ın idam tarihi olan 1527'ye tıpa tıp uymamaktadır. Dolayısıyla başka bir vakanın söz konusu edildiğinden bahsedilebilirse de, Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkışı, “ Molla” ifadesinden ilim adamı olduğu anlaşılan Kâbız'ın Gerlach tarafından müftü olarak tanıtılması gibi ayrıntılar ve aynı tarihlerde benzer bir kayıta da rastlanmaması hikâye edilenin Molla Kâbız'ın yargılanması meselesi olduğuna işarettir. Osmanlı Kroniklerinde bir yakmadan ya da oğlunun beraberinde yakılmasından bahsedilmez. Nitekim Kâbız gibi İsevîlerin bulunduğunu ve taraftarlarıyla aynı akibeti paylaşarak yakıldıklarını anlatan batılı gözlemciler bulunsa da Osmanlı kaynaklarında teyidi yer almaz (Ocak, 2013, s.283-284).

Ocak'a (2013) göre Hurufiliğin etkisinde kalan Molla Kâbız kendi fikirlerini halka yaymaya, meyhanelerde arz-ı endâm etmeye başlar ve çevresine de bir hayli insan toplar (s.272-273). Tüm argümanlarını ayetler ve hadisler üzerinden kurgulayan Molla Kâbız'ın fikirlerinin yaygınlık kazanmasında halk tarafından benimsenmeye başlanmasında İslâmi kaynaklı bilgiye vukufiyeti öncüdür. Durum endişe verici bir hal almaya yüz tutarken, ulemadan kimileri Molla Kabız'ı Divân-ı Hümayun'da yargılanmak üzere yakalattırlar. I.Süleyman gizlice,

Veziriazam İbrahim Paşa'nın bizatihi ve alenen takip ettiği duruşmada Molla Kabız deyim yerindeyse çok sükseli bir galibiyet alır. Karşısındaki Rumeli Kazaskeri Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi ile Anadolu Kazaskeri Kadirî Çelebi'yi susturur ve ilk raundu kazanır. Sultanın insiyatifi ile ertesi gün ikinci bir yargılama daha yapılır. Bu kez Molla Kâbız'ın karşısında devrin en önemli ilim adamlarından Şeyhülislam İbn Kemal ve İstanbul Kâdısı Sa'dî Efendi vardır. İbn Kemal Molla Kâbız'ın tüm iddialarını, ayet ve hadislerle çürütür, birçok ayeti yanlış yorumlamış olduğunu kendisine ispat eder. Böyle olunca, Molla Kâbız'ın fikirleri O'nun zındıklık ve mühlidliğine delil sayılarak idamına karar verilir (s.272-277) .

Molla Kabız'ın idamından on iki yıl sonra 1539'da At Meydanında idam edilen ve oğlan şeyh diye bilinen İsmail Maşûkî Bayrâmî-Melâmî şeyhi Aksaraylı Pir Ali'nin oğludur ve önceki gibi zındıklık suçlaması ile yargılanmıştır (Ocak, 2011a, s.61). Babası aslında İstanbul'a göndermek istememiş ve sadece dini bir inkişaf için Edirneli Ahmet'in kontrolünü talep ederek izin vermiş, akabinde Maşûkî tahminen 1535 yılında İstanbul'a gelmiştir (Erünsal, 2003, s.215). Kendi başına hareket ederek bir iki yıl içinde ciddi bir kitleye temas etme istidatını gösteren İsmail Maşûkî yaydığı fikirlerin "sapkın" görülmesi sebebiyle on iki müridi ile birlikte tevkif edildi (Ocak, 2011a, 61). Mahkemede şahitlerin anlatımlarına göre hem itikâdî hem de amelî prensipleri aslında sıradan, avam diye tabir edebileceğimiz, "cahil" kitlenin ziyadesiyle hoşuna gitmiş olmalıdır. Şahitler oğlan şeyhin "*İnsan Kadîmdür*", "*İnsan insan olduktan sonra ana hiçbir nesne haram değildir*", "*Babam Kutb'dur, ben Mehdî'yim. Bize uymayanın imanı dürüst değildir*", "*Şerî'atin haram didikleri helaldir.*", "*Cenneti göreyin deyu kılmaz mısın? Cennet didiğine biz merkebimizi bağlamazız*", "*Sücî aşk kamışdır, cezbe-i ilâhîdir. Bunlarda nesne yokdur, mü'mine helaldir.*", "*Oruç, zekat, hac bizlere cürm için geldi, bunlarda nesne yokdur.*", "*Mü'min olana yılda iki bayram namazı vardır, kalanı avam içindir.*", "*Zinâ ve livâtada nesne yokdur. Toprak toprağa girür. Bunlar aşkın lezzetidür.*" vb. ifadeler kullandığını belirtmişlerdir (Ocak, 2013, Ek-V).

Nefsin tüm isteklerine olumlu cevap veren bir ideolojinin arkasına takacağı kalabalıkların “*devlet-i ebed müddet*” olan Osmanlı için ideolojik bir rahatsızlıktan çok yönetsel sorun teşkil edebileceğini değerlendirebiliriz. Artan taraftar kitlesi sebebiyle İbrahim Gülşeni'nin I.Süleyman tarafından takibe alınması (Kılıç, 2004, s.212) ve İbn Kemal'in görüşüne başvurulması aynı hassasiyetten kaynaklanmaktadır. Zındıklık endişesi ve hakkındaki ithamlar nedeniyle Mısır'dan çağrılan ve sohbetleri deyim yerindeyse mercek altına alınan Gülşenî'nin dinleyicileri arasında bulunan padişah tarafından görevlendirilmiş İbn-i Kemal sadrazam Pargalı İbrahim'e şeyhin gıyabında “ *Bu taifeyle uğraşmak Allah'a itirazdır. Evla olan bunların dünyevî maslahatlarını görüp dualarını almaktır*” diyerek onay vermiş ve çok etkilendiği şeyhe intisâb etmiştir (İnanır, 2014, s.51). Ancak şeyhin müridleri arasına giren çok sayıda kişinin bozuk itikâdı, İbrahim Gülşenî'yi ve devamında müridlerini sürekli zındıklıkla itham edilmesi sonucunu doğurmuştur (Kılıç, 2004, s.214).

16. yüzyılda vahdet-i vücud anlayışından tevarüs eden ve Şeyh Bedrettin'in savunduğu fikirleri tâkib eden Şeyh Muhyiddin-i Karamani de (Ocak, 2011a, s.52) Molla Kabız gibi idam edilmiştir (Düzdağ, 2012, s. 257). Karamanî'nin idamına sebep olan görüşleri, Ebussuud Efendi tarafından zındıklığa delâlet olarak okunmuş ve bu bağlamda katli dinin gereği kabul edilmiştir. Ebussuud Efendi “...*ahkâm-ı şerî'at-ı şerîfeye inkâr ile zındık idüğü ve hazret-i Resûlullah cenâb-ı rif'atlerini tahkîr veçhi ile zikr ettiği tarik-i şer'î ile sâbit olduğu için katl olunmuştur*” (Düzdağ, 2012, s.257) diyerek Karamani'nin idamının meşruiyetini savunmaktadır. Fetvadan anladığımız kadarıyla Karamani sonradan fikirlerinden caymış ve tövbe etmiş ancak bu O'nu kurtarmaya yetmemiştir. Ebussuud bu konuda Ebu Hanife'nin görüşlerine mugayir bir tavır takınır ve şöyle der “ *..Tutulduktan sonra vâki' olan tevbeye itibâr yoktur.* “ (s.257). Belli ki şahitlik konusunda da bazı ihtilaflar gündemdedir. Şahitlerin şehadet ettikleri vaka üzerinden epeyce zaman geçmiştir ve bu İslam kaidelerine aykırı bir durum teşkil edebilir görünüşü de “...*kibâr-ı meşâyih-ı hanefiden İmam Ebu'l-Kâsım Saffâr te'hîr ile şehadetlerine hâlel gelmez makbuldür deyu ihtiyâr*

etmiştir” diyerek çürüten Ebussuud fetvasının eleştirisini dahi kabul etmez ve bu minvalde söylemde bulunacakları da zındıklıkla damgalar (s.259).

İstanbul Şer’iyye Sicilleri kataloğunda yer alan Rumeli Sadareti 20 nolu sicilde bulunan Karamani’nin yargılanma kaydını bulan ve buradan hareketle Karamani’nin dört konuda dini sınırların dışına çıktığı gerekçesiyle idam edildiğini ifade eden Ocak (2011a) bunları şöyle sıralamaktadır; 1. Materyalist bir vahdet-i vücud anlayışı ki, Allah âlemin kendisi telakkî edilmektedir. 2. Öldükten sonra dirilmeye, ahirete iman etmemektedir 3. Helal ile haram arasındaki çizgiyi kaldırmıştır, bu kavramları kişinin kendisini belirlediğini ifade etmektedir 4. Hz.Muhammed, Hz. Ali, Şeyh Ferideddin Attar, Şeyh Muhyiddin Arabi harcindeki tüm peygamber ve evliyalardan üstün olduğunu hatta şeyhi İbrahim-i Gülşenî’nin Hz.Muhammed’den de üstün görmektedir (s.55-56)

Balkanlarda faaliyet göstermiş Hüsameddîn-i Ankaravî’nin halifelerinden Hamza Bâlî de Ebussuud efendinin fetvası ile idam edilenlerdendir. Çevresine toplananlar dikkat çekmiş olmalı ki, fesad çıkarabileceği düşüncesi ile tutuklanması istenmiş, Bosna Kâdısının talebi ile Divan-ı Hümayundan görevlendirilen müfettişin raporu doğrultusunda idam edilmiştir (Ocak, 2013, s.345-346). Anlatıldığına göre Hamza Bâlî meselesi Ebussuud Efendi’ye intikal etmiş, *“Cahil ve nâkîstir, dördüncü esmâda kalmıştır, Oğlan Şeyh İsmâil Ma’şûkî tarikatındandır”* sözleri üzerine Şeyhülislam *“Üstâdım fâzıl-ı Rûm İbn Kemal merhumun fetvası ile katli olunan İsmâil’in katli zendeka ve ilhâda bina olunmuş idi; Şeyh Hamza dahi ol tarikte zındık ise katli meşrûdur”* diyerek katline cevaz vermiştir (Azamat, 1997, s.503). Diğer yandan idamın altında yatan başka bir gerçek de bulunmaktadır. Hamza Bâlî müridleri tarafından “Sultan Hamza” olarak çağrılmaktadır. Bu tanımlama Osmanlı padişahının meşruiyetine karşı bir bayrak açma faaliyeti olarak görülmüş olabilir. Ocak da (2013) bu noktada Hamza Bâlî’nin *“mehdici bir hareketin hazırlıkları ve propagandasıyla meşgul olduğunu”* düşünmektedir (s.347-348). Hamza Bâlî’den sonra da 1570 ve 80’li yıllarda Balkanlarda bazı Hamzavî menşeli ayaklanma çabaları olduğu mühimme kayıtlarına yansımaktadır (s.352-355).

1602 yılında ilhad ve zendeka suçlaması ile Divan-ı hümayunda katli edilen Nidajlı Abdurrahman, idamından önce Divan'da Rumeli Kazaskeri Ahîzâde Efendi ve Anadolu Kazaskeri Es'ad Efendi'nin yargılaması sırasında sorulan sorulara verdiği cevaplar ile kendi sonunu hazırlamıştır. Es'ad Efendi Kur'an-ı Kerim ayetleri ile sunduğu delilleri Nidajlı Abdurrahman'ın te'vil¹²⁰ suretiyle çürütmeye çalıştığını belirtip, bu derece bir zındıkla karşılaşmadığını Nidajlı'nın ne kıyamet sonrasında yaratılışa, ne cennete, cehenneme ne de mükâfat ve cezaya inanmadığını ifade etmektedir. Zındıklığının ispatı için mecnun olmadığının da delillendirilmesi gerekir ki, naslara getirdiği te'vil aklının yerinde bulunduğu işaretler der Es'ad Efendi. Zira “ *Mecnûn te'vil-i nusûsa kadir olmaz.*” Ebussuud Efendi'nin Muhyiddin Karamani'nin katlinde ortaya koyduğu ilkeye paralel; “ *Zındıklığın ise bade'l tevbese makbul olmayıp bilâ-te'hîr katli vâcib olmakla şer'-i şerif mucibince katline hükm olundu*” (Naîmâ, 2007, s.229). Nidajlı'nın şimdiye kadar üzerinde durulan zındıkla damgalanmış figürlerden en temel farkı, eğer başka bir kayıta farklı bir anlatım söz konusu değilse, etkilediği bir kitleden ya da fikirlerinin tesir edeceği bir topluluktan bahsedilmemiş yani çevresinde toplanmış devlet otoritesi ya da ideolojisi açısından zafiyet yaratacağı zâhir olan bir cemeaatten söz edilmemiş olmasıdır. Naima'nın anlatısında Nidajlı'nın kimler tarafından şikâyet edildiği, fikirlerinin nasıl ortaya çıktığı belirtilmemiş olsa da, İstanbul'daki Behram Kethüdâ Medresesi'nde hariç payesi ile müderris bulunduğu kayda geçirilmesi düşüncelerinin diğer müderrisler ya da talebeleri vasıtası ile şikâyete konu olduğunun muhtemel göstergesidir (Naîmâ, 2007, s.229).

Yukarıda bahsi geçen şahıslar dışında haklarında fazla bilgi olmayan, daha doğru bir ifade ile resmi otorite ile ilişkisi bağlamında yeterli veri bulunmayan ya da tüm hikâyeleri subjektifliği dolayısıyla güvenilirliği şüpheli kaynaklara mahkûm olan tarikat şeyhi, tarikat mensubu şairlerin de zındıklıklarını gösterir deliller sunar Ocak ve Erünsal. 16. yüzyılın hemen başlarında öldüğü tahmin

¹²⁰ Te'vil, ayetlerin sınırlarını ve kelimelerin perdesini, zarını inceden inceye araştırmak ve âyetin mâna ihtimallerinin birisini tayin etmektir.

edilen Bünyâmin-i 'Ayâşî, halifesi ve yukarıda zikr ettiğimiz İsmail Maşûkî'nin babası Pîr 'Aliyy-i Aksarâyî, mühimme kayıtlarından mülhem asıldığı düşünülen (1566-1567) başka bir Melâmî Şeyhi Hüsameddîn-i Ankaravî (Ocak, 2013, s.317-323), Molla Kâbız gibi İsevî olduğu için tekfir edilen Hâkim İshak (s.279-280) ve müritleri ile 1540'ta taşlanıp, başları kesilip yakıldığı söylenen şeyh Sâib İbrahim (Ocak, 2013, s.283) ve Erünsal'ın (2004) şura tezkirelerinden tespit ettiği

Kalenderi, hurûfî, zındık, mülhid ve fasıklar (s.131); Sa'âtî, Helâk-i Rûmî, Mu'ammayî-i Selânikî, Necmî, Zahîrî, Sun'î-i Selânikî, Riyâzî, Nebâtî, Vâlihî, Kâşifî, Kâzimî, Temennâyî (s.132-156) gibi isimler ve Osmanlı Belgelerine yansıyan ancak sıradan bir müderris ya da vâiz, belki reaya olmaktan öte anlam taşımayan birçok kişi de aynı töhmet ile etiketlenmekte, kimisi etkileyebileceği kitlelerin varlığı ya da potansiyeli sebebiyle şiddetle cezalandırılmakta kimisi ise dikkat çekmeden fikirlerini paylaşmaktaydılar.

Osmanlı Devletinde özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında yayılma eğilimi gören ya da sadece kendisini göstermeye başlamış olan "dini sapma" niteliğindeki tüm bu hareketlerin altında Ocak'a göre (2013) resmi ideolojinin, Ortodoks İslamın, oluşturduğu baskının da etkisi var iken (s.386), Erünsal'a nazaran (2004), I.Süleyman'ın dini hayatı düzenleme ve Hanefiliği resmi devlet görüşü olarak kabul ettirme gayreti vardır (s.128). Buradaki motivasyon da Erünsal'ın vurgu yaptığı üzere Safevilerin Osmanlı toplumunu etkilemeye başlayan propagandalarını pasifize etme, engelleme isteğidir (s.130). Devlet kendi meşruiyetini dayandırdığı zemine yönelik algıladığı daha doğrusu tanımladığı karşı ideolojileri, tıpkı bundan önceki bölümlerde gördüğümüz suçlara verdiği reaksiyona benzer tepkiler ve kontrol araçları ile sınırlandırma, denetim altına alma çabası içindedir.

4.2. DİNDEN DÖNME

İslam fıkhiinde irtitâd kelimesi ile anılan dinden dönme, İslâma tâbi iken herhangi bir sebeple inkâra yönelen kişinin, mürtedin, fiilidir. Müslüman iken, dinen inanılması zaruri olan şeyleri inkâr eden ya da şüphe duyan, İslam dışına çıkarak Allah'tan gayrisine tapınan, dinde sabit olanı kabul etmeyip dinde yeri

olmayana başvuran kişi mürted namını almıştır (Bilmen, s.6-7). Mürted, Hz. ,Peygamber'in "*Dinini değiştireni öldürünüz.*" ve "*Bir Müslümanın kanı şu üç sebep olmadıkça helal değildir. Evli olan zinakâr, cana can ve İslam toplumundan ayrılarak dinini terk eden kimse*" hadisleri gereğince ölüm cezasına çarptırılmalıdır (Ebu Zehra, 1994, s.167). Ancak hadd uygulamasından önce mürted olan kişinin tekrar İslam'a dönmesi için çaba gösterilir ve şüphelerinden kurtulması için yardımcı olunur. Talep halinde, düşünmek ve tefekkür etmek için süre 3 gündür ve bu süre zarfında kişi hapis edilmiştir. Zamanın dolmasından sonra mürtedin tekrar, Müslüman sıfatını kazanıp kazanmadığına bakılır, sonuç olumsuz ise kişi katil olunur (İbrahim Halebi, s.332-334). Hatta kâdının önüne çıkarmadan mürted öldürülmüş olsa, katil adam öldürmeden ceza almaz, ancak otoritenin yerine hareket ettiği için, otoriteyi zedelemiş olacağından bir cezaya çarptırılır (Udeh, 2013, c.1, s.550).¹²¹ Dinden dönenin cinsiyeti cezayı değiştirir; kadınının cezasında katil yoktur. Ancak hapis ile cezalandırılacak kadın, her gün hapisten çıkarılarak dine geri dönmesi yönünde telkine tabi tutulur, aksi halde tekrar hapse döner. Süreç İslam'a dönene ya da hapisane şartlarında ölene kadar devam eder (Bilmen, s. 10). Bu konu Ebussuud Efendi'nin bir fetvasına şöyle yansımaktadır;

Mes'ele : Hind-i Zimmiye , İslâm'a geldikten sonra mürted olup, irtidâdı üzerine musır olsa katil lâzım olur mu ?

Elcevap : Olmaz, amma zindandan aslâ çıkarılmaz, dünya yüzünü gösterilmez, ölüp gidinceye değin (Düzdağ, 2012, s.109).

Osmanlı Devletinde irtidat vakalarının görülme oranı çok yüksek değildir. Daha doğru bir ifade ile, eğer bu tür vakalar görülüyor idiyse dahi bunların belgelere yansıma oranı çok düşük olmalıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, irtidat suçu hadd cezası tatbik edilmesi gereken bir suçtur ve diğer hadd cezası gerektiren suçlara göre hadd uygulanması daha kolaydır. Bilindiği üzere, zina haddi için ya da serika haddi uygulamak için gerekli teknik şartların oluşması, ikincisinde

¹²¹ Mes'ele : Çâryar'e sebb eden, Kızılbaş idiği sicil olunan Zeyd'i , Amr'ın oğlu Bekr katil eylese, şer'an nesne lâzım olur mu ?

Elcevap : Sebb ettiği vakit katil ettiği muhakkak ise ta'arruz olunmaz (Düzdağ,2012, s.139).

Ebussuud Efendi'nin bu fetvası aslında, irtidat kavramı ile değil, daha çok zendeka ile ilgilidir. Ancak dört halifeye küfür sonucunda küfrü edeni öldürmeye cevaz vermesi kıyas açısından önemlidir.

belki daha imkân dâhilindeyse de özellikle ilkinde ciddi zorluklar içermektedir. Diğer yandan Paul Ricaut anlatısında Müslüman olduğunu söyleyip, öyle görünüp aslında Hristiyanlıklarını koruyan kişiler olduğunu belirtmektedir (s.207). Muhammed Ebu Zehra (1994) erkek ya da kadın bazı amaçlar uğruna Müslüman olup sonra amacına ulaştınca eski dinine dönen kişilerin Mısır gibi bazı Arap ülkelerinde var olduğunu iddia eder. O'na göre, Hristiyanlık boşanmayı engellediğinden, kimi Hristiyanlar eşinden boşanabilmek için din değiştirebilmekte, amaçlarına ulaştıktan sonra eski dinine dönebilmektedir (s.179). Duruma başka bir açıdan da yaklaşılabilir. Trabzon Şehri'nin İslamlaşma ve Türkleşmesi kitabında H.Lowry (2012) , bir kısım hristiyanın Trabzon'da kalabilmek için dinini değiştirmiş olabileceğini yazmaktadır (s.163).

Tespit ettiğimiz bir vakada, kiliseden çıkarken yakalanan Hurşîd binti Abdullah isimli kadın irtidat suçlamasıyla Galata kâdılığına getirildiğinde, kendisinin kâfir olduğunu¹²² söylemişse de, tanıklar kadının daha önce defalarca şahadet getirdiğine şahitlik ettiklerini ifade etmişlerdir (1 Nolu GŞS, s.362).¹²³ Kadının kendisini Hristiyan olarak tanımlamasına rağmen, ismi tanıkların şahadetin kabul gördüğünü düşünmemize neden olacak şekilde Müslüman ismi ile kayıt altına alınmıştır. İsminde kullanılan"binti Abdullah" ifadesi ayrıca dikkate değerdir. Gerek Ö.L.Barkan, gerekse H.Lowry bu isimlere sahip şahısların Müslümanlığa geçmiş, mühtedi, kişiler olma ihtimallerinin çok yüksek olduğunu ifade etmektedirler (Barkan, 1966, s.11; Lowry, 2010, s.155 vd.)¹²⁴ Emecen (1991) bu iddiayı kabul etse de Müslüman bir toplumda Abdullah isminin yaygın olabileceğine dair düşüncesini görüşüne eklemektedir (s.153). İstanbul belgeleri üzerinden yaptığımız bu çalışmanın sayısız belgesi arasında bir iki istisna

¹²² Muhtemelen Hristiyan olduğunu belirtmiş, ancak katip Kafir yazmıştır.

¹²³ "...Hurşîd binti Abdullah nam 'avreti ihzâr ve idüb mezkur Müslüman iken kâfir olub kiliseye gidüb....müslümanmısın didikde kâfirim dedi....nam kimesneler şehâdet idüb mezbure 'avret Müslüman olmuştur. Kelime-i şehâdet dahi nice def'a getürmüştür deyu şehâdet eylediklerin

¹²⁴ Lowry 1553 ile 1583 yıllarında tutulan tahrirler üzerinden yaptığı çalışmada Abdullah isminin baba adı olarak kullanıldığı kayıtları tespit etmiştir. 1553 yılında kayıtlarda görülen 570 müslüman erkekten sadece 2 sinin isminin Abdullah, buna karşın 163'ünün baba adının Abdullah, 1583 yılında 1134 müslüman erkekten yalnızca 1 sinin ismi Abdullah iken 256 kişinin ise babasının Abdullah adını taşıdığını belirtmektedir (s.158-159). Abdullah baba isminin ihtida edenler tarafından kullanımı ile bir başka çalışma için bkz. (Ménage, 1965,s. 86–118)

dışında Abdullah ismini kullanan kişi bulunmadığını, ancak Abdullah oğlu, Abdullah kızı ifadelerine sıklıkla rastladığımızı belirtmeliyiz.

Birçok kayıta olduğu gibi bu belgede de bir sonuç açıklaması yapılmamış, kadına uygulanacak cezaya dair bir işaret verilmemiştir. Ancak hadd cezalarında şartlar oluştuğunda, bu sınırların dışına çıkılması kâdılar için pek mümkün olmayacağından, yukarıda değindiğimiz üzere irtidat suçunun gerçekleştiği kanaatinin oluşması durumunda, İslama dönene kadar hapis uygulaması öngörülebilir. Diğer yandan vakaya benzer bir durumla ilişkili bir fetva'da Yahya Efendi şöyle demektedir ;

Zeyd-i zimmîyi ehl-i örf olan Amr , yakalayub hilâf-ı vâki bâzı cürümler isnad idüb; “ Ben seni ol cürümler için katlilerin!” demekle Zeyd dahi havf idüb yedinden halâs olmak için “ müslim oldum” diyüb fakat aslında İslâm'dan ibâ defalarca imtinâ eylese Zeyd'e şer'an ne lâzım olur ?

Elcevap : Hapsolunur, İslâm'a cebrolunur fakat katlolunmaz (Demirtaş, 2012, s.22) .

Fetvada dikkat çeken haps cezası öngörülen kişinin erkek oluşudur. Oysa erkek mürtedin cezası katl olunmaktır. Ayrıntı Zeyd'in bir amaç uğruna Müslüman oldum demesi, ancak muhtemelen ve ifadeden anlaşıldığı kadarıyla, kalben dinini değiştirmemesindedir. Bizim vakamızda da muhtemelen böyle olmuş, şahadet getirdiğini iddia edilen Hurşid binti Abdullah eski dinine dönüş yapmıştır. Şahitlerden hiçbirisi Hurşid'in İslami bir yaşantı sürdüğüne, örneğin namaz kıldığına, oruç tuttuğuna, dair bir şey söylememiş olması bahsi geçen zaman diliminin pek de uzun olmadığına, yani Hurşid'in eğer Müslüman olduysa dahi çok kısa süre sonra kiliseye gittiğine işaret edebilir.

Mürtedin cezasına dair bu ifadelere rağmen, bazı anlatılarda Müslümanlıktan dönenlerin yakıldığı ifade edilmektedir (Cristobal de Villalon, 2011, s.81). Gerlach'ın Molla Kabız vakasını anlatırken de Kabız'ın yakıldığından bahsettiğini hatırlamak gerekiyor. Ancak yerli kaynaklarımızda bu iddiayı destekleyen bir veri bulamadığımızı belirtmemiz lazım. Öte yandan Gerlach 1578 Şubatında Müslümanlıktan Hristiyanlığa dönen birisinin kancaya asıldığını yazmaktadır (Gerlach, 2007, s.727). Oysa bahsi geçen kişinin Hristiyanlığa

geçişten sonra Osmanlı'ya karşı savaştığını ve yakalanıp diğer tutsaklarla beraber İstanbul'a getirildiği bilgisini de verir Gerlach. Yani uygulanan cezanın tam olarak hangi suçu kapsadığı açık değildir.

4.3. DİNİ KURALLARA İTAATSİZLİK

4.3.1. Binamaz Olmak

Namaz İslâmın beş şartından biri olan, akıl ve baliğ her Müslümanın yerine getirmesi zorunlu olan bir ibadettir. Bu ifadenin delili ise “ *Şüphesiz namaz Mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur* “ (Nisa/103), “ *Namazlara ve orta namaza (vakitlerinde rükünleri ve şartları ile) devam edin*” (Bakara/238) ayetleri ve “ *Muhakkak Allah'i Teâlâ her bir gün ve gecede erkek ve kadın bütün Müslümanlara beş vakit namazı farz kılmıştır*” vb. hadislerdir (İbrahim Halebî, s.82). Namazın farzlığını inkârın kişiyi kâfir, üşenerek namazı kasden terkin ise fâsık yapacağını, böylece inkârcının mürted hükmünde cezai müeyyide göreceğini, ikincisinin ise namazı kılana kadar haps edilmesi gerektiğini ifade eden Molla Hüsrev, namazını terk edenin kan çıkıncaya kadar dövüleceğine dair görüşe de yer vermektedir (Molla Hüsrev, 1979, s.96) . Namaz ile ilgili bu hükümleri referans aldığımız iki kaynak da, Osmanlı Devletinde 16. yüzyılda muteber kabul edilen fıkıh kitapları, hatta “resmi hukuk kodudur” (Cici, 2005, s.235,s.239). Bu eserlerin izahlarına benzer görüşler dönem şeyhülislamlarında Ebussuud Efendi tarafından da dile getirilmiş¹²⁵, daha da ötesinde, namaz kılmak ile ilgili hükümler I.Süleyman döneminde Kanunnâme'ye girmiştir (Heyd,1973, s.30) Maddede şu ifadeler geçmektedir : “ *Ve dahi binamazı mahalle mahalle köy köy teftiş idüb muhkem ta'zir ideler; iki ağaca bir akça cerime alala*” (Koç,1997, fol.10v; Heyd, 1973, s.84).

Devlet binamazı tespit için mahalleliye, mahallenin merkezinde yer alan cami imamına sorumluluk yüklemektedir. Mahallenin idari görevlisi hükmündeki imam

¹²⁵ “Mes'ele : Zeyd-i müslim bî-namaz olsa, ana şer'an ne lâzım olur ?

Elcevap : Ta'zir-i şedîd lâzımdır. İstihlâlen terk ederse katil lâzımdır.”(Düzdağ, 2012, s.66) Ebussuud namazı kefyi olarak terk eden kişinin şiddetle cezalandırılacağını, namaz kılmamayı helal kabul edenin ise, muhtemelen zındık durumuna düşeceği için, katil edileceğini söylemektedir.

cemaate devam etmeyenlerin tespitini yapıp kâdının önüne koymaktadır. Örneğin 1591 yılında Hasan Ağa Mahallesinde imâm olan Receb b. Maksud önderliğinde cemâ'atden de kimseler olduğu halde Hasan adındaki şahsın namaza gelmediğini bildirmektedirler (84 Nolu ÜŞS, h.365, s.247). Ancak muhtemelen bu kanun maddesinin kanunnameye girmesinde önce de Osmanlı Devletinde namaz kılmayanlar devlet tarafından tespit edilmekteydi. 1519 yılı Üsküdar Kâdılığına ait bir kayıтта, mahallelerde namaz kılmayanların isimlerinin listelenmiş olduğunu görmekteyiz(1 Nolu ÜŞS, h.821,s.434).

Kanunnameye vakit namazları haricinde Cuma namazına devam etmekle ilgili madde de yer almakta ve bu maddede Cuma namazına gelmeyenlerin ta'zir edildikten sonra her iki sopa darbesine karşılık bir akçe de cerime vermesine hükm edilmektedir (Heyd,1973, s.84).¹²⁶ Nitekim Cuma namazına devam etmeyen Hasan b.Ali'nin ta'zir olunmasına karar verilmişti (9 Nolu ÜŞS, h.936, s.375). Devlet bir fermanla her köyde cami yapılmasını ve herkesin Cuma namazlarına katılmasını istemiş, böylece namaz kılmak istemeyen "sapkınlara" karşı tedbir alınmıştı (İnalçık, 1973, s.182). Belki de Cumaya gitmeyenlerin tespiti ile Müslüman görünüp olmayan, zındıkların, ya da Rafizi kitlelerin ortaya çıkarılması hedeflenmekteydi.

Devletin özellikle II.Bayezid'in yönetiminden itibaren sünni İslamı merkeze alma girişimlerinde aldığı yol I.Süleyman'ın iktidarı zamanında iyiden iyiye belirginleşmiştir. Padişahların dini hassasiyetlerinin yanında bu politikanın altında yatan başka dayanaklardan da bahsedilebilir; Rafizi hareketlenmelerin önüne geçmek, 12 imam Şiiliği propagandası ile Anadolu'yu karıştırmak çabasında olan Safevilerin gücünü kırmak. Yüzyıl boyunca Safeviler ile yapılan mücadelenin görünen yüzü savaşlar idiyse, görünmeyen yüzü de uygulanan iç politikalarıdır. Safevilerin kurucusu Şah İsmail'in kendi topraklarındaki Sünnilere uyguladığı baskı ve şiddete karşılık, Osmanlı Devleti de kendi topraklarındaki

¹²⁶ "Ve cum'a namazı vâcib olub terk idenünmuhkem hakkından gelüb ba'de't-tâ'zir iki ağaca bir akçe cürm alına"

rafizi kitleleri sünnileştirmek, ya da bu inanca yakın Türkmenleri en azından kendi tarafında tutabilmek için çaba sarf etmekteydi.

Devletin namaz konusundaki hassasiyetinin altında yatan bir başka saik de namazın imanın temeli addedilmesidir. İslami anlayışa göre namazı dosdoğru kılan birisi, günaha bulaşmaz, yani namaz onu diğer günahlardan koruyacaktır. Bu konuda Ankebut Suresi 45. Ayeti delil olarak verebiliriz. Surede şöyle denilmektedir ;” *(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor...*” 16. yüzyıl Osmanlı dünyasında suç sayılan her davranış aynı zamanda İslamî bir günahdır da. Dolayısıyla suça bulaşmayan bir toplumun oluşmasında kılınan namazın etkisi vardır. Nitekim suç isnad edilen şahsın mahallelisine sorulduğunda “*dâimâ namazı cemâ’at ile edâ eder*” (84 Nolu ÜŞS, h.300) referansının kayıtlarda yer alması bu anlayışın tezahürüdür.

4.3.2. İçki İçmek

İçki içmek İslam’ın kesin olarak yasakladığı bir eylemdir. Kur’an-ı Kerim’de yer alan içki ile ilgili ayetlerin nüzul sırası ve muhtevası içkinin kademeli olarak yasaklandığını ortaya koymaktadır (Ebu Zehra, 1994, s.157; Udeh, 2012, c.2, s.565) .¹²⁷ Hz. Peygamber de içkiye ilişkin hadislerinde, sarhoşluk veren her şeyin haram olduğunu, sarhoş edenin zerresinin de haram olduğunu belirtmekte, sadece içene değil yapana, satana, aracı olana da lanet etmektedir. ¹²⁸ Her kim içerse ona dayak atınız diyerek (Udeh, s.565), ve içki içene ceza uygulayarak (Ebu Zehra, 1994, s.158) içkiye verilecek cezayı belirlemiştir.

¹²⁷ Nüzul sırasına göre içki ile ilgili ve yasaklamaya götüren ayetler şöyle sıralanabilir :” Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem sarhoşluk veren içki ve hem de güzel gıdalar edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır” (Nahl, 16/67) ; “ Sana şarab ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki; Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.” (Bakara, 2/219) ; “ Ey iman edenler, siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.” (Nisa, 4/ 43); Ey iman edenler, şarap, kumar, dikili taşlar (Putlar) fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa ersesiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi? (Miade, 5/ 90-91)

¹²⁸ “ Her sarhoş edici şey haramdır. İki avuç dolusu miktarı sarhoş edici olan bir şeyin bir avuç içi dolusu kadarı da haramdır” (...); “ Allah Teâla şaraba, içenine, hizmet edenine, satıcısına, satın alıcısına, sıkıcısına, imâlâtçısına, imâl ettirenine, taşıyanına lanet eylesin” (.....)

Osmanlı Devletinde I.Süleyman'ın ikinci şeyhülislamı, İbn Kemal, şarabın bir damlasını bile içenin içki haddi, 80 kırbaç ya da değnek, ile cezalandırılacağını ancak sarhoşluk veren diğer içkilerin ancak sarhoş etmesiyle bu sınıfa gireceğini belirtmekte, öte yandan, rakıyı şarap gibi değerlendirmektedir (İnanır, 2014, s.237). Ancak belki de uygulamada bir farklılık vardı ve şarap haricindeki içkiler hadd cezasına tabii değildi. 1523 senesine ait bir belgede Şimerd b. Abdullah, sarhoşluğunun suciden¹²⁹ değil de rakıdan olduğunu belirtmek ihtiyacını hissetmesinin muhtemel sebebi belki de alacağı cezayı etkilemekti (5 Nolu ÜŞS, h.51) . Sarhoşluğun hamrdan olmasının belirleyici bir yanı vardı ki, belgelerde sarhoşluğun hamrdan kaynaklandığı ısrarla vurgulanıyordu (5 Nolu ÜŞS, h.281) Şarap içtiği anlaşılan kişi içki haddine çarptırılıyor (1 Nolu ÜŞS, h.764; 2 Nolu ÜŞS, h.234), görgü şahitlerince daha önceden içki içmiş olduğu tespit edilen, ancak üzerinde an itibari ile şarabın etkisinin görülmediği kişiler ise ta'zir ile cezalandırılmaktaydı. Diğer yandan sebebi çözememekle beraber şarap içme suçu ile mahkemeye çıkartılan ve sarhoş olduğu belirlenen kimi kişilere kâdı tarafından ta'zir cezası verilmiş olduğunu tespit etmekteyiz (1 Nolu ÜŞS, h.195; 5 Nolu ÜŞS,h.294). Gayrimüslimlerin meyhanede şarap içmeleri serbest olsa da aleni içtikleri tespit edilirse cezalandırılmaktaydılar. 1560 yılında bir bostada şarap içerlerken yakalanan iki gayrimüslim, Nikola veled Yorgi ve Mihal veled Yuko, küreğe mahkûm edilmişlerdi (4 Nolu MD, s.69, h.219). Şarap içen birisinin mahkemeye çıkarılması için üç işaretten birisinin bulunması yeterliydi. Kişinin sarhoşluğunun açıkça belli olduğu durumlar görülmekteydi ve kimi zaman mahkemeye de sarhoşluğun etkisinden azade olmadan çıkılabilmekteydi (10 Nolu BŞS, s.12;9 Nolu ÜŞS, h. 528; h.600)¹³⁰. Ancak çoğunlukla kişiyi ağızından yayılan şarap kokusu ele veriyordu (1 Nolu GŞS, s.77; s.295; 1 Nolu TŞS, s.69; s.74).¹³¹ Diğer bir yol ise kişinin şarap içerken yakalanmasıdır. İçki meclislerinin kurulduğu evler, bahçe köşeleri , hatta

¹²⁹ 16. yüzyılın erken dönemlerine ait kayıtlarda kimi zaman "hamr" yerine, Türkçe kökenli "suci" terimi kullanılmaktadır. Suci için bkz. (Kanar, 2009, s.3105)

¹³⁰ "Mezbûran kâfirlere şarab içdünüz mi, deyu suâl olıcak elân sarhoş olub şarab içerken getürdiler deyu ikrâr ve itirâf itdükleri bi't-taleb kayd-ı sicil olındı" (10 Nolu BŞS, s.12)

¹³¹ "Vech-i tahrîr-i sicil budur ki...bin Abdullah nam kimesne şurb-ı hamr eyleyüb ağızından rayıhası gelüb..." (1 Nolu GŞS, s.77)

Üsküdar ile sur içi İstanbul, Beşiktaş ve Galata arasında dolaşan kayıklar ve şüphesiz meyhaneler deyim yerindeyse baskınlara sahne olmakta kaçak içiciler böylece mahkemeye kâdı önüne çıkarılmaktadır (10 Nolu BŞS,s.4 ; s.23).¹³²

16. yüzyılda Osmanlı Devleti zaman zaman içki ile keskin bir mücadelenin içine girmiş, içki içme ya da temin mekânı bağlamında düşünebileceğimiz meyhaneler bu minvalde devletin ilk hedefi olmuştur. Devletin meyhaneleri yasaklama isteğinin altındaki temel güdü, içkinin haramlığı değil, meyhaneler civarında ortaya çıkan, sarhoşluk sebebi ile raydan çıkan güruhun kontrolünün sağlanmasıdır. Devlet bu işi kademe kademe yerine getirmeye çalışmış, ilk önce üretiminin sonra temininin denetlenmesi yoluna gitmiş (5 Nolu MD, h.324, s.139; h.326, s.140; h.399, s.165; h.484, s.195), satışına müdahale etmiş (19 Nolu MD, h.184, s.83; 22 Nolu MD, h. 256, s.126) ve en sonunda meyhaneleri kapattırmak için emirler salmıştır (2 Nolu BŞS, s.20-21; 28 Nolu MD, h.100, s.41; 42 Nolu MD, h.686, s.220; h.819, s.263; 47 Nolu MD, s.129; 58 Nolu MD, h.178,s.61; 71 Nolu MD, h.105, s.50; 73 Nolu MD, h.765, s.348; h.767, s.349) .

Çizgisel bir tarih süreci içinde aşama aşama kontrol altına alınmaya çalışılan içkinin sebep olduğu toplumsal vakaların; sözlü ve fiziksel tacizleri ile ehli-namus kadınları canından bezdiren sarhoşların, içki içip hayat kadınlarıyla alem yapan güruhun, bulanmış zihniyle saldırganlaşan ve şiddet eylemlerinde baş aktör haline gelenlerin, önüne geçebilmek amacıyla yapılan son hamle, kaptılması emredilen meyhaneleri kapatmayanların *“haklarından gelineceği”* tehtidiydi (70 Nolu MD, s.248, h.481). Aslında tüm bu çabaların kontrollü bir şekilde I.Süleyman zamanında itibaren var olduğunu bilmekteyiz (Boyar&Fleet,2014, s.216). Nitekim I.Süleyman Kanunnamesinde şarap içenin, satanın cezalandırılacağı ifade edilmektedir (Heyd, 1973, s.72; Koç, 1997, fol.7r)¹³³ . Tüm bu denetim hamlelerinde kontrol edilmesi gereken kitle zimmiler, içkiden korunması öngörülenler ise Müslümanlardır. 1565 tarihli bir hükümde,

¹³² “...iş bu ‘Arablar mezkûr ...avretleri birbirlerine namahrem olub....evlerinde oturub şurb-ı hamr iderken bulub tutub getürüb şer’ ile görülsün talebi derin dedikde...” (10 Nolu BŞS, s.4)

¹³³ “Eğer bir kişi hamr içse , kâdı hakkından gelüb iki ağaca bir akça cerime alına.Eğer hamr satsa müsliman, yahut bey’ itse , kâdı ta’zir idüb iki ağaca bir akça cerime alına.”

gayrimüslimlerin kendi ihtiyaçları dışındaki şarapların sirke haline getirilmesi istenmiştir (6 Nolu MD, s.282, h.491). Buradaki amaç şüphesiz Müslümanlara şarap temininin önünü tıkamaktır. Verilen emirlerde kaldırılması düşünülen meyhaneler Müslüman mahallelerde sonradan açılan meyhaneler, kendilerine şarap satışı yasaklanan grup Müslümanlardır. Gayrimüslimin şarap satmasında aleni olmadıktan, Müslümanlara satmadıktan ve şarap ya da içkiyi kaçak getirmedikten başka herhangi bir kısıtlamaya gidilmiyordu (Yılmaz,2005, s.29). Koca Sinan Paşa'nın kaldırılması için görüş belirttiği meyhaneleri İstanbul sur içinde yer alanlardı. Paşa şimdilik sur dışına karışmayalım diyor, sur içinde 500'ü aşkın meyhane olduğundan, tüm bu meyhanelerin kaldırılmaması için kendisine teklif edilen rüşvetten bahsediyor ama reayanın huzuru için kapatılacağını da ekliyordu (Sahillioğlu, 2004, s.44). Gayrimüslimlerin ise daha önceki gibi Galata'da içki satabileceğini, İstanbul içinde ise ne Hristiyan ne Yahudi kimseye sattırılmaması gerektiğini belirtmekteydi (Sahillioğlu, 2004, s.175).

Bir yanda içkiye olan talebin artması ile açılabilen Müslüman mahallelerde yeni yeni açılan meyhaneler, hatta dükkânlarında kaçak içki satanlar, mahalle içindeki evlerini meyhaneye çevirenler ve diğer yandan içkinin oluşturduğu kargaşa ve suç ortamından rahatsız olup yönetime başvuran Müslüman halktan oluşan iki yanlı ortak bir yaşamda, devlet hiç şüphesiz düzen ve kontrolden yana tavır almaktaydı. Devletin meyhaneleri kapatmaması için de çok geçerli bir sebebi bulunmaktaydı. Meyhanecilerin ödediği resm-i hamr önemli bir gelir kaynağıydı. Hatta bazı meyhanelerin diğerlerinden daha fazla gelir getiriyor oluşu, kapatılma aşamasında dedikoduya da neden olabilmekteydi (Sahillioğlu, 2004, s.45) Koca Sinan Paşa bu kaynağın yabana atılmaması gerektiğini hesap etmiş, ancak alternatif kaynak oluşturularak meyhanelerin kapatılması yoluna gidilmesine onay vermiştir. Önce bir bölgedeki sonra gerek görülürse diğer bölgedeki, kadimden meyhaneler olan Balıkpazarındaki, meyhaneleri kapatılabileceğini hükümdarla paylaşmıştı.

Halkın meyhanelerden rahatsızlığını gösterir bir fetvaya da burada değinmek gerekir. Bu fetvada sorulan sorunun içeriği meyhanelerin toplum bilincindeki yerini göstermesi açısından önemli hale gelmektedir. Bir vakfa ait yerde meyhane açmak isteyenlere karşı, yerin çevresindeki üç-dört mahallenin halkının kâdiya başvurarak meyhanenin açılması halinde yaşayacakları durumu özetlerken kullandıkları ifadeler yeterince açıklayıcıdır. Ahali bu şartlarda ne kendilerinin ne evlatlarının dışarı çıkamayacaklarına, namuslu müslümanların dahi ortaya çıkacak fitne ve fesattan emin olamayacağına, kan akmasının da kaçınılmazlığına vurgu yapmaktadır. Ayrıca on yıldır aktif olan bir meyhane sebebiyle kanlar aktığına, zina yapıldığına, gelen gidenin şerrinden insanlar bu derece sıkıntıdayken üzerine yeni meyhanelerin eklenmesi ile artık bu mahallelerin yaşanabilir yerler olmaktan çıkacağına da değinirler. Böyle bir durumda kurulan meyhaneleri “*ref etmeye*” kadir olup olmadıklarını sorarlar ve karşılığında olumlu yanıt alırlar (Demirtaş, 2012, s.619). Mühimme kayıtları Müslüman halkın rahatsızlığını belgelerken yukarıdaki fetvanın toplumsal tabandan yansıyan özelliğini de destekler.

İçkinin gayrimüslimler tarafından imal edilmesi, satılması ve içilmesi serbest olsa da, gayrimüslimlerin Müslümanlara içki satması yasaktır. Ancak çok sayıda Müslüman içkinin kayıtlara girmesi, bir şekilde içkinin temin edildiğini göstermektedir. Diğer yandan içkinin gayrimüslimlerden alındığını gösterir 1564 tarihli bir kayıta sarhoş olarak yakalanan Halil b. Ömer şarabı üvey babası ile Kâdiköy’de aldıklarını, şişesine de 10 akçe verdiklerini ifade etmektedir (26 Nolu ÜŞS, h. 751-752).

İçki sebebiyle mahkemeye çıkarılan kişilerin isimleri dikkat çekicidir. 1514-1594 yılları arasında rastgele seçtiğimiz şeriye sicillerinde toplam 133 vakada Müslümanların kâdi önüne çıktığını tespit ettik. Gayrimüslimlerin içki tüketmesinde yasak olmadığından belgelere yansıyan tek tük vakada içilen şarap sebebiyle sarhoş olup sağa sola saldıran ya da kadınlarla uygunsuz yakalan kişilerle ilgilidir. Bu yüzden gayrimüslimlere ilişkin vakalar bu sayıya dahil edilmedi. 1514 yılından yüzyılın ilk yarısına kadar geçen zaman diliminde

kâdı önüne çıkan 42 kişinin 25'inin, yani % 59.52'lik bir kesimin, 1550'den 1595'e kadarki tespitlerimizden 91 kişinin 31'inin, % 34'ünün, 1514-1595 yılları arasındaki 133 kişinin 56'sının, % 42'sinin baba ismi Abdullah'tır (Ek-6). Yüzyılın ilk yarısı ile ikinci yarısı arasındaki belirgin fark, eğer tüm bu isimleri sonradan Müslüman olmuş kişi ya da köle olarak düşüneceksek, üç şeye işaret edebilir. Birincisi yüzyılın başlarında müslümanlaşma nispeten yüksektir; ikincisi yüzyılın ikinci yarısında sonradan Müslüman olmuş kişilerin dini hassasiyetleri değişmiştir; üçüncüsü ise yüzyılın sonuna doğru sisteme dâhil olan köle sayısı savaşların istenilen sonuca ulaşmaması sonucu azalmıştır.

Yani yukarıda da değindiğimiz gibi kayıtlarda içki içme suçu ile mahkemeye çıkan kişilerin çok büyük kısmı sonradan Müslüman olmuş kişilerdir. Bu kişiler ya eski yaşantılarının etkilerinden kurtulamamış, ya da görünürde Müslüman olmuş, ancak fiiliyatta İslam'ın gereklerini yerine getirmek gibi bir kaygıya duçar olmamış şahıslardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde bir davranışın suç olup olmadığını belirleyen iki unsur bulunmaktaydı. Birincisi toplumun geçmişinden gelen yaşam alışkanlıklarına kültürüne ve dini kurallara aykırılık teşkil eden davranışları içeriyordu. İslam dininin yanlış gördüğü, günah kabul ettiği her fiil için belirlenmiş bir ceza bulunmuyordu. Buradaki sınırları da İslam hukuku ve devletin içinde bulunduğu şartlar belirlemekteydi. Devletin konjoktüre göre ortaya çıkan ihtiyaçları suçun sınırlarının çizilmesinde etkili olmaktadır. Bu yüzden bilinen ilk Osmanlı kanunnamesi olan II.Mehmed'in Kanunnâme-i Örf-i Sultanisinden I.Süleyman'ın kanunlarına kadar kanunname metninde bir dizi değişiklik gerçekleşmişti. Oğlancılık, yalancı şahitlik, kalpazanlık, sahte belge düzenlemek, namaz kılmamak, oruç tutmamak, faiz almak vb. I. Süleyman kanunnamesinde suç olarak tanımlanmıştı. Bir yandan bu durum bahsi geçen suçların gittikçe arttığı ve dikkat çekici boyuta geldiğini ve bunlarla mücadele için standart bir uygulamaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Diğer yandan dini uygulamalarla ilgili maddeler ise Osmanlı Devletinin Ortodoks İslami bir anlayışa doğru evrildiğini çağrıştırmaktadır.

Durkheim suçun her toplumda kaçınılmaz olarak bulunduğunu hatta belirli sınırlar içinde kaldığı sürece sağlıklı bir yapı için gerekli olduğunu belirtmektedir. Osmanlı Devletinde özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren göze çarpan suç oranlarındaki artış bu sınırları zorlayarak patolojik bir hal almaya başlamıştır. Şer'iyye sicilllerine yansıyan şiddet olaylarındaki tırmanış ve devletin aldığı tedbirlerin gittikçe sıklaşması yüzyılın sonuna doğru suç vakalarında artışı teyit etmektedir. Bu durumu insanların ahlaksızlaşması ile değil, suç işleme imkânına erişmenin kolaylaşması ile değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira Osmanlı Devletinde 16. yüzyılın sonlarına doğru içinde bulunduğu politik ve ekonomik koşullar, konjoktürel ve demografik değişimler merkezi otoritenin zayıflamasında etkiliydi. Bir yandan kıtlık diğer yandan güvenlik problemi İstanbul gibi şehirlerin merkezinde iş arayan ve hamallık, ırgatlık, tellallık gibi görece alt seviye, geçici işlerin gönüllüsü bir kitlenin doğmasına neden oldu. İstanbul'un ötekileri, payitaht tarafından artan suç vakalarında öncelikli şüpheliler konumundaydı ve bu koca şehirde barınabilmek

ve çalışabilmek için kendilerine kefil olacak birilerini bulmak zorundaydılar. Devlet kefilleme yöntemi ile hariçten geleni kontrol altına alarak asayişini temin etme amacını gütmekteydi. Göçle aniden artan nüfus meyhanelerin, bekâr odalarının sayısında da doğrusal bir orantıda yükselişe hatta patlamaya kapı aralamış böylece içki tüketiminde ve doğal bir sonuç olarak da aşağı yukarı tüm adı suçlarda toplumu rahatsız edecek boyutlarda yukarı sığrayış kaydedilmişti. Merkezin tek tepkisi kefâlet uygulamasını sıkılaştırmak da değildi. Bir yandan içki tüketimini kontrol altına almak için meyhânelerin yasaklanması yoluna gidilirken, diğer yandan özellikle mahalle aralarında yerleşmiş bekâr odalarını kapatmak için çaba sarfetmekteydi. Mahalle aralarına yapılması planlanan kapılar büyük oranda hırsızlık, gasp ve şiddet içerikli suçların engellenmesine yönelik bir plandı. Haddi zatında devlet ta en başından çeşitli kontrol mekanizmaları kullanmaktaydı. Mahallelerin merkezinde bulunan camiler ve cami görevlisi imam mikro düzeyde kontrol sağlamak için devletin gözü kabul ediliyordu. Olup bitenden bu yolla haberdar olunuyor, mahalle içlerine yerleşmiş suçlu unsurlar bu şekilde tespit edilmeye çalışılıyordu. Diğer yandan İslami kökten beslenen anlayışla namazın mahalle camilerinde cemaatle kılınması talep edilmekte, imam namaza devam etmeyenleri bildirmekteydi. Namaz kılmanın insanı kötülüklerden uzak tutacağına yönelik inancın suçun engellenmesinde bir kontrol mekanizması olarak kullanılması yüzyılın başından itibaren devlet tarafından uygulanagelen bir yöntemdi.

Genel bir yaklaşımın yanında ele aldığımız suçların kendisine özgü karakteristiği suçun yaygınlaşması ya da azalmasına dair yeni bir bakış açısı getirmemizi destekler. Bir tarihinin sosyoloğtan ayrıldığı temel nokta da zaten özgünlüğe yaptığı vurguda yatar. Bu bağlamda, örneğin, fiziksel saldırılar ile, kalpazanlığın tamamıyla aynı saiklerle ivme kazandığını iddia etmek mümkün değildir. Gerginlik kuramları ile şiddet içerikli vakalar açıklanabilecek iken, mala yönelik olaylar daha çok suç fırsatı kavramı ve ekonomik dengelerdeki değişimin etkileri ile Osmanlı Devletinde kalpazanlığın yaygınlık kazanması ise suç faydası teorisi ile anlamlandırılabilir. Öte yandan devlete karşı girişilen dinsel ya da askeri kökenli her türlü isyan, bir yanı ile askerlerinki ekonomik

nedenlere dayandırılabilir olsa da, aslen otorite boşluğunun doğurduğu sonuçlardır. Tüm bu suçlar yanında gerek yüzyılın başında gerekse sonunda kayıt altına alınamamış, dolayısıyla varlığından haberder olmadığımız, modern terminoloji ile siyah sayılar-black numbers- olarak ifade edilen birçok suç mevcuttur. Örneğin incelediğimiz kayıtların neredeyse hiçbirisinde bir çocuğun şiddet gördüğüne tanıklık etmemekteyiz. Bu durum çocuğa şiddetin Osmanlıda olmadığı ya da suç kabul edilmediği yönlü okunabileceği gibi, daha rasyonel olarak çocukların mahkemeye gitme imkânlarının pek bulunmadığı, dolayısıyla özellikle aileden gördüğü şiddetin yine aile içinde kalacağı şeklinde değerlendirilebilir. Yakın çevre içinde, akrabalık ya da komşuluk sınırlarında yaşanacak gayri meşru ilişkilerin, tecavüz ve tacizin de aynı şekilde mahkemeye her zaman yansıyamayacağını düşünmemiz gerekir. Öte yandan sulh pratiğinin mahkemeye gitmeden kişiler arasında arabulucuk mekanizmasını çalıştırmada yeterince başarılı olduğunu düşünmek de mümkündür.

Modern çalışmalar sosyal çözümlenin-social disorganization- yoğunlaşmasının potansiyel suçlu üzerindeki sosyal kontrolün zayıflamasına ve böylece suçun yayılması için uygun koşullara sebebiyet vereceğine değinmektedirler. Bu bağlamda köy suçluluğu ile şehir suçluluğu arasındaki temel fark da, suçlu sayısındaki ağırlığın kendisini belirgin ölçüde şehir lehine hissettirmesinde yatmaktadır (Dönmezer, s.173) . 16. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda yüzyılın ilk yarısı ve hatta belki üçüncü çeyreğinde de kırsal alan ve şehirlerde gerek dini ideolojinin etkisi gerekse yönetimin dayatması ile sıkı bir sosyal kontrol mekanizmasının bulunduğunu belirtmemiz gerekiyor. Bunun için özellikle şiddet içerikli suçların siyasi otoritenin nispeten zayıf kaldığı kırsal alanlarda daha fazla kendisini gösterdiğini görmekteyiz.

Bu yüzyılda İstanbul'da suç vakalarının diğer yerleşim birimlerine nazaran Üsküdar'da daha yoğun olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu durumu aslında birbiri ile ilişkili üç sebebe dayandırıyoruz. Birincisi Üsküdar, korunaklı ve merkezi otoritenin en sıkı olduğu bölüm ile boğaz vasıtasıyla ayrılmaktaydı.

Yani otorite ne İstanbul sur içi kadar ne de o bölgeye karadan yakın yerleşim alanları kadar sıkı olamazdı. Diğer yandan Üsküdar Anadolu yakasında bulunduğundan bu bölgeden gerçekleşen göçe ilk maruz kalan yerleşim alanıydı. İstanbul'a (sur içi) ve Avrupa tarafında yapılacak ticarette de göç gibi ilk durak konumundaydı. Ayrıca 16. yüzyıl boyunca doğuya yapılan seferlerde Avrupa canibinden gelen ordunun konaklama ve toplanma yeri de Üsküdar'dı. Giriş çıkışların bu denli yoğun olması, sosyal, kültürel ve ekonomik hareketliliğin zirve yapmasında etkiliydi. Bu unsurlar Üsküdar merkezli yoğun suç kayıtlarını açıklamaktadır.

Osmanlı Devletinde genel bir suçlu tipinden bahsetmek zordur. Ancak belgelere yansıdığı kadarıyla bazı suçların ortaya çıkmasında etkili olan bir grup ya da milletten ve ya bir iş kolundan bahsedebilmekteyiz. Cinayet vakalarında örneğin kölelerin katil olduğu durumlarda kurban efendiler iken, katilin temel motivasyonu özgürlük için kaçış olmalıdır. Kölelerin suç faaliyetleri içerisinde çoğunlukla yer almaması, sadece kaçma girişimi için efendilerini öldürme şeklinde ortaya çıkan şiddet eylemleriyle belgelere yansımaları, kölelerin adaptasyon aşamasında suça yöneldiğini, ilerleyen süreçte ise uyumlu bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir. Haramilik ve hırsızlık olaylarında da belgelere yansıyan bir suçlu tipi mevcuttur. Eşkiyalık vakalarında isimleri sıklıkla zikredilen suhteler, medreselerin kapasitelerinin zorlanması sonucu sistemin dışında kalan ve devlet kadrolarına yerleşme şansını kaybeden, kendi topraklarına dönmektense eşkiyalaşan bir kitledir. Belgelerde "harami" terimi ile neredeyse eş anlamlı kullanılan "levend" ifadesi önceleri denizciyi tanımlamak için kullanılırken zamanla suçlu bir grubun ismi olmuştur. İstanbul'daki geçici işçiler, ırgatlar, hamallar, bekâr odalarının sakinleri grup halinde işlenen suçlarda öncelikli şüpheli olarak sorgulanan "levend" lerdir. Ayrıca çingenelerin işin içinde olduğu çeşitli hırsızlık olayları belgelere yansımaktadır. Çalınan malın dolaşıma sokulmasında deyim yerindeyse aklanmasında hamam tellaklarının rolü gözlenmektedir.

Askerilerin kendi görevlerinden kaynaklanan görevi kötüye kullanma suçu, muktedirin meşru gücünü “zor” kullanarak kendi menfaati için bir baskı aracı haline getirme ve pozisyonunun verdiği avantajı fayda kazanımı için kullanma şeklindedir. Katipler sahte hüccet düzenlerken, medrese öğrencilerine olması gerekenden önce ve haksızca icazet verilirken, yakalanan suçlular subaşı ya da askeri tarafından serbest bırakılırken elde edilen menfaat genelde nakit akçe olmaktadır. Rüşvet askeri zümrenin en çok bulaştığı suç konumundadır. Muktedirin gücünün “zor” kullanma aracına dönüşmesi, haksızca toplanan paralarda, esnaftan alınan haraçta kendisini göstermektedir. İncelediğimiz dönemde İstanbul’da bu tip bir örneğe rastlanmaz. Askeriler suç işlediklerinde kâdının önünde değil Rumeli Kazaskerliğinde ya da Divanda yargılanırlar ve siyaseten cezalandırılırlar. Bir ocak mensubu örneğin bir yeniçeri suç işlediğinde subaşı tarafından değil kendi bölüğünün çavuşu tarafından tevkif edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Bu yüzden subaşılar ile yeniçerilerin karşı karşıya geldikleri durumlar da olabilmektedir.

Müslüman ya da gayrimüslim olsun suça bulaşma söz konusu edildiğinde, ikisi için de suç fırsatı önem taşımaktadır. Gayrimüslimlerin bağlantılı olduğu illegal içki satışı, içki yapımı ve içkiye ulaşma konusundaki serbestiyetlerinin kötüye kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin aksine Müslümanların içki üretmesi ve satması, içki içmede olduğu gibi yasaklanmıştır. Gayrimüslimlerin belirli sınırlar dahilinde kendisine verilen bu hakkı çiğneyerek fazladan ya da kaçak yollarla içki üretmesi, üretilen içkiyi Müslümanlara satması suç fırsatı ile açıklanabilir. İçki içmek gayrimüslimler için suç teşkil etmediğinden bu suç sebebiyle mahkemeye çıkan kimse bulunmamakta, sarhoşluk sebebiyle ortaya çıkan şiddet suçlarında da gayrimüslimlerin isimlerine pek sık rastlanmamaktadır. Bilindiği üzere suç sözkonusu olduğunda Müslümanlar gibi kâdının önünde yargılanmaktadırlar. Ancak birçok durumda sorunları mahkemeye taşımadan bir arabuluculuk yöntemiyle hallettikleri düşünülebilir. Zira Eyal Ginio da Selanik üzerine yaptığı çalışmasında Yahudilerin kendi aralarındaki meseleleri şeriat mahkemesine getirmede isteksiz oldukları tespitinde bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin belirgin

olarak isimlerinin zikredildiği bir başka suç ise kalpazanlık faaliyetleridir. Sarraflık mesleğini tekellerinde bulunduran Yahudiler kırık akçelerin piyasaya sürülmesinde etkili olmaktadır.

Gayrimüslimler bir suç sebebiyle mahkemeye çıktıklarında yargılama usulleri Müslümanlarınkinden pek de farklı değildir. Müslümanlar Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederken, Hristiyanlar İncil'e ve Yahudiler de Tevrat üzerine yemin etmektedirler. Ancak gayrimüslimlere "hadd" cezaları tatbik edilemez, yerine benzer ağırlıkta başka cezalar verilmektedir. Cezaya çarptırılmış bir gayrimüslimin Müslüman olmasının cezasını hafiflettiği durumlar da mevcuttur.

Osmanlı belgelerinin izin verdiği ölçüde toplumsal cinsiyet suç ilişkisi de gözler önüne serilebilir. Bu bağlamda, kadına yönelik şiddetin elimizdeki tüm örnekleri, hınc almaya yönelik tepkisel hareketlerin bir sonucudur. İncelediğimiz 220 vakada 32 kadın öyle ya da böyle rol almakta, 22'sinde mağdur, 10'unda ise saldırgan iken bu vakaların 4'ünde hem mağdur hem de saldırgandır. Bu 4 vakada daha açık bir ifade ile kadınlar arasında arbede söz konusudur. Diğer yandan kadın suçluluğu büyük oranda cinsel sapma vakalarında kendisini göstermekte, ayrıca kalpazanlık faaliyetlerinde, suçun muhtemelen el becerisi gerektiren ve fiziksel bir zorluk taşımayan karakterinden dolayı kadınlar suç ortağı konumundadır. Kadınların erkeklere oranla çok daha az suçta oyuncu olması ise Adler'in ortaya koyduğu kadının sosyal hayatta ve iş yaşamında görünürlüğünün kısıtlılığına ilişkindir (Adler, 1975; Simon, 1976, s.278; Chesney-Lind, 1986, s.79-81).

16. yüzyılda İstanbul'da cereyan eden suç vakalarına mağdur açısından bakmak ancak belirli oranda mümkündür. Şiddet içerikli saldırılarda suçlu da kurban da büyük oranda erkeklerden oluşmaktadır. Kadınlar ve çocukların mağdur olduğu suçlar daha çok cinsel içerikli suçlardır. Hırsızlık ve gasp vakalarında Yahudi cemaatinin mensupları mağdur olarak sıklıkla zikredilmektedir. İstifçilikte mağdur halkın kendisi, kalpazanlık ve kaçakçılıkta bizatihi devlettir. Kapıkulu isyanlarında kimi zaman defterdar kimi zaman

yeniçeri ağası ya da veziriazam suçtan olumsuz etkilenen kişiler olmaktadır. Görevden azledilmeleri, sürgüne yollanmaları ya da siyaseten katl edilmeleri olasıdır.

Osmanlı Devletinde siyasi suçlar doğrudan padişahın otoritesini sarsmaya ya da padişahın yerine geçmeye yönelik eylemlerdir. Bu açıdan yaklaşıldığında ve devletin reaksiyonlarından anlaşıldığı kadarıyla şehzade isyanları ve kapıkulu isyanları bu minvalde değerlendirilmiştir. İsyancının gücü ve çevresel şartlar devletin reaksiyonlarında etkili olmuştur. İsyancılar “Allah tarafından seçilmiş” padişaha baş kaldırmanın sonucunda ya siyaseten katl edilmişler ya da hiçbir cezaya maruz kalmadan isteklerine erişmişlerdir. Ancak şehzade isyanlarında ikincisi hiçbir zaman seçenek olmamıştır. Çünkü kapıkulu isyanlarının aksine doğrudan padişahın “yönetme hakkına” talep vardır. Bu hak da padişahın meşruiyetini sağlayan aynı argümanlardan beslenmektedir.

16. yüzyıl İstanbul’unda toplumun çevresinde olup bitene karşı duyarlı olması beklenirdi. Toplumun kendi normlarına aykırı davranış sergileyen “sapkınlar” ile devletin mahkemede suçluluğuna karar verdiği kişiler ve eylemleri aynıdır. Zira toplumun değer yargılarını oluşturan ilkeler ile devletin yazılı kuralları aynı kaynaktan beslenmektedir. Bu yüzden 16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde toplumun suça ve suçluya karşı hamleleri öyle ya da böyle devletin kontrol mekanizmalarına eklenmekteydi. Gayrimeşru ilişkisi tespit edilen kişiler mahalle ahalisinin mahalleden ihraç talebiyle kâdı önüne geliyor ve kâdının kararı ile ihraç gerçekleştiriliyordu. Manevi değerlere yapılan sözlü saldırılarda da ahali kâdıya şikayette bulunarak suçlunun cezalandırılmasını talep etmekteydi. Diğer yandan halk cezayı kendi başına uygulamak gibi bir yetkiye sahip değildi.

16. yüzyılda Osmanlı Devletinde ceza anlayışının üç yönü bulunmaktadır. Birincisi esneklik ve mantıksallıktır. Kürek cezası bunun en net ve kestirme örneği konumundadır. 1560 lı yıllardan itibaren yoğunlaşan suçluların küreğe konulduğunu gösterir kayıtlar yine yukarıda daha önce değindiğimiz Osmanlı Devleti’nin akılcı esnek politikasının ceza uygulamaları üzerinde kendisini

göstermesine ilişkindir. Zira gerek kanunnâmelerde, gerekse İslami alt yapıda yer almayan kürek cezası tamamen bir ihtiyacı karşılamak için ortaya çıkmıştır. Denizleri ve deniz ticaret yollarını hâkimiyeti için yapılan mücadelede 16. yüzyılda Akdenizde savunma pozisyonunu güçlendirmek için arttırılan kürekli çekdiri ya da kâdırga tipi gemiler (Bostan, 2004, s.69) kürekçi ihtiyacının da artması anlamına geliyordu. Sefer zamanları 40.000-50000 gibi ciddi rakamlara ulaşan ihtiyaç avarız hanesi hesabıyla temin edilenlerden karışlanamayınca, suçluları kâdırgalara kürekçi yazarak (Erim, 2005, s.180), deyim yerindeyse kamu yararına ceza çektirilmesi yöntemi benimsenmiştir. Osmanlı Devleti yönetimdeki esnekliğini, ceza pratiklerinde de sonuna kadar uygulamaktan çekinmemektedir. Nitekim cürm-ü cinayet, suç peşinde koşanlar için oluşturulmuş ve mukataa kapsamında ihale edilen bir yandan suçun araştırılmasına katkı yaparken diğer yandan maliyenin yükünü bir anlamda azaltan fayda aracına dönüştürülmüştür. Diğer yandan bu durum görevin kötüye kullanılması bağlamında yeni bir suçun inşasını da getirmektedir. Suçlunun koğuşturmacı tarafından yakalanıp sadece cürm ü cinayetin ya da aslında rüşvetin alınması ile serbest bırakılmasına yol açan bir sistemden de bahsedilebilir. Bu tarz pazarlıklar özellikle fahişelik vakalarında kendisini göstermektedir.

İkincisi “ibret-i alem” için icra edilmektedir. Cezalandırmanın ulu orta yapılması kendi varlığına karşı girişilen saldırının sonucunu doğrudan “izleyicilere”, potansiyel suçlu kitleye ya da dolaylı yoldan, tevkif edilmemiş suçlulara gözdağı niteliğinde bir tercihti. Pratiğin ağırlığı ya da hafifliği bir yana tüm cezalandırma işlemi “ibret-i alem” için yapılmaktaydı. Ceza ile suç arasındaki zamanın kısalığı, yani mahkemenin çok hızlı bir şekilde karar vermesi, cezanın tatbik edilirkenki etkisini “izleyici” nezdinde arttırmak amacını güdüyordu. Cezalandırma için şehrin kalabalık mekanları, pazaryerleri, giriş çıkışların yoğun olduğu yerler tercih edilmekteydi. Teşhir cezasını da bu minvalde değerlendirmek gerekir. Teşhir cezası sıklıkla ve özellikle cinsel sapma suçlarında ve esnaflığa ait, narhı delme durumlarında uygulanmakta ve suçun içeriğine göre ve muhtemelen

suçun niteliğinin anlaşılması için kimi farklılıklarla kâdının hüccetiyle ve ehl-i örfün elinden icra edilmekteydi.

Üçüncüsü ise devletin hedefte olduğu durumlarda kanun koyucunun tepkisinin, cezalandırıcı gücün en ağır haliyle kullanılmasıdır. Devlet en ağır bedensel cezaları törensel bir cezalandırmaya dönüştürerek halkın gözleri önünde gerçekleştirmekteydi. Kancaya asmak, kazığa vurmak vb. ağır cezalar devlete ihanet edene, devlet görevlisini öldürene, haramilik edene ve devletin kendi ifadeleri ile “ehl-i fesada” uygulanıyordu.

16. yüzyılda Osmanlı Devletinde şiddetli içerikli suçlar karşılığında hadd, kısas, siyaset, ta'zir uygulanmakta, kurbanın durumuna göre kan parası ya da diyet talep edilebilmekteydi. İslam fıkhnın getirdiği ağır şartlar zina vb. suçlarda hadd cezasının uygulanmasını zorlaştırmakta, ancak bu suçlarda ağır siyaset, teşhir, sürgün, hapis gibi metodlarla caydırıcılık sağlanmaya çalışılmaktaydı. İçki İslami kuralların en sık cezaya dönüştüğü suç konumundaydı ve sarhoş yakalananlar ya da içki içtikleri tespit edilenler hadd cezasına çarptırılmaktaydı. Ta'zir cezasının icra alanı çok geniş suç silsilesini içine alıyor, hadd cezası uygulaması fihki nedenlerle mümkün olmadığında, iftiralarda, hakaretlerde ve basit darp vakalarında tatbiki uygun görülüyordu. Tekerrür eden suçlarda, devleti hedef alan, toplum düzenini sarsmaya yönelik suçlarda daha çok ağır bedensel cezayı içeren siyaset tatbik edilmekteydi.

Tespitlerimiz tüm bu eylemlerde teori ile pratiğin bire bir örtüşmediği durumların var olduğu yönündedir. Örneğin kimi ağır suçlarda kanunname sadece para cezasından bahsetmektedir. Oysa bu tür vakaların daha hafiflerinde dahi fiziksel ceza öngörüldüğü tespit edilmektedir. Buradan hareketle devletin sadece yeni bazı durumlarda kanunnameye ekleme yaptığını, kâdılar tarafından uygulanagelen cezaların hâlihazırda bir işlerliğinin bulunduğunu iddia edebiliriz. Sınırları keskinlikle belirlenmiş bir cezanın yokluğu kâdıları suçu işleyen kişinin statüsüne, suçun işlendiği yere, zamana vb. değişkenlere göre farklı yaptırımlardan birisini tercihe itiyor, kâdı diğer yandan ta'zir cezalarının

tespitinde İslam kaynaklarını kullanıp yeni bir ceza icat etmiyordu. Gayrimüslimler kendi mahkemeleri olmasına rağmen ceza yargılamasında kâdılık önünde hesap vermek zorundaydılar. Cezalandırılmalarında örneğin hadd cezasına tabi tutulmuyorlar, ancak diğer suçlarda müslüman ile aşağı yukarı aynı sonuçlara katlanmak zorunda kalıyorlardı. Kimi durumlarda bir gayri müslimin müslümanlığa geçmesinin cezayı hafifletici etkisi de olabiliyordu. Öte yandan bir askerinin suçlu bulunması halinde tüm bu pratiklerden farklı bir yolun izlenmesi sonucu doğmaktaydı. Askerilerin yargılanması kâdının sınırlarının dışına taşmakta, askeriler Rumeli kazaskerliğinde ya da askerinin bağlı oldukları birlikte yargılanıp örflerince cezaya tabi tutulmaktaydılar. Ancak ceza tatbiki özellikle silahlı kesimin galeyana gelmesini önlemek için ulu orta yapılmıyor, ceset denize atılarak yok ediliyordu.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

A.DVN. Mühimme Defterleri

2, 4, 5, 16, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 33, 35, 40, 42, 43, 47, 48, 53, 58, 60, 62, 67, 71, 73

İstanbul Kâdı Sicilleri

Balat Mahkemesi Sicilleri 10, 18 Nolu Defter

Beşiktaş Mahkemesi Sicilleri 2, 10 Nolu Defter

Eyüp Mahkemesi Sicilleri 1, 5 Nolu Defter

Galata Mahkemesi Sicilleri 1, 6, 16 Nolu Defter

İstanbul (TSMA) Sicilleri 175, 178, 180, 181, Nolu Defter

Rumeli Kazaskerliği Sicilleri 1, 2, 5, 7, 10 Nolu Defter

Tophane Mahkemesi Sicilleri 1, 9 Nolu Defter

Yeniköy Mahkemesi Sicilleri 1, 19 Nolu Defter

Yazma Eserler

Zenbilli Ali Efendi (1778). *Fetava-ı ‘Ali Efendi*. Sülleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Aşir Efendi Koleksiyonu, nr.138

Basılı Birincil Kaynaklar

Abdulkadir Özcan (Ed.). (2013). *Atam Dedem Kanunu, Kanunnâme-i Âl-i Osman*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Ahmed el-Kudûrî. (2015). *Muhtasar’ul Kudûrî*. (Soner Duman & Osman Güman, Trans.). İstanbul: Beka Yayıncılık.

Ahmed Refik. (1988). *Onuncu Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı (1553-1591)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmesi ve Hukuki Tahlilleri* (Vols. 1–9). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Ali Kemal Aksüt (Trans.). (1939). *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul: Vakıf.
- Anhegger, R., & İnalçık, H. (Trans.). (1956). *Kanunnâme-i Sultânî Ber Muceb-i Örf-i Osmânî*. Ankara: TTK.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı.
- Baron V.Vratislav. (1998). *Baron Vratislav'ın Anıları, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*. (M.Süreyya Dilmen, Trans.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bassano, Luigi. (2011). *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. (Selma Cangı, Trans.). İstanbul: Yeditepe.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2008). *İstanbul Kâdı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919 - 927 / 1513 - 1521)*. (Bilgin Aydın – Ekrem Tak, Trans.). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2011). *İstanbul kâdı sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 numaralı sicil (H. 1002 - 1003 / M. 1594 - 1595)*. (Rasim Erol - Hüseyin Kılıç, Trans.) (Vol. 12). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz. (2010a). *İstanbul kâdı sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 numaralı sicil (H. 970-971 / M. 1562-1563)*. (Rifat Günalan, Trans.) (Vol. 7). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010b). *İstanbul kâdı sicilleri Üsküdar Mahkemesi 51 numaralı sicil (H. 987-988 / M. 1579-1580)*. (Rifat Günalan, Trans.) (Vol. 8). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010c). *İstanbul kâdı sicilleri Üsküdar Mahkemesi 56 numaralı sicil (H. 990-991 / M. 1582-1583)*. (Hilal Kazan - Kenan Yıldız, Trans.) (Vol. 9). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010d). *İstanbul kâdı sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 numaralı sicil (H. 999 - 1000 / M. 1590 - 1591)*. (Rifat Günalan, Trans.) (Vol. 10). İstanbul: İSAM.

- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010e). *İstanbul Kâdı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924 - 927 / M. 1518 - 1521)*. (Rifat Günalan,Vildan Kemal,Özlem Altıntop,Hatice Ayyıldız Bahadır, Trans.) (Vol. 2). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010f). *İstanbul Kâdı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)*. (Yasemin Dağdaş – Zeynep Berktaş, Trans.) (Vol. 3). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010g). *İstanbul Kâdı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 – 1536)*. (Kenan Yıldız, Trans.) (Vol. 4). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010h). *İstanbul Kâdı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 – 1549)*. In Nuray Güler (Trans.) (Vol. 5). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2010i). *İstanbul Kâdı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H. 956 - 963 / M. 1549 – 1556)*. (Orhan Gültekin, Trans.) (Vol. 6). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2011a). *İstanbul kâdı sicilleri Balat Mahkemesi 2 numaralı sicil (H. 970 - 971 / M. 1563) /*. (Murat Uluskan,Talip Mert ,Yüksel Çelik,Rifat Günalan, Fatih Akyüz, Trans.) (Vol. 11). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2011b). *İstanbul kâdı sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refîa) Mahkemesi 3 numaralı sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587)*. (Baki Çakır, Ayşe Seyyide Adıgüzel,Zeynep Trabzonlu, Hilal Kazan, Trans.) (Vol. 22). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2011c). *İstanbul kâdı sicilleri Galata Mahkemesi 5 numaralı sicil (H. 983-984 / M. 1575-1576)*. (Mehmet Akman, Trans.) (Vol. 32). İstanbul: İSAM.
- Coşkun Yılmaz (Ed.). (2011d). *İstanbul kâdı sicilleri Galata Mahkemesi 7 numaralı sicil (H. 985-986 / M. 1577-1578)*. (Mehmet Akman - Fethi Gedikli, Trans.) (Vol. 33). İstanbul: İSAM.
- Cristobal de Villalon. (2011). *Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía)*. (Yeliz Demirören, Trans.). İstanbul: Erko Yayıncılık.

- Demirtaş, H. N. (2011). *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Düzdağ, E. (2012). *Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebussuud Efendi Fetvaları*. İstanbul: Kapı Yay.
- Ebu Mansur es-Seâlibi. (1997). *Hükümdarlık Sanatı (Âdabu'l-Mulûk)*. (Sait Aykut, Trans.). İstanbul: İnsan Yay.
- Friedrich Seidel. (2010). *Sultanın Zindanında Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*. (Türkis Noyan, Trans.). İstanbul: Kitapevi.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. (1997). *Mevâ'idü'n-Nefâis fî Kavâ'idil'-Mecâlis*. Ankara: TTK.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1997). *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr*. (Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Musfata Çuhadar, & İbrahim Hakkı Çuhadar, Trans.) (Vol. I.Cilt, II.Kısım). Kayseri.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (2015). *Nushatü's-Selâfîn, Siyaset Sanatı*. (Faris Çerçi, Haz.). İstanbul: Büyüyen Ay.
- Giovan Antonio Menavino. (2011). *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*. (Harun Mutluay, Trans.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacü't-Tevârih*. (İsmet Parmaksızoğlu, Trans.) (Vol. 4). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn-i Kemal. (1997). *Tevârih-i Âl-i Osmân*. (Ahmet Uğur, Trans.) (Vol. VIII. Defter). Ankara: TTK.
- İbrahim-i Halebi. (n.d.). *Mülteka El-Ebhur*. (Mustafa Uysal, Trans.). İstanbul: Çelik Yayınevi.
- İmam Gazali. (2008). *İmam Gazali'den Yönetim Sırları*. (İbrahim Doğu, Trans.). İstanbul: Çelik Yayınevi.
- İmâm Nevevî. (2013). *Riyâzu's Sâlihîn*. (M.Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Trans.) (Erkam Yayınları). İstanbul.
- İpşirli, M. (1981). XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler. *İÜEFTE*, 12, 203–248.
- Kınalızade Ali Çelebi. (2014). *Ahlâk-ı Alâî: Çeviriyazı Metin*. (F. Unan, Çev.). Ankara: TTK.

- Mevlana Neşri. (2008). *Cihannûmâ*. (Necdet Öztürk, Ed.). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Molla Hüsrev. (1980). *Düreru'l- Hukkâm fi Şerhi Gureru'l-Ahkâm (883 H./ 1477 M.)*. (Arif Erkan, Trans.). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Necdet Öztürk (Ed.). (2003). *Düsturnâme-i Enverî*. İstanbul: Kitabevi.
- Necdet Öztürk (Trans.). (2008). *Oruç Beğ Tarihi*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560). (1993). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayınları.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/ 1565-1566). (1994). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayınları.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565). (1995). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayınları.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569). (1997). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayınları.
- 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572). (1996). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayınları.
- Ogier Ghislain de Busbecq. (2013). *Türk Mektupları, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*. (Derin Türkömer, Trans.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1992). *Peçevi Tarihi*. (Bekir Sıtkı Baykal, Trans.) (Vol. 1). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Reinhold Lubenau. (2012). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*. (Türkis Noyan, Trans.). İstanbul: Kitapyayinevi.
- Selânkî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî (971 - 1003 /1563 - 1595)*. (Mehmet İpşirli, Trans.) (Vol. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Stephan Gerlach. (2010). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. (Kemal Beydilli, Ed., Türkis Noyan, Trans.). İstanbul: Kitap Yayinevi.
- Taşköprülüzade İsamüddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi. (2007). *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fi ulemâi'd -Devleti'l-Osmâniyye*. (Muharrem Tan, Ed.). İstanbul: İz Yayınları.

- Theodoros Spandunis. (2015). *Osmanlı Sultanları*. (Donald M. Nicol, Ed., Necdet Balta, Trans.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yaşar Yücel, & Selâmi Pulaha (Trans.). (1995). *I. Selim Kanunnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Araştırma-İnceleme Eserler

- A.Bauman, R. (2007). *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Taylor & Francis.
- Abou-EI-Haj, R. A. (2000). *Modern Devletin Doğası : 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*. (Oktay Özel & Canay Şahin, Trans.). Ankara: İmge.
- Acar, İ. (2002). Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası. In *Türkler* (Vol. 10, pp. 83–90). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Agoston, Gabor. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*. (Tanju Akad, Trans.) (1.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Akdağ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlink Kavgası: "Celâli İsyanları."* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1999). Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili. *İslâmî Araştırmalar*, 12(1), 1–16.
- Akgündüz, A. (2008). *Pax Ottoman, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*. İstanbul: Timaş.
- Akman, M. (1997). *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*. İstanbul: Eren yayıncılık.
- Akman, M. (2004). *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (1. baskı). İstanbul: Eren.
- Aksan, V. H. (1998). Mutiny and the Eighteenth Century Ottoman Army. *Turkish Studies Association Bulletin*, 22(1), 116–125.
- Aksan, V. H. (2010). On Sekizinci Yüzyılda, Karadeniz'deki Bir Garnizona Asker Alımı: Özü Kalesi ve Osmanlı Bağlamında Askerî Ayaklanmalar. In Jane Hathaway (Ed.), Deniz Berktaş (Trans.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma*. İstanbul: Alkım.

- Aksan, Virginia H.-Goffman, Daniel (Ed.). (2011). *Erken Modern Osmanlılar, İmparatorluğun Yeniden Yazımı* (1.). İstanbul: Timas.
- Aksu, H. (1998). Hurufilik. In *İA* (Vol. 18, pp. 408–412). İstanbul: TDV.
- Alkan, N. (2010). Osmanlı Modernleşmesi ve Klasik Yeniçeri İsyanlarının Modern Siyasî Darbelere Dönüşmesi. *Doğu Batı*, 51, 51–70.
- Allouche, Adel. (2001). *Osmanlı-Safevi İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi*. (Ahmed Emin Dağ, Trans.) (1.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Andreasyan, H. D. (1963). Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyanları. *İÜTD*, 13(17–18), 27–42.
- Arslan, Hüseyin. (2001). *16.yyy. Osmanlı Toplumunda yönetim, nüfus, iskan, göç ve sürgün* (2.). İstanbul: Kaknüs.
- Austin, M. J. (2011). Introduction: Understanding Crime and Delinquency from Multiple Social Science Perspectives. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 209–211.
- Avcı, M. (2000). Osmanlı Hukukunda Tutuklama. *Yeni Türkiye Dergisi*, 6(31).
- Avcı, M. (2002). Osmanlı Hukukunda Para Cezaları. In *Türkler* (Vol. 10, pp. 91–106). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Avcı, M. (2004). *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Ay, Resul. (2008). *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar* (1.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aybet, Gülgün Üçel. (2007). *Avrupa Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)* (3.). İstanbul: İletişim.
- Aydın, M. A. (1999). Osmanlı'da Hukuk. In Eklemmedin İhsanoğlu (Ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (Vol. 1). İstanbul.
- Aydın, M. A. (2014). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâtî' Efendi, Süleyman Besim Efendi. (2001). *Hadikatü'l Cevâmi, İstanbul Câmileri ve Diğer Dini- Sivil Mimarî Yapılar*. (Ahmed N. Galitekin, Ed.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Azamat, N. (1997). Hamza Bâlî. In *İA* (Vol. 15, pp. 503–505). İstanbul: TDV.
- Aziz, A.-A. (2001). *Muslim Kingship, Power and the Sacred in Muslim, Christian and Pagan Polities*. New York: I.B.Tauris.

- Baldwin, J. E. (2012). Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies. *Journal of the Economic & Social History of the Orient*, 55(1), 117–152.
- Barbaro, Josaphat. (2009). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. (Tufan Gündüz, Trans.) (2.). İstanbul: Yeditepe.
- Bardakoğlu, A. (1996). Had. In *İA* (Vol. 14, pp. 547–551). İstanbul: TDV.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10.
- Barkan, Ö. L. (1970). XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri. *Bellekten*, 34(136), 557–607.
- Barkey, K. (1997). *Bandits and Bureaucrats. The Ottoman Route to State Centralization*. Cornell University Press.
- Barkey, K. (1999). *Eşkiyalar ve devlet: Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*. (Zeynep Altok, Trans.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Başaran, B. (2006). *Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in İstanbul at the end of the Eighteenth Century, 1789-1793*. University of Chicago.
- Başaran, B. (2014). *Selim III, Social Control and Policing in İstanbul at the end of the eighteenth century : Between Crisis and Order*. Leiden: Brill.
- Bauernfeind, W., & Woitek, U. (1999). The Influence of Climatic Change on Price Fluctuations in Germany During the 16th Century Price Revolution. *Climatic Change*, 43(1), 303–321. <http://doi.org/10.1023/A:1005502518695>
- Bayındır, A. (1986). *İslam Muhakeme Hukuku, Osmanlı Devri Uygulaması*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- Bayındır, A. (2002). Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması. In *Türkler* (Vol. 10, pp. 69–82). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bernasco, W. (2010). A Sentimental Journey to Crime: Effects of Residential History on Crime Location Choice. *Criminology*, 48(2), 389–416.
- Beşer, F. (1987). *İslamda Sosyal Güvenlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (n.d.). *Hukuku İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu* (Vol. 3). İstanbul: Enes Sarmaşık Yayınevi.

- Black, A. (2010). *Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi, Peygamberden Bugüne*. (Hamit Çalışkan, Trans.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Black, J. (2009). *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*. (Yeliz Özkan, Trans.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Black, Jeremy (Ed.). (2003). *Top, Tüfek ve Süngü , Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*. (Yavuz Alogan, Trans.) (1.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bloch, M. (1995). *Feodal Toplum*. (Mehmet Ali Kılıçbay, Trans.). Ankara: Gece Yayınları.
- Bostan, İ. (2004). Kâdırgadan Kalyona XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi. *Osmanlı Araştırmaları*, 24, 65–86.
- Bowles, P. (2009). Mercantilism. In K. A. Reinert, R. S. Rajan, A. J. Glass, & L. S. Davis (Eds.), *The Princeton encyclopedia of the world economy* (Vol. 2, pp. 757–758). Princeton: Princeton University Press. Retrieved from <http://www.credoreference.com/book/prewe>
- Brackett, J. K. (2002). *Criminal Justice and Crime in Late Renaissance Florence, 1537-1609*. Cambridge University Press.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. (M.Ali Kılıçbay, Trans.) (Vol. 1). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Broadbridge, A. F. (2008). *Kingship and Ideology in the Islamic and Mongol Worlds*. New York: Cambridge University Press.
- Brown, E. H. P., & Hopkins, S. V. (1957). Wage-Rates and Prices: Evidence for Population Pressure in the Sixteenth Century. *Economica*, 24(96), 289. <http://doi.org/10.2307/2550419>
- Brummett, P. (1998). Classifying Ottoman Mutiny: The Act and Vision of Rebellion. *Turkish Studies Association Bulletin*, 22(1), 91–107.
- Canbakal, Hülya. (2009). *17. Yüzyılda Ayntab, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (1.). İstanbul: İletişim.
- Canter, D. (2011). *Suç Psikolojisi*. (Ali Dönmez, Işıl Ç.Başer, Meltem Güler, Trans.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cezar, M. (2013). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Ankara: TTK.

- Chamlin, M. B., & Cochran, J. K. (2000). Unemployment, Economic Theory, and Property Crime: A Note on Measurement. *Journal of Quantitative Criminology*, 16(4), 443.
- Cici, R. (2005). Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları. *TALİD*, 3(5), 215–248.
- Cohen, S. (1991). *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification* (1st ed.). Polity.
- Cook, M.A. (1972). *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*. London: Oxford University Press.
- Cosgel, M. M., Ergene, B., Etkes, H., & Miceli, T. J. (2012). Crime and Punishment in Ottoman Times: Corruption and Fines. *Journal of Interdisciplinary History*, 43(3), 353–376.
- Cox, P. (2012). History And Global Criminology. *British Journal of Criminology*, 52(1), 17–31.
- Dağcı, Ş. (1998). Hükümet-i Adl. In *İA* (Vol. 18, pp. 463–464). İstanbul: TDV
- Dağcı, Ş. (2002). Kısas. In *İA* (Vol. 25, pp. 488–495). İstanbul: TDV.
- Dağlı, M. (2013). The Limits of Ottoman Pragmatism. *History and Theory*, 52(2), 194–213. <http://doi.org/10.1111/hith.10664>
- David, E. (1995). *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*. London.
- Jouvenel, B. (1957). *Sovereignty: An Inquiry in to the Political Good*. (J.F.Huntington, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dean, T. (2001). *Crime in Medieval Europe 1200-1550*. London: Longman.
- Dean, T. (2007). *Crime and Justice in Late Medieval Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deflem, M. (2008). Crime, Police, and Penal Policy: European Experiences 1750 1940. *British Journal of Criminology*, 48(1), 102–104. <http://doi.org/10.1093/bjc/azm062>
- Demirtaş, M. (2006). Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri. *OTAM*, (20), 81–104.
- Demirtaş, Mehmet. (2010). *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza* (1st ed.). Ankara: Birleşik.
- Divitçioğlu, S. (1999). “Oyun Teorisi” Bağlamında Celâî İsyânları. *Cogito*, (19), 136–145.

- Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*. İstanbul: Beta.
- Dumont, Paul-Georges Francois (Ed.). (1999). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. (Ali Berktay, Trans.) (2.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Durkheim, Emile. (2006). *Toplumsal İşbölümü*. (Özer Ozankaya, Trans.) (1.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durston, G. (2004). *Crime and Justice in Early Modern England, 1500-1750* (Vol. CXXII). Chichester.
- Ebu'l-Hasan Habib Mâverdî. (1994). *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*. (Ali Şafak, Trans.). İstanbul: Bedir.
- Eltis, D. (1995). *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*. London.
- Emecen, F. M. (2010). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*. İstanbul: Timaş.
- Emecen, F. M. (2011a). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları ,Bayezid II, Yavuz, Kanuni*. İstanbul: İSAM.
- Emecen, F. M. (2011b). *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum*. İstanbul: Timaş.
- Emsley, C. (1996). *Crime History and Histories of Crime: Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History*. Praeger.
- Erder, L., & Faroqhi, S. (1979). Population Rise and Fall in Anatolia: 1550-1620. *Middle Eastern Studies*, 15(3), 321–345.
- Erder, L. T., & Faroqhi, S. (1980). The Development of the Anatolian Urban Network during the Sixteenth Century. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 23(3), 265–303.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki "mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 4(4), 69–78.
- Ergenç, Ö. (2006). *XVI. Yüzyılda Sonlarında Bursa*. Ankara: TTK.
- Ergene, B. (2004). Evidence in Ottoman Courts: Oral and Written Documentation in Early-Modern Courts of Islamic Law. *Journal of the American Oriental Society*, 124(3), 471–491.
- Ergene, B. A. (2001). On Ottoman Justice: Interpretations in Conflict (1600-1800). *Islamic Law & Society*, 8(1), 52.

- Ergene, B. A. (2002). Costs of Court Usage in Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Anatolia: Court Fees as Recorded in Estate Inventories. *Journal of the Economic & Social History of the Orient*, 45(1), 20–39.
- Ergut, F. (2004). *Modern devlet ve polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplumsal denetimin diyalektiği* (1. baskı). İstanbul: İletişim.
- Erim, N. (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, 4, 79–88.
- Erim, N. (2005). 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürek Cezası. In *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey , Dubrovnik-Croatia, 20-23 August 2002* (pp. 179–188). Ankara: TTK.
- Erünsal, İ. E. (2003). XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliğinin Kaynaklarından *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'atü'l-İşk'ı*. Ankara: TTK.
- Erünsal, İ. E. (2004). XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhad Tarihine Bir Katkı. *Osmanlı Araştırmaları*, 24, 127–157.
- Evans, D. H. (2008). A History of Violence. *Canadian Review of American Studies*, 38(1), 1–9.
- Faroqhi, S. (1995c). Conflict, Accomodation and long-term Survival. The Bektashi Order and the Ottoman State (sixteenth-seventeenth centuries). In Alexandre Popovic & Gilles Veinstein (Eds.), *Bektachıyya, Études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach* (pp. 171–184). İstanbul: Isis Press.
- Faroqhi, S. (1995a). Counterfeiting in Ankara. In *Coping with the State, Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire 1550-1720* (pp. 159–170). İstanbul: The Isis Press.
- Faroqhi, S. (1995b). The Life and Death of Outlaws in Çorum. In *Coping with the State, Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire 1550-1720* (pp. 171–188). İstanbul: The Isis Press.
- Faroqhi, S. (1995). *Coping with the State, Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire, 1550-1720*. İstanbul: Isis Press.

- Faroqhi, S. (2005). Bursa'da Cinayet: Bir Cui Bono Vakası. In Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine (Ed.), *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.-20. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2014). 18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet. In Madeline C. Zilfi (Ed.), Necmiye Alpay (Trans.), *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (pp. 7–27). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya. (1998). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam , Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. (Elif Kılıç, Trans.) (2.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya. (2003a). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak* (1.). İstanbul: YKY.
- Faroqhi, Suraiya. (2006). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. (Emine Sonnur Özcan, Trans.). Ankara: DoğuBatı.
- Featherstone, R., & Deflem, M. (2003). Anomie and Strain: Context and Consequences of Merton's Two Theories. *Sociological Inquiry*, 73(4), 471–489.
- Feldman, G. D. (2014). Money, Prices and the Silver Industry during the Price Revolution. *Review of Political Economy*, 26(4), 557–573. <http://doi.org/10.1080/09538259.2014.969545>
- Fisher, S. N. (2013). *Sultan Bayezid Han 1481 - 1512*. (Hazal Yalın, Trans.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Fitzgerald, C. S. (2011). Historical Theories of Crime and Delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 297–311.
- Fitzgerald, T. J. (2016). Murder in Aleppo: Ottoman Conquest and the Struggle for Justice in the Early Sixteenth Century. *Journal of Islamic Studies*, Advance Access published March 4, 1–40.
- Fleischer, Cornell H. (2010). *Tarihçi Mustafa Ali, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*. (Ayla Ortaç, Trans.) (3.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Foucault, Micheal. (2007). *XIX. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti, Annemi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi katleden ben, Pierre Riviere*. (Erdoğan Yıldırım- Alev Özgüner, Trans.) (1.). İstanbul: Ayrıntı.

- Frankfort, H. (1948). *Kingship and the Gods, A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature*. Chicago: The University of Chicago.
- Freely, John. (2009). *Saltanat Şehri İstanbul*. (Lale Eren, Trans.) (3.). İstanbul: İletişim.
- Gabor, A., & Tanju Akad. (2006). *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Genç, Mehmet. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* (4.). İstanbul: Ötüken.
- Ginio, E. (1998). The Administration of Criminal Justice in Ottoman Selânik (Salonica) during the Eighteenth Century. *Turcica*, 30, 185–209.
- Godfrey, B. S., Lawrence, P., & Williams, C. A. (2007). *History and crime*. London: SAGE.
- Goodwin, G. (2008). *Yeniçeriler*. (Derin Türkömer, Trans.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Gölpınarlı, A. (Haz.). (1989). *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu* (2. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Griswold, W. J. (1993). Climatic Change : A possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia. In Heath W.Lowry-Donald Quataert (Ed.), *Humanist and Scholar , Essays in Honor of Andreas Tietze* (pp. 37–59). İstanbul: The Isis Press.
- Griswold, W. J. (2011). *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)*. (Ülkü Tansel, Trans.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Hassan, Ümit. (2009). *Osmanlı, Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye* (6.). İstanbul: İletişim.
- Heyd, U. (1973). *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. (V.L.Ménage, Ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Heywood, C. (1994). An Unsolved Murder in the Marmara (Notes on Bodl.MS Turk. d. 32). In Colin Heywood & Colin Imber (Eds.), *Studies in Ottoman*

- history in honour of Professor V. L. Ménage* (pp. 91–106). Istanbul: The Isis Press.
- Heywood, C., & Imber, C. (Eds.). (1994). *Studies in Ottoman history in honour of Professor V. L. Ménage*. Beylerbeyi, Istanbul: Isis Press.
- Hiday, V. A. (1995). The Social Context of Mental Illness and Violence. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(2), 122–37.
- Highland, R. A., Kern, R. M., & Curlette, W. L. (2010). Murderers and Nonviolent Offenders: A Test of Alfred Adler's Theory of Crime. *Journal of Individual Psychology*, 66(4), 435–458.
- İçli, T. G. (2013). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin.
- Imber, C. (1996a). Why You should Poison Your Husband: A Note on Liability in Hanafi Law in the Ottoman Period. In *Studies in Ottoman History and Law* (pp. 253–262). İstanbul: The Isis Press.
- Imber, C. (1996b). Zina in Ottoman Law. In Colin Imber (Ed.), *Studies in Ottoman History and Law* (pp. 175–206). İstanbul: The Isis Press.
- Imber, C. (2004). *Şeriattan Kanuna, Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*. (Murteza Bedir, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnalcık, H. (1973). *The Ottoman Empire : The Classical Age 1300-1600*. New York.
- İnalcık, H. (1980). Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700. *Archivum Ottomanicum*, 1, 292–293.
- İnalcık, H. (1993). State, Sovereignty and Law During The Reign of Suleyman. In H.İnalcık and C.Kafadar (Ed.), *Suleyman The Second and His Time*. İstanbul: The Isis Press.
- İnalcık, H. (2010a). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar Klasik Dönem (1302-1606) : Siyasal , Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2010b). *Osmanlılar ; Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. İstanbul: Timaş.
- İnalcık, Halil. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. (Halil İnalcık & Donald Quataert, Eds., Halil Berktaş, Trans.) (Vol. 1.). İstanbul: Eren Yayıncılık.

- İnalçık, Halil. (2011). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. İstanbul: İSAM.
- İnanır, A. (2014). *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Işın, E. (1995). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İslamoğlu, Huricihan. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü* (2.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Itzkowitz, Norman. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*. (İsmet Özel, Trans.) (4.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Jacob, A. (2011). Economic Theories of Crime and Delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 270–283.
- Jang, S. J., & Rhodes, J. R. (2012). General strain and non-strain theories: A study of crime in emerging adulthood. *Journal of Criminal Justice*, 40(3), 176–186.
- Jennings, R. C. (1978b). Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System. *Studia Islamica*, (48), 133. <http://doi.org/10.2307/1595357>
- Jennings, R. C. (1975a). The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts. *Studia Islamica*, (42), 147. <http://doi.org/10.2307/1595461>
- Jennings, R. C. (1975b). Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 18(1), 53. <http://doi.org/10.2307/3632221>
- Jennings, R. C. (1976). Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum. *International Journal of Middle East Studies*, 7, 21–57.
- Jennings, R. C. (1978). Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 21(3), 225.
- Jennings, R. C. (1979). Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri. *Studia Islamica*, (50), 151.
- Jeroslow, P. (2011). Anthropological Theories of Crime and Delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 255–269.

- Kafadar, Cemal. (2010). *Kim var imiş biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun* (3.). İstanbul: Metis.
- Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Karaman, Hayreddin. (2010). *Anahatlarıyla İslam Hukuku* (14., Vol. 1.-2.-3.). İstanbul: Ensar.
- Karamustafa, A. T., & Sezer, R. (2007). *Tanrının kuraltanımaz kulları: İslâm dünyasında derviş toplulukları* (1. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaynak, R. (2010). *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat* (Ph.D.). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kermeli, E. (2002). Sin and the Sinner: Folles Femmes in Ottoman Crete. *Eurasian Studies*, 1(1), 85–96.
- Keyder, Çağlar- Tabak, Faruk (Ed.). (2010). *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. (Zeynep Altok, Trans.) (2.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Khoury, Dina Rizk. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540-1834*. (Ülkün Tansel, Trans.) (1.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kılıç, O. (1999). XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri (Vol. 3, pp. 180–187). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kılıç, R. (2004). Osmanlı Devleti'nde Gülşenî Tarikatı (Genel Bir Yaklaşım Denemesi). *OTAM*, 15, 209–226.
- Kılıç, R. (2009). *Osmanlıdan Cumhuriyete Sufi Geleneğinin Taşıyıcıları* (1.). İstanbul: Dergah.
- Kılınc, A. (2013). *Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılınc, A. (2015). Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili. *Bellekten*, 79(285), 531–557.
- Kırlı, C. (2000). Kahvehaneler ve hafiyeler: 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı'da sosyal kontrol. *Toplum ve Bilim*, (83), 58–79.

- Kırlı, C. (2009). *Sultan ve kamuoyu: Osmanlı modernleşme sürecinde "Havadis jurnalleri" 1840-1844* (1. baskı). Beyoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kırlı, C. (2015). *Yolsuzluğun icadı: 1840 Ceza kanunu, iktidar, ve bürokrasi*. İstanbul: Verita.
- Koç, Y. (1997). *La fixation par écrit des lois ottomanes et le rôle des codes de lois. Etude accompagnée de l'édition du manuscrit de Munich : Tur 111 (XVe-XVIe siècles)* (Doktora Tezi). Université de Paris I, Pantheon-Sorbonne, Paris.
- Koç, Y. (1999). Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı), 115–126.
- Koç, Y. (2002). 16.Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da "Resm-i Tapu" ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler. *HÜTAD*, 17, 139–148.
- Koç, Y. (2005a). Osmanlı Örfi Hukukunda Standartlaşma (16. Yüzyıl). *HÜTAD*, 2, 131–148.
- Koç, Y. (2005b). Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum. *Bilig*, 35(Güz), 229–245.
- Koç, Y. (2007). Nüfus-Osmanlı Dönemi-. In *İA* (Vol. 33, pp. 294–299). İstanbul: TDV.
- Koç, Y. (2010). Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 171–199.
- Koç, Y. (2013a). Klasik Dönem Osmanlı Kanunnamelerinde Halk Algısı ve Tasnifi. *Milli Folklor*, (98), 32–45.
- Koç, Y. (2013b). XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları. *HÜTAD*, 18, 147–159.
- Koç, Y., & Tuğluca, M. (2006). Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (2), 7–24.
- Konan, B. (2011). Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu. *OTAM*, 29, 149–172.
- Konstantin Mihalovic. (2013). *Bir Yeniçerinin Hatıraları*. (Fudayl Kıcıroğlu, B.Anıl Ekin, Trans.). İstanbul: Ayrıntı Yay.

- Köprülü, F. (2004). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. Ankara: Akçağ Basım Yayın.
- Köprülü, F. (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ.
- Köprülü, M. F. (2005). *Anadolu'da İslamiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kubrin, C. E., Stucky, T. D., & Krohn, M. D. (2008). *Researching Theories of Crime and Deviance* (1st ed.). Oxford University Press, USA.
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Türk Korkusu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kütükoğlu, M. S. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1991). Lütfi Paşa Âsafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi). In *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* (pp. 50–99). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1993). Narkh. In C.E.Bosworth, E.van Donzel, W.P. Heinrichs (Ed.), *EI* (Vol. VIII, pp. 964–965). Leiden: E.J.Brill.
- Lambton, A. K. S. (1978). Khalifa. In *Encyclopedia of Islam* (Vol. IV, pp. 970–985). Leiden-E.J.Brill.
- Laven, P. (1994). Banditry and Lawlessness on the Venetian Terraferma in the later Cinquecento. In Trevor Dean, K.J.P.Lowe (Ed.), *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*. Cambridge University Press.
- Lewis, B. (2011). *İslam'ın Siyasal Söylemi*. (Ünsal Oskay, Trans.). Ankara: Phoenix.
- Lowry, H. W. (2012). *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*. (Demet Lowry, Heat W.Lowry, Trans.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Lunden, W. A. (1958). Pioneers in Criminology: XVI. Emile Durkheim (1858-1917). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 49(1), 2–9. <http://doi.org/10.2307/1140529>
- Mansel, P. (2011). *Konstantiniyye, Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924*. (Şerif Erol, Trans.). İstanbul: Everest Yayıncılık.
- Mantran, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*. (Mehmet Ali Kılıçbay, Trans.). Ankara: TTK

- Mantran, R. (1991). *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*. (Mehmet Ali Kılıçbay, Trans.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Marks, S. R. (1974). Durkheim's Theory of Anomie. *American Journal of Sociology*, 80(2), 329–363. <http://doi.org/10.2307/2777505>
- Matthews, S. K. (2011). Self-Complexity and Crime: Extending General Strain Theory. *JQ: Justice Quarterly*, 28(6), 863–902.
- McDougall, S. (2010). Bigamy: A Male Crime in Medieval Europe? *Gender & History*, 22(2), 430–446.
- Mélikoff, I. (1999). 14.-15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlara Yerleşme Yolları. In Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)* (pp. 178–191). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Menekşe, Ö. (1998). *XVII. ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Menekşe, Ö. (2003). Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm. *Marife*, 2, 7–18.
- Merçil, E. (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: TTK.
- Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682.
- Moore, M. (2011). Psychological Theories of Crime and Delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 226–239.
- Moore, M., & Morris, M. B. (2011). Political Science Theories of Crime and Delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 284–296.
- Mumcu, A. (2005). *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoenix.
- Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*. (M.Tanju Akad, Trans.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Mutaf, A. (2008). Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anodlu Şehirlerindeki Uygulamalar. *Turkish Studies*, 3(4), 573–597.

- Newman, F. (2011). Irza Geçme. In David Canter (Ed.), Ali Dönmez, Işıl Ç.Başer, Meltem Güler (Trans.), *Suç Psikolojisi* (pp. 199–227). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ocak, A. Y. (2011b). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: TİMAŞ.
- Ocak, A. Y. (2011a). *Yeniçağ Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri, Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (1993). Kalenderi Dervishes and Ottoman Administration from the Fourteenth to the Sixteenth Centuries. In Grace Martin Smith & Carl W. Ernst (Eds.), *Manifestations of Sainthood in Islam*. İstanbul: The Isis Press.
- Ocak, A. Y. (1998). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15.-17. yüzyıllar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Oktay, A. S. (2011). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Oman, C.W.C. (2002). *Ok, Balta ve Mancınık, Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515*. (Yavuz Alogan, Trans.) (1.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Orbay, K. (2007). Osmanlı Topraklarında Küçük Buzul Çağının Etkileri Hakkında Bazı Notlar. *Kebikeç*, (23), 85–93.
- Öz, M. (1991). Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağında Nüfus 1455-1643. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 173–205.
- Öz, M. (1994). Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde İskan ve Nüfus. *Bellekten*, 219, 509–537.
- Öz, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolusunda Köylülerin Vergi Yükü ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma. *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, 17, 77–90.
- Öz, M. (2004). Population Fall in Seventeenth Century Anatolia (Some Findings for the Districts of Canik and Bozok). *Archivum Ottomanicum*, 22, 159–171.
- Öz, M. (2007). Reaya. In *İA* (Vol. 34, pp. 490–493). İstanbul: TDV.
- Öz, M. (2010). *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmalı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özbek, N. (2009). "Beggars" and "Vagrants" in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876–1914. *Middle Eastern Studies*, 45(5), 783–801.

- Özbek, N. (2015). *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)* (Birinci basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Özcan, A. (2002). Kul. In *ÍA* (Vol. 26, pp. 348–350). İstanbul: TDV.
- Özcan, T. (n.d.). Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi. *Marife*, 1(1), 129–151.
- Özel, O. (2004). Population Changes in Ottoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: The “Demographic Crisis” Reconsidered. *International Journal of Middle East Studies*, 36(2), 183–205.
- Özel, O. (2005). Banditry, State and Economy: On the Financial Impact of the Celali Movement in Ottoman Anatolia (pp. 65–74). Presented at the XIth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia, 20-23 August, 2002, Ankara: TTK.
- Özel, O., & Öz, M. (Eds.). (2005). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öztemel, M. (2012). Osmanlı İdaresi'nin İhtikâra Bakışı ve İhtikâr Suçunun Cezası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 397–420.
- Öztürk, M. (1991). XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları. *Bellekten*, LIV(211), 963–994.
- Pamuk, Ş. (2004). Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800. *The Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), 225–247.
- Pamuk, Şevket. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (3.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Şevket. (2008). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları* (2.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Parker, G. (1996). *The Military Revolution, Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*. Cambridge.
- Pierce, L. P. (2005). *Ahlak oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. (Ülkün Tansel, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Pierce, L. (2012). İnsan Kaçırmanın Namuslu ve Namussuz Halleri: Osmanlı Dünyasında Hükümdarlar, Eşkıyalar ve Kahramanlar. *Kebikeç*, 34, 41–60.

- Pirenne, Henri. (2009). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (3.). İstanbul: İletişim.
- Pontell, H. T. (1999). *Social Deviance , Readings in theory and Research*. New Jersey: Printice Hall İnt.
- Rafeq, A. K. (1990). Public Morality in the 18th Century Ottoman Damascus. *Revue Du Monde Musulman et de La Méditerranée*, 1–2(55/56), 180–196.
- Raymond, A. (1995). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*. (Ali Berktaş, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Robert, M. (1998). *İşkenceler Zamanı, Mutlak Krallıklar Devrinde İtaat (XV-XVIII. Yüzyıllar)*. (Ali Berktaş, Trans.). İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Roberts, S. (2010). *Düzen ve Kargaşa: Hukuk Antropolojisine Giriş*. (A. Erkan Koca, Trans.). Ankara: Birleşik.
- Robinson, O. F. (2000). *The Criminal Law of Ancient Rome*. The Johns Hopkins University Press.
- Rogers, J. D. (1989). Theories of Crime and Development: An Historical Perspective. *Journal of Development Studies*, 25(3), 314.
- Rudolph, P. (2005). *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Sahillioğlu, H. (1991). Askeri. In *İA* (Vol. 3, pp. 488–489). İstanbul: TDV.
- Sahillioğlu, H. (Ed.). (2004). *Koca Sinan Paşa'nın telhisleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve kültür Araştırma Merkezi IRCICA.
- Şahin, K. (2014). *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, Celalzade Mustafa ve 16.Yüzyıl Osmanlı Dünyası*. (Ahmet Tunç Şen, Trans.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sariyannis, M. (2006). Neglected Trades: Glimpses into the 17th Century Istanbul Underworld. *Turcica*, (38), 155–179.
- Sariyannis, M. (2008). Prostitution in Ottoman Istanbul, Late Sixteenth - Early Eighteenth Century. *Turcica*, (40), 37–65.

- Schneider, I. (2011). Crime and Punishment in Islamic Law. Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century. (English). *Welt Des Islams*, 51(1), 133–137.
- Sellin, T. (1938). Culture Conflict and Crime. *American Journal of Sociology*, 44(1), 97–103.
- Sharpe, J. A. (1982). The history of crime in late medieval and early modern England: a review of the field. *Social History*, 7(2), 187–203.
- Sharpe, J. A. (1999). *Crime in Early Modern England 1550-1750*. London: Longman.
- Smith, D. H. (1957). Divine Kingship in Ancient China. *Numen*, 4(3), 171–203.
- Smith, P. (2008). Durkheim and Criminology: Reconstructing the Legacy. *Australian & New Zealand Journal of Criminology (Australian Academic Press)*, 41(3), 333–344.
- Soudavar, A. (2003). *The Aura of Kings, Legitimacy and Divine Sanction in Iranian Kingship*. California: Mazda Publishers.
- Stalley, R. (2012). Adam Smith and the Theory of Punishment. *Journal of Scottish Philosophy*, 10(1), 69–89.
- Stein, M. L. (2007). *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*. (Gül Çağalı Güven, Trans.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Swedberg, R. (2001). Sociology and game theory: Contemporary and historical perspectives. *Theory and Society*, 30(3), 301–335.
- Tietze, A. (1995). A document on the persecution of sectarians in early seventeenth-century Istanbul. In Alexandre Popovic & Gilles Veinstein (Eds.), *Études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach* (pp. 165–170). Istanbul: Isis Press.
- Tufan Gündüz (Trans.). (2007). *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar; Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri (2.)*. İstanbul: Yeditepe.
- Turan, Ş. (1961). *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*. Ankara: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1996). Sosyal Hareketlenmeler Olarak Celâli Ayaklanmaları. *Bellekten*, 60(228), 421–442.

- Udeh, A. (2012). *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*. (Ali Şafak, Trans.). İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Unan, F. (2004). *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*. Ankara: Lotus.
- Ülgener, F. S. (2006). *Tarihte Darlık Buhranları*. İstanbul: Derin Yay.
- Ülgener, Sabri F. (2006). *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Uuçay, M. Ç. (1944). *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul.
- Uzun, M. (1993). Câize. In *İA* (Vol. 7, pp. 28–29). İstanbul: TDV.
- Uzunçarşılı, İ. (1995). *Büyük Osmanlı Tarihi* (Vol. 2). Ankara: TTK.
- Üçok, C. (1946). Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler. *AÜHFD*, 125–145.
- Vinkers, D. J., Beurs, E., Barendregt, M., Rinne, T., & Hoek, H. W. (2011). The relationship between mental disorders and different types of crime. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 21(5), 307–320.
- Waida, M. (1976a). Sacred Kingship in Central Asia. *Numen*, 23(3), 179–190.
- Waida, M. (1976b). Sacred Kingship in Early Japan: A Historical Introduction. *History of Religions*, 15(4), 319–342.
- Watt, M. (2010). *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. (Ethem R. Fiğlalı, Trans.). Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Weatherford, J. W. (2001). *Crime and Punishment in the England of Shakespeare and Milton, 1570-1640*. Mcfarland & Co Inc Pub.
- Weisser, M. R. (1979). *Crime and punishment in early modern Europe*. Humanities Press.
- White, S. (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi*. (Nurettin Elhüseyni, Trans.). İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2009). *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*. (Hamit Çalışkan, Trans.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yarsuvat, D. (1964). Mukayeseli Hukukta Cinsel Suçlar. *İÜHFD*, 30, 115–170.
- Yavuz, H. (1994). Sadrazam Lütfî Paşa ve Osmanlı Hilâfeti. In *X. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*. Ankara: TTK.

- Yerasimos, S. (2002). *Sultan Sofraları, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*. İstanbul: YKY.
- Yılmaz, F. (2005). Boş Vaktiniz var mı ? ve ya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (1), 11–49.
- Zachariadou, Elizabeth A. (1999). *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*. (Özden Arıkan-Ela Güntekin-Tülin Altınova, Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Zarinebaf, F. (2011). *Crime and Punishment in Istanbul: 1700-1800* (1st ed.). University of California Press.
- Zehra, M. E. (1994). *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. (İbrahim Tüfekçi, Trans.). İstanbul: Kitabevi.
- Zembroski, D. (2011). Sociological Theories of Crime and Delinquency. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(3), 240–254.

EKLER

Ek 1. Kimlerin askerî olduğunu gösteren 1006 / 1597 yılına ait emr-i hümâyûn sureti (20 Nolu GŞS, h.485, s.374)

Akzâ kuzâtî'l-müslimîn efâhim-i vülâti'l-muvahhidîn me'âdinü'l-fezâili ve'l-yakîn veresetü ulûmi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn el-muhtassûn bi mezîdi inâyeti'l-meliki'l mu'în mahmiye-i İstanbul'da ve Galata ve Hâslar kâdıları dâmet fezâilühüm tevkî'i refî'i hümâyûn vâsil olacak ma'lûm ola ki hâlen zikr olunan kâdılıklarda vâki' beytûlmâl-i hâs mukâta'asına ber vech-i iltizâm emîn olan Dergâh-ı âlî çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Musa Çavuş ve Mehmed Çavuş zîde kadruhûm Dergâh-ı mu'allâma gelip mukâta'a-i mezbûrenin Hazîne-i âmire'de mahfûz olan kânûnnâmesin taleb eylemeğin kânûnnâmeye nazar olundukda şol sipâhi tekâ'üd ettikten sonra âhara ra'iyet yazılmış olmaya, askerîdir ve hazret-i Hüdâvendigâr kulları ve câriyeleri mâdâmki askerînin taht-ı nikâhında olalar ba'de'l-i'tâk onlar dahi askerîdir ve kuzât ve müderrisîn ve meşîhat ve tevliyyet ve nezâret ve sâir bunun emsâli şol ki atebe-i ulyâya mülâzemet eyleye onlar dahi askerîdir askerînin evlâdından kimesne ra'iyet yazılmış olmaya ve şol ra'iyet kızı sipâhiye nikâh olunup sipâhinin taht-ı nikâhında olan askerî hükmündedir bu zikr olunan kimesneler ki rüsûm-ı kısmeti kazaskerindir kazasker kısmet edip rüsûm-ı kısmeti kazasker için alalar askerînin nikâhı ve itâknâme ve hücceti bâbında ashâbı kadîmden muhtâr olup her kangı cânibe dilerler ise ona rücû' ede ve her kim mürâca'at ederse resmini ona vere deyû kânûnu mukarrer idi ona binâen askerînin nikâhı ve itâknâmesi kazaskere ta'yîn olunmuşdur emr-i celîlü'l-kadrim şöyle sâdir oldu ki onun gibi askerî tâifesi nikâh ve itâknâmesi vâki' oldukda kazasker kassâmlarına mürâca'at edip resimlerini kazasker için zabt ettirip kassâma teslîm edeler, ammâ hüccet bâbında askerî tâifesi mücerred kânûn ve kadîm üzre her kangı cânibde dilerse ona rücû' edeler ve doğancı tâifesi bi'l-fi'l berât-ı hümâyûn ile doğancılık hizmetinde ola kimesnenin ra'iyeti olmaya ve ister müselleme ve canbaz veya yaya ve voynuk tâifesi askerîdir ve lâkin onlardan şöyle ki ra'iyet olup resm-i kısmetleri yüz ve yüzden ziyâde ola kazaskerlerindir ve bunlardan aşâğası kâdılarındır ve

bunların evlâdından şunlar ki geri bunların silkine münselik olalar kimesneye ra'iyet yazılmış olmaya şol doğancı ki bir kimesnenin ra'iyyeti olup rüsûm-ı ra'iyyeti sipâhiye bi'l-fi'l edâ edip doğancılık berât-ı hümâyûn ile veyâhud çiftlik tasarruf etmek ile veya avârizdan mu'âfiyet ile olan askerî değildir sâir halk gibi ve sipâhi kulu âzâd olup ya sipâhi hizmetinden ferâgat edip huzûr ihtiyâr edip kâdılar ve sipâhiler silkine münselik ola ve benim câriyelerimden ve sipâhi kızlarımdan şunlar ki ra'iyet tâifesine nikâh olup ra'iyetin taht-ı nikâhında olalar ve kethüdâ rüsûmundan ve avârizdan mu'âf olanlar şöyle ki kuzât i'lâmı ile verilip mülâzemet tevakkuflu yoktur sâir tâife gibi ashâbı dahi askerîdir ya yaya ve müsellemler ve canbazlar veya yaya yamakları ve küreci ve yaycıyân gibi ve kâdı nâibleri sâir halk gibi mezbûrların rüsûm-ı kısmetler hüccet ve nikâh onlarındır ve onlar kâdılarındır ve evlâd-ı askerî vefât edip avratları dul iken vefât etseler babaları askerî ise kendi dahi öyledir şöyle ki yevmî üç akçe ve dahi ziyâde ola sâhiblerinin rüsûmları askerîdir kazasker kassâmları kısmet ederler rüsûmun kazasker için alırlar şol mansıb ki yevmî üç akçeden aşğa olalar onların esbâblarının rüsûm-ı kısmeti vilâyet kâdılarınındır ve ba'zı vereseşi sabiyye olsa tereke kısmet eylemek isterlermiş veya ba'zı kimesneler sagîr ise terekeleri müşterek olsa gerü nizâ' edermiş bunlar dahi kânûn üzre askerî kassâmına dâhil olduktan sonra bunlar dahi kazaskerindir bu zikr olunan mevâddan gayrı vâki' olan mahsûlâtı âmmeten emînine zabt ettirmek fermân-ı şerîfim olmağın buyurdum ki bu bâbda olan emr-i şerîfim ve kânûnnâme-i hümâyûnum mücebince amel edip bu zikr olunan mevâddan gayrı mahsûlâtı âmmeten beytûlmâl emînine zabt ettirip hilâf-ı âdet ve mugâyir-i kânûnnâme-i hümâyûn kimesneyi bî-vech ve bilâ sebep iş ettirmeyesin deyû sene elf Ramazân-ı şerîfinin yirmi dördüncü günü mukaddemâ kânûnnâme-i hümâyûn verilip hâlen cülûs-ı hümâyûnum vâki' olmağla cenâb-ı hilâfet-me'âbım kıbelinden tecdîd taleb etmeğın buyurdum ki hükm-i şerîfim vardıkda bu bâbda ve mukaddemâ verilen kânûnnâme-i hümâyûnum mücebince amel edip hilâf-ı âdet ve kânûn kimesneye te'addî [ve] nizâ' ettirmeyip hakk-ı sarîha tâbî' olasız şöyle bilesiz ve ba'de'n-nazar bu hükm-i hümâyûnumu mûmâ-ileyhin elinde ibkâ edip alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsız. Tahîren fi'l-yevmi's-sânî şehr-i Zilhicce sene

erba'a ve elf. Be makām-ı Kostantıniyye Derkenâr: Aslının aynıdır. Anadolu kazaskeri el-fakîr Yahya tahrîr etmişdir.

Ek 2. Karşılaşılan yaralama vakaları

Darp edilen bölge	Vaka Sayısı
Başın yarılması	12
Kolun darp edilmesi, yaralanması	7
Kulağın yaralanması	4
Yüze vurulması, yüzün yaranlanması	3
Göğsün darp edilmesi	2
Parmağın ısırılması	2
Sakalın yolunması	2
Gözün yaralanması	2
Elin kesilmesi	2
Bel bölgesinin yaralanması	2
Kaşın yarılması	2
Kürek kemiği altının yaralanması	2
Saçın yolunması	1
Alnın yarılması	1
Bileğin yaralanması	1
Böğrün yaralanması	1
Boynun darp edilmesi	1
Sırtın darp edilmesi	1
Koltuk altının yaralanması	1

Kaynaklar: 18 Nolu BAŞS, s.9; 2 Nolu BŞS, s.23, s.24; 10 Nolu BŞS, s.30; 1 Nolu GŞS, s.75, s.77; 1 Nolu ÜŞS, h.534,h.590,h.769; 5 Nolu ÜŞS, h.130, h.175; 9 Nolu ÜŞS, h.33, h.469, h.

682; 14 Nolu ÜŞS, h.254, h.255, h.564; 17 Nolu ÜŞS, h.33, h.107, h.145, h.386, h.458, h.523, h.599, h.613; 26 Nolu ÜŞS, h. 357; 51 Nolu ÜŞS, h.139, h.171, h.199, h.243, h. 495; 56 Nolu ÜŞS, h.10, h.11, h.111, h.194, h.267, h.271, h. 431, 84 Nolu ÜŞS, h. 142, h.150, h.829, h. 841, h.867, h. 1208 ; 1 Nolu YŞS; s.7,s.8, s.12

Ek 3. Kullanılan Darb Aleti ya da Cismi

Darb aleti \ cismi	Kullanım Sıklığı	Darb aleti \ Cismi	Kullanım Sıklığı
Bıçak	16	Kanca	1
Taş	6	Demir Şiş	1
Nacak	5	Araba Şişi	1
Tabanca	4	Demir Maşa	1
Hançer	3	Öğendire	1
Ağaç	3	Avlunun Kazığı	1
Kürde	2	Toyaga	1
Sopa	2	Kazma	1
Kürek Sapı	1	Ok	1
Keser Sapı	1	Harbe	1
Çomak	1	Değnek	1
Bostan Sopası	1	Odun Yarması	1
Topuz	1	Ustura	1
Kazık	1	Çapçak	1
Alet-i Harp	1	Hatab	1

Kaynaklar : 18 Nolu BAŞS, s.9; 2 Nolu BŞS, s.23, s.24; 1 Nolu GŞS, s.72, s.75, s.314, s.331; 1 Nolu RKŞS, s.98; 1 Nolu ÜŞS, h.534, h.590, h.694 ; 2 Nolu ÜŞS, h.207, h.239, h.383, h.565, h.610, h.755, h.783; 5 Nolu ÜŞS, h.175, h.365, h.366, 9 Nolu ÜŞS, h.378, h.491, h.682, 14 Nolu ÜŞS, h.95, h.111, h.198, h. 255, h.540, 17 Nolu ÜŞS, h.33, h.34, h.70, h.145, h.386, h.413, h.440, h.452, h.458, h.523, h. 613, h. 616, h.689, 26 Nolu ÜŞS, h.40, h.346, h.606, h.677, 51 Nolu ÜŞS, h.139, h.171, h.199, h.243, h.255, h.495, h.535, 56 Nolu ÜŞS, h.10, h.11, h.110, h.111, h.194, h.431, 84 Nolu ÜŞS, h.142, h.331, h. 829, h.841, h.867, h.1058 ,h.1060, h.1208 , 1 Nolu YŞS, s.7, s.8, s.12

Ek 4. Kesici \ Delici Aletler ve Yaralanan Bölgeler

Aletin cinsi	Yaralanan \ Darp edilen bölge
Alet-i Harb	Boyun ve sırt
Araba Şiş	—
Avlunun Kazığı	—
Bıçak	Sol koltuk altına, Sol el, Sol böğür, Sol küreğin altı, Kol, Sağ kol-sol bazu, Bel, Alın, El, But,
Bostan Çapası	Baş
Demir Şiş	—
Hançer	Sol küreği altı
Harbe	—
Kanca	—
Kazık	—
Kazma	—
Kürde	Baş ve sol kaş
Nacak	Kulak üstü
Ok	—
Ustura	Sol bilek

Kaynaklar: 2 Nolu BŞS, s.23; 1 Nolu GŞS,s.75; 1 Nolu RKŞS, s.98; 1 Nolu ÜŞS, h.590, h.694 ; 2 Nolu ÜŞS, h.239, h.383, h.610, h.783; 5 Nolu ÜŞS, h.175, h.365; 9 Nolu ÜŞS, h.378, h.491, h.682; 14 Nolu ÜŞS, h.111, h. 255 ; 17 Nolu ÜŞS, h.386, h.413, h.440, h.452, h.458, h. 613, h.689; 26 Nolu ÜŞS, h.40, h.606; 51 Nolu ÜŞS, h.171, h.243, h.255, h.495, h.535, 56 Nolu ÜŞS, h.11, h.110, h.111, h.194,h.431; 84 Nolu ÜŞS, h.142, h.331, h. 829, h.841, h.867, h.1058, h.1208

Ek 5. Vurucu \ Kırıcı alet\ cisimler ve Darp edilen bölgeler

Taş	Baş, kol
Sopa	Baş, Başın sol canibi, sol kol, göz ve yüz,
Ağaç	Göz, kulak
Keser Sapı	_____
Çomak	_____
Kürek Sapı	_____
Bostan Çapası	Baş
Değnek	_____
Odun Yarması	_____
Topuz	_____
Demir Maşa	_____
Toyaga	Kol
Çapçak	Baş
Hatab	Baş, yüz

Kaynaklar : 1 Nolu GŞS,s.72; 1 Nolu ÜŞS, h.534; 2 Nolu ÜŞS, h.207, h.565, h.755 ; 14 Nolu ÜŞS, h.95, h.198; , 17 Nolu ÜŞS, h.33, h.34, h.70, h.145, h.523, h.616, h.689; 26 Nolu ÜŞS, h.40, h.346, h.606, h.677; 51 Nolu ÜŞS, h.139, h.199; 56 Nolu ÜŞS, h.10; 84 Nolu ÜŞS, h.1060; 1 Nolu YSS, s.7, s.8, s.12,

Ek 6. İçki İçmek Suçundan Mahkemeye Çıkarılan Kimi Şahısların İsimleri

İçki İçme Suçundan Mahkemeye Çıkan Kişilerin İsimleri	Kaydın Bulunduğu Kâdı Sicili	Kayıt Tarih
İshak b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h.81	920 / 1514-1515
Ahmed b. Hacı Mehmed	1 Nolu ÜŞS, h. 195	920 / 1514-1515
Yusuf b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h. 225	921 / 1515-1516
...b. Işık	1 Nolu ÜŞS, h.286	921 / 1515-1516
Ahmed b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h. 295	921 / 1515-1516
Memi b. Hacı Veli	1 Nolu ÜŞS, h. 526	924 / 1518-1519
Hamza b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h. 558	924 / 1518-1519
Hüdaverdi b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h.677	925 / 1519
.....b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h.677	925 / 1519
İsmail b. Abdullah	1 Nolu ÜŞS, h. 764	925/ 1519
Habbaz Alagöz b. Abdullah	2 Nolu ÜŞS, h. 234	925/ 1519
Alagöz b. Abdullah el-Irgad	2 Nolu ÜŞS, h. 234	925/ 1519
Hamza b. Abdullah ed-Dellak	2 Nolu ÜŞS, h. 234	925/ 1519
Yusuf b. Abdullah el-Bostânî	2 Nolu ÜŞS, h. 234	925/ 1519
Memi b. Hacı Memi	1 Nolu ÜŞS, h. 718	926 / 1519- 1520
Şimerd b. Abdullah	5 Nolu ÜŞS, h. 27	930 / 1523-1524
Şimerd b. Abdullah el-Halvayi	5 Nolu ÜŞS, h. 51	930 / 1523-1524
Koca Hasan b. Mehmed	5 Nolu ÜŞS, h. 281	931 / 1524- 1525

Nazır.....Şanullah	5 Nolu ÜŞS, h. 294	931 / 1524- 1525
Mehmed b. Abdullah	5 Nolu ÜŞS, h. 475	931 / 1524- 1525
Ramazan b. Abdurrahman	5 Nolu ÜŞS, h. 589	936 / 1529- 1530
Mustafa	9 Nolu ÜŞS, h. 47	940 / 1533-1534
İbrahim b. Kaya	9 Nolu ÜŞS, h.1018	940 / 1533-1534
Yusuf b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h.99-100	941 / 1534-1535
Hoca Mansur kulu Hamza	9 Nolu ÜŞS, h.99-100	941 / 1534-1535
Hasnâ bt. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h.99-100	941 / 1534-1535
Fatma bt. Ali	9 Nolu ÜŞS, h.99-100	941 / 1534-1535
İlyas b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 207	941 / 1534-1535
Kasım b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 207	941 / 1534-1535
Âmil Mahmud	9 Nolu ÜŞS, h. 322	941 / 1534-1535
Tanrıverdi b. Tumca	9 Nolu ÜŞS, h. 399	941 / 1534-1535
Kara Ali b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 600	942 / 1535-1536
Karagöz b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 796	942 / 1535-1536
İskender b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 839	942 / 1535-1536
Saltık	9 Nolu ÜŞS, h. 893	942 / 1535-1536
Yusuf b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 899	942 / 1535-1536

Mehmed b. Abdullah	9 Nolu ÜŞS, h. 945	942 / 1535-1536
Ramazan b. Hüseyin	14 Nolu ÜŞS, h. 153	953 / 1546-1547
Ali b. Abdullah	14 Nolu ÜŞS, h. 160	953 / 1546-1547
Ali b. Minnet	17 Nolu ÜŞS, h. 123	956 / 1549-1550
Bâli b. Umur	17 Nolu ÜŞS, h. 153	956 / 1549-1550
Ahmed b. Abdullah	17 Nolu ÜŞS, h. 211	956 / 1549-1550
Veli b. Nasuh	17 Nolu ÜŞS, h. 294	956 / 1549-1550
Ali Bali b. Mustafa	17 Nolu ÜŞS, h. 489	957 / 1550-1551
.....b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 77	958 / 1550-1551
Memi b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 66	958 / 1550-1551
.....b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s.312	959 / 1551-1552
.....b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s.312	959 / 1551-1552
Hıdır	1 Nolu GŞS, s.298	959 / 1551-1552
İlyas b.	1 Nolu GŞS, s. 298	959 / 1551-1552
Tüfekçi Mahmud	1 Nolu GŞS, s. 298	959 / 1551-1552
....b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 294	959 / 1551-1552
Kasım b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 294	959 / 1551-1552
Ömer b. Muhammed	1 Nolu GŞS, s. 295	959 / 1551-1552
Hasan b. Veli	1 Nolu GŞS, s. 295	959 / 1551-1552
Mahmud b. Mustafa	1 Nolu GŞS, s. 295	959 / 1551-1552
Hasan b. Ahmed	1 Nolu GŞS, s. 295	959 / 1551-1552

Ali b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 293	959 / 1551-1552
Süleyman b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 293	959 / 1551-1552
Ahmed b. Abdullah	1 Nolu GŞS, s. 293	959 / 1551-1552
....bin Hızır	1 Nolu TŞS, s.88	962 / 1554-1555
Muhammed b. Abdullah	1 Nolu TŞS, s.87	962 / 1554-1555
İlyas b. Abdullah	1 Nolu TŞS, s.86	962 / 1554-1555
...Ahmed b. Abdullah	1 Nolu TŞS, s.86	962 / 1554-1555
Ahmed b. Hacı Hamidullah	1 Nolu TŞS, s.85	962 / 1554-1555
Mustafa b.....	1 Nolu TŞS, s. 84	962 / 1554-1555
Abdullah b. Yahya	1 Nolu TŞS, s.81	962 / 1554-1555
Abdullah b. Mustafa	1 Nolu TŞS, s.81	962 / 1554-1555
Abdullah Said b. Ahmed	1 Nolu TŞS, s.80	962 / 1554-1555
Memi b. Hüdâverdi	1 Nolu TŞS, s.74	962 / 1554-1555
Hasan b. Abdullah	1 Nolu TŞS, s.69	962 / 1554-1555
Süleyman b. Musa	26 Nolu ÜŞS, h. 51	970 / 1562- 1563
Mehmed b. Abdullah	26 Nolu ÜŞS, h. 159	971 / 1563 -1564
Durmuş b. Abdullah	26 Nolu ÜŞS, h. 297	971 / 1563 -1564
Mahmud b. Yusuf	26 Nolu ÜŞS, h. 453	971 / 1563 -1564
Hüseyin b. Abdullah	26 Nolu ÜŞS, h. 688	971 / 1563 -1564
Halil b. Ömer	26 Nolu ÜŞS, h. 751	971 / 1563 -1564
Hacı Mehmed b. Abdullah	26 Nolu ÜŞS, h. 753	971 / 1563 -1564

Ayne bt. Câfer	10 Nolu BŞS, s.29	981 / 1573-1574
Hümâ bt. Muharrem	10 Nolu BŞS, s.23	981 / 1573-1574
Ayne bt. Ali	10 Nolu BŞS, s.23	981 / 1573-1574
Mustafa b. Abdi	51 Nolu ÜŞS, h. 339	987 /1579-1580
Emine bt. Mehmed	51 Nolu ÜŞS, h. 155	987 /1579-1580
Bahşî b. Hasan	51 Nolu ÜŞS, h. 155	987 /1579-1580
Mustafa b. Ali	51 Nolu ÜŞS, h. 155	987 /1579-1580
Mehmed b. Abdullah	51 Nolu ÜŞS, h. 148	987 /1579-1580
Ümmî bt. Mustafa	51 Nolu ÜŞS, h. 115	987 /1579-1580
Ayşe bt. Abdullah	51 Nolu ÜŞS, h. 40	987 /1579-1580
Fati bt. Abdullah	51 Nolu ÜŞS, h. 39	987 /1579-1580
Fatma bt. Sinan	51 Nolu ÜŞS, h. 34	987 /1579-1580
Hüseyin b. Mustafa	51 Nolu ÜŞS, h. 33	987 /1579-1580
Ahmed b. Sinan	51 Nolu ÜŞS, h. 535	988 / 1580
Hüseyin b. Abdullah	51 Nolu ÜŞS, h. 526	988 / 1580
İbrahim b. Abdullah	51 Nolu ÜŞS, h. 525	988 / 1580
Sefer b. Abdullah	51 Nolu ÜŞS, h. 430	988 / 1580
Seydî Mehmed	51 Nolu ÜŞS, h. 416	988 / 1580
Aynî Hâtun	51 Nolu ÜŞS, h. 381	988 / 1580
Hüseyin b. Hacı	51 Nolu ÜŞS, h. 363	988 / 1580
Şahkulu	9 Nolu ÜŞS, h. 528	991 / 1583

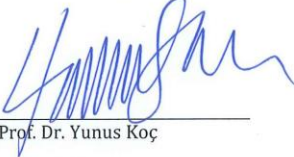
Fatma bt. Mehmed	56 Nolu ÜŞS, h.442	991 / 1583
Kara Süleyman	56 Nolu ÜŞS, h.404	991 / 1583
Karagöz b. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.314	991 / 1583
Fâtıma bt. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.280	991 / 1583
Emine bt. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.280	991 / 1583
Mihal Kodoş	56 Nolu ÜŞS, h.280	991 / 1583
Hintli Mehmed	56 Nolu ÜŞS, h.270	991 / 1583
Hintli Maksud	56 Nolu ÜŞS, h.265	991 / 1583
Mehmed b. Ramazan	56 Nolu ÜŞS, h.255	991 / 1583
Hasan b. Tanriverdi	56 Nolu ÜŞS, h.232	991 / 1583
Timur b. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.211	991 / 1583
Süleyman b. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.210	991 / 1583
Hamza b. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.206	991 / 1583
Karagöz b. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h.205	991 / 1583
Altun bt. Hüseyin	56 Nolu ÜŞS, h.197	991 / 1583
Şekûr b. Şad	56 Nolu ÜŞS, h. 150	991 / 1583
Rus asıllı Keyvan adlı köle	56 Nolu ÜŞS, h.145- 146	991 / 1583
Şâdi	56 Nolu ÜŞS, h.136	991 / 1583
Babacan	56 Nolu ÜŞS, h.136	991 / 1583
İbrahim	56 Nolu ÜŞS, h.136	991 / 1583

Kalender	56 Nolu ÜŞS, h.136	991 / 1583
Mustafa	56 Nolu ÜŞS, h.136	991 / 1583
Hüseyin	56 Nolu ÜŞS, h.136	991 / 1583
İbrahim b. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h. 113	991 / 1583
Mustafa b. Ali	56 Nolu ÜŞS, h. 112	991 / 1583
Hacı İshak	56 Nolu ÜŞS, h. 50	991 / 1583
Emine bt. Abdullah	56 Nolu ÜŞS, h. 38	991 / 1583
Şekûr b. Şadi	56 Nolu ÜŞS, h. 28	991 / 1583
Enbiya b. Süleyman	84 Nolu ÜŞS, h. 617	1000 / 1592
Arslan b. Kurd	84 Nolu ÜŞS,h. 371-372	1000 / 1592
Mehmed b. Şucâ'	84 Nolu ÜŞS,h. 371-372	1000 / 1592
Kaplan b. Abdullah	84 Nolu ÜŞS,h. 371-372	1000 / 1592
Keyvan b. Abdullah	18 Nolu BAŞS, s. 53	1003 / 1594-1595
Fatıma bt. Muhammed	18 Nolu BAŞS, s.45	1003 / 1594-1595

Ek 7.Etik kurul izni muafiyeti formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 21/09/2016</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: 16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">21.09.2016 Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Mustafa Demir Öğrenci No: N10249581 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tarih Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Yunus Koç </p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p> <p style="text-align: center;"> <p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK</p> </p>

Ek 8. Orjinallik raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: <u>21/03/2016</u></p> <p>Tez Başlığı / Konusu: <u>16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği</u></p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, <u>02./02/2016</u> tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % <u>13</u> 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"><u>21.03.2016</u> Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Mustafa Demir Öğrenci No: N10249581 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tarih Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p> Prof. Dr. Yunus Koç</p>